C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBRI XXXVII.

RECOGNOVIT ATQUE INDICIBUS INSTRUXIT

LUDOVICUS IANUS.

VOL. II. LIBB. VII—XV.

LIPSIAE
SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLVI.

PRAEFATIO.

Longiore quam speraveram intervallo quod primum Plinii volumen sequitur hoc secundum, id nullam ob aliam causam est factum, nisi quod interim inventum est novum idque maximum eius parandi adiumentum et subsidium. Iam enim rem me confecisse putabam, iam dimidia fere pars typis erat descripta, quum increbruit fama a *Fredegario Moneo*, qui Heidelbergae nunc philologiam privatim docet, inventas esse vetustissimi codicis rescripti reliquias ad undecimum librum Plinianae Naturalis historiae pertinentes, et ad eos qui sequuntur usque ad quintum decimum. Quo rumore ad me perlato quid aliud mihi fuit faciendum quam ut intermitterem inceptum opus, ne fraudaretur hoc tanto adiumento? Atque a peritis percontatus audivi illas codicis rescripti reliquias paucos post menses in lucem editum iri sumptibus *Friderici Andreae Perthes*, quem de Silligiano Plinio optime esse meritum inter omnes constat. Id sicut mihi nuntiatum ita factum est; sed multo maior quam putaveram inde mihi obortus est labor; cursum coactus sum non iterare tantummodo, sed aliter instituere, quum novum eumque fide valde dignum nactus essem ducem, sed quem non temere sequi mihi liceret. Ut enim codicis vetustas me monebat ut eius potissimum premerem vestigia, ita me non fugit satis mendosum esse exemplar. Quamvis ergo diligenti usus fuerim circumspectione atque accurata consideratione, tamen vereor, ne hic illic non rectam viam videar iniisse.

De hoc codice rescripto quoniam et verba feci apud philologos Hamburgum congressos et egi in Monacensibus nuntiis litterariis, hic ponam ea tantum quae videantur prorsus esse necessaria, ut quanti sit pretii vere possit iudicari. Et invenit eum Moneus, ut ipse refert, in bibliotheca monasterii ad *S. Paulum* in valle Lavantina Carinthiae, quo translatus est e monasterio *S. Blasii*, quod est in silva nigra, sed et tegumentum codicis et inscriptio vetus: *liber augie maioris* demonstrat eum antea fuisse

a*

servatum in bibliotheca monasterii *Augiae maioris* vel *divitis* (Reichenau), quod est in lacus Brigantini insula, quo statuit ille eum secum adportasse episcopum quendam Veronensem.

Exstant formae minoris folia CXXVI codicis Pliniani, quem propter rotundas litteras unciales Moneus censet exaratum esse seculo quarto exeunte vel ineunte quinto; at eadem forma litterarum etiam sexti seculi librarios esse usos pro certo est habendum. Vetusta autem illa scriptura deleta in his membranis scriptus est S. Hieronymi commentarius in Ecclesiasticum Longobardicis litteris, seculo, ut videtur, octavo.

Compluribus locis hoc codice homines docti qui ante Harduinum Plinii Naturalem historiam curaverunt typis edendam defenduntur a culpa interpolationis, quum quae illi scripserunt adhuc in nullo manu scripto codice reperta hic saepe referat; alias consentit cum Riccardiano (R) et Parisino I. (a), alias cum Chiffletiano (Θ), alias cum Toletano (T) et Parisino II. (d). Supplementa adhuc tantum e margine codicis Vaticani (D) a me excussi nota in eo quoque leguntur; explentur praeterea lacunae nondum animadversae lib. XIIII. §§. 36. 47. 140, lib. XV. §. 59; et lib. XIII. §. 38. leguntur ea verba, quae, quum in exemplaribus ante Harduinum editis legerentur alieno loco (§. 45), illuc pertinere pridem equidem conieceram *). Etiam multae aliae aliorum coniecturae confirmantur, multi loci ex hoc solo codice possunt emendari. Unde elucet eum cum codicum qui adhuc perlustrati sunt nullo eidem posse adscribi familiae, sed nobis esse instar vetustae cuiusdam cuius vestigia in reliquis exemplaribus remanserint, sed ita, ut in aliis libris alia propius ad eam videantur accedere.

Orthographiae quam recepit Silligius inveniuntur aliarum rerum permulta, aliarum certe singula quaedam exempla, nam scriptura, ut fit, non sibi constat, sed ubique scribitur *aestimare* et *existimare*. Quam ob rem inde a libro XI. revocavi hanc scripturam, sicut litteram *h* post *rr* in Graecis vocabulis, quoniam nusquam in hoc codice est omissa et num recte eam omisissem iam pridem (vid. lib. I. praef. p. V.) mihi fuerat dubium. Contra *ictuus*, eiusmodi alia (vid. l. c.), quamvis in hoc codice

*) Cf. Münchn. Gel Anzeigen 1836. vol. III, p. 285.

haud raro inveniantur, admittere non sustinui, nec magis *sorvi*, quamquam *sorbi* in eo usquam me legere non memini.

Inscribuntur libri XIIII. et XV. — nam libri XI. XII. XIII. inscriptione carent — *Naturae historiarum*, quam inscriptionem Moneus censet esse unice veram, cui sententiae suffragantur et nonnullae inscriptiones codicum, ut Riccardiani et Parisini II, et Plinius minor epist. III, 5, 6; at *Naturalis historiae* libri nominantur, ne afferam praestantissimum codicem Bambergensem, ab ipso Plinio in praefatione, et a Suetonio in eius vita, a Gellio N. A. III, 16, 22; IX, 4, 13; X, 12, 1; XVII, 15, 6; a Symmacho ep. I, 24; a Servio ad Vergil. Georg. I, 410 et Aen. I, 174. 398; III, 113; IV, 261 et saepius; ab Isidoro Orig. XII, 2, 11; a Prisciano III, 4, 22; VI, 11, 63; a Macrobio Saturn. III, 16, 5, ut dubitari non possit quin haec inscriptio sit praeferenda.

De hac re doctissime, ut solet, nuper disputavit *) *Ludovicus Urlichsius*, sicut de libri I. iis partibus quae, quoniam praemittuntur ut in aliis vetustis exemplaribus sui cuique libro indices, in hoc codice inveniuntur. In his multa ex eo esse emendanda quum testatus esset etiam *Iulius Silligius* in epistola mihi data paucis diebus ante quam obiit mortem — de qua quicumque student faventque Plinio certe scio gravissime mecum dolere —, operae pretium mihi visum est quae vellem in primum volumen me potuisse recipere hic adiungere in eius supplementum.

Atque habet codex rescriptus a Moneo inventus (M) in indice libri XI. (qui exstat a pag. 21. lin. 25. usque ad pag. 23. lin. 26.) 22. 2. *pyralilique sive pyrolocum*, ut, nisi aliud quid latet, sicut infra (II, §. 119.) *pyrallis sive pyrota* legendum sit. | 7. post *de auribus* inserendum est: *quae auris non habeant* (M *habent*). | 15. *mento* M. | 18. *earum* (sc. serpentium) M. accommodatum est ad usum Plinii qui huic voci rarius tribuit masculinum genus. | 19. *ruminantium*, quod legitur in MRTa, non quadrat in §. 168 sq. Fortasse scribendum est *veterinorum et ruminantium*. | 25. 34. 36. 38. 23. 3. 12. ante pronomen relativum non male omittitur *et*, 22, 37. ante *ubi*. | 30. quod in Ra legitur *quibus animalium alibi* id commendatur eo quod est in M *quibus animalibus*

*) N. Jahrb. für Philol. u. Paedag. vol. LXXIII, p. 70 sq.

aliubi. | 32. *iocur* M. | 23. 2. *sebum* M. | 11. post *tergoris* in M legitur: *quibus intus et pedes subtus hirti.* Moneus, quia est in Ra *quibus eos intus pedes subtus hirti*, et in Td *quibus pili intus in os et subtus pedes*, coniicit legendum esse *quibus os intus*, quod non est opus, dummodo ad verba *quibus intus* ex antecedentibus intelligas *sint pili;* cf. §§. 165 et 229. | 16. *hominis* M. | 19. *religio* (om. *sacra*) M; cf. §. 250.

Lib. XII. (pag. 24. lin. 8. — pag. 25. lin. 7.) 24. 10. *quis primus viridiaria tondere instituerit?* M; *viridiariu* est etiam in SRa (d *viridia*). | 14. *ariera* M, *ariere* R. | 15. *Indorum* SMRa. | 20. *maldacum, scordasti* M, cf. §§. 35. 36. | 23. *cynas* et 24. *lintea* M, cf. §. 39. | 32. *scorbo enhaemo.* (om. *de*) M.

Lib. XIII. (pag. 25. lin. 38. usque ad finem) 26. 2. *epicactis* Tad (M *epicacis*, R *epigactis*), cf. §. 114. | 4. *inestor* M; legas *enestor;* cf. §. 114. | 5. delendum est [*tamarice*], cf. §. 116. | 6. *leon* et §. 119. *leonem* M. | Pro *apharce* M habet *athrarce*, et §. 121. *abphrace.* | 8. *ophiostaphyle* M, cf. §. 127. | 10. *grascon* M suffragatur scripturae *grason* vel *grasson* §. 135.

Lib. XIIII. (cuius ut libri XV. index exstat integer) 26. 29. *frugiferae* M probante Urlichsio. Sic legitur in ind. lib. XV. 1. et 12, 14; 13, 27; sed *fructiferae* 13, 53. in MRad. | 30. *serantur* M minus recte. | 31. *et uvarum genera* M (Rad *et earum*). | 36. 37. *de vino observationes a Romulo rege* M. | 27. 2. *qui* (om. *et*) M. | 3. *hydromeli sive apomeli sive melicraton* MT (ad *apomelicen*, R *pomelicen*), cf. Dioscor. 5, 27. | 4. *vino prodigiosa genera XII*, unde Moneus bene coniicit legendum esse *vinorum.*

Lib. XV. 27. 29. *fuerit* M. | 30. *coeperit. de oleo. nationes et bonitates olei* M (idem verborum ordo est in Ra). | 35. 36. *pomorum omnium genera et natura* M Ra. | 36. 37. *struthiorum genera XIIII. coloniorum genera IIII. punicorum genera IIII.* M. Haec verba etiam in RTd repetita sunt ex ind. lib. XIII. (34.) propter §. 39. verba: *granata quae in Punicis arboribus novem generum dicta sunt.* | 28. 6. *mespilae* MRa. Arbor sane apud Graecos vocatur *μεσπίλη*.

Ut praeterea in verborum ordine aliquando codex M minus recte consentit cum codicibus Ra, ita in aliis rebus cum iisdem

eius consensus suffragatur sane Urlichsio censenti in indicibus emendandis me codicibus Td nimium tribuisse.

Indices auctorum librorum XI. et XII. interciderunt. In indice libri XIII. legitur pag. 26. lin. 15. *Fabio Proculo*, quod, quum *Proculo* legatur h. l. etiam in codd. Rad et in ind. lib. XII. in RTad, ut recipiatur suadet Urlichs. l. c., et omittitur *Trogo.* | 20. *Nicobulo* MR (ad *Dicobulo*), ut in ind. lib. XII. 25. 12. | 22. et 27. 23; 28. 26. *Dinone* M, quae scriptura legitur in ind. libb. X. et XII. in R, et recepta est 10, 136. | *Lagio* MRad probante Urlichs. l. c. | 23. 24. *Aristomacho. Alexandro polyhistore.* M. | 24. *rege* om. M. | 25. *qui de odoribus F* (pro *S.* i. e. *scripsit*) M. | *Botrye item Archidemo* M. | 26. *Democle* M.

Libb. XIIII. et XV. 27. 13. et 28. 17. 18. *Masurio* M ut codd. Macrobii Sat. I, 4, 6. 15; 10, 8; III, 6, 11. | 27. 14. et 28. 19. *M. Accio* M. | 27. 14. *Fabio Dossenno* (28. 19. *Fabio Osseno*) M, cui scripturae suffragatur Urlichs. coll. 14, 92. | 27. 15. et 28. 19. *L. Aelio* M. Urlichs. intelligit L. Aelium Stilonem. | 27. 16. *Vibio Rufino* MR; 28. 20. MRad; 38. 19. RTVad probante Urlichs. l. c. | 27. 18. *Philometore rege*, *Attalo rege* M ut 28. 21. 22. | 27. 19. 21. 24. et 28. 26. 27. *Atheniense* M, idem 28. 22. 26. *Athen.* | 27. 22. *Prienense* et 28. 26. *Prien.* M. | 27. 25. *Lysimacho qui item* om. M, sed legitur, ubi vulgo omittitur 28. 29. ut utroque loco videatur esse inserendum. | 27. 27. *epitomas* M; idem 28. 29. et ad priore loco *epitoma*. | 27. 27. post *Asclepiade medico* in MRTd inseruntur haecce: *Erusistrato item. Commiade qui de conditura vini scripsit. Aristomacho qui item. Hicesio qui item. Themisone medico* ut 28. 30—32. quae, quum hoc ipso libro agatur de vino, Silligius non recte statuit per errorem librarii ex indice libri sequentis huc esse translata. | 28. 21. *Hesiodo. Theophrasto* Md ut 27. 17.

Denique primi libri praefationi est addendum verba uncis inclusa mihi esse suspecta, litteris inclinatis scripta addita e coniectura, nota ** significari lacunas.

Scribebam Suevofurti a. d. III. Kal. Februar. MDCCCLVI.

SCRIPTURAE DISCREPANTIA.

Lib. VII. pag. 1. lin. 1. 2. *maria insignia* SR Rob. *) | 3. *minore* (om. *est*) S Rhenan. | 8. *cunctarum* ST cod. Oudendorp., sed cf. 2, 155. | 26. *totque* SR[2] Rhenan. Rob. | *tot* om. SR Rhenan. Rob. | 2. 1. *nihil sine* S, dist. I, *nisi* U. | 5. 6. *uni amb., uni avar.* om. R[1]Td. | 34. *fidem modo* RT Murbac. | 3. 2. *et Italia* om. SR[1]TΘ, at cf. infra *et Laestrygonas* et 3, 59. | 7. γῆς κλεῖθρον S Turn., at cf. Hesych. κλίτα, στοαὶ ἢ ἐλαίας (σπήλαια?) εἰς τὸ κατακλίνεσθαι. | 14. *Imai* S Barb. | 25. *XIII.* T probante U., *decem* SRd. | 38. *internec.* Sv, *internit.* Rd. (*internic.* 8, 77. SR, 14, 3. T, 17, 244. a). | 4. 3. *gentis* SR codd. Salm. (*gens* Gell. 16, 11; sed vid. §§. 17. et 27. | 6. *ictu salivae* Td. | *contactum* SRd Murbac., sed cf. 30, 24. | 19. *Bithiae* I, *bitiae* R, *vitiae* dΘ codd. Salm. *Bithyae* SBarb. | 20. *Tib.* R, *Tyb.* TdΘ, sed cf. Plut. Symp. 7. p. 680. Θηβεῖς, et Hesych. Θίβεις γυναῖκές (Salm. Θιβεῖς γόητές) τινες. | 28. *ingenuisset* (om. *homine*) U. | 5. 5. *et* coni. Sill., *e* R, *haec* Sd. | 16. *aversos* SR, sed cf. §. 11. | 37. *Sciratas* U. | 6. 5. *paulo odore* om. RTd[1]Θ. | 22. 23. *binor. palmor.* Sv. | 26. *Pandarae* U(RT.. *re*), *Pandore* Sd. | 31. *Pandarum* vel *Pandaeorum* cum Pint. U. | 7. 2. *Sor.* RTdΘ, sed cf. 6, 95. et Strab. 15. p. 720. | 15. *ex sing.* U. | 32. *Trallis* codd. | *partus. Alc.* Sv., dist. U. | 34. *ancilla et mult.* SΘ. | 8. 4. *C. Lic.* RdΘ. | 7. *Arist.* codd. | 25. *Vest.* S codd. Rezz., sed vid. Tac. Ann. 2, 85. | *C. Lici* I, *Glici* R, *Gliti* D, *Gluti* d, *C. Herdici* SAmbr. I. | 29.

*) *S* significat contextum editionis Sillgianae, *Sill.* commentarium Silligii, *U* emendationes Urlichsii in Vindiciis Plinianis Gryph. 1853, *I* emendationes editoris, *Salm.* Salmasii Exercitationes Plin. Trai. ad Rhen. 1689, *Rob.* Roberti Crikeladensis deflorationem Plin. sec. XII., *Barb.* Hermolai Barbari Castigationes Rom. 1492, *M* codicem rescriptum a F. Moneo inventum, *Mon.* eiusdem adnotationes, *D* cod. Vatic. 3861 sec. XI. vel XII., *R* cod. Riccard. sec. IX., *T* cod. Tolet., *a* cod. Paris. 6795. sec. VIII. vel IX., *c* cod. Paris. 6796., *d* cod. Paris. 6797. sec. XIII., *Θ* cod. Chifflet., *v* scripturam nullius codicis auctoritate nominatim confirmatam.

mensium R. | 31. *abortibus* Rd. | 9. 16. An *tinnitoria?*, *imperatoria* (om. *semper*) U. | 28. *mortesque obnoxio accessu* S; dist. I (ut sit *accessu* fere idem quod *fastigio*), *a dnoxio accessu* R(Td .. *ium* .. *sum*). | 10. 17. *mensium* d. | 30. *Niciae* U. | 32. *inmensa* I (coll. §. 101. *inmensae quaestionis est*), *in menta* R¹d¹, *inventa* Td², *in mente* SR². | 11. 11. *habenti* SMan. Dalec. | 11. 12. *is erat* SRhenan., *inerat* Rd, *indiderat* Sill. | 13. *Salvitto* STd, cf. 35, 8. *Saluto* R¹, *Salutio* R²Suet. Iul. 59. (Plut. Caes. 52. *Σαλλ.*) | 20. *rictus* SΘ, *rictu* R (d *ritu*). | 23. *Torr.* SRob. Vid. ad Macrob. Sat. II, 4, 28. | 28. *conquir.* RdΘ. | 12. 20. *in* om. RdΘ, *e* Rob. | 22. *Salonis* codd. | 24. *quis* SΘ. | 34. *citatior* codd. | 13. 1. *insid.* RdΘ codd. Oudendorp., *insed.* Sv. | 7. *Asphaltitae* S. | 9. *quonem* R¹, *quem* R²d. | *et infec.* Rd. | 14. 27—29. *Naevi* .. *habitum* om. R. | 15. 32. *effect.* Rd. | 16. 7. *selat.* R¹, *relat.* R² probante U. An: *in prodigiosarum virium relatione?* Cf. §. 6. | 14. *idem* Sabell., *ideo* S codd. | 21. *Crotoniensem Mil.* S e 37, 144 et Solin. I, 76, *C. Mil.* codd. | 25. *Anystis* S Solin., *Canisti* R (d .. *tri*). | 17. 6. *a quo quadrigam* .. *fabricatam et navem* Sv; emend. Sill. (*a quo* om. Rd, *quadriga* Θ, .. *ge* R). | 10. *nuncii* add. I ut a *nam Ci.* absorptum. | 26. *exigeret* S vet. Dal. | 18. 1. *Gaium Caes.* SRob. | 6. *aut* ... *septenos* om. R¹d. | 8. *dimicaverat* SR². 19. 35. *Caec. Dentrem* SHard. Gesn. | 37. *A* om. codd. | *Aterio* SHard., *Aterno* R, codd. Salm. | 20. 5. *in* Rd, om. Sv, sed vid. Hand. Tursell. III. pag. 276. 44. | 12. *XVII annos* RdΘ, *decumum septumum annum* Sv. Cf. §. 158. | 23. 28. *excurrant* Rd. An Plinius scripsit *excussata?* | 31. *C. Quinctio* deleri vult U. | 36—38. *hoc* .. *est* om. R¹d. | 24. 1. *Rupil* SDrakenborch. | 10. *qui ven.* SRob. | 19. *ex* SΘ. | 27. *Gros.* RTd. | 36. *Medeam* Sv, sed vid. Sill. ad 25, 10. et cod. Bamb. ad 35, 26. 136. 137. 145; 37, 173. Scribas *Media* etiam 2, 235; 3, 151. | 25. 4. *sed et* coni. Sill. (codd. *insignis et*), *et* Sv. | 7. *Mentori olim* Sill. coll. 33, 154. | *Ephesia* SR². Cf. §. 125. | 13. *histrionis reditus* I (Rd *reddi.*), *histriones sed* Sv. | 19. *Lutorio* SLips. ad Tac. Ann. 3, 49., *Sutorio* codd. | 26. 2. *nimium* S codd. | 6. *heu vana* SRob. | 20. *proscriptura* Sill., *proscriptus* S codd. | 26. *furn.* STurneb. Adv. 29, 18., *furin.* Θ, *fusin.* Td, *fufif.* R. | 29. *iudicem* et 34. *qui* codd. | 27. 27. *ab* om. codd.

An delendum est *alii?* | 32. *a* om. S. Vide ne desint plura et scripserit Plinius: *praeter hon. ampl. cognomenque e Mac. reportatum est a quatt. fil. inlatus rogo.* | 28. 8. *reste intort.* S Ruhnken. | 9. *poenam exactam esse* S, *poena exacta esset* T(Rd *poenae*, Θ *est*). Vide ne *esset* male sit ex antecedentibus repetitum. | 19. *deorum* R probante U. *de eorum* Sv. | 31. *avuncolarium* R(d..*culiarum*, Sill. coni. *avunc. maiorem.* An *magnum?* | 34. *morbidi* I (cf. 8, 96.), *morbi* S codd. | 29. 19. *Tellum Pediaeum* coni. U. | 30. 5. *Titormum* U. | 19. et 21. *Perperna* S. | 30. *Rutilia* codd. | 31. 8. Vide ne post *vivere* exciderit *homines.* | 14. *excedit* S codd. (cf. §. 161.) | 15. *et tart.* SR (d *et art.*); cf. Meinek. exercitt. ad Athen. 2. p. 31; sed obstant tempora verborum *tradiderunt* et *appellant.* | 21. *dicit* Sv, sed Sill. ipse probat *statuit.* | 34. *CXXXII* S cum Salm. et nonnullis codd. Rezz., *CXXV* codd. | 36. *in* om. S (in R ras.). | 37. *CXL* SBergk., *CX et L* R. | 32. 8. *Caelius* S Coler. Ruhnk. Ernest. Weichert., *Caecilius* Rd. | *Cornelius Lic.* Rd. | 13. *Marco* Rd. | 15. *Pheraeus* S Pint. et Turneb., *Phalereus* codd. | 33. 2. *mori* vide ne sit e dittographia vocis *morbis* natum. | 9. *et occasum* R(Td..*su*). Vide ne quid interciderit. | 35. *De anima reperimus* SRd. | 34. 3. 4. *magna quaesita cura ac fabulositate* I, *magna q; ritur ac fabul.* R(Td *quae magna quaeritur hac*), *magnam quaesitura fabulositatem* U, *magna quae sequitur fabul.* Sv. | 5. *aestu diei* SR². | 37. 38. *renuntiare* (om. *se*) S codd. | 35. 4. *at qua* I, *atque* S codd. | 8. *Siciliae tyrannus* SR²d², at cf. §. 110. | 12. *ab* I, coll. 6, 104; 17, 191; 18, 126; 20, 226; 30, 129, *ad* S codd. | *interrogationem* SR² (d..*nes*). | 16. 17. *C. Rebilius* I, *C. Rebilus* S, *Orbilius* Θ(R cum litura post *r*), *Oreillius* T, *more illius* d; *gaius servilius* codd. Macrob. Sat. II, 2, 13. | 27. 28. *secunda* (om. *ad*) Sd; cf. 9, 37. et Hard. Tursell. I, p. 102, 3. | 34. 35. *t. tucius* R. | 36. 1. *Qu.* I, *Q.* Hard., *V.* codd., *T.* S cum Valer. Max. IX, 12, 8. | *Heterius* Td(R *Hectier.*). | 33. *vita* STΘ, sed cf. §. 190. | 37. 4. *delira.* SR². | 18. *Mercurius* h. l. add. I, post *instituit* add. Osann Philol. VII, p. 394. et U. | *vindemiare* ut proximis simillimum add. I, ante *Liber* Osann. inseri vult *libertatem*, U *vindemias* vel *vitium culturam.* | 27. *ΗΨΦΧ* I coll. Max. Victor. p. 1944 P. et Endlich. Anall. Gr. p. 199 ap. Franz. Epigr. Gr. p. 12.,

HTΦX cod. Med. I., *NTΦX* Rd, *ΘΞΦX* Sv. | *me d.* R¹Td. | *TZOΘ* Sill. coll. Max. Vict. l. c., *TΞOΘ* R, *TZΘΘ* d, *ZHΨΩ* Sv. | 29. 30. Litterae Graecae non leguntur in Rd. | 31. *Menen* U, *Menon* S codd. | 31. 34. 36. *M* add. S. | 36. 37. *adparet* SR². | 38. 24. An *Eucles*, ut 34, 51.? | 39. 10. *Aetolios* Rd. | 11. *et* add. I. | *pilum Penth. Amazonem*, *securim Pisaeum*, *venab.* ... *Cretas*, *catap. Syrophoenicas*, Sv; dist. I; *pilum* deleri vult Osann. | 25. *Amphiaraus*, *extispicia* SR², om. R¹d. | 34. *chordis primum cecinit III ad IIII primas additis* SΘ. | 37. 38. *Ardalus* SHard. | 40. 17. *Sam.* I, cf. 6, 49., *Sem.* SΘ, *apanus miramin* d, *apenus myrram* R. | 29. *hippagum* ST. | 41. 2. 3. *NATC* S, *AΔTΣ.* codd. | 3. 4. *ΔEKATAN..ΩNAΣ* I, om. S, *AEKAIANNΔΔEΞIOΔION ONAΣ* d, *ΩNAΣ RATANNAΔΘΞIOΔ ATONON ONAΣ* R. | 8. *Thinio* d, *Thinnio* RΘ. | 11. 12. *observatione iam..accedens.* Sv; dist. I. | 12, *huic* I, *hinc* S codd. | *ratione* codd. | 17. *ad arcem* U. | 26. *M.* Rd. | 32. *etiamnunc* SR². | 34. *Laenatis* S codd. Gelen.

Lib. VIII. pag. 42. lin. 2. *elephans* T semper, Rd multis in locis, *elephas* Sv. (Vid. ad 198. 10. 204. 16.) | 43. 29. *sed et* SRob. | 33. *subsistere ab olfactu*, S; dist. I. | 46. 4. *clastris ferreis* Θ, om. RTd. | 24. *Capti...suco* cum §. 23. iuncta Sv. | 30. *ope* Sill. coll. 7, 186., *vi* Sv, om. codd. | *negantur* R¹d¹. Fort. *nituntur*, cf. 2, 192. | *reges* Pint. U, *regere* Rd¹, *greges* SBarb., quod sane commendatur §§. 2 et 11. | 47. 1. *femore* SR²(R¹ *femere*). | 8. *Elephantorum...pavidiores* superiori capiti iuncta Sv. | 21. 22. *semel..quam* om. R¹d¹. | 48. 19. *facili* (cum ras.) d, *faciunt* RTΘ, *facili III.* Sill. Fort. *facile uno.* | 21. 22. *utilissima* I, *ut his una* S codd. | 22. *scandendi* (nulla interpunct.) Sd². | 25. *auteritum* R (d *erituum*), *adfrictum* Sill. | 36. *artatosque* d², cf. §. 30. *coartatosque* SR²Θ, *motusque* Td¹, *artubusque* U. | 49. 3. *inpares* SR². | 12. *ut quamvis* SRob. | *haustu ut* I, *aut stultus* R¹, *haustus* SR². | 17. *boae* SR², *boes* d. | 20. *suctu* Schneider hist. amphib. 2, 237. | 21—23. *Ceterorum...referre* priori cap. et paragr. iunguntur Sv. | 22. *Italia* Rd. | 27. *cerviceque* RTd. | 37. *ferum* d(R..*at*). | 50. 2. *IIII orgyium* Sill. coll. Aristot. hist. an. 9, 45. | 5. *refricetur* R. | 6. *ingrediendo*

SR². | 13. *et feminis* ST(R.*effem.*). | 22. 23. *Aristoteli... summo viro*, Sv; dist. I. | 37. *Mestum* d² ut 4, 40 et 42., *estum* d¹, *vestum* R, *Nestum* SBarb. | 51. 8. *ut, si ... abeant* Sv; at U conf. 10, 154. et 31, 34. | 12. *superant* SR. | 13. *metu eius* SR² (R¹ *m ei*, d¹ *in eius*). | 16. *saevire* (om. *ubi*) SR². | 31. *taeter* I coll. Aristot. h. a. 9, 44. ἰχῶρες ὠχροὶ σφόδρα, *alter* Rd¹, *ater* Sd². | 52. 14. An *adnixarum?* | 23. *e Gaetulis* Sill. coll. §. 158; *egetuti* R, *e getulie* d, *Gaetuli* Sv. | 38. *in tantum* Sd². Cf. §. 80. | 53. 15. Equidem putaverim tale quid scripsisse Plinium: *dum fortuitu videns causam ille amplius diffidens non est.* | 21. *aechenotar* Rd. | 35. 36. *ea cum his* I (Rob. *ea usque c. h.*), *eam iis* R¹, *eam usque* d, *eam* (om. *cum his*) SR²Θ. | 36. *prosequente* Rob., *prosequentes* S codd. | 54. 16. *modo cornua* Sd². | 18. *his* SdΘ. | 32. *transferuntur* Sd(R ... *runt*). | 55. 5. *equitatu* ST(d cum ras.), *equitatus* Θ Salm., *equitatum* R, *equitatuum* U. | 21. *ovi ferae* codd. | 24. κήπους SHard. | 56. 2. *clunis* R¹dΘ. | 3. *melino* SR². | 5. *eale* S Solin., *et* Rd. | 9. *habet tauros* Sv. | 21. *axin* Sv. | 33. *que* Rd¹. | 57. 1. *reliquae* S codd. Gelen. Rob. | 8. *interficiunt* RTΘ. Fortasse Plinius scripsit *Interim iniciunt.* | 18. *in tantum* Sv. Cf. §. 55. (52, 38.) | 25. *recup.* SR². Cf. 7, 96. | 29. *itaque* Sd, om. R. | *Agriopas* S codd. Gel., *acopas* (cum ras. ante *a*) R, *copas* Td codd. Dalec. In lib. I. codd. habent *apocas*. Vide ne verum sit *Scopas.* | 33. *restitisse* vet. Dal., *restituisset* RTdΘ, *certasse* S codd. Gel. | 58. 8. *cerastis* Sv (R²d ..*tes*). | 24. *adversa ut* I, *adverso* SRd. | *cerniere* Sd. | 25. *pede* SHard. cf. §. 85., *sed* codd., exspectes: *sensu alio.* | 33. *crocodill.* Rd semper. | 59. 5. *temp.* Rd. | 8. *adsultum* RTd, sed cf. 11, 79. | 18. *spina* SR², *pina* R¹. | 18. 19. *praeda* Sd. | 26. *Tint.* codd., sed cf. 5, 60. | 29. *serpentes* codd. | *quin* S Man. Dalec. Rob. | 60. 21. *mutis* I coll. 1, 32, 9. et Macrob. Sat. VII, 5, 7 et 11., *multis* S codd. | 23. *eiecto* Sd. | 61. 7. *suspensis* flagitat constructio verborum. | 14. Pro *turtures* in codd. est *totis*. Sill. coni. *et otis*, at obstat numerus. Vide ne scribendum sit *loti* (foliis) *sed.* | 28. *sollemne est.* Sv; dist. I. | *inter ea* (sc. auguria) I, *interea* codd., *in Thracia* Sv. | 34. *in cont.* S coll. 37, 148. | 38. *Amunclas* S e Sol. 2, 32., *Mynclas* R (d *minc.*). | 62. 2. *Rhoet.* SHard., *otrerieres* codd. | 6. *continuitate* (om.

et) Sv. | 17. *crocottam* S Rob., *corocottiam* RTd. | 63. 16. *sese*, et 17. 18. *siselis* codd. | 17. *tamnus* Sill. ex 21, 86., *tamo* RT, *camo* d, *et anno* Θ, *aros* Sv. | 29. *sunt* om. Rd, sed R habet *acerrimis*. | 64. 16. *arborem* SR²(R¹..*re*). | 19. *fiunt* d edd. | 21. *est* om. SR. | 37. *ei* om. S(Rd *figurae*). | 65. 17. *et Scyth.* SRob. | 31. *ceu iren.* I, *acviren.* codd., *ac erin.* S (Sill. vult omitti *ac* et *genere*), *ut erin.* U. (*iren.* enotatur ex R 8, 125. 133. 221; 30, 29. 52. 65. 70. 81. 105; ex d 8, 125; 30, 29. 52. 65. 70. 81; ex V 30, 29. 52. 110; *irin.* ex RV 29, 107. 108; *iranec.* ex d 10, 174; *erin.* ex d 8, 133; *herin.* ex dΘ 29, 108; nihil enotatum est lib. 1 (8); 8, 228; 10, 187; 30, 121. 124. 133.) | 32. *missilibus ora* SR². | 36. *ambo* Rd. | 66. 7 et 18. *nec..quidem* codd. | 21. *praedomant operam* I coll. Sen. ep. 113, 22, *praedomantes ora* S codd. | 67. 7. *residentes* I (cf. Hard. Turs. II p. 527 sqq.), *resident* RTd. at cf. §. 127, *residunt* S codd. Gel. | 9. *erin.* Sd. | 18. *exinanitos* I, *exinanitates* R(Td..*nientes*), *exinanita* S Hard. | 25. Corrupta haec esse apparet. Equidem putaverim praemissis quibusdam verbis scripsisse Plinium *suspendiosus fame necatur*, cf. 28, 49. | *necat* SΘ Man. Dalec. | 29. *lucrum* ut glossema uncis inclusi. | 29. 30. *monopolio* SBarb. | 68. 4. *ob id* Sv. Lacuna sic fere videtur esse explenda: *ob similitudinem confusas cum sucino.* | 4. 5. *at plerique* Rd. | 15. 16. Vide ne scribendum sit: *durant, algore modo dempto, omni secessus tempore veneno orbae. Dormiunt simili modo et cocleae*, cf. §. 177. et infra l. 22. in Rd *obruta.* | 22. *haec* R. Sic 10, 65 et 85. Rd. | 27. *Niso* RTdΘ, sed cf. Arrian. Ind. p. 509. | 30. *omnis* SR(d..*nes*). | 31. *atque equos* post *fidelissimum*, etsi ab ipso Plinio, iniuria adiectum est. | 33. *volucris* S, sed obest Sillig. nota ad 2, 189. et genetivus *volucrum.* | 69. 20. *cadaver* SR²d. | 70. 13. *urguenti* SR. | 13. 14. *inhorruit* SR². | 14. *contraque beluam* S e Solin. 15, 7; sed cf. 2, 154; 9, 23; 13, 126. | 23. *itemque* Sill., *idemque* S codd. | 23. 24. *totidem* Sill., *totidemque* codd., *totidemque esse* Sv. | 71. 16. Fortasse scribendum erat *Sam*, ut 6, 49 et 92., certe 6, 8. codd. (ad) id flagitant. | 24. *matrem* S, *matre* codd. | 32. An *demptis frenis?* | 72. 4. *albatis* I, *alvat his* d, *albat hic* R, *albati* T, *albato* SHard. | 5. *prima, tum* SR. | *opponentes se* Sill. | 9. *si* om. SR²d. | 11. *ab Veiis* Sv, *aseis* R¹d¹. | 16. *fe-*

mina RTdΘ, ..*nae* Sv. | 16. 17. *eaedem* SR. | 17. *capiunt* SR². 23. *accepit* SR. | 33. *tonsis* SR²(R¹ *tonis*). | 73. 14. *carpere* S codd. Barb. | 15. *in cursum* Sill., *in cursu* codd., *incursus* Sv. | 27. *urinam genitalem* Sv. | 37. 38. *in cubitu* U, *incubita* R, *incubitat* Sd. | 74. 3. 4. *quadringentena* dΘ(R *quadrag.*). | 4. 5. *enixas. Mularum maxume partu aurium* Sv; dist. I. | 17. *laeta ominalI*, *lenta omnia* S codd. | *hae e* I, *esse* (i. e. *eẽ*) codd., *eis ut* Sv. | 19. *asini equus* Θ probante Sill., *ex asino equi* Sv (om. R¹). | 25. *diversum* Rd. | 33. An *pravum?* Cf. Aristot. de gen. an. 2, 8. ἡμίονος ἀνάπηρος. | 75. 12. *Tauri gener. quadrimi inplent* S edd. vett. | 30. *gigber* Rd. | 76. 6. *replicans orbis* SΘ. | 19. *nec claudicante* om. R¹d. | 22. *divo* S coll. 32, 133. *dio* d, *diu* RΘ, quod erat recipiendum. Vid. ad 275, 25. | 35. *submoto lictorum* R(d..*tu*); emend. Salmas. exerc. Plin. p. 217 a. C. | 36. *comitantur* I, *comitatur* SR(d¹..*tus*). | 77. 15. *cordis* Rd. | 78. 3. *iam Asia* SHard. ex Colum. VII, 2, 4. *cani asia* d, *atniã* R. | 4. *Baeticae* Rd. | 25. *Sancus* Rd. | 79. 28. *capri* S cum Schneidero ex Aristot., *caprae* codd. | 34. *utiles* S cum Pint. et Schneider. | 80. 24. *in anno* SR². Cf. §§. 186. 212. | 81. 10. Videntur talia quaedam excidisse: *ne odorentur canes et egesta urina*, cf. 28, 212. | 14. *saginatis ac satie* S codd., *sag. a satietate* Barb.; dist. I. | 29. *non tota* SHard., *notata* codd. | 31. *horum* Sd. | 32. *Lup.* STdΘ; cf. 9, 173. | 82. 1. *geminia* SΘ, *gemina ex* Rd. | 15. *recursu* codd. | 23. *cones* codd. Emend. Salm. | 25. *adorare* S codd. Gel., vet. Dalec. | 29. *similis* SRΘ. | 83. 2. *adferentis* S. | 26. *erin.* S; vid. ad 65. 21. | 28. *fugaverunt* SR. | 34. *venere* SR. | 84. 3. *congregare* SRd. | 12. *sexis vic.* Rd. | 16. *Boeotiae* I, *in Boeotiae* Rd, *in Boeotia* SMan. Dalec. | 25. *Sicandro* SR²Θ. | 31. *Cydoniat.* Sv. | 32. *erin.* S, nec quidquam adnotatum est, sed vid. ad 65, 31. | 85. 4. Equidem putaverim a glossatore esse adscriptum: *i. e. praeter ea terrestrium.*

Lib. VIIII. pag. 85. lin. 18. *volucris* S, sed vid. ad 68. 33. | 86. 3. *sarisis* Sill. coll. ad Herenn. IV, 32, 43., *sparsis* S codd. | 4. *ictus* I., coll. Liv. 38, 5, 3., *ictu sed* S codd. | 17. *pistrix* SR². | 87. 3. *Nereidas vero multas Turr.* S; dist. U. | 23. *defudere* R, *diffundere* Sd. | 33. *vicem* SRd, sed cf. seqq. et §§. 17 et 147. | 34. *versae* SR. | 88. 9. *indignius* I, *indignis*

ST(R cum ras. ante *s*, d post *s*), *insignibus* U. | 11. *alia possunt* SR². | 38. *nam qui* I, *namque* codd., *num cum* S. | 89. 1. *arte missi* Rd(Θ..*ce*), *arcu emissi* Sv. | 18. *hominis* RdΘ. | 25. *ob iter* I, *obiter* S codd. | 90. 33. *simone* R. An *simones* legendum est? | *spectaculi in* I, *in* om. codd., *ad spect.* Sv. | 91. 1. *tum* tacitus delevit S. | 13. *Iasio* SBarb., sed Sill. concedit posse intelligi sinum Cretae dictum ab urbe *Λατώ*. | 24. *turs.* STdΘ, sed cf. Graecum nomen *θυρσίων*. | *quadam* SR². | 37. *leniter* Harduin. prob. U, *lev.* S codd. | 92. 5. 6. *tanta..comminuant* S codd. post *vivont;* transposuit Sill. | 14. *chelyon* S Hard.; cf. 6, 173. | 31. *in coitu* SR². | 93. 5. *animalia* SR²Td. | 12. *isox* S ex Hesych. et Isid., *ixox* R(d *yx.*). | 31. *vero* codd., *verno* Sill. | 94. 23. *portum* S Lips., *pontum* codd. | *Byzanti* S(R cum ras.). | 36. *et ex* SΘ Man. Dalec. | 95. 8. *in* om. codd. | 23. *si iteratur* dΘ; an: *si iterum teratur?* Aristot. hist. an. 8, 15. *πολλάκις τριβομένου τοῦ βύθους*. | 37. *psettam* SHard., *pyston* R(d *piest.*). | 96. 20. *collyri* I coll. 32, 146. *colliri* Td, *calliri* R, *callariae* Sv. | 34. *murenis* SR² vet. Dalec. | 97. 13. *ad omnem luxum in ganea* I, cf. 8, 209., *ad omne luxus ingenium* SR(Td *ingeniorum*). | *natus* Sill., *maius* codd., *mirus* Sv. | 98. 9. 10. *transeunti* R, *transeunt. In* SΘ(Td om. *in*). | 26. *aliquando* SR². | 30. *et senis* SR. | 31. *hieme* S(Rd etiam *eadem*). | 35. An *Veroniensi?* Vid. ad 255. 34. | 99. 37. *arbitratur Aristoteles* Sv et Aristotele h. n. 2, 14. et codicibus refragantibus. | 100. 2. *sic* (i. e. velut si ibi sit os) I, *si* d, ras. R, *simplice* SR² vet. Dalec. | 4. *a Periandro* Sv coll. Herodot. 3, 48 sqq., at *Periandro* est dativus commodi. | *pueros* U, sed vide ne quid exciderit, *pueri* S codd. | 6. 7. *esse* delendum est, nisi comma ponitur post *digitorum*. | 16. *attollit cornuta* S codd. Massar. | 25. *duo; ex his* Sv; emend. U. | 37. *eademque* SR. | 102. 1. *suctu diu trahit* SR²(R¹ *du*). Ex Td emend. U. | 7. *muriae* I. Cf. Aristot. h. a. 4, 8. *ταριχηραῖς ὀσμαῖς*, *mire* codd., om. Sv. | 8. *immodici* SR², *immodicant* R¹, *immodicae his* (ad seqq. rel.) d edd. An *in medio ante?* | 103. 21. 22. *congregantur, si quando os* U. | 104. 15. *crispa, cunic.* Sv, emend. I. | 20. *sibi* S codd. | 105. 4. *Toidis* Rd. | 5. *Pericula* R¹d. Cf. Aelian. h. a. 15, 8. *ὄνομα δὲ τῇ πόλει Περιμούδα*. | 10. *niti* SR. | 13. 14. *caeli quietis* S codd. | 19. *speciem* SRd

vet. Dal.; emend. U. | *inflatam* S vet. Dal. | 22. *miro* SRd. | 35. *abscindit* Sv. | 106. 4. *obrutas* SR. Semicolon post *fictilibus* posuit S. | 22. *carpunt* I, cf. Plin. ep. I, 8, 6; 9, 5., *cupiunt* S codd. | 108. 16. *margarita* Rd. | 22. *impuni cum* (sup. scr. *o*) R (d *in punicum*), *inpositum* Sv. | 30. *mutuoque* Sv, at cf. 10, 63. *mutua carne vescuntur*. | 37. *cum terra* codd. | 109. 1. *fasces ut* Rd, *Huic fasces* S. | 21. *caniculato* et 22. *caniculi* codd. An *conic.* aut *canalic.?* | 31. *cauc.* (bis) codd. | 32. *mari* R, *mare* Td. An *glauculense a glauculo mari?* | 33. *dialuc.* Rd. | 110. 21. *L.* SHard., om. codd. | 112. 9. *detrahens* S[1]R[2]. | 34. *marcentis* RdΘ, ..*ti* Sv. | 114. 3. 4. *rapiunt* I coll. §. 181, *rapuit* R, *rapiat* STd. | 15. *camp.* codd. | 115. 1. *feminam* SR. | 22. *acresc.* R, *accresc.* TdΘ, sed cf. 11, 118. | 117. 5. *baln.* S. | 32. *Lupinus* ST coll. 8, 211. | 35. 36. *separatim ut* SR. | 118. 11. *Chronum* R, *Crona* Td. | *et Lycum* om. RTd. | 14. 15. *ergo*; *motu ... adprobant* S codd. (T *apparebant*); emend. I. | 17. *indigo* Rd. | 26. *quam* interpretor *eandem quam*. | *puteis arbitratur* SR[2]. | *in ullis* I, *nullis* (om. *in*) codd., *in nullis* Sv. | 27. *et vitam* RTdΘ, om. Sv. | 28. *vita* I, *vitam* S codd. | 34. *idque* SR[2]. | 36. *scopulos inmanis* Sill. (R *in malis*, d *in mari*), *scopulosi maris* Sv. | 119. 2. 3. Coniiciebam: *cavensque quod timuit .... minus unus* coll. 8, 112. | 20. *teneatur* I, nam huc pertinere videtur quod 21. e cod. R se recepisse ait S, *tenetur* S codd. (?). | 21. *teneatur* SR (?). | 32. *ora* SΘ (R *hora*). | 120. 1. *ut si* SR[2]. | *viso* in Toletano legi retulit Pintianus, cf. §. 22 et 24, 95; 25, 101., *visum* Td, *vidit* Θ, *videat* S (R[1] ex corr.).

Lib. X. pag. 120. lin. 37. *honestare* R, ..*ri* S. | 38. *Mamillius*, sed infra (121. 9.) *Mamilius* codd., *Manilius* S ex auctor. ind., in quo tamen legitur etiam *Mamilius Sura*, quod nomen vide ne corruptum sit in *senator*. In M'. Manilium Nepotem iure consultum certe minus quadrant ea quae sequuntur. | 121. 25. 26. *clang.* codd., sed Aristoteles h. a. 9, 32. πλάγγον. | 29. *Boeus* Pint., *Boetius* R (Td ..*th.*). | 122. 25. *gang.* SHard. | 123. 15. *ferre* SR[2]. | *legiones* SR. | 19. *ora verb.* SR[2]. | 24. *saepe* cum sqq. iungunt codices, unde 25. *Est percelebris* Sv; sed cf. §§. 24. 47. 65. 83. | 25. 26. *educatam* Sv. | 32. 33. *advolare falso* Sv; dist. I. | 124. 1. *magna in* I, *magni* codd., *in*

magna Sv. | 9. *triorchim* S coll. §§. 204. 207. | 28. *acceperint* SR². | 31. *internecinum* SΘ, ut 8, 87. | 125. 6. *minutae* S vet. Dal., sed cf. §. 29. *habentia*. | 11. *esse* S codd. | 12. *quae* ST. | 34. *alibi* S Man. Dalec. | 127. 31. *autem* SRd, *alitem* Sill., sed cf. §. 43. | 128. 9. *et* om. S, eras. R. | 129. 1. *Tanagram. Sec.* Sv; dist. U. | 21. *Est et* SR². An infra legendum est *est testata?* | 24. *Olenii* (om. *nomine*) S cum Gesnero. Si ad Aelian. h. an. 5, 29. spectamus, verum est *genere Olenii, nomine Amphilochi*, sed cave corrigas ipsius Plinii errorem. | 36. *torrere* Sv (*sorbere*, quod legitur in R¹d, est *e iure edere*). | 130. 33. *lassatus* RdΘ(T..*tis*). Vide ne scribendum sit *qui lassati somno decidens indiligentiam coarguat.* | 131. 11. *loca* SR². | *certa* S. | 27. *a tergo* S(R² *terga*). | 38. *haec* codd., vid. ad 68. 22. | 132. 19. *actionem* Rd (sed 29, 117. VRd *axionis*), *asionem* Sv et codd. Barb. l. c. | 33. *Bizyes* Salm. cf. 4, 47. *Bizicis* TdΘ, *Bizyas* S (R *Bizi.*). | *in Threcia* I (v *Thra*), vid. ad vol. I. p. 163. 24., *in Threcia intrant* Sill., *in trema* R¹, *intrant* SR². | 133. 28. *Casii* SBarb., sed cf. 5, 118. | 32. *mysacoren* Rd(Θ *nis.*). An *Myiarogon?* | 134. 3. *ista* v, codd. Salm., *is* R, *iis* S vet. Dalec. | 135. 19. *haec* codd., vid. ad 68. 22. | 36. *alibi* S cum Hand. Turs. I. p. 231. 277. | 136. 6. *cyanea et* Sill. | 6. 7. *minore tantum purpurea, sed* Sill., *maiore, tantum purpureis et* Sv, *qua tenuiore* (sup. scr. *ex parte*) d, *teiore* Murb.; *purpureas* (om. *et*) RΘ(d..*ras*). | 7. *admixtis* Sv(d..*tas*). | 8. *caret* add. I ex Aristot. h. an. 8, 3. cf. §§. 114 et 115. | 15. 16. *eminenti, ore* S, sed cf. §. 96. | 27. *madefacta* Rd. | 138. 6. 7. *inlicem* S Scaliger et Turneb., *ind.* codd. | 18. *impetu* I coll. 24, 62 et 28, 88., *metu* S codd. | 22. *frustratur* S(R ex corr.). | 139. 12. *adparet* STd². | 16. *quaeritur plaudere* Sv; dist. I, ut *plaudere* et *sulcare* sint infinitivi historici. | 140. 13. *ab alto* SR². | 141. 4. *religio inest* SR²d². An *sunt et religiones?* | 13. 14. *siltacem* S codd. Gelen. | 17. *ni ea* I, *in ea* R¹d, *cum* SR². | 31. *latior his est lingua* SR². | 142. 27. *contexa* R¹, *contextu* Td(R²..*tu*), *contextim* Sill. e §. 147, sed cf. §. 170. | 143. 25. *in* Rd, om. Sv. | 29. *soli dicuntur* I, *solido ut* R, *solida ve* d¹(d² *et*), *solita ut* Θ, *soliti sunt* Sv. | 144. 16. An *occisae marcescit?* (v inserto *statim*), *occisi emarc.* SRd. | 28. *volucris* S, sed vid. ad 68. 33. | 145. 13. *fraude* Rd. | 20. *clune*

Rd, *hic clune* Sv. | 36. 37. *aquatilia item* inserui suadente Sill., qui tamen scripsit *aquatica.* | 146. 3. An *oti?* | 38. *ut* I, om. S codd. | *si mov.* SR². | 147. 24. *stramina* SR. | 25. *a retro* R (..*to* d). Fort. *autaera e feretro.* | 26. *naturae gignunt* STd. An *gignuntur?* | 36. *die milium* R¹d. | 148. 11. 12. *centra* R (Knöten in den Eiern? cf. 16, 198), *contra* Td, *certa* Sv. | 16. *et mota* Rd. | 21. *turtures* SR²d. | 24. *quod inr.* SR². | 149. 4. *singulis* Rd. | 18. *Ardiol.* Rd (11, 140 R, 30, 140 R²), *ardeol.* Sv. | 25. *alia in plures* RTd. An *alia alitum pluris?* | 150. 33. *tote* (om. .*die*) Rd. An *tota aetate*, ut §. 178? Vide ne idem valeat διημερεύει apud Aristot. hist. an. 5, 3. | 38. *irenacei* I (vid. ad 65. 31.), *iranecei* d, *erinacei* SR. | 151. 6. *circumfl.* RTdΘ, *circumpl.* Sv. | 16. *informe* R (Aristot. hist. an. 6, 34 ἀδιάρθρωτον), ..*mem* S, ..*mia* d edd. | 24. *catulis* (om. *nec*) Rd. Vide ne quid interciderit. | *omnes* S. | 29. *quosque* IS, *quoque* codd. | 32. *labore* Broter., *labores* RdΘ, *post laborem* Pint. S. | 38. *autem* I, *n̄* (i. e *ā* vel *h́*) Rd, *vero* S. | 152. 2. *e* R¹, *a* SR², *in* Td. | 3. *demum* I Münchn. Gel. Anz. 1854, 2, p. 123, *diem* S codd.; at conf. Aristot. hist. an. 5, 32. Urlichs vult omitti *post tertium diem aut* et infra legi *post annum.* | 5. *sed muli mater* I coll. 8, 172 et Aristot. hist. an. 6, 22, *et mulier* S codd., *asinas* (om. *et*) U. | 8. *exadversum* Sill., *ex adverso* Sv. | 8. 9. *aquilonem austrumve* RTdΘ, *aquilone austrove* Sv. | 16. *antequam* Sv. | 35. *item pluris* e glossemate vocis *numerosos* orta esse suspicatus est Sill. | 153. 2. *praegnatis* R. Eidem formae idem favet 11, 236, ubi hanc scripturam recepi ex M, a 12, 58; B 32, 59 et 37, 180; V 25, 115; a 12, 58 et 17, 155. | 10. *erinaceis* S codd., sed vid. ad 65. 31. | 26. *vero* Rd. | 27. 28. *ver statumque* om. R¹Td. | 28. *generant* SR. | 154. 3. 4. *talpae obrutae* Sv; dist. I. | 13. *ut patet* RdT, sed videtur ortum esse e glossemate, *utpote* S edd. vett. | 23. *coguntur* codd.; *coniciuntur* S codd. Gelen. Verba Aristotelis hist. an. 4, 8 τοὺς δὲ πολύπους φασὶν ὀπτήσαντας εἰς τοὺς κύρτους ἐντιθέναι videntur suadere ut legatur *cocta iaciuntur.* | 35. *architecti vis* I, *arcite et vivis* T, *arcitae et fibis* d, *architectis* (ex corr.) *his* R, *architectae vis* Hard. S. | 155. 12. *et serp.* SR. | 156. 18. 19. *rursus* ... *cornix* vide ne post *accipiter* (21.), ubi Aristoteles hist. an. 9, 1, p. 609, 24. videtur suadere ut inseratur *et serpen-*

tes, suum locum habeant. | 20. *anates* om. codd. | 34. *erucae* SR², vid. ad 177. 7. | 157. 17. *qui* SR.

Lib. XI. pag. 158. lin. 12. *flexilibus* SR². | 159. 2. *nexusque* U. | 2. 3. *inessent* U, *inesset* S codd. | 4. *aliquis* RTd. | 5 *nullus* ST. | 9. *semper suasit* STd. | „13. *spiritum* M. | 19. *iis* M, *his* Sv. | 20. *inter se similem, verum* M, *verum simile quiddam* SBarb. (*..lem quidem* Rd), cf. §. 93 et §. 255. | 21. *vires* MRTd²Θ(d¹ *vire*). Cf. 13, 77. *vicem* S. | 23. *denique* M, *donec* Sv. | *existimatio* MRd, *aestum*, S. | *ne* M, om. Sv. | 24. *est* om. M. | 24. 25. *indagare dubias* M, *dubias indag.* Td, *indicare dubias* R (*iud.* S). | 26. 27. *habere nervos* M, *nervos habere* Sv. | 30. An *in alvo?* cf. §. 1. | 31. *tutius* SR², *totius* M, *istius* R¹d." | 160. 10. *tanta* RdΘ, *tamen tanta* Sv. | 10. 11. *minuma* RTd, *minumi* Sv. | 19. *diu; quae* Sv; emend. I. | 23. *existumat. Ante fabas florentis non exeunt* Sv, *non* om. RTdΘ; dist. I. | 28. *harundinis, suco* S; dist. I. | 29. *totam* aut *in totum* Sill., *totum* Sv. | 161. 8. *capitur, africi* Sill., *capita fici* RTd, *africi* (om. *capitur*) Sv. | 10. 11. *futurae messis indicium* om. Rd. | 26. *operis haec* S cum edd. vett. | 30. *ita quae* I, *itaque* Sv. | *temperies caeli cum* RTd, *temperie caeli et* Sv. | 34. *et* om. SR. | 37. *et* Hard. (poterat sane excidere propter proximum *ex*), *atque* S (propter antecedens ..*aeque*), om. RdΘ. | 162. 8. *nunc* (post *contingunt*) om. SRd. | 25. *inperitans iis* S, *imperatis* R, *imperans* d (ex corr.). | „35. *fit* M, *fiet* Sv. | 163. 6. *ex* om. Rd. | 10. *diu* M (sic legendum est 2, 240 ex RAd, et 21, 84 ex RV²d; legitur etiam apud Plautum Mostell. III, 2, 78), *divo* SRd." | 16. *a* I, *e* S, om. codd. | „164. 6. *vellent* M (cf. infra *corrumperet*), *velint* Sv. | 8. ὡραῖον S. | 21. 22. *oleumque, appellatur acetum. Maxume laudabile est aestivom* S; dist. I. | 22. *tacitum* M. | 23. *ut siccioribus confectum diebus* M, *ut dieb. conf. sicc.* S, *confectum diebus* om. RTd cum iis quae sequuntur, librario aberrante a *siccioribus* ad *ulceribus*. | 23. 24. *album ..ulceribus* om. Sv; leguntur in M, huic loco vindicata a me Münchn. Gel. Anzeig. 1836, 3, p. 285, quum legerentur in edd. vett. §. 45 post *vocant*, sed falso *quod bithymum est.* | 28. *bonitatis* M probante U NJahrb. d. Phil. 73, p. 68. | 31. An *ex aestiva mellatione?* conf. §. 42. | 38. *erice* M edd. vett., *myrice* SRd. | 165. 1. *ex a. d. pridie* I, *et ad. pr.* M, *ex ante pridie* S (RTd *a.*).

| 5. *eam* Θ, *iam* M, *tam* R, *tamen* T, om. Sd. | *tetradicen* M, *te r adicem* T(d . . *en* e corr.), *te r r adicent* R, *tetra licem* Θ edd. vett. et ind. lib. I., *tamaricem* S Hard. | 6. *sisyrum* M, *sysyr.* RΘ, *sysir.* T, *sisir.* Sd. | 13. *etiamnum* M, *etiam nunc* Td, *etiam tunc* SR. | 16. *dirib.* SM, *diripi.* RTd. | 17. *siquidem* Td. | 24. *quando* M, *quarum* Sv. | 26. *acapnum* M, . . *nunc* Rd, . . *non* Sv. | 29. *ore confingi* M (cf. §. 11), *oportere confici* Sv. | 35. *alios perfectos*, *inperf.* SR.“ | 166. 23. *rufus*, *deterior* I coll. §. 59 et Aristot. hist. an. 5, 21 et 9, 40, *rufus quam* Sv, om. codd. | 33. *pestis* I coll. §§. 64 et 104, *mestis* d, *estis* R[1], *eius* SR[2]d[2]. | *illi statum* R[1], *illi* (ras.) *statutum* d, *illis tantum* Sd[2]. | 167. 14. *prospere* SR[2]. | „18. *interemunt* M, vid. ad 173. 4. 206. 18. (BV ad 32, 14), *interim.* Sv. | 22. *illos* (sc. fucos) MTd, *illas* SR. | 24. *aequo modo* d (R *equo*), cf. §. 52, *quo modo* M, *sed quomodo* Sv. | *si* add. I. | 25. *melior* om. SRd. | 30. *duasque* M Pint., *easque* Sv. | 168. 8. *velut* M edd. vett., *sed ut* Rd, *ut* S. | 18. *statio* I coll. §. 20, *spatio* Sv. | 27. *glomeratur* (sc. plebs) M edd. vett., . . *antur* Sv. | 28. *diducta multitudine* S Pint. (R d[1]Θ . . . *tae*). | 31. *existumatur* SR[2]d. | 32. *blapsigoniam* M. | 169. 1. *e* M, om. Sv. | 11. *aversa* MPint., *adv.* Sv. | 17. *functae* M edd. vett., *functo* SRTdΘ. | 19. *elatae* M, *datae* Sv. | 24. *tepido* M, *totidem tepide* Θ, *toto die* Sv. | 32. *cerae* MTd, *cera* R, *cetera* S edd. vett. | *e* M, om. Sv, cf. Aristot. hist. an. 5, 23 συγκεῖναι δ' οὐκ ἐκ κηροῦ ἀλλ' ἐκ φλοιώδους καὶ ἀραχνώδους ὕλης τὸ κηρίον. | *Et fetus* S, *effetus* R. | 34. *vere* M edd. vett., sed cf. 17, 135; 19, 37. 95. 129. 148. | 37. *peremunt* M, vid. ad 190. 27, *perim.* Sv.“ | 170. 31. *Bombyces* S codd. Gelen. | „*tradunt* M, *traduntur* SRd. | 36. *lanuginem in vellera.* edd. vett. M sine distinctione, dist. U, *lanuginem vellere*; S codd. Hard. | *is* M, *his* Sv. | 36. 37. *cogi subigique* M edd. vett., *cogique* (om. *subigi*) Rd, *cogi* (om. *subigique*) S codd. Gelen. | *in tramas*, *tenuari* I coll. §. 81, *inter ramos tenuari* SMR, *in terram ad tenuari* Td. | 171. 3. *coepta* S codd. Hard. | *sit* Salmas. ad Tertull. de pall. p. 237. | 3. 4. *lanifica* M, *lanificia* Sv, *lanitia* Salm. An *lanicia?* cf. §. 115.“ | 36. *a terra per* Sv, dist. I. | 38. *ad cursus* I (coll. §. 158: *ad olfactus*), *adcursus* S(RΘ *acc.*), *ac rursus* Td, *ad cursum* edd. vett. | 172. 1. *et quia* SR[2]T(R[1] *ex*). | 7. *non* om. codd. (Θ *retexunt*). | „33. *inexplebiles* edd. vett., *explebiles*

M, *inexplebile* R, *inexplebili* TdΘ. | *potuus* MR, *potu* Sv. | 173. 4. *interemunt* M, vid. ad 167. 18., *interim.* Sv." | 20. *volatura ea* Sd, *volatur ea* R². | 35. *oculi sunt* I, *oculi* (om. *sunt*) d edd., *oculis* SRT. | 36. *adpropinquet iis* I, ..*quens* R¹, ..*ques* SR², ..*quans* d, ..*quet* (om. *iis*) edd. | 36. 37. *velut in folia* add. Barbar. | „174. 21. *lucavos* MRdΘ, *Lucanos* Sv. | 30. *balneis* Sv, *balineas* Md, vid. ad 246. 17." | 33. *Threcia* I, vid. ad vol. I, p. 163. 24., *Thretia* R, *Trecia* d, *Thracia* Sv. | 175. 10. *hieme e terra* R; dist. I (d *terra*, om. *e*), *hieme sub terra;* Sv favente Aristot. h. a. 5, 28. | 18. *obeuntes* Rd, unde Sill. *mare obeunte.* | „20. *nisi rimosis* I, *in rimosis* (om. *nisi*) MRd¹Θ(d²T *prim.*), *nisi in planis et rimosis* S cum edd. vett. et Schneid. ex Aristot. h. a. 9, 6. An legendum est *nascuntur in rimosis locis* (om. *non*), quum in M post deperdita sit primum verbum *nascuntur?* | 37. *PR.* M, *populo* (om. *Romano*) S." | 176. 17. *sed apes utiles* Td(R¹ *uti ille*), *ut apes; sed illae* SR². | 177. 5. *vere, sed* S, *vere set* R², *ver set* R¹. | 7. *urica* Sa. Hanc scripturam idem codex habet 19, 177. 179, sed 19, 180 *urycas*, ibid. et 17, 266 bis *urucae* et 19, 156 *erucae.* praeterea *uricae* legitur tantum in Θ 17, 266, sed idem codex paulo infra habet *urucas*, quam scripturam infra ubique e suis codicibus recepit Silligius; cf. praeter locos quos supra citavi 23, 62. ubi codd. Vad habent *erucae;* 28, 78; 30, 24. | 11. *imbri* RdΘ, ..*re* Sv. | 14. *trecenum* S Broter. | 15. *exanima* SR²(R¹d *exanim*). | 18. *interemit* I, vid. ad 167. 18., *interimit* Sv. | 23. *animal id* RdΘ, *id* (om. *animal*) Sv. | 29. *cum* Td, *cui* R, *que* Sv. | 178. 2. *horum* SR. | 11. *aliqua* (om. *et*) SR², *aliqui* R¹, *aliquid* Td. | 14. *pyrota* I, *pyroto* RTd, *pyrato* Θ, *pyrausta* Sv ex Aristot. h. a. 8, 27, quae huc non pertinent. | 20. *vermiculis* I, ..*li* Rd, ..*lo* Sv. | 36. *rite* SR². | „37. *peculiare datum* M. | 179. 14. *lyras* M edd. vett., *liras* Sv. | *decorent* I (cf. 13, 103; 15, 133), *decerent* MRTd, *diceres* S codd. Barb. | 16. *derecta* MR, *directa* Sv." | 26. *aliis* Sill. | 38. *natura* add. S Broter. | 180. 36. *conroborantur* SR(d *comburantur*). | 181. 27. *in animo sensus eius.* S Salmant., *In ansensu eius* R. | 182. 1. *ardiol.* R¹, vid. ad 149. 18., *ardeol.* Sv. | 183. 14. 15. *habili mixtura ut* (om. *et*) SΘ. | 21. *in erementa* SR². | 28. *magno ritu* SR². | 184. 8. *testacei* SΘ. | 24. *Nec* Rd edd. vett. | 31. *ut* om. Rd, quam ob rem Sill. censet addenda esse *idem con-*

tingit. An *id quod fit?* | 185. 4. *Brocchi* R[1], *Bochi* dTΘ. | 18. *ori* SRTd. | 27. 28. *iugula* Rondelet. assentiente Cuverio. equidem scriberem *in caula*, coll. Lucret. 4, 624 et 664 *caulae palati*, nisi Charisius I. p. 20 vetaret uti singulari numero. | 186. 1. 2. *repulsa* Rd. | 5. 6. *iam a minumis* S, *tam in animis* Rd. | 10. *praeter* (om. *que*) Sd. | „20. *circi ter* SM, om. RTd. | 21. *vicesimo unno* Td. | 27. *maxillarium* M, ..*rum* Sv. | 29. *a caninis* MRd (T *a t*), *at canini* Sv. | 31. *iudicatur* MΘ, *in d.* Sv. | 34. *amittit binos* M, *bin. amitt.* Sv. | 187. 1. *subus* MR[1]Θ, cf. §§. 179. 203. 207. 263, *suibus* SR[2]d. | *non deciduni umquam* MΘ (R[2]d om. *non*), *deciduni numquam* SR[2]. | 19. *mansuefactam* RTΘ (d .. *tum*). | 25. *eliditur* M Oudendorp. coll. §. 269 et 14, 146, *elicitur* TΘ, *elitur* R[1]d, *editur* SR[2]. | *attenti* SR[2], *et extenti* M. | 27. *his* M, cf. l. 29, *iis* Sv. | 34. 35. *Opis verba* U, *Opiferae* S codd., quam ob rem scripsi *Opi.* | 188. 7. 8. *appelletur* edd., *appellatur appelletur* M, *appellatur* SRTdΘ, sed cf. §. 267 et 12, 104. Cicero in Milon. §. 12. | 24. *subus* Md; vid. ad 187. 1., *suibus* SR.“ | 33. *taeniis* I, *r..nis* SRTd. | 34. *fabrilis* I, *fabris* SRd. | 189. 3. *animal* SBarbar. | „24. *fortioris .. industriae* M edd. vett., *fortiores .. industria* SRd. | 37. *sacrificantibus* (om. *bis*) Rd (M .. *tis*). | 190. 3. *gneum* M, *reum* Sv. | 20. *Ianuari* SR[2]. | 23 et 27. *iocinora* S. | 24. *fimbria* M, cf. §. 220.“ | 27. *peremit* Rd, vid. ad 169. 37., *perimit* Sv. | 38. *pessumum* (om. *que*) S vet. Dalec. (R *que* eras.). | 191. 1. *in* vide ne sit delendum, *ideo amarum est* S Hard. | 14. *avibus* add. Sillig., *autem est* codd., *est autem* Sv. | 15. 16. *cetis omnibus* edd. e coni. Barbari. An *avibus* e superioribus huc defluxit, et est legendum tantum *cetis?* | „20. *iocusc.* MR[1]d, *ie cusc.* SR[2]. | 23. *saepe* Md, *semper* SR. | 25. *opsidionum* M. Vide ne legendum sit ὀψιμόρων, vel simile quid. | 29. *existum.* Sv, *extim.* R[1]. | 32. *quam* SMR[2]T, *quae* R[1]dΘ edd. | 192. 3. *humana* om. SR. | 17. An *item?*“ | 34. *subus* dΘ, vid. ad 187. 1. | 193. 11. *minuitur* I. cf. §. 284 et 26, 132, *inuritur* Sv. | „21. *iis* M, *eis* Sv. | 30. *homini* MR[1]d, *homini tantum* SR[2]. | *subus* Md[2], vid. ad 187. 1., *suibus* Sv. | 38. *capillamentum* SR. | 194. 32. *Et* om. M.“ | 195. 4. *tubas* codd., cf. 16, 172. | 25. Numerus (89) vulgo ponitur ante §. 220, at vid. ind. lib. I. | 29. *per aetates stabilis* S; dist. I. | 196. 2. „*coitus sanguinis* SR. | 3. *Sanguis* M, om. SR. | *iracundia* Sd. | 11. *his* RdΘ. | 14. *alterutra*

M, *altera* S. | 16. *viro praetorio* SR. | 27. *profluere* M, *praefl.* R, *transfl.* Sv." | 197. 8. *purpuram* SR. an *puram putam?* | 12. *vespertilio. nam* I, *vespertilionum* Td (.. *orum* R). | 19. 20. *hi .. nascuntur* add. S ex R qui habet *castris.* | 22. *velut* (om. *et*) SR. | *lanuginosi* S (R *lanugini*). | 27. *tussi* RTdΘ contra Aristot. h. a. 3, 11. | „36. *lact* M, idem §. 236 bis et §. 237, cf. 15, 53. *lacte.* | 198. 5. *alibi* Scum Hand. Tursell. I, p. 277. | 10. *et alia* SR. | *elephans* M(R. *hel.*), *elephas* Sv. Vid. ad 42. 2. | 13. *et primas* S(R *partus et*, M *partuus vel*, om. *sues*). | 15. *sed detr.* S, *set tracio* R. | 19. *oblicum* MR, vid. ad 199. 37., *obliquom* S. | 20. *marini* Dalec. add. ex Aristot. h. a. 3, 20 om. codd. | 28. *pumicis modo* (om. *in*) SR. | 28. 29. *praegnates* M, .. *ces* R. Vid. ad 153. 2. | 37. *quocumque* S, *quorumq.* R. | 38. *umore* MRTdΘ, *frigore* Sv favente Aristotele h. a. 3, 20. | *serescit* Barbarus ex Aristot. l. c., *fervescit* MRTdΘ. | 199. 8. *lentior* om. STd. | 15. *Docleante* S codd. Gelen. | 17. *lactes. asinnatem* M(d *lactis*, R *aesin.*), U NJb. d. Ph. u. P. LXXIII, p. 69. coll. Sil. Ital. 8, 463. emend. *Sassinatem.* Propter antecedens *maxume* scribendum est *e lacte.* | 18. *Luniensem* MRd, *Lunens.* Sv, at cf. 36. 48. 135. | 20. *Caedicio* M edd. vett., cf. 14, 62, *Ceditio* SRd. | 21. *augente* I, *eam augente* edd., *aquente* MTd, *h cavente* R, *hanc acuente* S. | 23. *semper* d, *saper* M, *sapor* Sv. | *medicamenti vitium* S, *medicamentiu tium* R. | 25. *videtur maior* (om. *ita*) SR. | 33. *M. Corani* M, *M. Curiatii* edd. vett., *coram* R, *coraci* d, *corati* T, *C. Horati* S codd. Hard. | 37. *oblicum* M, vid. ad 198. 19., *obliquom* S. | 200. 4. *unum* SR. | *cruris quino* (om. *articulum*) M. | 4. 5. *dependentem* S. | 7. *notatum* Sill. ex 10, 62. | 11. *quas* M vet. Dalec., *quae* Rd. | 26. *item* SR. | 201. 6. An *Graecis*? | 8. *attest.* codd. | *dexteram* M, *dextram* Sv. | 15. *dexetris* M, *dextris* Sv. | 25. *ungulae intus* M, *enuncule hictus* R, *in ungulae ictu* S. | 28. *bisulcus* Sd. | 29. *exiguopes*, S; dist. I. | *in* om. SR. | 202. 1. *articulis* SR. | 8. *adversam* SR." | 9. *Avibus* SR. | 23. *obliquom* Sv, sed vid. ad 198. 19. | „203. 22. *piscibus* SR. | 26. *leoni* om. M, *in prima* SMR, quod erat recipiendum." | 31. *habeant* I, *habent* SR edd. vett. (TdΘ om.). | *spirant* edd. vett. | 36. *similia* om. SR. | 204. 5. *cuper* Rd, sed vid. 32, 19 *porcum.* | 16. *elephas* Sd, sed vid. ad 42, 2. | „21. *anniculo. set* M, *anniculo*

est. S(R *et*, d *esse*). | 22. *quad tunc id* SR. | 24. *a* om. SRΘ. | 27. *in* om. SR. | 31. *eam* Md edd. | 32. *eae* Sd. | 205. 8. *doctrina* SR. | 20. *porrigentur* SR. | 23. *maliv.* MR, *malev.* Sv. | 24. *malif.* M. | 27. *inprud.* codd. | 33. *hominis* Sd. | *infici natura* M, *natura infici* Sv." | 206. 9. 10. *fugantem* I (Sill. . . *tes*), *fugantur* Sd, *fugat* R. | 10. *odores* Sd. | 10. *rosam* Sd. | 18. *interemit* Rd, vid. ad 167, 18., *interimit* Sv. | „27. *aspera* . . *varia* om. Sd."

Lib. XII. pag. 207. lin. 29. *his* Sa. | „208. 15. 16. *promissa* MR (Θ . . *sso*). | 19. An *in mare?*" | 32. *Celebrata est* Sill., . . *tae sunt* S codd. | 33. *a radice* STad. | „210. 7. *est autem* STd. | 14. *in* om. Sa. | 24. *DCCCXCVI* STad. | 29. *arborem iure* Tad (M *arboreum*), emend. Salm. | 30. *etenodis* M, *et nodi* Rad, emend. Rigalt. | 35. *exili* I coll. §. 24. et Theophr. h. pl. IV, 4, 4., *exilia* Sad, *eximia* MRΘ. | *poma* Sa². | 211. 3. *evolant* SR. | 8. *praedulcis* SMRd. | 9. *sapor et* M, *saporis* SR. | 14. *et tanta magnitudine* add. I. Cf. sequentia *ut* . . *satiet* et Theophr. h. pl. IV, 4, 5 ἡδύκαρπον καὶ μεγαλόκαρπον." | 31. *iunipiro* I. cf. 13, 52 et 67., . . *pero* S codd. | 37. *casca* Ra et 18, 161. d. | 212. 18. *iuniperi* S codd. Vid. ad 31. | 21. 22. *Indica loto* Sill. Oud., *indicato* ad¹, *indico loco* R¹, *Indico luco* Sv. | 22. *in spina* I coll. §. 31., *in* om R., *in spinis* STad. | „213. 3. *Ariane* M, cf. §. 35., *Ariana* Sv. | 4. *lacrima* MR, . . *marum* Sv. | 4. 5. *difficili accessu propter aculeos adnixos* M, an *adfixos?* | 5. Theophrastus h. pl. IV, 4, 15. flagitat *magnitudine raphani*. Cf. §. 35. | 6. *invitans quae* M. | 14. *Bactriana* M edd. vett. | 21. 22. *per Mediam* S, *per Media* MR, *ex Media* ad. | 25. *aemula* S vet. Dalec. | 28. *quo* M, *quod* Sv. | 31. *terram* M Sill., *terra* Sv." | 214. 23. *imbres* S. | 24. *Vicinitas Arabiae* S (R *vicinatis*), *vicina his Arabia* ad edd. | 29. *in* SR, *et* a, *est* d. | 33. *cypiros* I coll. §. 43 et 21, 115. 117. e Diosc. 1, 6 ὡς κυπειρίζων, *cypressum* vel *cupr.* codd., *cyperi* Sv. | 215. 3. *cypiro* a¹, *cyparo* R, *cypero* Sa², *cyperi* Td, om. Θ. | *cypiri* R, *cypri* d, *cyperi* STaΘ. Vid. ad 214. 33. | 13. *phun* R, commendat Sill. ad 21, 136. (1, 21, 80. *phin* Tad, *fin* V, *phyri* R), *phu* SBarb., *fu* ad. | 14. An *in purpuram?* | 29. *acinorum* I, *acinosum* S codd. | 33. *Threcia* I, vid. ad vol. I, p. 163, 24., *trechia* d, *tracia* a, *Graecia* SR. | 35. *a* add. I. | *aut, ut* I, *aut* om. S codd., vid.

ad 221. 3. | 36. *montuoso* T, cf. §. 102., *mut.* Θ, *mmt.* a, *met.* R, *myrtuoso* S codd. Gelen. | 216. 12. *fricanti* codd., at Dioscor. 1, 5. δύσθραυστον. | 36. *id esse* SR. | 217. 24. *praegnas* a[1], .. *ans* Sv; vid. ad 153, 2. | 34. 35. An *apud nos corpora?* | „218. 12. *etiamnunc* Sa[2]. | 13. *mnae* M, cf. 21, 185. | 18. *Sabotam* M edd. vett. cf. §. 52., *Sabota* STadΘ. | 19. *reges* M, *leges* Sv. | 20. *Sabin* MΘ, *ibi in* ad, *Sabim* S. | 25. *M* om. S codd.“ | 38. *fricetur* Td, *frig.* a, vid. ad p. 216. 12. | 219. 12. 13. *iunipiro* et 14. *iunipiri* I, .. *pero* et .. *peri* S codd. Vid. ad 211. 31. | 13. 14. *rotundiorem* SaΘ. | 26. *Gebanitica et* TadΘ, om. Sv. | 29. *Dusar.* S Hard. Steph. Byz. | 31. *est* om. Sa[2]d. | „220. 12. *a* M, om. Sv. | 13. 14. *ut dinosci* M (edd. *dign.*), *ut id din.* d, *ut id n.* a, *uti dign.* S. | 16. *XX* M, *XX* Sv. | *XII* I, *Xin* M, unde Mone coni. *bini*, *XII* Sv. | 18. *etiamnum* Sa. | 22. *turguentis* S. | 27. *storbon* M et in ind. h. lib. *scorbo*, *strobon* ad edd., *stobolon* S codd. Salm. | 30. *et* om. Sa[2]. | 34. *in pulv.* Sa[1]. | 36. *pinguia* M, cf. 11, 9; 32, 40. Dioscor. 1, 128. λιπαρίας τινάς, *pingui* adΘ, *pingue* Sv. | 37. *et tractis* Md, *extr.* Θ, at Diosc. l. c. σχοίνια ἐπισύρουσι τοῖς θάμνοις. | 221. 3. *aut, ut* M edd., *aut* om. Sd, *ut* om. a. | *degenerante* M, *gen.* Sv. | 7. *esse debet* Ma, *debet esse* Sv. | 9. *iucunde gr.* ST. | *myrtatum* I, *tum myrta* Mad, *myrtata* Barb., *tum myrtata* S. | *deprehenditur crepitatque* M, .. *duntur* .. *tantque* Sv. | 12. *qua Indis* STd, at Theophr. h. pl. IV, 7, 2. habet οἱ ἰατροί. | 20. *satias* M, cf. 10, 171; 13, 130., *satietas* Sv. | 26. *Scytrae* adΘ codd. Salm., *Sostrae* M, *Sittacae* S codd. Barb. | *Scanchro* Md, *Schantro* a Θ, *Zagro* Sv coll. 6, 131. | 27. *stobrum* ST et codd. in ind. h. lib., *is tobrum* M etiam in ind., *strobum* d edd., *istrobum* a. | *Carras* Sv. | 31. *illi* d, *ibi* M. | 38. *sunt ligni* M, *ligni sunt* Sad. | 222. 3. 4. *styracem* ... *hircinis* M, *urunt styracem in pellibus hircinis* Sv. | 8. *falsi et ingrati* M man. Dalec., *falsa et ingrata* Sv. | An *quasi?* | 20. *tanti* M, cf. 13, 20., *tanto* Sv. | 22. *vel* M, *uti* Sv. | 32. *aurae* Mad, *aura* T, *aurae* S. | *concentu* M edd., *conceptum* TadΘ. | 33. *odoribus nuntiatam ineptum* M.“ | 223. 27. *ei* S, *et* ad. | 31. *fricetur* d'T. | 224. 18. *longissimi* M. An *languidissimi?* | 25. *Daphnidis* MΘ codd. Salm., *daphanidis* d (a .. os), *daphnoiden* Sv. | 29. *alvariis* M, cf. 21, 80., *alveariis* Sv. | 32. *consedere* M Sill., *considere* Sv.“ | 225. 2. *nascitur* I, *nascen-*

tibus ad, *nascens* Sv. | „34. 35. *praestanti* M. | 226. 2. *in libras singulas* M. | *XI* et *XV* M, *xI* et *xV* Sv. | 6. *lacrima* MRa, ..*mam* Sd. | *nomen* Man. Dal. | 7. 8. *metopon* MTd (R ..*pona*), cf. Steph. Thes. s. h. v., *metapoli* aΘ, — *quam metopion appellant*, S (in comment. add. *sc. lacrimam*, at vid. Diosc. 1, 71.). | 9. *traston* ad, *ranstron* M. | 25. *Canop.* etiam M. | 26. *insula odoris* S codd., dist. I. | 26. 27. *suavitas quaedam.* M, *suavitas. quidam* Rad, *suavitate. quidam* Sv. | 227. 4. *arbutum* MTadΘ (R .. *tam*), ut esse videatur nomen appellativum (cf. Rutil. Itin. I, 31. *arbuta nostra*), *arbusculam* Sv. | 9. *vincta* MR, *victa* STd[2], *dicta* ad[1]Θ. | 9. 10. *modo quae* S codd., dist. I. | 10. *ipsa sustinet* M, *ipsae .. nent* Sv. | 12. *rutae* S Barb. e Theophr. h. pl. IX, 6, 1. et Dioscor. 1, 18., ubi legitur φύλλα ἔχον ὅμοια πηγάνῳ, *tuburi* MR (TadΘ .. *eri*), quod natum putaveris e *PROXIMVRVTE*; an scripsit Plinius: *folium proxumum rutae, fructus proxumus tuburi?* nimirum apud Theophrastum sequitur: καρπὸν δὲ παρόμοιον τῇ τερμίνθῳ. | 16. *tenue* MR (cf. Dioscor. 1, 18. τὸ λεπτὸν καὶ τριχῶδες), *tribui* ad, *tenui* Sv. | 17. *eutheriston* S codd. Barb. (Diosc. l. c. θεριστόν), *entheristrum* ad (Θ .. *tru*), *henthesiscum* R, *epentheristion* M. | 20. *eutheristo* S Barb., *enth.* MRad. | 24. *vitalia laedi* SR. | 27. 28. *tenuis guttae* S Man. Dal., *gutta* e glossa ortum esse censuit Ruhnk. ad Rutil. Lup. p. 140. | 30. *transl.* SRd. | 38. *unguentis* : *pro* Sv. | *ipsum* Sd, add. *substituere officinae* Sad. | 228. 3. *est optimum* Ta (S .. *tum.*), *optimum est* d. | 5. *coarguitur* (om. *quod*) R, *suo arguitur* a[1] (a[2] *suco*). | 8. *odora* M, cf. §. 134 et 20, 177., .. *rata* Sv. | *candidi* M, .. *do* Sv.“ | 19. *nigrior et* SR. | 26. *licere auctorem* I, *liquorem* add. R (cf. 35, 88.), *augere liquorem* Sad. | 27. *XVI.* SR. | 32. *praegnans* S codd., sed vid. ad 153. 2. | 33. *in scobe* Sa. | „229. 10. *Panacen* Md. | 16. *autumno* Md, *in aut.* Sa (R *radicem aut.*). | 16. 17. *candore fusco ac se* M. | 17. *statera* om. M. | 31. An *a Xc singulas?* | *CCC.* MTad Θ, at cf. 13, 20.“ | 37. *psithia* I (cf. 14, 80.), *psitia* Rad, *psythia* Sv. | *aminnea* I (sic cod. Medic. Verg. Georg. 2, 97. et M 14, 41. ubi, ut aliis locis, scripsi *Aminea*), *aminnia* R (ad *um.*), *aminea* Sv. | 230. 12. *atque ita* Sa. | 21. *odorata* d (a *ador.*) | 23. *comacum* S, Pint. Salm., Graece κωμακόν, *commacum* R, *camacum* TadΘ codd. Salm. et 233. 23. M.

| 24. *a surculo* edd. vett. (R *susculo*, cf. §. 89.), *masculo* adΘ, *a suco illo* S Pint.

Lib. XIII. pag. 231. lin. 8. *Darei* a¹Θ, *Darii* Sv. | 232. 12. 13. *addito* S(R .. *ta*). | 31. *multo* R commendante Sill., om. Sv. | 32. *postea multo* Sv, *multo* delendum censuit Sill. | 233. 1. 2. *panacem, externa omnia.* Sv, dist. I. | *et prod.* RTadΘ, *et* om. Sv. | 14. 15. *est eadem* M, *eadem est* Sv. | 23. *camaco* M. | *nardis spica* a, *nardis* (om. *spica*) MR, sed cf. 12, 42. | 25. *sericato* M(R .. *tho*, ad .. *ton*). | 26. *cyprio* M; an *cypro?* cf. 12, 109. | 37. *coquuntur* codd.; emend. Chifflet. e Theophr. de odor. §. 41.; *coquuntur et conduntur* Sill. | 234. 3. *ilico* M; cf. *vilicus* a *villa*. | 7. *si* MRTa, *sed* dv, om. S. | 8. *sint.* SR. | 19. *e* M, *ex* Sv. | 22. *possent* SR. | 31. 32. *fruatur .. corpus* M, sed cf. 14, 146. | 33. *Salurn.* MRa(d .. *um*); cf. Forbig. Handb. d. alt. Geogr. III, p. 446., *Salern.* Sv. | 235. 1. *inclyta* M. | 10. *anno sitienti* Sad. | 13. 14. *brevisque* M, *brevesque* ad, *brevemque* R, *brevique* S codd. Gelen. | *rami orbe* M(a *obre*); dist. I coll. §. 55., *rami orbem* R, *ramorum orbe* Sd codd. Gelen. | 14. *foliorum tectori* I (a *f. oliorum*), *foliosum. Tectori* SMRd. | 15. *est et* MR, *est* (om. *et*) SadΘ. | 21. *indutis* MTdΘ, *inductis* Sa (R .. *citis*). | 25. *bifida tabellas* M(R .. *data. bellas*), cf. §. 69., *bifidatis bellas* a, .. *datis bella* d, .. *data bella* Sv. | 26. *gemina* SRd. | 236. 3. *cacuminis* MRTad, .. *ni* Sv. | *adhaeret* M edd., .. *rens* STad, .. *entibus* R. | 5. *est* M, *est et* R edd., *et* .. STad. | 7. *corius* M; at cf. §. 64. | 14. *viduvio* (om. *post*) Sill., quod nunc probo, (R *vidi uvi o*, *vid ... ost* M), *biduo post* ad²T(d¹ *bidu* cum ras.), *viduas post* Sv. | 18. *trunco ad* S(R *truncu erat*). | 19. *longitudinem* Sa. | 30. *et* (om. *in*) M edd. vett. | 31. *se div.* Md, *div. se* Sv. | 38. *germ. rursus* SRd. | 237. 3. *chamaerepes* SHard., cf. 24, 130. | 12. *ob honorem* a (M *ad*), *ab honore* Sv. | 12. 13. *servabantur* M edd. vett., *servarentur* STadΘ. | 20. *accep.* Sa. | 21. *intermori* M, *inter non* R, *iterum mori* STadΘ. | 23. *h* om. SR. | 24. *evidentissime* SR. | 26. *earum* SR. | 238. 3. *dactylis* SMR, *iacens* TadΘ. | *est prael.* S(R *et*). | 4. *quos* Ma edd. vett. | 6. *Thebaidi* MR (M ante *in totum*), .. *dae* ad, .. *cae* S edd. vett. | 7. *et* om. S Pint. | 8. *haec. tanta* MIU, *haec tanta* S. | 11. *coicas* S codd. Hard. | 15. *Ex rel.* SR. | *Syriae* om. SR. | 23. *atque* M, *et* Sv. | 24. *Assyria* MR. | 25. *iis* M, *his* Sv.

| 26. *decidisse* M Pint., *cecid.* SRTadΘ. | 27. *adhaeserint* MRa, ..*runt* T, ..*rit* Sd. | 34. *quas* M, cf. §. 48. (15.), *quos* R, *quat* T, *quae* Sd. | 35. *myxas* M. | 37. *Iunipiri* R(M ..*ris*), ..*peri* Sv. | 239. 2. *infesta; altera* SM. Delevi interpunctionem, ut intelligeretur *est*. E Theophrasto h. pl. III, 12, 3., videatur esse legendum *infesta est et altera.* | *praestans* MTad, ..*stat* SR. | 19. 20. *et ex* M, *et* (om. *ex*) a edd. vett., *ex* (om. *et*) STRd. | 24. *lentis* MR; cf. §. 58. | 26. *aliubi* M, *alibi* Sv. | 29. *fert* post *pomum* (28.) habet Sv. | 240. 7. *sorvi* M, *solvit* R. | 9. *siliqua* MRT, ..*quae* SadΘ. | 11. *Gnidum* Md edd. vett. | 16. *eius* om. SR, *est* a. | 18. *ei* S, *eis* R. | 24. *nihilo* SR. | *et ex* M, cf. §. 53., *ex* (om *et*) SRad. | 26. *contortae* MR, ..*ta* Sv. | 31. *commendabilis* Mad edd. | 241. 3. 4. *utilissima. Manat* S, at obstat genus, *utilissima nat* R(M *si manat*). | 6. *persia* MR. | 10. *et copia* M, *copiaque* Sv. | 22. 23. *iunipiro* MR, ..*pero* Sv, cf. §. 52. | 31. *ante ea* SR. | 32. 33. *scripsit* (etiam §. 89.) M. | 37. *ipsam totam fuisse* S edd. vett. | 242. 10. *trianguli* SR. | 24. *Praeparantur* SRd. | *chartae* Sd(a *charet*). | 25. *philur.* SR[2]ad. | 29. 30. *amphitheatriticae* M(R. ..*tritica*), ..*tricae* Sv (vid. infra). | 33. *amphitheatritica* MR, ..*trica* Sv. | 35. *Taeniot.* SBarb. ex Athen. I, 33. E. | 36. *emporit.* M etiam infra p. 243. 12., *emporet.* Sv. | 243. 4. *trav.* M, *transv.* Sv. | 11. *amphitheatritica* R, ..*trica* MSv. | 12. *mallio* MR(ad *alio*), M etiam §. 82., sed ibid. semel et §. 81. *malleo.* | 16. *tram.* (et 17. *pertral.*) Ma, *transm.* Sv. | 17. *e* M edd. vett., om. SRad. | 18. *amplit.* M. | *pedali* MRad, ..*lis* Sv. | 19. *mensura. erat* M, *mensura erat* SRad. | 20. *scidae* R, *schidae* M, *scedae* a, *schedae* S. | 29. *taenea* MRad, ..*ia* Sv. | 37. *conscripta* MR (ad ..*tae*). | 37. *et iterum glutino* Sd. | 244. 9. *Tamph.* S Sigon., *Pamph.* MRad. | 11. *tot* om. MR. | *annis* om. Md. | 13. *possent* MRad, *potuissent* Sv. | 15. *medio* S Man. Dalec. | *arcaevinctum* Rad(M *vict.*), *arcae vinctum* S. | 17. 19. *in his* .. *Pythagoricae* interpolatori deberi videntur, cf. Münchn. Gel. Anz. 1854. Oct. I, N. 13.; Sillig. verba: *lapidem* (14.) .. *essent* (21.) tribuit Terentio scribae. | 23 *tertio decimo* Mad, *XIIII* R, *quarto decumo* S. Vide ne scribendum sit: *tertio decumo libros XIIII.* | 24. *libros XII fuisse* om. codd. praeter Man. Dal. | 27. *et s. c. ponit* R, *et seponit* M, *ponit* (om. *et s. c.*) Sv; emend. U. | 35.

constet curve M, *constet? cur et* Sv. | 36. 37. *tradiderit* M, *prodidit* Sv. | 245. 2. *laniferas* SR. | 8. *Atlans* M, .. *as* Sv. | 12. *HS.* ꟾ M, *HS.* X̄. Sv; numerus deest in eius codd. | 13. |X| M, *XI.* Sad. | *ab* M, *a* Sad. | 17. *amplissimis* Mad, .. *ma* Sv. | *fuit. uni* M, *fuit unius* Sv. | 21. *solida* ST. | 22. *Tiberi Caesaris* S edd. vett. | *trahenti* (sc. tabulae) I, .. *te* S codd. | 26. *cuius materia esset* (propter antecedens *esset*) I (S edd. vett. *erat*), om. codd. (in M cum antecedente *esset*). | 28. *radicis vitium maxumeque in eo laud.* S edd. vett. | 29. *quae superne quaeque* Sv (*superque* a; d ras. post *super*). | 32. *atque* om. Sd². | 38. *verum* Mad, *vero* Sv. | 246. 5. *vitia lignum* Sv; dist. I. | 10. *corticum* Md, *corvum* Sa. | 15. *cospiss.* M, *spiss.* Sv. | 17. *manus siccae* M, .. *nu* .. *ca* Sv. | *fricatu* M(ad .. *tur*), .. *ta* Sv. | *balin.* M, *baln.* Sv. | 22. *tradidit* M, .. *dit* Sv. | *Circes* S codd. Salm. at cf. 7, 15. | 25. *tradat uri* S Salm., *tradatur* Mad. | 26. *proxumus* SM, *primus* ad, cf. 21, 48. | 27. *scripsit haec* M, *scribit* Sv. | 34. *quo* M, *quae* STad. | 247. 1. *celthim* M, *celt.* Sv. | 4. *alioqui* d, *aliqui* M, *qui* a, *quae* S Man. Dal. | 5. *videntur* S Pint. | 8. *cerasis* (sc. nascitur fructus) Cad, *cerasi* (sc. modo) Sv. | 10. *morbos* M edd. vett., .. *bo* d, .. *bum* Sa. | 14. *alica* MSBarb. (d .. *qua*), *aqua* Td. | 36. *sed* Sa. | *crudum* MTad, .. *do* Sv. | *neque* M, *nec* Sv. | 248. 1. *ac* M, *atque* Sv. | 7. *abesset* M (ad .. *sse*), cf. §. 119., *abest, sed* Sv. | 8. *acini* M, *sunt acini* Sv, *est incini* a(d om. *est*). | 9. *alias* M Sill., *alia* Sv. | *in favis* MSBarb., *infamis* Tad. | 10. *mitia* Td. | 15. 16. *epip.* SBarb. cf. Dioscor. 4, 107. | 19. .. *elaean* (bis) M, .. *am* Sv. | 20. *cnestron* SBarb. | 25. *tragacantham* I, .. *thum* M (in ind. .. *tha*), .. *then* Sv. | 30. *quam alii* Sd. | *tramaricem* M, *tamaricen* Sv. | *vocat* M, .. *ant* Sv. | *bryam* Sd. | 31. *insignem* STa. | *in ea quod* M edd., *quod in ea* STa²d(a¹ *quod eam*). | 36. *piris* M, *pilis* ad, *piri* Sv. | 249. 5. *quadriang.* Ma¹d, *quadrang.* Sv, at cf. 25, 63; 26, 57; 27, 11. | 10. *neque* .. *neque* M, *nec* .. *nec* Sv. | 17. *aspectus* M, .. *tu* Sv. | 20. *arborum* Sd. | 26. *distinguimus* STad. | *forin.* M, *hoc est forin.* Sv. | 27. *sabuci* M (16, 83. 103. 179. a; 15, 100. d; 29, 51. V; vid. Sill. ad 16, 103.), *samb.* Sad. | 31. *narthecyam* S, *ναρθηκυία* Theophr. h. pl. 6, 1, 4 et 2, 7. | *exeunti* M Dalec., .. *untia* Sv. | 32. *cetera* Ma, .. *ro* Sv. | 33. *simili* M, .. *lis* Rv. | 34. *facilius* adΘ. | 36.

thapsian M. | 37. *sui* M, *sed sui* Sv (d *thapsi assidui*, a . . *duis*). | 250. 1. *quippe* M *quippe etiam* Sv. | 2. *nocet; si* . . *aura*, S; dist. I. | 5. *item* M, *item in* Sv. | 6. *non tractent* M, *contractent* Sv. | *Ista* (om. *sed*) STa. | 8. *esse transeant* M. | 14. *sic cum* I, *siccum* Tad, *id cum* M, *sibi cum* Sv. | 17. *Ubi* M, *ob* d, *ibi* Sv. | 18. *cibis* M, *cibi* Sv. | 22. *solvit* M edd. vett., *facit* ad, *movet* SMan. Dalec. | 23. *sari* M. | 28. *alibi* STd. | 32. *vinum* Sa. | 34. *Amphiloco* M, cf. ind. et 18, 144., *Anthiloco* d, *Antilomaco* a, *Aristomacho* Sv. | *Atheniensi* Sd. | 251. 1. *valida* M, om. Sv. | *omnibus* M, *omni usu* Sv. | 4. *viridem* M, *viridem etiam* Sv. | 6. *atque* M, om. Sv. | 10. *transferuntur* M Dalec., *praefer.* SΘ, *perfer.* Tad. | 12. *anusve* M, *anus vel* ad, *vel anus vel* SΘ. | 17. *cepas* M, cf. Sill. ad 19, 99., *capes(sere)* a, *caepe* Sd. | 18. *tral.* M, *transl.* Sv. | 19. *praeterea*, *propter* Sill., qui tamen statuit lacunam esse inter has voces, *praeterea* MadΘ, *propter* Sv. | 26. *alia* SM, *haila* a, *hiala* d. An *Itala?* cf. 25, 10. et 11, 251; 21, 50; 26, 100; 30, 49. | 27. *maris* M, *magis* Sv. | 28. *folia lata* Sd. | 29. *grason* M (ad *grass.*); *grascon* M in ind., *prason* SBarb. | 252. 9. *virere* M, *vivere* Sv. | 10. *ferentes* a, . . *tibus* Md, . . *tem* S edd. vett. | 12. Videntur quaedam intercidisse, ut *eaque silva est.* | 17. *exemplam . . . arescentem* M, . . *ta* . . *te* Sad. | 25. *vere decidentes* M, om. Sv. | 34. *vocetur* STadΘ, . . *atur* M edd.

Lib. XIIII. pag. 253. lin. 10. *interisse* M edd. vett., . . *iisse* Sv. | 21. *internic.* T (vid. ad 3, 38.), *internec.* SMv. | 22. *vitii* M Td, *summi* ac, *somni* S codd. Barb. An *veterni?* | 25. *adeoque* M, *id.* Sv. | 28. *opes* M. | 29. *opera* M Dalec., *operae* Sv. | 32. *magis* om. M. | 254. 8. *hercule* M. | 12. *et in iis* I (M *his*), *e tantis* Tad (edd. vett. . . *tisque*), *et tantis* cΘ, *et è tantis* S codd. Hard. | 18. *etiam* M, *quam* STacd." | 25. *una e* SSalm. (Thuan. *unae*), *e* om. Tacd. | 35. *velli* a, *avelli* Sv., cum verbo *nequeunt* om. cd. Videntur plura quaedam excidisse librario aberrante a *velli* ad *villas;* certe requiritur verbum *videmus* vel simile quoddam. | 37. *loris quodque memoria* Td (ac edd. vett. *quoque*); dist. I, *loris memoria* (om. *quodque*) Sv. | 38. *existumavit. Una* Sv. | 255. 11. *e talea* Sill., *et alia* ac (d . . *am*), *et aliae* Sv. | *per parietum damna*

I, *peritiam damna* acd, *peritia domini* Sv. | 20. *non alibi* .. *uva* S D in marg., om. acd. | 34. *e villis* I (cf. §. 61. *in pal. populetis, sinu Amynd.*), *et ullis* Tacd, *et uvis* Sv. | *Veroniensium* ac (Td *quero mentium*); cf. §. 67; 15, 48; 36, 46., *Veron ens.* S (sic codd. 9, 75; 18, 109.). | 256. 18. *aminnos* acd. | 27. *aut Indos adeo*, I coll. Hand. Tursell. I., p. 153 sq., *aut Indos; adeo* Sv. | 36. *genera. Lanugine et ipsae* S Man. Dalec. | 257. 3. 4. *advenere. e Chio Thasove* Pint., *advenere e Chio Thasove.* S (acd *Thasiove*). | „17. *vino* I (coll.§§. 29. 33. 35. 41. et Colum. III, 2, 19. *vetustatem vina earum patiuntur*), *non* MSv. | 19. *non favonium*, ut post *quoniam* omissa add. I (coll. 2, 122. et 15, 12. 13.). | 21. *visulla* (etiam 258. 4.) M, *visula* Sv. | *grandi* M, *magno* U, signum lacunae posuit S. | 30. *variantes* M, .. *ti* Sv. | 35. *caccol.* MTcd, *cocol.* Sa. | 258. 10. *marcum* MTcd, *em.* S Hard. ex Colum. III, 2, 25. | 23. *autumnique* Pint., ..*nisque* MTacd, ..*nisque et* Sv. | 25. *Vennuculam* I ex Horat. Sat. II, 4, 71., Macrob. Sat. III, 20, 7., Isidor. orig. XVII, 5, 15., *vennunc.* M, *venic.* Sv. | 26. *surc.* MTd, *scirc.* Sac (Θ *scicc.*). An *scurcula?* cf. Colum. III, 2, 27. | *scap.* M, *stac.* Sv. | 31—33. *e diverso* ... *annua ac* M (S D in marg. om. *ac*), om. acd. | 31. *arceraca* M, *arcelaca* Sill. e Colum. l. c., *argeica* SD. | 34. *mettica* MTcd, *met.* Sa. | 38. (ubi scribendum fuit *in iis Florentiae*) *etiamnum in iis* (sc. Tuscis) I, *etiam nomen iis* M, *etiam nominis* Sv. | *Florentiae* M, *Florentia.* Sv. | 259. 1. *sopina* M, *est opima* Sv. | 3. 4. *pariter et bonitate* M, om. Sv. | 6. *sicuti* Md, .. *ut* Sv. | 8. *itriola* „Andr. Boccius l. 5. p. 258., quoniam ἴτριον apud Athen. [14. p. 646. D.] ex Aristophane [Acharn. 1092.] dulciarii genus est.“ Hard., *ytriciae* M, *irtiola* Sacd Colum. III, 2, 28., *irc.* TΘ. | 10. *Pompei* M, .. *eii* Sv. | 14. 15. *calventinam* Mad, *et Laurenti; nam* Sv. | 15. *tral.* M, *transl.* Sv. | 16. *Surrent.* M (cf. §. 64; 23, §. 33. 36.), *Tarent.* Sv (cf. § 69.). | 19. *Pariana* MTd, *Paria* SacΘ. | 21. *streptis* MT, *strepitis* cd, *strepitus* a, *streptos* Sv. | *Gallicam* Mc, .. *ca* Sad. | 22. *Picenam* M, .. *na* Sacd. | 25. 26. *servatur* M, ..*abilis* Sv. | 31. *scrip.* Ma¹cd (a²Θ *scrib.*, T *scrup.*), *scirp.* Sv. | 36. *Aminnea* M, fortasse recte; vid. ad 229. 37. Scripturam *Amminea* quam M habet §§. 46. et 47. ferri non posse docet Vergil. Georg. 2, 97. | 38. *nigrae* M (cf. Macrob. Sat. III, 20, 1.),

nigraeque Sv. | 260. 30—32. *in olla . . eadem* M, om. Sv. | 34. *maiores et Scantianas opportunissimas esse* S ex Catone 7, 2. refragante U p. 179. | 261. 18. *nemo non* S Gron. miscell. p. 848. | 19. *iis* M, *his* Sacd. | 22. *ruit* M Gron., *fuit* Sv. | 23. *huius* M, *eius* Sv. | 27. et 30. *culleos* Macd, *cul.* Sv. | 33. 34. *maritimae* M (cf. 34, 149.), . . *ma* Sv. | 35. *eius* M, om. Sv. | 262. 1. *etiamnum* M, *etiam* Sv. | 3. *iis* M, *his* Sv. | *octonis* M codd. Barb., edd. vett., *octogenis* STacd Θ." | 9. *bonitati* cd, . . *tas* Sa. | 10. An *interemptus est?* | 14. *pervincive* Sill., *provinciae* ac (d *unciae* cum ras.), *si non pervincat* Sv. | „34. *hominis* M, . . *ni* Tad, . . *num* Sc. | 37. *aliud* om. M. | 263. 2. *alius praestantior* acd. | 7. *saxoso* M, sed cf. 36, 76. | 9. *Praetet.* S, *praecianum* ac (Θ *praic.*, Td *prait.* *Praecianum pirum* memorat Macrob. Sat. III, 19, 6.), *prauset.* M. | 14. *Amyncl.* M (d *aminel.*, a *ani sunt cl.*), cf. 3, 59. et 8, 104., *Amycl.* Sv. | 15. *intercidit et* Sv. | 16. *ab Averno* S Pint. | 18. *Faustiniano* M, *Faustino* TcdΘ (a . . *ni*), *Faustiano* Sv. | 19. *haec* M, *hoc* Sv. | 21. 22. *Faustinianus* M, *Faustianus autem* Sv. | 22. *milia passum* M, om. acd, *miliaria* Sv. | *Caedicio* I coll. 11, 241., *Caedicii* M, *prope Caedicias* S (ac *Cedias*, T *cecidis*, d *ceadis*). | 23. *passum* M, om. Sv. | *nunc* M, *in* Sv. | 24. *solum* S Barb. vet. Dalec. | 26. *Faustin.* M, *Faust.* Sv. | 27. *celebrantur* Sc. | 33. *alioquin* ac. | 35. *a* M, *e* Tacd. | 36. *Statiana* M, sed cf. 23, 36. | *principatum* M Dalec., . . *tus* Sv. | 37. *suos* M, *sicut* Sv. | 264. 1. *et* M, *ex* ac, om. STdΘ. | 2. *Veliterrana* M." | 7. 8. *dicta illo cognomine* Td; dist. I, *dic illo comine* c, *dicta in loco* Sv. | 8. *proxima* a c², . . *me* Tc¹d, . . *mo* Sv. | 9. *lagonis* I (vid. ad 267, 11.), *lagenis* S codd. | 13. *Veroniensi* acd², . . *nensi* Sd¹, (vid. ad 255. 34.). | 15. *gravicana. stoniensia* TacdΘ. | 24. *Servilia* acd. | 26. *Pot-titi* I (cf. Real-Enc. VI, p. 2354.), *politi* ad, *ponti* c, *potu et* S codd. Barb. | 27. *Grom.* acd. | 37. *Laset.* Tcd (a *Lasit.*, Θ *Lusit.*). | 265. 8. *iudicaverit* U, . . *vit* S codd. | 16. *Timol.* Tad. | 266. 4. *quae translata* Sd Θ. | „11. *septem* M, *septem aut sex* S(TdΘ *in sex*, a *vel in sex*). | 15. *psith.* (bis) M, *psyth.* Sv. | 16. *ciscibilites* Td, *civilitas* a. | 17. *psitacum* (sup. add. *h*) M, sed Graece est σίϱαιον vel σείϱαιον. | 19. *tertiam* M, *tertiam partem* Sv. | 23. *psithiam* M, *sticam* Sad,

stichama. | 24. *apinam* M. | *scrip.* M (cf. § 41.), *scirp.* Sad. | 25. *oleo* Md edd. (cf. Colum. XII, 16, 1. 3.), *dolio* Sa (cf. Colum. XII, 39, 1. 3.). | 26. *praecotu* M. An *praecoce et?* | 34. *glaucos* M. | 36. *cados* om. M. | 267. 4. *diacymton* M. | 6. *ab umore* M, sed Colum. XII, 29, 1. *ne irrorentur.* | 7. *E dulci* M, *dulci* (om. *e*) d, *dulcique* a, *dulci e* Sv. | 10. *genera potuum* S (d *potui*). | *poni debet* M, *ponere debeo* Sv. | 12. *in lagonis* M (cod. Bamb. in Senec. ep. 114, 5.), *lagenis* (om. *in*) Sv. | 18. *quam quae* U, *quam* M, *quae* Sv. | 23. *nullum* MT, *nulli* Sv. | *annui* MTd, *anno* Sa. | 26. 27. *praeterea longe* M, *longe praet.* edd. vett., *longe propt.* SadΘ. | 269. 9. An *summa?* Cf. 21, 11; 25, 9. | 22. *tempore primum* M, *pr. temp.* Sv. | 23. *alia omnia* Sa. | 34. 35. *reliqua* (sc. pars) M acd, .. *qui* Sv. | 35. *quae* M. | 270. 2. *fervent* M. Coll. 25, 90. et Dioscor. 5, 13. videtur Plinius sic fere scripsisse: *aquae dimidium additum decoquitur leniter cinere ferventi.* | 11. *mitiorum* Pint., vet. Dalec., *mitiarum* M (Tacd. codd. Salm. *mitear.*), *maturarum* S Barb. ex Dioscor. 5, 40. | *thyd.* M. | 13. *pharnuprium* M, *parnuprimum* d, *parmiprim* .. T, *palmiprim* . S Barb. | *trochin* M, *trocin* TacdΘ, *catorchiten* S Barb. e Dioscor. 5, 41. | 18. *sorvis* M. | 25. *asparagi* M Sill., .. *go* Sv. | 31. 32. *X.L pondere* M, *XL pondere denariorum* Sv. | 32. *musti vic.* M, *vic. musti* Sv. | 37. *alibi* M, *alit* c, *alii* STd, om. a. | 38. *et* (pro *in*) Sac. | 271. 4. *helenion* S Barb., *menelion* Tacd Θ (M om. cum antecedentibus), cf. Diosc. 5, 66. | 6. *X. L* M, *XL* Tacd, *XL denuriorum* Sv. (cf. §. 109.) | 7. 8. 9. *abs.* M, *aps.* S. | 10. *tusis* M. | 11. *vinum* Macd[2], *unum* Sd[1]. | 14. *quare* M, *qualem* Sv. | *salicem* acd (M *sil.*), *salicum* S codd. Gelen. | 17. *et* om. M. | 18. *et* om. acd. | 19. *tragoriganiodo* M, an *tragorigani, modo?* | *elelisphaco* M, *elebisphagora* ad (.. *fag.*). | 20. *acoro conyza* S codd. Barb. e Dioscor. 5, 63. | *ithyzinum* M. An *conyzinum* et (21.) *oenomeli?* cf. Diosc. 5, 63. et 16. | 21. *letisph.* M, an *elelisphaciten?* cf. Diosc. 5, 71. | 22. *E* MTd, *Et* Sac. | *e genere* Sv. (*a* ac). | *cupressus* M, cf. Varr. l. l. 9, 47, Colum. IV, 26, 1, Vitruv. II, 9, 12. al., *cupressi* Sv. | 23. *iunipiri* Mc (a *pinip.*), *iuniperi* Sd; cf. 13, 52. | *terebenthi* M. | *in Gallia* S Hard., (*therebinthini*) *challin* ac (d *callim*, T *callini*), *callen* M. | *bacae* M Sill. (cd. *bace*, a *bac*),

bacas Sv. | 24. *decocuntur* M Sill., . . *cunt* Sv. | *chamaepythiis* cd (M . . *phyis*, a . . *pitus*), . . *pityos* Sv. | 25. *chamaedrys* M (acd . . . *drisis*), . . *dryos* Sv." | 30. *a canis ortu* Sill.; sed cf. §. 118. | 272. 10. *chariniam* acd, sed Pausan. VII, 25, 3 sqq. *Κεϱύνεια.* | 16. *libadios* I (d . . *deos*, ac . . *deor*), *libanios* S Barb. | 273. 21. *figul.* I, *fulig.* a, *figl.* Sv. | 32. *est mulsi* a (Θ *mulci*), *simulet* Td, *est musti* Sv. | *pice. Est natura* I, *pice et natura.* STadΘ. | 34. *deperit* edd. codd. Gel., *deserit* d, *defervit* a, *cum defervit* S (Man. Dal. *deferbuit*). | *vappae* (om. *que*) Sa. | 274. 15. *bitumini* a, . . *nis* Sv. | 20. *cull.* Tad, vid. ad 261. 27. *cul.* Sv. | „33. *caelo* M Tad (cf. §§. 27. et 55. et 34, 144.), *cella* Sv. | 34. *tectisque* M; an *textis?* | 38. *stupet* M, . . *ens* Sv. | 275. 1. *sinus* M. | 1. 2. *praebent alibi, alibi vero* I, *praebent, alibi vero* Sv, *prohibent a Libero* M probante Mon. | *traduntque* M, cf. §. 135., *traduntur que* Sv. | 9. *ventriosa* (forma Plautina) M, *ventru.* STadΘ. | 16. *aut* M, *ac* Sv. | *aperire* SadΘ. | 17. *austro* M, *vetant austro* Sv. | 21. *sapa* Mad, *sapas* Sv. | 22. *debent* M, *iubent* Sv. | 25. *diu* Md, *divo* Sa, vid. ad 76. 22. et 283. 17. | 29. *animalia* M, sed cf. 2, 155. | 31. *praestat* M. | 32. *ob id editis* M, *ubi deditis* d (a . . *istis*), *huic deditis* Sv. | 35. 36. *concip.* SM Pint., *conscip.* d, *conspic.* Ta. | 38. *iis* M, *his* Sv, *his immo ad.* | *balineis* M (d *balien.*), *baln.* Sa. | *vidimus* M (et infra *vomant et hauriant*). | 276. 2. *nudos* (om. *que*) Sa. | *at* om. Sad. | 6. *corpus hum.* M, *hum. corp.* Sv. | 9. *quae . . certamina* add. ex M. | 13. *edit* Mad, cf. 20, 82., *edat* S(T *et edat*). | 15. *inlicentur* M. | 16. *mortifera eloc.* Sill., . . *re loc.* MTdΘ, . . *ra loc.* Sa. | 20. *vivunt* M Hard., *bibunt* STad. | 29. *semper* M, om. Sv. | 32. *consul.* et 33. *praeturae* M, sed cf. Sueton. Octav. 3. | 35. *alias et* I, *alia et* M, *alias; sed* Sa. | 36. *ipsa* Sa. | 37. *urbis* M, *urbis Romae* Sv. | 277. 2. *refer.* M. | 3. 4. *sermonem* SΘ. | 4. *nec alia* M, *non alia* T, *non alta* ad, *non altera* Sv. | 5. *obisse iniuria vigilias* M; an *in urbe?* | 9. *Ciceroni* Sa. | 33. *in eo vita* M, *vita in eo* Sv. | 34. *fuerit* MT, om. Sv.

Lib. XV. pag. 278. 1. *Olivam* M. | 14. *Pompei* Sa. | 15. *consulatu* S (ad *cons.*). | 18. *ferunt* M, *serunt* Sv. | 26. *oleum quam* S edd. vett. | 29. 30. *sive . . prematur* SM (D in marg.), om.

D[1]ad. | 33. *quam* SD[2]. | 34. *petiadas* M. | 279. 8. *Italia e* Mon. probante U (M *Italiae*), cf. 36, 146. *Italia* (om. *e*) Sv. | 13. *relicum* M, ..*quom* S. | 14. *cetero fere* M (..*rum* a, *fert* Tad), om. Sv. | 15. *totum* M, *totum id* Sv. | 17. *plena erroris* d, *erroris plena* Sv, *erro*. (om. *plena*) M. | *parte* M, *parte vitae* Sv. | 18. *docuimus* I, *edomus* M, *docebimus* Sv. | 19. *oliva constat* M, ..*ae*..*ant* Sv. | 22. *intellegitur* M, ..*imus* Sv. | *de* om. Ma. An legendum est *in?* | 23. *ab arcturi exortum. in* M (edd. vett. om. *in*), *ad arct. exortum* S, om. TadΘ. | 24. *cum si etiam* M. | 24. 25. *copiosiores* M, ..*osi* Sv." | 31. *multisve* T, ..*tis sive* d, ..*ta sive* Sa. | 34. *calores* (om. *est*) SD. | *etiam* S. | 280. 13. *cuminia* ad. | „21. *mora* Md edd. vett., *hora* Sa. | 24. *invictus* M, *in victu* TadΘ, *in vita* Sv. | 25. *et* M. | 25. 26. *existumantium*, *praesertim cum* Sa. | 26. *nec* M, om. Sv. | *constare* Mad, *non const.* Sv. | 28. *babbiae* M (cf. Forcell.), *bambiae* ad, *phauliae* Sv e Theophr. d. c. pl. VI, 8, 5. | 33. *condiuntur* M edd., ..*antur* STad. | 36. *praecoques* M. | 37. *quamlibeat* M, *quamlibet* Sv. | 280. 1. *in is* M, *et in iis* d edd., *et his* Sa. | *possis* M. | 17. *Graecia* M, ..*ci* STad. | 19. 20. *concalido* M. | 20. *Sallent.* M, *Salent.* Sv. cf. Forbig. Handb. d. a. Geogr. 3. p. 753. | *orc.* M. | 21. *Cominianam* M (a[2]d *Comm.*), *Cominiam* S (a[1] *Comm.*). | *albit.* M. | 22. *iis* M Barb. Man. Dal., *finis* d[1] (a ..*es*), *singulis* STd[2]. | 24. *vitiari eius* M, *vitiaberis* a, *vitiari* (om. *eius*) Sd. | 28. *frictas* I, *factas* M, *fractas* Sv. | 33. *in die* STd. | 38. *fraces* MS Barb. e Cat. 66, *faeces* adΘ. | *linquantur* M Dalec. | *solide; ob id* Sa. | 282. 1. *spongia* M. | 9. *tunc* Md. | 13. *medicamenta* M, ..*tum* Sv. | 16. *sibi* MΘ, *sybi* Td, *sili* SSalm. | *silvestrem eam* M, *silvestre* (om. *eam*) Sv. | 19. *emacinium* M. | 21. *adepta* (sup. add. *emp.*) *ubi* M. | *igne* (om. *sine*) M. | *tale* M. | 22. *utile* SDiosc. 4, 161. | 23. *neopum* Mad[2], *nopum* d[1], *netopum* Barb. ex Hippocr. (H. Steph. in Thes. I. Gr. s. v. *νέτωπον*: „Ac videtur esse *νέτωπον* quod *νίωπον* Erotiano vocatur."), *metopium* SBarb. ex Dioscor. | 24. *contusis* M (sed *tunsis*). | *adspersum* Mad; an *adspersam* (offam)? | 25. *e* om. Md. | *lauru* M (cf. §§. 113. 130. 132. et 14, 112.), *lauro* Sv. | 27. *cortici* M, ..*ce* Sv. | 30. *adspersae* M edd., ..*sa* STadΘ. | 34. *vocant, alii chamaem.* edd., om. M (quod huic verborum ordini suffragatur),

alii chamaem. vocant Sad. | 34. *aliqui a coronae* M, *aliqua corone* Td, at cf. 25, 158. | 36. *iuglandis* MTadΘ (ut sit arboris nomen). | *caryn.* M, *carsin.* ad (cf. Macrob. Sat. III, 18, 5. *qui Carsitani vocantur ἀπὸ τῶν καρύων*). | *malis, cedro* Md (cf. 24, 19. et Dioscor. 1, 55. et 105. | 283. 6. *XXI* edd. vett., *XXII* S. (Dioscor. 1, 67. *XXX.*). | 10. *et ex* I, *ex* M, *et* Tad, *et de* Sv. | 15. *herbave* I (cf. §. 35. *specie figurave*), *herbae* Ma, *herba* Sv. cf. 18, 259. An legendum est: *alibi e gramine herbaceum?* cf. 23, 95. | 16. *cnidinum* SBarb., *necinum* d, *onetinum* a, *casecinum* M. | 17. *divo* Sa, vid. ad 275, 26. | 19. *Selgiticum* M² Td edd., *Selgicum* S e Strab. 12. p. 571., *Selticum* Θ, *Selet.* a, *Segnit.* M¹. | 24. *oleomeli* Mad. | 33. *vestiaria* M, ..*rium* Sv. | 284. 3. *nullo* T, *nulli* Ma (cf. Stallb. ad Ruddim. 1. p. 53.), *nullius* Sd. | 13. *tarent.* Md. | 14. *sappini* M Salm. de hyle p. 81 aG, coll. 16, 61., *sappiniae* S Hard., *appiniae* adΘ. | 16. *pitydia* MΘ, *pythidia* ad, *pityida* S codd. Barb. | 17. *in melle decoctis nucleis* M, . *In melle decoctos nucleos* S. | *aravicelos* M. | 20. *cydonaea* I, *cydonea* Md, . . *ia* Sa. | 23. *qui candidior* (color) MTa (d *quae*), *quae candidiora* Sv. | *cognominat* M Pint., . . *nata* Sv. | 24. *honor* Sad. | 28. *iam* M, *omnia iam* Sv." | 285. 9. *onychina* S e Colum. XII, 10, 2. 3. et infra §. 55., *ac nigra* ad. | „26. *e Pers.* M, sed 37. *ex Pers.* | 33. *ab* M, *a* Sv. | *transl.* S (etiam M, idem infra 37. *tral.*). | 286. 6. *tubures* M (vid. ad 11. et ad Macrob. Sat. III, 19, 2.), *tuberes* Sv. | 11. *tuburum* M¹a, . . *erum* Sv. | 12. *sericum* Mad, at cf. §. 51. et 35. 40. | 13. *Veroniensi* M, *Venerenensi* a, *Veronensi* Sv. Vid. ad 255. 34." | 21. *Cestio* S Dalec. e Galeno, *Gest.* ad. | 22. *Scaudio* a²d¹Θ, vid. 288. 3. et ad Macrob. l. c., *Scand.* STa¹d². | 24. *Scaud.* Θ (a *sed aud.*), *Scand.* Td. | 27. *Quiriana* ad, cf. Macrob. l. c., *Quiriniana* S Pint. e Cat. 7. et Varr. I, 59, 1. | 287. 2. *colos* Sa²Θ. | 5. *perstr.* d edd. | 6. *dat iis* S (Ta *datis*). | 23. *et esse in* SD (a *esset*) improbante U. | „37. *fulgurata piari* M. | 38. *fuerint* M, . . *runt* Sv. | 288. 1. *fieri pronuntiatur* M, *pronuntiantur* (om. *fieri*) Sv. | 2. *in matre* M, *ad matrem* Sv. | 3. *Scaud.* MadΘ, *Scand.* ST. | 5. Fort. *prun a. et pomis.* | *proprietates* S (a . . *tis*). | 6. *cavent, e* I (M *cavente*), *cavent; ac* Sv. (ad *cadent*). | 8. *strutia* M. | 13. *autumni* M a, . . *nale* STd. | 16. *soleis* a, *solidis* M. | 27. *mala*

et M, *et mala* d, *mala* (om. *et*) Sv. | 28. *figul.* M, *figl.* Sa. | 29. *inter scrobes* S (d *scrobe*, a *scrobea*). | 30. *sorva* M. | 31. *superintecta* TdΘ, . . *ducta* a. | 32. *interque uvas* add. ex M. | 34. *repetunt* M, *petunt* Sv. | 289. 2. *sorva* M. | 8. *servari* M, . . *re* Sv ut §. 67. | 10. *figul.* I, vid. ad 288. 28., *figl.* SM." | 15. *sabuci* I, vid. ad 249. 27., *samb.* Sv. | 27. *servatur* Sa. | 290. 2. 3. *materiae* Sa. | 9. *haut parum* Dalec. probante U. | 19. *vilissimisque* U. | 23. *trifario* Sa. | „31. *uti* M, *sicuti* Sv. | *artis naturae* (om. *non*) M, cf. 29, 21., *arte*, *non natura* Sv. | 291. 1. *Africae* M, *et Afr.* Sv. | *usi* MTad Sill., *uso* Sv. | 9. *moeris* Md, *moenis* D[1] (D[2]a . . *niis*), *muris* SAmbr. II. | 16. *Thrasym* M. | *busto* Mad, *insignes busto* Sv." | 20. *sacro* ad. | 22. *ac Remi* videtur esse delendum, quia sequitur *conditoris*. | 22. 23. *imperi* . . *ruminalis* S add. ex D in marg. | 26. *Navio* SDTd, *navigio* a. | *augurante nec sine praesagio* S add. ex D. | 26. 27. *aliquo arescit* SD, *aliqua re scit* a, *aliqua crescit* d. | 292. 4. *evolant* SSalm., *advol.* d. | 13. *opere* ad probante U, . . *rae* S. | 20. *lacrimas* S. | 20. 21. *siccat honos*, *laudatas servat* S, dist. U. | 28. *cottana* SBarb., *castaneae* adΘ, sed cf. 13, 51. | 29. *venales* S. | 293. 34. *venerunt* U, *venere et* S codd., cf. 14, 97. | *ideoque* TU, *ideo quod* Sad, an *quae ideo?* (cf. 24. 8. *quod ideo acolecion vocant*). | 294. 5. *galbas* ad, *calvas* S codd. Turneb. 27, 17. | 12. *nucum* . . . *loco* S add. ex D. | 23. *praestanti* (om. *in*) DTad, emend. S. | 29. *pura plana.* a (Dd *plura*), dist. S. | 31. *eterana* Tad, emend. Hard. | 295. 10. *insitionibus* U. | 26. *sabuci* d, *samb.* Sv, vid. ad 249. 20. | 29. *his* Sa. | 34. *laurui* I, vid. ad 282, 25., . . *ri* SDa, . . *ris* d. | 296. 1. *ut diximus* uncis inclusi, ut quae non habeant quo referantur. | 37. *aquam* S, . . *a* a, . . *ae* Td. | 297. 32. *in usum* adΘ, *in usu* S codd. Gelen. | *generari* I, *genera* ad, . . *ri* S codd. Gelen. | *myxis* I (Salm. *myxo*), cf. §. 45., *mydis* ad codd. Salm., *amygdalae* S codd. Gelen. | 33. *gigni diximus* S codd. Gelen. | 34. *et amygd.* Sa. | 298. 3. *sabuci* I, vid. ad 249. 27., *samb.* Sv. | 11. *eisdemque* Θ probante U, *eisdem quae* Sad. | 299. 7. *Murtiam* codd. Hard., *Murciam* SBarb. alii codd. Hard., *myrtiam* Tad, *myrciam* Θ. | 13. *exasticam* a, *ex Africa* Td. | 14. *ut quae minus alta* I (coll. §§. 130. et 133. Theophr. de caus. pl. VI, 18, 9. διὸ καὶ οὐδ' ἐναυξεῖς εἰς μῆκος), *ut quae*

in dlia d (a *ulr a que*, D *h ali a*). | *coniugalem* TadΘ, . . *g u lam* Sv. | 32. *leniter*.Tad, *leviter* Sv. | 36. *Massur*. Sa. | 300. 8. *coli Cato* Sill., *colito* a, *coli* d, *Cato* Sv. | 27. *spadonina* Tad Θ, . . *nia* (ut §. 51.) Sv. | 29. 30. *hippoglott*. ad, sed cf. 27, 93. Dioscor. 4, 145. | 31. *topiarii ac* om. Tad. | 33. *in India* Td. | 301. 11. *oracula inde repetere* S add. ex D in marg. | 18. *Massur*. Sa.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI VII—XV.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER VII.

(Sect. 1.) Mundus et in eo terrae, gentes, maria, in- 1
signes insulae, urbes ad hunc modum se habent. animantium
in eodem natura nullius prope partis contemplatione minor est,
siquidem omnia exsequi humanus animus queat. principium
iure tribuetur homini, cuius causa videtur cuncta alia genuisse
natura, magna saeva mercede contra tanta sua munera, non
sit ut satis aestumare, parens melior homini an tristior no-
verca fuerit. Ante omnia unum animantium cunctorum alienis 2
velat opibus. ceteris varie tegimenta tribuit, testas, cortices,
spinas, coria, villos, saetas, pilos, plumam, pinnas, squa-
mas, vellera. truncos etiam arboresque cortice, interdum
gemino, a frigoribus et calore tutata est. hominem tantum
nudum et in nuda humo natali die abicit ad vagitus statim et
ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lacrimas, et has
protinus vitae principio. at, Hercule, risus praecox ille et
celerrimus ante quadragesimum diem nulli datur. Ab hoc 3
lucis rudimento quae ne feras quidem inter nos genitas vin-
cula excipiunt et omnium membrorum nexus, itaque feliciter
natus iacet manibus pedibusque devinctis, flens, animal ce-
teris imperaturum, et a suppliciis vitam auspicatur unam
tantum ob culpam, qua natum est. heu dementia ab his
initiis existumantium ad superbiam se genitos! Prima roboris 4
spes primumque temporis munus quadripedi similem facit.
quando hominis incessus! quando vox! quando firmum cibis
os! quamdiu palpitans vertex, summae inter cuncta animalia
inbecillitatis indicium! iam morbi tot atque medicinae tot
contra mala excogitatae, et hae quoque subinde novitatibus
victae! et cetera sentire naturam suam, alia pernicitatem usur-
pare, alia praepetes volatus, alia nare, hominem nihil scire,

nihil, sine doctrina, non fari, non ingredi, non vesci, bre-
viterque non aliud naturae sponte quam flere. itaque multi
exstitere qui non nasci optumum censerent aut quam ocissime
5 aboleri. uni animantium luctus est datus, uni luxuria, et
quidem innumerabilibus modis ac per singula membra, uni
ambitio, uni avaritia, uni inmensa vivendi cupido, uni super-
stitio, uni sepulturae cura atque etiam post se de futuro.
nulli vita fragilior, nulli rerum omnium libido maior, nulli
pavor confusior, nulli rabies acrior. denique cetera ani-
mantia in suo genere probe degunt. congregari videmus et
stare contra dissimilia. leonum feritas inter se non dimicat,
serpentium morsus non petit serpentis, ne maris quidem be-
luae ac pisces nisi in diversa genera saeviunt. at, Hercule,
homini pluruma ex homine sunt mala.

6 Cap. 1. Et de universitate quidem generis humani magna
ex parte in relatione gentium diximus. neque enim ritus
moresque nunc tractabimus innumeros ac totidem paene quot
sunt coetus hominum, quaedam tamen haut omittenda duco,
maxumeque longius a mari degentium, in quibus prodigiosa
aliqua et incredibilia multis visum iri haut dubito. quis enim
Aethiopas antequam cerneret credidit? aut quid non miraculo
est, cum primum in notitiam venit? quam multa fieri non
7 posse priusquam sint facta iudicantur? Naturae vero rerum
vis atque maiestas in omnibus momentis fide caret, si quis
modo partis eius ac non totam conplectatur animo. ne pa-
vones ac tigrium pantherarumque maculas et tot animalium
picturas conmemorem, parvom dictu sed inmensum aestu-
matione, tot gentium sermones, tot linguae, tanta loquendi
8 varietas, ut externus alieno paene non sit hominis vice. iam
in facie voltuque nostro cum sint decem aut paulo plura
membra, nullas duas in tot milibus hominum indiscretas effi-
gies exsistere, quod ars nulla in paucis numero praestet ad-
fectando. Nec tamen ego in plerisque eorum obstringam
fidem meam, potiusque ad auctores relegabo qui dubiis red-
dentur omnibus, modo ne sit fastidio Graecos sequi tanto
maiore eorum diligentia vel cura vetustiore.

9 2. (2.) Esse Scytharum genera, et quidem plura, quae
4,88 6,53 corporibus humanis vescerentur indicavimus. id ipsum in-

credibile fortasse, ni cogitemus in medio orbe terrarum ac
Sicilia et Italia fuisse gentis huius monstri, Cyclopas et Lae-
strygonas, et nuperrime trans Alpis hominem inmolari gen-
tium earum more solitum, quod paulum a mandendo abest.
sed et iuxta eos qui sunt ad septentrionem versi, haut procul 10
ab ipso aquilonis exortu specuque eius dicto, quem locum
Gescliton appellant, produntur Arimaspi, quos diximus, uno[4,88 6,50]
oculo in fronte media insignes, quibus adsidue bellum esse
circa metalla cum grypis, ferarum volucri genere quale volgo
traditur eruente ex cuniculis aurum, mira cupiditate et feris
custodientibus et Arimaspis rapientibus, multi sed maxume
inlustres Herodotus et Aristeas Proconnesius scribunt. super 11
alios autem Anthropophagos Scythas in quadam convalle
magna Imavi montis regio est quae vocatur Abarimon, in
qua silvestres vivont homines aversis post crura plantis, exi-
miae velocitatis, passim cum feris vagantes. hos in alio
non spirare caelo ideoque ad finitimos reges non pertrahi
neque ad Alexandrum Magnum pertractos Baeton itinerum
eius mensor prodidit. priores Anthropophagos, quos ad 12
septentrionem esse diximus, decem dierum itinere supra [9]
Borysthenen amnem ossibus humanorum capitum bibere cuti-
busque cum capillo pro mantelibus ante pectora uti Isigonus
Nicaeensis. idem in Albania gigni quosdam glauca oculorum
acie a pueritia statim canos qui noctu plus quam interdiu cer-
nant. idem itinere dierum XIII supra Borysthenen Sauroma-
tas tertio die cibum capere semper. Crates Pergamenus in 13
Hellesponto circa Parium genus hominum fuisse, quos Ophio-
genes vocat, serpentium ictus contactu levare solitos et manu
inposita venena extrahere corpori. Varro etiamnum esse
paucos ibi quorum salivae contra ictus serpentium medean-
tur. similis et in Africa Psyllorum gens fuit, ut Agatharchi- 14
des scribit, a Psyllo rege dicta, cuius sepulchrum in parte
Syrtium maiorum est. horum corpori ingenitum fuit virus
exitiale serpentibus et cuius odore sopirent eas. mos vero
liberos genitos protinus obiciendi saevissimis earum eoque
genere pudicitiam coniugum experiendi non profugientibus
adulterino sanguine natos serpentibus. haec gens ipsa qui-
dem prope internicione sublata est a Nasamonibus qui nunc

eas tenent sedes, genus tamen hominum ex iis qui profu-
gerant aut cum pugnatum est afuerant hodieque remanet in
15 paucis. Simile et in Italia Marsorum genus durat, quos a
Circae filio ortos ferunt et ideo inesse iis vim naturalem eam.
et tamen omnibus hominibus contra serpentis inest venenum,
feruntque ictas saliva ut ferventis aquae contactu fugere.
quod si in faucis penetraverit, etiam mori, idque maxume
humani ieiuni oris. Supra Nasamonas confinisque illis Ma-
chlyas Androgynos esse utriusque naturae inter se vicibus
coeuntis Calliphanes tradit. Aristoteles adicit dextram mam-
16 mam iis virilem, laevam muliebrem esse. in eadem Africa
familias quasdam effascinantium Isigonus et Nymphodorus,
quorum laudatione intereant probata, arescant arbores, emo-
riantur infantes. esse eiusdem generis in Triballis et Illyriis
adicit Isigonus, qui visu quoque effascinent interimantque
quos diutius intueantur, iratis praecipue oculis, quod eorum
malum facilius sentire puberes. notabilius esse quod pupillas
17 binas in singulis habeant oculis. Huius generis et feminas in
Scythia, quae Bithiae vocantur, prodit Apollonides. Phy-
larchus et in Ponto Thibiorum genus multosque alios eiusdem
naturae, quorum notas tradit in altero oculo geminam pu-
pillam in altero equi effigiem. eosdem praeterea non posse
mergi, ne veste quidem degravatos. haut dissimile iis genus
Pharnacum in Aethiopia prodidit Damon, quorum sudor ta-
18 bem contactis corporibus adferat. feminas quidem omnis
ubique visu nocere quae duplices pupillas habeant Cicero
quoque apud nos auctor est. adeo naturae, cum ferarum
morem vescendi humanis visceribus in homine genuisset,
gignere etiam in toto corpore et in quorundam oculis quoque
venena placuit, ne quid usquam mali esset quod in homine
19 non esset. Haut procul urbe Roma in Faliscorum agro fa-
miliae sunt paucae quae vocantur Hirpi. hae sacrificio annuo
quod fit ad montem Soractem Apollini super ambustam ligni
struem ambulantes non aduruntur, et ob id perpetuo senatus-
consulto militiae omniumque aliorum munerum vacationem
20 habent. Quorundam corpori partes nascuntur ad aliqua mi-
rabiles, sicut Pyrro regi pollex in dextro pede, cuius tactu
lienosis medebatur. hunc cremari cum reliquo corpore non

potuisse tradunt, conditumque loculo in templo. Praecipue 21
India Aethiopumque tractus miraculis scatent. maxuma in
India gignuntur animalia. indicio sunt canes grandiores cete-
ris. arbores quidem tantae proceritatis traduntur, ut sagittis
superiaci nequeant. et facit ubertas soli, temperies caeli,
aquarum abundantia, si libeat credere, ut sub una fico tur-
mae condantur equitum. harundines vero tantae proceritatis
ut singula internodia alveo navigabili ternos interdum homines
ferant. multos ibi quina cubita constat longitudine excedere, 22
non exspuere, non capitis aut dentium aut oculorum ullo
dolore adfici, raro aliarum corporis partium, tam moderato
solis vapore durari. philosophos eorum, quos gymnosophi-
stas vocant, ab exortu ad occasum perstare contuentis solem
inmobilibus oculis, ferventibus harenis toto die alternis pe-
dibus insistere. in monte cui nomen est Nulo homines esse
aversis plantis octonos digitos in singulis habentis auctor est
Megasthenes. in multis autem montibus genus hominum ca- 23
pitibus caninis ferarum pellibus velari, pro voce latratum
edere, unguibus armatum venatu et aucupio vesci. horum
supra centum viginti milia fuisse prodente se Ctesias scribit,
et in quadam gente Indiae feminas semel in vita parere geni-
tosque confestim canescere. idem hominum genus qui Mo-
nocoli vocarentur singulis cruribus, mirae pernicitatis ad sal-
tum, eosdemque Sciapodas vocari, quod in maiori aestu
humi iacentes resupini umbra se pedum protegant. non
longe eos a Trogodytis abesse, rursusque ab his occidentem
versus quosdam sine cervice oculos in umeris habentis. Sunt 24
et satyri subsolanis Indorum montibus (Catharcludorum di-
citur regio), perniciosissimum animal. tum quadripedes,
tum recte currentes humana effigie, propter velocitatem nisi
senes aut aegri non capiuntur. Choromandarum gentem
vocat Tauron silvestrem, sine voce, stridoris horrendi,
hirtis corporibus, oculis glaucis, dentibus caninis. Eudoxus
in meridianis Indiae viris plantas esse cubitalis, feminis adeo
parvas ut Struthopodes appellentur. Megasthenes gentem 25
inter Nomadas Indos narium loco foramina tantum habentem,
anguium modo loripedem, vocari Scyritas. ad extremos finis
Indiae ab oriente circa fontem Gangis Astomorum gentem sine

ore, corpore toto hirtam vestiri frondium lanugine, halitu
tantum viventem et odore quem naribus trahant. nullum illis
cibum nullumque potum, radicum tantum florumque varios
odores et silvestrium malorum, quae secum portant longiore
itinere, ne desit olfactus. graviore paulo odore haut difficul-
26 ter exanimari. Super hos extrema in parte montium Trispi-
thami Pygmaeique narrantur, ternas spithamas longitudine,
hoc est ternos dodrantis, non excedentes, salubri caelo
semperque vernante montibus ab aquilone oppositis, quos a
gruibus infestari Homerus quoque prodidit. fama est insi-
dentis arietum caprarumque dorsis armatos sagittis veris tem-
pore universo agmine ad mare descendere et ova pullosque
earum alitum consumere, ternis expeditionem eam mensibus
confici, aliter futuris gregibus non resisti. casas eorum luto
27 pinnisque et ovorum putaminibus construi. Aristoteles in ca-
vernis vivere Pygmaeos tradit, cetera de his ut reliqui. Cyr-
nos Indorum genus Isigonus annis centenis quadragenis vi-
vere. item Aethiopas Macrobios et Seras existumat et qui
Athon montem incolant, hos quidem, quia viperinis carnibus
alantur. itaque nec capiti nec vestibus eorum noxia corpori
28 inesse animalia. Onesicritus quibus locis Indiae umbrae non
sint corpora hominum cubitorum quinum et binarum palma-
rum exsistere, et vivere annos centum triginta, nec se-
nescere sed ut medio aevo mori. Crates Pergamenus Indos
qui centenos annos excedant Gymnetas appellat, non pauci
Macrobios. Ctesias gentem ex his quae appelletur Pandarae,
in convallibus sitam annos ducenos vivere, in iuventa candido
29 capillo qui in senectute nigrescat. contra alios quadragenos
non excedere annos, iunctos Macrobiis, quorum feminae
semel pariant. idque et Agatharchides tradit. praeterea
locustis eos ali et esse pernices. Mandorum nomen iis de-
dit Clitarchus et Megasthenes trecentosque eorum vicos ad-
numerat. feminas septumo aetatis anno parere, senectam
30 quadragesimo accidere. Artemidorus in Taprobane insula
longissimam vitam sine ullo corporis languore traduci. Duris
Indorum quosdam cum feris coire mixtosque et semiferos
esse partus. in Calingis eiusdem Indiae gente quinquennis
concipere feminas, octavum vitae annum non excedere. et

alibi cauda villosa homines nasci pernicitatis eximiae, alios
auribus totos contegi. Oritas ab Indis Arabis fluvius disterminat.
hi nullum alium cibum novere quam piscium, quos
unguibus dissectos sole torreant atque ita panem ex his
faciant, ut refert Clitarchus. Trogodytas super Aethiopiam 31
velociores equis esse Pergamenus Crates. item Aethiopas
octona cubita longitudine excedere. Syrbotas vocari gentem
eam. Nomadum Aethiopum secundum flumen Astragum ad
septentrionem vergentium gens Menisminorum appellata abest
ab oceano dierum itinere viginti. animalium quae cynocephalos
vocamus lacte vivit, quorum armenta pascit maribus
interemptis praeterquam subolis causa. In Africae solitudi- 32
nibus hominum species obviae subinde fiunt momentoque
evanescunt. Haec atque talia ex hominum genere ludibria
sibi, nobis miracula, ingeniosa fecit natura. et singulis
quidem quae facit in dies ac prope horas quis enumerare
valeat? ad detegendam eius potentiam satis sit inter prodigia
posuisse gentis. Hinc ad confessa in homine pauca.

3. (3.) Tergeminos nasci certum est Horatiorum Curia- 33
tiorumque exemplo. super inter ostenta dicitur praeterquam
in Aegypto, ubi fetifer potu Nilus amnis. proxume supremis
divi Augusti Fausta quaedam e plebe Ostiae duos maris
totidem feminas enixa famem quae consecuta est portendit
haut dubie. reperitur et in Peloponneso binos quater enixa,
maioremque partem ex omni eius vixisse partu. et in Aegypto
septenos uno utero simul gigni auctor est Trogus. Gignuntur 34
et utriusque sexus quos Hermaphroditos vocamus, olim androgynos
vocatos et in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis.
Pompeius Magnus in ornamentis theatri mirabilis fama
posuit effigies ob id diligentius magnorum artificum ingeniis
elaboratas, inter quas legitur Eutychis a xx liberis rogo inlata
Trallibus enixa xxx partus, Alcippe elephantum. quamquam
id inter ostenta est. namque et serpentem peperit inter
initia Marsici belli ancilla. Multiformes pluribus modis inter 35
monstra partus eduntur. Claudius Caesar scribit hippocentaurum
in Thessalia natum eodem die interisse, et nos principatu
eius adlatum illi ex Aegypto in melle vidimus. Est

inter exempla in uterum protinus reversus infans Sagunti quo annó deleta ab Hannibale est.

36 4. Ex feminis mutari in maris non est fabulosum. — inve-
nimus in annalibus P. Licinio Crasso C. Cassio Longino coss.
Casini puerum factum ex virgine sub parentibus, iussuque
haruspicum deportatum in insulam desertam. Licinius Mu-
cianus prodidit visum a se Argis Arescontem, cui nomen
Arescusae fuisse, nupsisse etiam, mox barbam et virilitatem
provenisse uxoremque duxisse. eiusdem sortis et Zmyrnae
puerum a se visum. ipse in Africa vidi mutatum in marem
37 nuptiarum die L. Cossicium civem Thysdritanum. — editis
geminis raram esse aut puerperae aut puerperio praeterquam
alteri vitam. si vero utriusque sexus editi sint gemini, rario-
rem utrique salutem. feminas celerius gigni quam maris,
sicuti celerius senescere. saepius in utero moveri maris, et
in dextera fere geri parte, in laeva feminas.

38 5. (4.) Ceteris animantibus statum et pariendi et partus
gerendi tempus est, homo toto anno et incerto gignitur spatio,
alius septumo mense, alius octavo et usque ad initia decumi
undecimique. ante septumum mensem haut umquam vitalis
est. septumo non nisi pridie posterove pleniluni die aut in-
39 terlunio concepti nascuntur. tralatitium in Aegypto est et
octavo gigni. iam quidem et in Italia talis partus esse vitalis
contra priscorum opiniones. variant haec pluribus modis.
Vistilia C. Lici ac postea Pomponi atque Orfiti clarissimorum
civium coniux ex his quattuor partus enixa, septumo semper
mense, genuit Suillium Rufum undecimo, Corbulonem se-
ptumo, utrumque consulem, postea Caesoniam Gai principis
40 coniugem octavo. In quo mensum numero genitis intra qua-
dragesimum diem maxumus labor, gravidis autem quarto et
octavo mense, letalesque in iis abortus. Masurius auctor est
L. Papirium praetorem secundo herede lege agente bonorum
possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se XIII
mensibus diceret tulisse, quoniam nullum certum tempus
pariendi statum videretur.

41 6. (5.) A conceptu decumo die dolores capitis, oculo-
rum vertigines tenebraeque, fastidium in cibis, redundatio
stomachi indices sunt hominis inchoati. melior colos marem

ferenti et facilior partus, motus in utero quadragesimo die.
contraria omnia in altero sexu, ingestabile onus, crurum et
inguinis levis tumor, primus autem nonagesimo die motus.
sed plurumum languoris in utroque sexu capillum germinante 42
partu et in plenilunio, quod tempus editos quoque infantis
praecipue infestat. adeoque incessus atque omne quidquid
dici potest in gravida refert, ut salsioribus cibis usae caren-
tem unguiculis partum edant, et si respiravere difficilius eni-
tantur. oscitatio quidem in enixu letalis est, sicut sternuisse
a coitu abortivum.

7. Miseret atque etiam pudet aestumantem quam sit 43
frivola animalium superbissimi origo, cum plerumque abortus
causa odor a lucernarum fiat exstinctu. his principiis nascun-
tur tyranni, his carnifex animus. tu qui corporis viribus
fidis, tu qui fortunae munera amplexaris et te ne alumnum
quidem eius existumas sed partum, tu cuius semper tinctoria 44
est mens, tu qui te deum credis, aliquo successu tumes,
tanti perire potuisti, atque etiam hodie minoris potes, quan-
tulo serpentis ictus dente, aut etiam ut Anacreon poeta acino
uvae passae, ut Fabius Senator praetor in lactis haustu
uno pilo strangulatus. is demum profecto vitam aequa lance
pensitabit qui semper fragilitatis humanae memor fuerit.

8. (6.) In pedes procedere nascentem contra naturam 45
est, quo argumento eos appellavere Agrippas ut aegri partus,
qualiter M. Agrippam ferunt genitum, unico prope felicitatis
exemplo in omnibus ad hunc modum genitis. quamquam is
quoque adversa pedum valetudine, misera iuventa, exercito
aevo inter arma mortisque, obnoxio accessu, infelici terris
stirpe omni sed per utrasque Agrippinas maxume, quae Gaium,
quae Domitium Neronem principes genuere totidem facis ge-
neris humani, praeterea brevitate aevi, quinquagesimo uno 46
raptus anno in tormentis adulteriorum coniugis socerique prae-
gravi servitio, luisse augurium praeposteri natalis existuma-
tur. Neronem quoque paulo ante principem et toto princi-
patu suo hostem generis humani pedibus genitum scribit
parens eius Agrippina. ritu naturae capite hominem gigni
mos est, pedibus efferri.

9. (7.) Auspicatius enecta parente gignuntur, sicut 47

Scipio Africanus prior natus primusque Caesarum a caeso
matris utero dictus, qua de causa et Caesones appellati. si-
mili modo natus et Manilius qui Carthaginem cum exercitu
intravit.
10. (8.) Vopiscos appellabant e geminis qui retenti utero
nascerentur altero interempto abortu. namque maxuma etsi
rara circa hoc miracula exsistunt.
48 11. (9.) Praeter mulierem pauca animalia coitum no-
vere gravida, unum quidem omnino aut alterum superfetat.
exstat in monimentis et medicorum et quibus talia consectari
curae fuit uno abortu duodecim puerperia egesta. sed ubi
paululum temporis inter duos conceptus intercessit, utrum-
49 que perfertur, ut in Hercule et Iphicle fratre eius adparuit
et in ea quae gemino partu alterum marito similem alterum-
que adultero genuit, item in Proconnesia ancilla quae eius-
dem diei coitu alterum domino similem alterum procuratori
eius, et in alia quae unum iusto partu, quinque mensum alte-
rum edidit, rursus in alia quae septem mensum edito puer-
perio insecutis mensibus geminos enixa est.
50 10. Iam illa volgata varia: ex integris truncos gigni, ex
truncis integros, eadem parte truncos, signa quaedam nae-
vosque et cicatrices etiam regenerari. quarto partu Dacorum
originis nota in brachio redditur.
12. In Lepidorum gente tris, intermisso ordine, obducto
51 membrana oculo genitos accepimus, similis quidem alios
avo, et ex geminis quoque alterum patri alterum matri, an-
noque post genitum maiori similem fuisse ut geminum. quas-
dam sibi similis semper parere, quasdam viro, quasdam nulli,
quasdam feminam patri, marem sibi. indubitatum exemplum
est Nicaei nobilis pyctae Byzantii geniti qui adulterio Aethio-
pis nata matre nihil a ceteris colore differente ipse avom
52 regeneravit Aethiopem. Similitudinum quidem inmensa re-
putatio est et in qua credantur multa fortuita pollere, visus,
auditus, memoria haustaeque imagines sub ipso conceptu.
cogitatio etiam utriuslibet animum subito transvolans effingere
similitudinem aut miscere existumatur. ideoque plures in ho-
mine quam in ceteris omnibus animalibus differentiae, quo-
niam velocitas cogitationum animique celeritas et ingeni va-

rietas multiformis notas inprimat, cum ceteris animantibus
inmobiles sint animi et similes omnibus singulisque in suo
cuique genere. Antiocho regi Syriae e plebe nomine Artemo 53
in tantum similis fuit ut Laodice coniux regia necato iam An-
tiocho mimum per eum commendationis regnique successio-
nis peregerit. Magno Pompeio Vibius quidam e plebe et
Publicius etiam servitute liberatus indiscreta prope specie
fuere similes, illud os probum reddentes ipsumque honorem
eximiae frontis. qualis causa patri quoque eius Menogenis 54
coci sui cognomen inposuit, iam Strabonis a specie oculorum
habentis vitium imitata et in servo. Scipioni Serapionis, is
erat suarii negotiatoris vile mancipium. eiusdem familiae
Scipioni post eum cognomen Salvitto mimus dedit, sicut
Spinther secundarum tertiarumque Pamphilus collegio Len-
tuli et Metelli coss., in quo perquam inportune fortuitum hoc
quoque fuit, duorum simul consulum in scaena imagines cerni.
e diverso L. Plancus orator histrioni Rubrio cognomen inpo- 55
suit. rursus Curioni patri Burbuleius, itemque Messalae cen-
sorio Menogenes, perinde histriones. Surae quidem procon-
sulis etiam rictum in loquendo intractionemque linguae et
sermonis tumultum, non imaginem modo, piscator quidam in
Sicilia reddidit. Cassio Severo celebri oratori Armentarii
mirmillonis obiecta similitudo est. Thoranius mango Antonio 56
iam triumviro eximios forma pueros, alterum in Asia geni-
tum alterum trans Alpis, ut geminos vendidit. tanta unitas
erat. postquam deinde sermone puerorum detecta fraude a
furente increpitus Antonio est, inter alia magnitudinem preti
conquerente (nam ducentis erat mercatus sestertiis), respon-
dit versutus ingeni mango id ipsum se tanti vendidisse, quo-
niam non esset mira similitudo in ullis eodem utero editis,
diversarum quidem gentium natalis tam concordi figura repe-
riri super omnem esse taxationem. adeoque tempestivam
admirationem intulit, ut ille proscriptor animus modo et con-
tumelia furens non aliud in censu magis ex fortuna sua du-
ceret.

13. (11.) Est quaedam privatim dissociatio corporum, 57
et inter se steriles, ubi cum aliis iunxere, gignunt, sicut
Augustus et Livia. item alii aliaeque feminas tantum gene-

rant aut maris, plerumque et alternant, sicut Gracchorum
mater duodeciens et Agrippina Germanici noviens. aliis ste-
58 rilis est iuventa, aliis semel in vita datur gignere. quaedam
non perferunt partus, quales, si quando medicina et cura
vicere, feminam fere gignunt. divos Augustus in reliqua
exemplorum raritate neptis suae nepotem vidit genitum quo
excessit anno M. Silanum, qui cum Asiam optineret post con-
sulatum Neronis principis successione, veneno eius interem-
59 ptus est. Q. Metellus Macedonicus, cum sex liberos relin-
queret, undecim nepotes reliquit, nurus vero generosque et
omnis qui se patris appellatione salutarent viginti septem.
60 In actis temporum divi Augusti invenitur XII. consulatu eius
Lucioque Sulla collega a. d. III. idus Aprilis C. Crispinum
Hilarum ex ingenua plebe Faesulana cum liberis VIII, in quo
numero filiae duae fuere, nepotibus XXVIII, pronepotibus
XIX, neptibus VIII, prolata pompa cum omnibus his in Ca-
pitolio inmolasse.

61 14. (12.) Mulier post quinquagesimum annum non gignit,
maiorque pars quadragesimo profluvium genitale sistit. nam
in viris Masinissam regem post LXXXVI. annum generasse
filium quem Metimanum appellaverit clarum est, Catonem
62 censorium octogesimo exacto e filia Saloni clientis sui. qua
de causa aliorum eius liberum propago Liciniani sunt cogno-
minati, hi Saloniani, ex quibus Uticensis fuit. nuper etiam
L. Volusio Saturnino in urbis praefectura exstincto notum
est Cornelia Scipionum gentis Volusium Saturninum qui fuit
consul genitum post LXII. annum. et usque ad LXXV. apud
ignobilis vulgaris reperitur generatio.

63 15. (13.) Solum autem animal menstruale mulier est.
inde unius utero quas appellarunt molas. ea est caro infor-
mis, inanima, ferri ictum et aciem respuens. movetur sistit-
que menses, et ut partus alias letalis alias una senescens
aliquando alvo citatiore excidens. simile quiddam et viris in
ventre gignitur, quod vocant scirron, sicut Oppio Capitoni
64 praetorio viro. sed nihil facile reperiatur mulierum profluvio
magis monstrificum. acescunt superventu musta, sterilescunt
tactae fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina,

fructus arborum quibus insidere decidunt, speculorum fulgor
adspectu ipso hebetatur, acies ferri praestringitur, eboris
nitor, alvi apium emoriuntur, aes etiam ac ferrum robigo
protinus conripit odorque dirus, et in rabiem aguntur gustato
eo canes atque insanabili veneno morsus inficitur. quin et 65
bituminum sequax alioquin ac lenta natura in lacu Iudaeae
qui vocatur Asphaltite et certo tempore anni supernatans non
quit sibi avelli ad omnem contactum adhaerens praeterquam
filo quod tale virus infecerit. etiam formicis, animali minumo,
inesse sensum eius ferunt, abicique gestatas fruges nec po-
stea repeti. et hoc tale tantumque omnibus tricenis diebus 66
malum in muliere exsistit et trimestri spatio largius, quibus-
dam vero saepius mense, sicut aliquis numquam. sed tales
non gignunt, quando haec est generando homini materia, ger-
mine e maribus coaguli modo hoc in sese glomerante, quod
deinde tempore ipso animatur corporaturque. ergo cum gra-
vidis fluxit, invalidi aut non vitales partus eduntur aut sa-
niosi, ut auctor est Nigidius. — 16. idem lac feminae non 67
corrumpi alenti partum, si ex eodem viro rursus conceperit,
arbitratur. — (14.) incipiente autem hoc statu aut desinente
conceptus facillimi traduntur. Fecunditatis in feminis praero-
gativam accepimus inunctis medicamine oculis salivam infici.

(15.) Ceterum editis primores septumo mense gigni den- 68
tis, priusque in supera fere parte, haut dubium est, septumo
eosdem decidere anno aliosque suffici, quosdam et cum den-
tibus nasci, sicut M'. Curium qui ob id Dentatus cognomina-
tus est, et Cn. Papirium Carbonem, praeclaros viros. in
feminis ea res inauspicati fuit exempli regum temporibus.
cum ita nata esset Valeria, exitio civitati in quam delata es- 69
set futuram responso aruspicum vaticinante Suessam Pometiam
illa tempestate florentissimam deportata est, veridico exitu
consecuto. — Quasdam concreto genitali gigni infausto omine
Cornelia Gracchorum mater indicio est. — Aliqui vice dentium
continuo osse gignuntur, sicuti Prusiae regis Bithyniorum
filius superna parte oris. Dentes autem tantum invicti sunt 70
ignibus, nec cremantur cum reliquo corpore, iidemque flam-
mis indomiti cavantur tabe pituitae. candorem trahunt quo-
dam medicamine. usu atteruntur, multoque primum in ali-

quibus deficiunt. nec cibo tantum et alimentis necessarii,
quippe vocis sermonisque regimen primores tenent, concentu
quodam excipientes ictum linguae serieque structurae atque
magnitudine mutilantes mollientesve aut hebetantes verba et,
71 cum defuere, explanationem omnem adimentes. Quin et
augurium in hac esse creditur parte. triceni bini viris attri-
buuntur excepta Turdulorum gente. quibus plures fuere lon-
giora promitti vitae putant spatia. feminis minor numerus,
quibus in dextra parte gemini superne a canibus cognominati
fortunae blandimenta pollicentur, sicut in Agrippina Domiti
72 Neronis matre. contra in laeva. Hominem prius quam genito
11,160 sqq. dente cremari mos gentium non est. Sed mox plura de hoc,
cum membratim historia decurret. Risisse eodem die quo ge-
nitus esset unum hominem accepimus Zoroastren. eidem ce-
rebrum ita palpitasse ut inpositam repelleret manum, futurae
praesagio scientiae.
73 (16.) In trimatu suo cuique dimidiam esse mensuram
futurae certum est. in plenum autem cuncto mortalium ge-
neri minorem in dies fieri propemodum observatur, rarosque
patribus proceriores, consumente ubertatem seminum ex-
ustione in cuius vicis nunc vergat aevom. In Creta terrae
motu rupto monte inventum est corpus stans XLVI cubitorum,
74 quod alii Orionis alii Oti fuisse arbitrantur. Orestis corpus
oraculi iussu refossum VII cubitorum fuisse monimentis cre-
ditur. iam vero ante annos prope mille vates ille Homerus
non cessavit minora corpora mortalium quam prisca conqueri.
Naevi Pollionis amplitudinem annales non tradunt, sed quia
populi concursu paene interemptus esset, prodigi vice habi-
tum. procerissimum hominum aetas nostra divo Claudio prin-
cipe Gabbaram nomine ex Arabia advectum VIIII pedum et
75 totidem unciarum vidit. fuere sub divo Augusto semipede
addito, quorum corpora eius miraculi gratia in conditorio
Sallustianorum adservabantur hortorum. Posioni et Secundil-
lae erant nomina. eodem praeside minumus homo duos pedes
et palmum Conopas nomine in deliciis Iuliae neptis eius fuit,
et mulier Andromeda liberta Iuliae Augustae. Manium Maxu-
mum et M. Tullium equites Romanos binum cubitorum fuisse
auctor est M. Varro, et ipsi vidimus in loculis adservatos.

sesquipedalis gigni, quosdam longiores, in trimatu inplentis
vitae cursum, haut ignotum est.
(17.) Invenimus in monimentis Salamine Euthymenis 76
filium in tria cubita triennio adolevisse, incessu tardum, sensu
hebetem, puberem etiam factum, voce robusta, absumptum
contractione membrorum subita triennio circumacto. ipsi non
pridem vidimus eadem ferme omnia praeter pubertatem in
filio Corneli Taciti equitis Romani Belgicae Galliae rationes
procurantis. ἐκτραπέλους Graeci vocant eos, in Latio non
habent nomen.
17. Quod sit homini spatium a vestigio ad verticem id 77
esse pansis manibus inter longissimos digitos observatum est,
sicuti viris dextra parte maiores, quibusdam aequas utraque,
aliquis laeva manu praecipuas, nec id umquam in feminis.
(18.) maris praestare pondere, et defuncta viventibus cor-
pora omnium animalium, et dormientia vigilantibus, virorum
cadavera supina fluitare, feminarum prona, velut pudori de-
functarum parcente natura.
18. Concretis quosdam ossibus ac sine medullis vivere 78
accepimus. signum eorum esse nec sitim sentire nec sudo-
rem emittere, quamquam et voluntate scimus sitim victam,
equitemque Romanum Iulium Viatorem e Vocontiorum gente
foederata in pupillaribus annis aqua subter cutem fusa morbo
prohibitum umore a medicis naturam fecisse consuetudinem
atque in senecta caruisse potu. nec non et alii multa sibi
imperavere.
19. Ferunt Crassum avom Crassi in Parthis interempti 79
numquam risisse, ob id Agelastum vocatum, sicut nec flesse
multos. Socratem clarum sapientia eodem semper visum
voltu, nec aut hilaro magis aut turbato. Exit hic animi tenor
aliquando in rigorem quendam torvitatemque naturae duram
et inflexibilem, adfectusque humanos adimit, qualis ἀπαθεῖς
Graeci vocant multos eius generis experti, quodque mirum 80
sit, auctores maxume sapientiae, Diogenen Cynicum, Pyr-
ronem, Heraclitum, Timonem, hunc quidem etiam in totius
odium generis humani evectum. Sed haec parva naturae
insignia in multis varia cognoscuntur, ut in Antonia Drusi
numquam exspuisse, in Pomponio consulari poeta numquam

ructasse. Quibus natura concreta sunt ossa, qui sunt rari admodum, cornei vocantur.

81 20. (19.) Corpore vesco sed eximiis viribus Tritanum in gladiatorio ludo, Samnitium armatura celebrem, filiumque eius militem Magni Pompei, et rectos et traversos cancellatim toto corpore habuisse nervos, in brachiis etiam manibusque, auctor est Varro in prodigiosa virium elatione, atque etiam hostem ab eo ex provocatione dimicante inermi dextra uno digito superatum et postremo correptum in ca-
82 stra tralatum. at Vinnius Valens meruit in praetorio divi Augusti centurio, vehicula cum culeis onusta donec exinanirentur sustinere solitus, carpenta adprehensa una manu retinere, obnixus contra nitentibus iumentis, et alia mirifica
83 facere quae insculpta monimento eius spectantur. idem M. Varro: Rusticellus, inquit, Hercules appellatus mulum suum tollebat Fusius, Salvius duo centenaria pondera pedibus, totidem manibus, et ducenaria duo umeris contra scalas ferebat. nos quoque vidimus Athanatum nomine prodigiosae ostentationis quingenario thorace plumbeo indutum cothurnisque quingentum pondo calciatum per scaenam ingredi. Milonem athletam, cum constitisset, nemo vestigio educebat. malum tenenti nemo digitum corrigebat.

84 (20.) Cucurrisse MCLX stadia ab Athenis Lacedaemonem biduo Philippiden magnum erat, donec Anystis cursor Lacedaemonius et Philonides Alexandri Magni a Sicyone Elim uno die MCCCV stadia cucurrerunt. nunc quidem in circo quosdam CLX M passuum tolerare non ignoramus, nuperque Fonteio et Vipstano coss. annos VIII genitum puerum a meridie ad vesperam LXXV M passuum cucurrisse. cuius rei admiratio ita demum solida perveniat, si quis cogitet nocte ac die longissimum iter vehiculis tribus Tiberium Neronem emensum festinantem ad Drusum fratrem aegrotum in Germaniam. ea fuerunt CC M passuum.

85 21. (21.) Oculorum acies vel maxume fidem excedentia invenit exempla. In nuce inclusam Iliada Homeri carmen in membrana scriptum tradit Cicero. idem fuisse qui perspiceret CXXXV M passuum. huic et nomen M. Varro reddit, Stra-

bonem vocatum. solitum autem Punico bello a Lilybaeo Siciliae promontorio exeunte classe e Carthaginis portu etiam numerum navium dicere. Callicrates ex ebore formicas et alia tam parva fecit animalia ut partes eorum a ceteris cerni non possent. Myrmecides quidam in eodem genere inclaruit quadriga ex eadem materia quam musca integeret alis fabricata et nave quam apicula pinnis absconderet.

22. (22.) Auditus unum exemplum habet mirabile, proe- 86
lium quo Sybaris deleta est eo die quo gestum erat auditum Olympiae. nam *nuncii* Cimbricae victoriae Castoresque Romani qui Persicam victoriam ipso die quo contigit nunciavere visus et numinum fuere praesagia.

23. (23.) Patientia corporis, ut est crebra sors calami- 87
tatium, innumera documenta peperit, clarissimum in feminis Leaenae meretricis, quae torta non indicavit Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas, in viris Anaxarchi, qui simili de causa cum torqueretur praerosam dentibus linguam unamque spem indicii in tyranni os exspuit.

24. (24.) Memoria necessarium maxume vitae bonum cui 88
praecipua fuerit haut facile dicta est tam multis eius gloriam adeptis. Cyrus rex omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit, L. Scipio populo Romano, Cineas Pyrri regis legatus senatui et equestri ordini Romae postero die quam advenerat. Mithridates duarum et viginti gentium rex totidem linguis iura dixit, pro contione singulas sine interprete adfatus. Charma- 89
das quidam in Graecia quae quis exegerit volumina in bibliothecis legentis modo repraesentavit. ars postremo eius rei facta et inventa est a Simonide melico, consummata a Metrodoro Scepsio, ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum. Nec aliud est aeque fragile in homine, morborum et casus 90
iniurias atque etiam metus sentit, alias particulatim, alias universa. ictus lapide oblitus est litteras tantum. ex praealto tecto lapsus matris et adfinium propinquorumque cepit oblivionem, alius aegrotus servorum etiam, sui vero nominis Messala Corvinus orator. itaque saepe deficere temptat ac meditatur vel quieto corpore et valido. somno quoque serpente amputatur, ut inanis mens quaerat ubi sit loci.

25. (25.) Animi vigore praestantissimum arbitror geni- 91

suffragia habet centiens viciens proeliatus, octiens ex provocatione victor, quadraginta quinque cicatricibus adverso cor-
102 pore insignis, nulla in tergo. idem spolia cepit XXXIIII, donatus hastis puris duodeviginti, phaleris XXV, torquibus III et LXXX, armillis CLX, coronis XXVI, in civicis XIIII, aureis VIII, muralibus III, obsidionali una, fisco aeris, X captivis et XX simul bubus, imperatores novem ipsius maxume opera triumphantis secutus, praeterea (quod optumum in operibus eius reor) uno ex ducibus T. Romilio ex consulatu ad popu-
103 lum convicto male imperatae rei militaris. Haut minora forent Manli Capitolini decora, ni perdidisset illa exitu vitae. ante XVII annos bina ceperat spolia. primus omnium eques coronam muralem acceperat, VI civicas, XXXVII dona, XXIII cicatrices adverso corpore exceperat, P. Servilium magistrum equitum servaverat, ipse volneratus umerum, femur. super omnia Capitolium summamque rem in eo solus a Gallis ser-
104 vaverat, si non regno suo servasset. Verum in his sunt quidem virtutis opera magna, sed maiora fortunae. M. Sergio, ut equidem arbitror, nemo quemquam hominum iure praetulerit, licet pronepos Catilina gratiam nomini deroget. secundo stipendio dextram manum perdidit, stipendiis duobus ter et viciens volneratus est, ob id neutra manu, neutro pede satis utilis, uno tantum servo, plurumis postea stipendiis debilis miles. bis ab Hannibale captus — neque enim cum quolibet hoste res fuit —, bis vinculorum eius profugus, in XX mensi-
105 bus nullo non die in catenis aut conpedibus custoditus. sinistra manu sola quater pugnavit, duobus equis insidente eo subfossis. dextram sibi ferream fecit, eaque religata proeliatus Cremonam obsidione exemit, Placentiam tutatus est, duodena castra hostium in Gallia cepit, quae omnia ex oratione eius adparent habita cum in praetura sacris arceretur a collegis ut debilis, quos hic coronarum acervos constructu-
106 rus hoste mutato! etenim plurumum refert, in quae cuiusque virtus tempora inciderit. quas Trebia Ticinusve aut Trasimenus civicas dedere? quae Cannis corona merita, unde fugisse virtutis summum opus fuit? ceteri profecto victores hominum fuere, Sergius vicit etiam fortunam.

107 29. (30.) Ingeniorum gloriae quis possit agere delectum

per tot disciplinarum genera et tantam rerum operumque varietatem, nisi forte Homero vate Graeco nullum felicius exstitisse convenit, sive operis fortuna sive materia aestumetur? Itaque Alexander Magnus — etenim insignibus iudiciis optume 108
citraque invidiam tam superba censura peragetur — inter spolia Darii Persarum regis unguentorum scrinio capto, quod erat auro margaritis gemmisque pretiosum, varios eius usus amicis demonstrantibus, quando taedebat unguenti bellatorem et militia sordidum, immo Hercule, inquit, librorum Homeri custodiae detur, ut pretiosissimum humani animi opus quam maxume diviti opere servaretur. item Pindari va- 109
tis familiae penatibusque iussit parci, cum Thebas caperet. Aristotelis philosophi patriam condidit, tantaeque rerum claritati tam benignum testimonium miscuit. Archilochi poetae interfectores Apollo arguit Delphis. Sophoclem tragici cothurni principem defunctum sepelire Liber pater iussit, obsidentibus moenia Lacedaemoniis, Lysandro eorum rege in quiete saepius admonito ut pateretur humari delicias suas. requisivit rex, quis supremum diem Athenis obiisset, nec difficulter ex iis quem deus significasset intellexit, pacemque funeri dedit.

30. (31.) Platoni sapientiae antistiti Dionysius tyran- 110
nus alias saevitiae superbiaeque natus vittatam navem misit obviam, ipse quadrigis albis egredientem in litore excepit. Viginti talentis unam orationem Isocrates vendidit. Aeschines Atheniensis summus orator, cum accusationem qua fuerat usus Rhodiis legisset, legit et defensionem Demosthenis qua in illud pulsus fuerat exsilium, mirantibusque tum magis fuisse miraturos dixit, si ipsum orantem audivissent, calamitate testis ingens factus inimici. Thucydiden imperatorem Athe- 111
nienses in exsilium egere, rerum conditorem revocavere, eloquentiam mirati cuius virtutem damnaverant. Magnum et Menandro in comico socco testimonium regum Aegypti et Macedoniae contigit classe et per legatos petito, maius ex ipso regiae fortunae praelata litterarum conscientia. Perhibuere 112
et Romani proceres etiam exteris testimonia. Cn. Pompeius confecto Mithridatico bello intraturus Posidonii sapientiae professione clari domum forem percuti de more a lictore

vetuit, et fascis litterarum ianuae submisit is cui se oriens
occidensque submiserat. Cato censorius in illa nobili trium
sapientiae procerum ab Athenis legatione audito Carneade
quamprimum legatos eos censuit dimittendos, quoniam illo
viro argumentante quid veri esset haut facile discerni posset.
113 quanta morum conmutatio! ille semper alioquin universos
ex Italia pellendos censuit Graecos, at pronepos eius Uti-
censis Cato unum ex tribunatu militum philosophum, alterum
ex Cypria legatione deportavit, eandemque linguam ex duo-
bus Catonibus in illo abegisse, in hoc inportasse memorabile
114 est. Sed et nostrorum gloriam percenseamus. Prior Afri-
canus Q. Enni statuam sepulchro suo inponi iussit, clarum-
que illud nomen, immo vero spolium ex tertia orbis parte
raptum, in cinere supremo cum poetae titulo legi. Divos
Augustus carmina Vergili cremari contra testamenti eius ve-
recundiam vetuit, maiusque ita vati testimonium contigit quam
115 si ipse sua probavisset. M. Varronis in bibliotheca, quae
prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romae
est, unius viventis posita imago est, haut minore, ut equidem
reor, gloria, principe oratore et cive ex illa ingeniorum quae
tunc fuit multitudine uni hanc coronam dante, quam cum eidem
116 Magnus Pompeius piratico ex bello navalem dedit. Innume-
rabilia deinde sunt exempla Romana, si persequi libeat, cum
pluris una gens in quocumque genere eximios tulerit quam
ceterae terrae. sed quo te, M. Tulli, piaculo taceam, quove
maxume excellentem insigni praedicem? quo potius quam
universi populi, illius gentis, amplissimo testimonio, e tota
117 vita tua consulatus tantum operibus electis? te dicente legem
agrariam, hoc est alimenta sua, abdicaverunt tribus, te sua-
dente Roscio theatralis auctori legis ignoverunt notatasque
se discrimine sedis aequo animo tulerunt, te orante pro-
scriptorum liberos honores petere puduit, tuum Catilina
fugit ingenium, tu M. Antonium proscripsisti. salve primus
omnium parens patriae appellate, primus in toga triumphum
linguaeque lauream merite, et facundiae Latiarumque littera-
rum parens atque, ut dictator Caesar hostis quondam tuus de
te scripsit, omnium triumphorum laurea maiore! quanto plus
est ingeni Romani terminos in tantum promovisse quam imperi.

31. Reliquis animi bonis praestitere ceteros mortalis, 118
sapientia, ob id Cati, Corculi apud Romanos cognominati,
apud Graecos Socrates oraculo Apollinis Pythii praelatus
cunctis. 32. (32.) rursus mortales oraculorum societa- 119
tem dedere Chiloni Lacedaemonio praecepta eius Delphis
consecrando aureis litteris, quae sunt haec: nosse se
quemque, et nihil nimium cupere, comitemque
aeris alieni atque litis esse miseriam. quin et funus
eius, cum victore filio Olympiae exspirasset gaudio, tota
Graecia prosecuta est.

33. (33.) Divinitas et quaedam caelitum societas nobilissima ex feminis in Sibylla fuit, ex viris in Melampode apud Graecos, apud Romanos in Marcio.

34. (34.) Vir optumus semel a condito aevo iudicatus 120
est Scipio Nasica a iurato senatu, idem in toga candida bis
repulsa notatus a populo. in summa ei in patria mori non
licuit, non, Hercule, magis quam extra vincula illi sapientissimo ab Apolline iudicato Socrati.

35. (35.) Pudicissima femina semel matronarum sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, uxor Fulvi Flacci, electa ex centum praeceptis quae simulacrum Veneris ex Sibyllinis libris dedicaret, iterum religionis experimento Claudia inducta Romam deum matre.

36. (36.) Pietatis exempla infinita quidem toto orbe ex- 121
stitere, sed Romae unum cui conparari cuncta non queant.
humilis in plebe et ideo ignobilis puerpera, supplici causa
carcere inclusa matre cum impetrasset aditum, a ianitore
semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis alens eam. quo miraculo matris salus donata filiae
pietati est, ambaeque perpetuis alimentis, et locus ille eidem
consecratus deae, C. Quinctio M'. Acilio coss. templo Pietatis exstructo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum est. Gracchorum pater anguibus prehensis in domo, 122
cum responderetur ipsum victurum alterius sexus interempto:
immo vero, inquit, meum necate, Cornelia enim
iuvenis est et parere adhuc potest. hoc erat uxori
parcere et rei publicae consulere. idque mox consecutum
est. M. Lepidus Appuleiae uxoris caritate post repudium obiit.

P. Rutilius morbo levi inpeditus nunciata fratris repulsa in
consulatus petitione illico exspiravit. P. Catienus Plotius
patronum adeo dilexit ut heres omnibus bonis institutus in
rogum eius se iaceret.
123 37. (37.) Variarum artium scientia innumerabiles exi-
tuere, quos tamen attingi par sit florem hominum libantibus:
astrologia Berosus cui ob divinas praedictiones Athenienses
publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuere, gram-
matica Apollodorus cui Amphictyones Graeciae honorem ha-
buere, Hippocrates medicina. venientem ab Illyriis pestilen-
tiam praedixit discipulosque ad auxiliandum circa urbes dimi-
sit, quod ob meritum honores illi quos Herculi decrevit
Graecia. eandem scientiam in Cleombroto Ceo Ptolemaeus
rex Megalensibus sacris donavit C talentis servato Antiocho
124 rege. magna et Critobulo fama est extracta Philippi regis
oculo sagitta et citra deformitatem oris curata orbitate lumi-
nis, summa autem Asclepiadi Prusiensi condita nova secta,
spretis legatis et pollicitationibus Mithridatis regis, reperta
ratione qua vinum aegris mederetur, relato e funere homine
et conservato, sed maxume sponsione facta cum fortuna, ne
medicus crederetur, si umquam invalidus ullo modo fuisset
ipse. et vicit suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus.
125 (38.) Grande et Archimedi geometricae ac machinalis
scientiae testimonium M. Marcelli contigit interdicto, cum
Syracusae caperentur, ne violaretur unus, nisi fefellisset im-
perium militaris inprudentia. Laudatus est et Chersiphron
Cnosius aede Ephesi Dianae admirabili fabricata, Philon
Athenis armamentario mille navium, Ctesibius pneumatica
ratione et hydraulicis organis repertis, Dinochares metatus
Alexandro condente in Aegypto Alexandriam. idem hic im-
perator edixit ne quis ipsum alius quam Apelles pingeret,
quam Pyrgoteles scalperet, quam Lysippus ex aere duceret,
quae artes pluribus inclaruere exemplis.
126 38. (39.) Aristidis Thebani pictoris unam tabulam cen-
tum talentis rex Attalus licitus est, octoginta emit duas Cae-
sar dictator, Mediam et Aiacem Timomachi, in templo Veneris
Genetricis dicaturus. Candaules rex Bularchi picturam Magne-
tum exiti, haut mediocris spati, pari rependit auro. Rhodum

non incendit rex Demetrius expugnator cognominatus, ne ta-
bulam Protogenis cremaret a parte ea muri locatam. Praxi- 127
teles marmore nobilitatus est Cnidiaque Venere praecipue ve-
sano amore cuiusdam iuvenis insigni, sed et Nicomedis aestu-
matione regis grandi Cnidiorum aere alieno permutare eam
conati. Phidiae Iuppiter Olympius cotidie testimonium per-
hibet, Mentori Capitolinus et Diana Ephesi, quibus fuere
consecrata artis eius vasa.

39. (40.) Pretium hominis in servitio geniti maxumum 128
ad hanc diem, quod equidem conpererim, fuit grammaticae
artis Daphni, Natio Pisaurense vendente et M. Scauro prin-
cipe civitatis IIi. DCC licente. excessere hoc in nostro aevo,
nec modice, histrionis reditus libertatem suam mercati, quippe
cum iam apud maiores Roscius histrio IIi. D annua meritasse 129
prodatur, nisi si quis in hoc loco desiderat Armeniaci belli
paulo ante propter Tiridaten gesti dispensatorem, quem Nero
IIi. CXXX manumisit. sed hoc pretium belli, non hominis,
fuit tam, Hercules, quam libidinis, non formae, Paezontem
e spadonibus Seiani IIi. D mercante Lutorio Prisco. quam
quidem iniuriam lucrifecit ille mercatus in luctu civitatis, quo-
niam arguere nulli vacabat.

40. (41.) Gentium in toto orbe praestantissima una 130
omnium virtute haut dubie Romana exstitit. Felicitas cui
praecipua fuerit homini non est humani iudici, cum prosperi-
tatem ipsam alius alio modo et suopte ingenio quisque deter-
minet. si verum facere iudicium volumus ac repudiata omni
fortunae ambitione decernere, nemo mortalium est felix.
abunde agitur atque indulgenter a fortuna deciditur cum eo
qui iure dici non infelix potest. quippe ut alia non sint, certe
ne lassescat fortuna metus est, quo semel recepto solida fe-
licitas non est. quid quod nemo mortalium omnibus horis 131
sapit? utinamque falsum hoc et non ut a vate dictum quam
plurumi iudicent! vana mortalitas et ad circumscribendam
se ipsam ingeniosa conputat more Thraciae gentis, quae cal-
culos colore distinctos pro experimento cuiusque diei in ur-
nam condit ac supremo die separatos dinumerat atque ita de
quoque pronunciat. quid quod iste calculi candore illo lau- 132
datus dies originem mali habuit? quam multos accepta ad-

flixere imperia! quam multos bona perdidere et ultimis mersere suppliciis! ista nimirum bona, cum interim illa hora in gaudio fuit! ita est profecto, alius de alio iudicat dies et tamen supremus de omnibus, ideoque nullis credendum est. quid quod bona malis paria non sunt etiam pari numero, nec laetitia ulla minumo maerore pensanda? vana et inprudens diligentia! numerus dierum conparatur ubi quaeritur pondus!

133 41. (42.) Una feminarum in omni aevo Lampido Lacedaemonia refertur quae regis filia, regis uxor, regis mater fuerit, una Berenice quae filia, soror, mater Olympionicarum, una familia Curionum in qua tres continua serie oratores exstiterint, una Fabiorum in qua tres continui principes senatus, M. Fabius Ambustus, Fabius Rullianus filius, Q. Fabius Gurges nepos.

134 42. (43.) Cetera exempla fortunae variantis innumera sunt. etenim quae facit magna gaudia nisi ex malis, aut quae mala inmensa nisi ex ingentibus gaudiis? 43. servavit proscriptum a Sulla M. Fidustium senatorem annis XXXVI, sed iterum proscriptura. superstes Sullae vixit, sed usque ad Antonium, constatque nulla alia de causa ab eo proscriptum quam quia proscriptus fuisset. (44.) triumphare
135 P. Ventidium de Parthis voluit quidem solum, sed eundem in triumpho Asculano Cn. Pompei duxit puerum, quamquam Masurius auctor est bis in triumpho ductum, Cicero mulionem castrensis furnariae fuisse, plurumi iuventam ino-
136 pem in caliga militari tolerasse. Fuit et Balbus Cornelius maior consul, sed accusatus atque de iure virgarum in eum iudicum in consilium missus, primus externorum atque etiam in oceano genitorum usus illo honore quem maiores Latio quoque negaverint. est et L. Fulvius inter insignia exempla, Tusculanorum rebellantium consul, eodemque honore, cum transisset, exornatus confestim a populo Romano, qui solus eodem anno quo fuerat hostis Romae triumphavit ex iis quorum
137 consul fuerat. Unus hominum ad hoc aevi Felicis sibi cognomen adseruit L. Sulla, civili nempe sanguine ac patriae oppugnatione adoptatus. et quibus felicitatis inductus argumentis? quod proscribere tot milia civium ac trucidare po-

tuisset? o prava interpretatio et futuro tempore infelix! non
melioris sortis tunc fuere pereuntes quorum miseremur hodie,
cum Sullam nemo non oderit? age, non exitus vitae eius 138
omnium proscriptorum ab illo calamitate crudelior fuit ero-
dente se ipso corpore et supplicia sibi gignente? quod ut
dissimulaverit et supremo somnio eius, cui inmortuus quo-
dammodo est, credamus ab uno illo invidiam gloria victam,
hoc tamen nempe felicitati suae defuisse confessus est quod
Capitolium non dedicavisset.

(45.) Quintus Metellus in ea oratione quam habuit su- 139
premis laudibus patris sui L. Metelli pontificis, bis consulis,
dictatoris, magistri equitum, quindecimviri agris dandis, qui
primus elephantos ex primo Punico bello duxit in triumpho,
scriptum reliquit decem maxumas res optumasque, in qui-
bus quaerendis sapientes aetatem exigerent, consummasse
eum. voluisse enim primarium bellatorem esse, optumum 140
oratorem, fortissimum imperatorem, auspicio suo maxumas
res geri, maxumo honore uti, summa sapientia esse, summum
senatorem haberi, pecuniam magnam bono modo invenire,
multos liberos relinquere et clarissimum in civitate esse. haec
contigisse ei nec ulli alii post Romam conditam. Longum est 141
refellere et supervacuum abunde uno casu refutante. siqui-
dem is Metellus orbam luminibus exegit senectam amissis in-
cendio, cum Palladium raperet ex aede Vestae, memorabili
causa sed eventu misero. quo fit ut infelix quidem dici non
debeat, felix tamen non possit. tribuit ei populus Romanus
quod nulli alii ab condito aevo, ut quotiens in senatum iret
curru veheretur ad curiam. magnum et sublime, sed pro ocu-
lis datum.

44. Huius quoque Q. Metelli qui illa de patre dixerat 142
filius inter rara felicitatis humanae exempla numeratur. nam
praeter honores amplissimos cognomenque e Macedonia a
quattuor filiis inlatus rogo, uno praetorio, tribus consulari-
bus, duobus triumphalibus, uno censorio, quae singula quo-
que paucis contigere. in ipso tamen flore dignationis suae 143
ab C. Atinio Labeone, cui cognomen fuit Macerioni, tribuno
plebis, quem e senatu censor eiecerat, revertens e campo
meridiano tempore, vacuo foro et Capitolio ad Tarpeium

raptus ut praecipitaretur, convolante quidem tam numerosa illa cohorte quae patrem eum appellabat, sed, ut necesse erat in subito, tarde et tamquam in exsequias, cum resistendi sacroquesanctum repellendi ius non esset, virtutis suae opera et censurae periturus, aegre tribuno qui intercederet reperto
144 a limine ipso mortis revocatus, alieno beneficio postea vixit, bonis inde etiam consecratis a damnato suo, tamquam parum esset faucium certe intortarum expressique per auris sanguinis poena exacta. equidem et Africani sequentis inimicum fuisse, inter calamitatis duxerim, ipso teste Macedonico, siquidem liberis dixit: *ite filii, celebrate exsequias, numquam civis maioris funus videbitis.* et hoc dice-
145 bat iam Baliaricis, Diadematis, iam Macedonicus ipse. verum ut illa sola iniuria aestumetur, quis hunc iure felicem dixerit periclitatum ad libidinem inimici, nec Africani saltem, perire? quos hostis vicisse tanti fuit? aut quos non honores currusque illa sua violentia fortuna retroegit, per mediam urbem censore tracto — etenim sola haec morandi ratio fuerat, — tracto in Capitolium illud in quo triumphans ipse deorum exuviis ne
146 captivos quidem sic traxerat? maius hoc scelus felicitate consecuta factum est, periclitato Macedonico vel funus tantum ac tale perdere, in quo a triumphalibus liberis portaretur in rogum velut exsequiis quoque triumphans. nulla est profecto solida felicitas quam contumelia ulla vitae rumpit, nedum tanta. quod superest, nescio morum gloriae an indignationis dolori accedat, inter tot Metellos tam sceleratam C. Attini audaciam semper fuisse inultam.

147 45. (46.) In divo quoque Augusto, quem universa mortalitas in hac censura nuncupet, si diligenter aestumentur cuncta, magna sortis humanae reperiantur volumina: repulsa in magisterio equitum apud avonculum et contra petitionem eius praelatus Lepidus, proscriptionis invidia, collegium in triumviratu pessimorum civium, nec aequa saltem portione,
148 sed praegravi Antonio. Philippensi proelio morbidi fuga, et triduo in palude aegroti et (ut fatentur Agrippa et Maecenas) aqua subter cutem fusa turgidi latebra, naufragia Sicula et alia ibi quoque in spelunca occultatio. iam in navali fuga urguente hostium manu preces Proculeio mortis admotae,

cura Perusinae contentionis, sollicitudo Martis Actiaci, Pan-
nonicis bellis ruina e turri, tot seditiones militum, tot anci-
pites morbi corporis, suspecta Marcelli vota, pudenda Agrip- 149
pae ablegatio, totiens petita insidiis vita, incusatae liberorum
mortes luctusque non tantum orbitate tristis, adulterium filiae
et consilia parricidae palam facta, contumeliosus privigni
Neronis secessus, aliud in nepte adulterium, iuncta deinde tot
mala, inopia stipendi, rebellio Illyrici, servitiorum delectus,
iuventutis penuria, pestilentia urbis, fames Italiae, destinatio
exspirandi et quatridui inedia maior pars mortis in corpus re-
cepta. iuxta haec Variana clades et maiestatis eius foeda 150
suggillatio, abdicatio Postumi Agrippae post adoptionem,
desiderium post relegationem, inde suspicio in Fabium arca-
norumque proditionem, hinc uxoris et Tiberi cogitationes,
suprema eius cura. in summa deus ille caelumque nescio
adeptus magis an meritus herede hostis sui filio excessit.

46. (47.) Subeunt in hac reputatione Delphica oracula 151
velut ad castigandam hominum vanitatem a deo emissa. duo
sunt haec: Pedium felicissimum, qui pro patria proxume oc-
cubuisset, iterum a Gyge rege tunc amplissimo terrarum con-
sulti, Aglaum Psophidium esse feliciorem. senior hic in an-
gustissimo Arcadiae angulo parvom sed annuis victibus large
sufficiens praedium colebat, numquam ex eo egressus atque,
ut e vitae genere manifestum est, minuma cupiditate minu-
mum in vita mali expertus.

47. (48.) Consecratus est vivos sentiensque eiusdem 152
oraculi iussu et Iovis deorum summi adstipulatu Euthymus
pycta, semper Olympiae victor et semel victus. patria ei Lo-
cri in Italia. ibi imaginem eius et Olympiae alteram eodem die
tactam fulmine Callimachum ut nihil aliud miratum video ad
eumque iussisse sacrificari, quod et vivo factitatum et mor-
tuo, nihilque adeo mirum aliud quam placuisse dis.

48. (49.) De spatio atque longinquitate vitae hominum 153
non locorum modo situs verum exempla ac sua cuique sors
nascendi incertum fecere. Hesiodus, qui primus aliqua de
hoc prodidit, fabulose, ut reor, multa de hominum aevo re-
ferens cornici novem nostras attribuit aetatis, quadruplum
eius cervis, id triplicatum corvis, et reliqua fabulosius in

154 phoenice ac Nymphis. Anacreon poeta Arganthonio Tarte-
siorum regi CL tribuit annos, Cinyrae Cypriorum X annis
amplius, Aegimio CC. Theopompus Epimenidi Cnosio CLIII,
Hellanicus quosdam in Aetolia Epiorum gentis CC explere,
cui adstipulatur Damastes memorans Pictoreum ex iis prae-
cipuum corpore viribusque etiam CCC vixisse, Ephorus Ar-
155 cadum reges CCC annis, Alexander Cornelius Dandonem
quendam in Illyrico D vixisse. Xenophon in periplo Lutmio-
rum insulae regem DC, atque ut parce mentitus filium eius
DCCC, quae omnia inscitia temporum acciderunt. annum enim
alii aestate unum determinabant et alterum hieme, alii qua-
dripartitis temporibus, sicut Arcades quorum anni trimestres
fuere, quidam lunae senio ut Aegyptii. itaque apud eos ali-
156 qui et singula milia annorum vixisse produntur. Sed ut ad
confessa transeamus, Arganthonium Gaditanum octoginta an-
nis regnasse prope certum est. putant quadragesimo coepisse.
Masinissam sexaginta annis regnasse indubitatum est, Gor-
gian Siculum centum et octo vixisse. Q. Fabius Maximus
sexaginta tribus annis augur fuit. M. Perpenna et nuper L.
Volusius Saturninus omnium quos in consulatu sententiam ro-
gaverant superstites fuere. Perpenna septem reliquit ex iis
157 quos censor legerat. vixit annos XCVIII. qua in re et illud
adnotare succurrit, unum omnino quinquennium fuisse quo
senator nullus moreretur, cum Flaccus et Albinus censores
lustrum condidere, usque ad proxumos censores, ab anno
urbis quingentesimo septuagesimo nono. M. Valerius Corvi-
nus C annos inplevit, cuius inter primum et sextum consula-
tum XLVI anni fuere. idem sella curuli semel ac viciens
sedit, quotiens nemo alius. aequavit eius vitae spatia Me-
158 tellus pontifex. Et ex feminis Livia Rutili XCVI annos ex-
cessit, Statilia Claudio principe ex nobili domo nonaginta no-
vem, Terentia Ciceronis CIII, Clodia Ofili CXV, haec quidem
etiam enixa quindeciens. Lucceia mima centum annis in
scaena pronuntiavit. Galeria Copiola emboliaria reducta est
in scaenam C. Poppaeo Q. Sulpicio coss. ludis pro salute
divi Augusti votivis. annum VIII. agens producta fuerat tiro-
cinio a M. Pompilio aedile plebis C. Mario Cn. Carbone con-
sulibus ante annos XC, a Magno Pompeio magni theatri

dedicatione anus pro miraculo reducta. Sammulam quoque 159
centum annis vixisse auctor est Pedianus Asconius. Minus
miror Stephanionem, qui primus togatus saltare instituit, utris-
que saecularibus ludis saltavisse, et divi Augusti et quos
Claudius Caesar consulatu suo quarto fecit, quando LXIII
non amplius anni interfuere, quamquam et postea diu vixit.
In Tmoli montis cacumine quod vocant Tempsim CL annis vi-
vere Mutianus auctor est, totidem annos censum Claudi Cae-
saris censura T. Fullonium Bononiensem, idque conlatis cen-
sibus quos ante detulerat vitaeque argumentis — etenim id
curae principi erat — verum adparuit.

49. (50.) Poscere videtur locus ipse sideralis scientiae 160
sententiam. Epigenes CXII annos inpleri negavit posse, Be-
rosus excedi CXVII. durat et ea ratio quam Petosiris ac Ne-
cepsos tradiderunt (tetartemorion appellant a trium signorum
portione) qua posse in Italiae tractu CXXIIII annos vitae con-
tingere adparet. negavere illi quemquam XC partium exorti-
vam mensuram (quod anaphoras vocant) transgredi, et has
ipsas incidi occursu maleficorum siderum aut etiam radiis eo-
rum solisque, schola rursus Aesculapi secuta quae stata vitae
spatia a stellis accipi statuit, sed quantum plurumum tribuat
incertum est. rara autem esse dicunt longiora tempora, quan- 161
doquidem momentis horarum insignibus lunae dierum, ut VII
atque XV, quae nocte ac die observantur, ingens turba na-
scatur scansili annorum lege occidua, quam climacteras appel-
lant, non fere ita genitis LIV. annum excedentibus. Primum 162
ergo ipsius artis inconstantia declarat quam incerta res sit.
accedunt experimenta recentissimi census quem intra quadri-
ennium imperatores Caesares Vespasiani pater filiusque cen-
sores egerunt. nec sunt omnia vasaria excutienda. mediae
tantum partis inter Apenninum Padumque ponemus exempla:
centum viginti annos Parmae tres edidere, Brixelli unus CXXV, 163
Parmae duo CXXX, Placentiae unus, Faventiae una mulier
CXXXV, Bononiae L. Terentius Marci filius, Arimini vero M.
Aponius CXL, Tertulla CXXXVII. circa Placentiam in colli-
bus oppidum est Veleiacium, in quo CX annos sex detulere,
quattuor centenos vicenos, unus CXL, M. Mucius M. F.
Galeria Felix. ac ne pluribus moremur in re confessa, in 164

regione Italiae octava centenum annorum censi sunt homines
LIIII, centenum denum homines XIIII, centenum vicenum
quinum homines duo, centenum tricenum homines quattuor,
centenum tricenum quinum aut septenum totidem, centenum
165 quadragenum homines tres. Alia mortalitatis inconstantia:
Homerus eadem nocte natos Hectorem et Polydamanta tra-
didit, tam diversae sortis viros. C. Mario Cn. Carbone III
coss. a. d. quintum kalend. Iunias M. Caelius Rufus et C.
Licinius Calvos eadem die geniti sunt, oratores quidem ambo,
sed tam dispari eventu. hoc etiam iisdem horis nascentibus
in toto mundo cotidie evenit, pariter domini ac servi gignun-
tur, reges et inopes.
166 50. (51.) Publius Cornelius Rufus, qui consul cum M'.
Curio fuit, dormiens oculorum visum amisit, cum id sibi ac-
cidere somniaret. e diverso Pheraeus Iason deploratus a me-
dicis vomicae morbo, cum mortem in acie quaereret, volne-
rato pectore medicinam invenit ex hoste. Q. Fabius Maxumus
consul apud flumen Isaram proelio conmisso adversus Allo-
brogum Arvernorumque gentis a. d. VI. idus Augustas, CXXX
M perduellium caesis, febri quartana liberatus est in acie.
167 Incertum ac fragile nimium est hoc munus naturae, quid-
quid datur nobis, malignum vero et breve etiam in his quibus
largissime contigit, universum utique aevi tempus intuentibus.
quid quod aestumatione nocturnae quietis dimidio quisque
spatio vitae suae vivit, pars aequa morti similis exigitur aut
poenae, nisi contigit quies? nec reputantur infantiae anni
qui sensu carent, non senectae in poenam vivacis. tot peri-
culorum genera, tot morbi, tot metus, tot curae, totiens in-
168 vocata morte ut nullum frequentius sit votum. Natura vero
nihil hominibus brevitate vitae praestitit melius. hebescunt
sensus, membra torpent, praemoritur visus, auditus, inces-
sus, dentes etiam ac ciborum instrumenta, et tamen vitae
hoc tempus adnumeratur. ergo pro miraculo et id solitarium
reperitur exemplum Xenophili musici, centum et quinque
169 annis vixisse sine ullo corporis incommodo. At, Hercule,
reliquis omnibus per singulas membrorum partis qualiter
nullis aliis animalibus certis pestifer calor remeat horis aut
rigor, neque horis modo sed et diebus noctibusque trinis

quadrinisve, etiam anno toto. atque etiam morbus est aliquis
per sapientiam mori. morbis enim quoque quasdam leges na-
tura posuit: quadrini circuitus febrem numquam bruma, num- 170
quam hibernis mensibus incipere, quosdam post sexagesimum
vitae spatium non accidere, alios pubertate deponi, a femi-
nis praecipue, senes minime sentire pestilentiam. namque
et universis gentibus ingruunt morbi, et generatim modo ser-
vitiis modo procerum ordini aliosque per gradus. qua in re
observatum a meridianis partibus ad occasum solis pestilen-
tiam semper ire, nec umquam aliter fere, non hieme, nec ut
ternos excedat menses. 51. (52.) iam signa letalia: in 171
furoris morbo risum, sapientiae vero aegritudine fimbriarum
curam et stragulae vestis plicaturas, a somno moventium ne-
glectum, praefandi humoris e corpore effluvium, in oculo-
rum quidem et narium adspectu indubitata maxume, atque
etiam supino adsidue cubitu, venarum inaequabili aut formi-
cante percussu, quaeque alia Hippocrati principi medicinae
observata sunt. et cum innumerabilia sint mortis signa, sa-
lutis securitatisque nulla sunt, quippe cum censorius Cato ad
filium de validis quoque observationem ut ex oraculo aliquo
prodiderit senilem iuventam praematurae mortis esse signum.
morborum vero tam infinita est multitudo ut Pherecydes Sy- 172
rius serpentium multitudine ex corpore eius erumpente ex-
spiraverit. quibusdam perpetua febris est, sicut C. Maece-
nati. eidem triennio supremo nullo horae momento contigit
somnus. Antipater Sidonius poeta omnibus annis uno die tan-
tum natali corripiebatur febre et eo consumptus est satis longa
senecta.

52. (53.) Aviola consularis in rogo revixit et, quoniam 173
subveniri non potuerat praevalente flamma, vivos crematus
est. similis causa in L. Lamia praetorio viro traditur. nam
C. Aelium Tuberonem praetura functum a rogo relatum Mes-
sala, Rufus et plerique tradunt. Haec est conditio mortalium.
ad has et eiusmodi occasiones fortunae gignimur, uti de ho-
mine ne morti quidem debeat credi. Reperimus inter exempla 174
Hermotimi Clazomenii animam relicto corpore errare solitam
vagamque e longinquo multa adnuntiare quae nisi a praesente
nosci non possent, corpore interim semianimi, donec cre-

mato eo inimici qui Cantharidae vocabantur remeanti animae veluti vaginam ademerint. Aristeae etiam visam evolantem ex ore in Proconneso corvi effigie, magna quaesita cura ac

175 fabulositate. quam equidem et in Cnosio Epimenide simili modo accipio, puerum aestu et itinere fessum in specu septem et quinquaginta dormisse annis, rerum faciem mutationemque mirantem velut postero die experrectum, hinc pari numero dierum senio ingruente, ut tamen in septumum et quinquagesimum atque centesimum vitae duraret annum. Feminarum sexus huic malo videtur maxume opportunus conversione volvae, quae si corrigatur, spiritus restituitur. huc pertinet nobile apud Graecos volumen Heraclidis septem die-

176 bus feminae exanimis ad vitam revocatae. Varro quoque auctor est XXviro se agros dividente Capuae quendam qui efferretur foro domum remeasse pedibus. hoc idem Aquini accidisse. Romae quoque Corfidium materterae suae maritum funere locato revixisse et locatorem funeris ab eo ela-

177 tum. adicit miracula quae tota indicasse conveniat: e duobus fratribus equestris ordinis Corfidio maiori accidisse ut videretur exspirasse, apertoque testamento recitatum heredem minorem funeri institisse, interim eum qui videbatur exstinctus plaudendo concivisse ministeria et narrasse a fratre se venisse, commendatam sibi filiam ab eo, demonstratum praeterea quo in loco defodisset aurum nullo conscio, et rogasse ut iis funebribus quae conparasset efferretur. hoc eo narrante fratris domestici propere adnuntiavere exanimatum

178 illum, et aurum ubi dixerat repertum est. Plena praeterea vita est his vaticiniis, sed non conferenda, cum saepius falsa sint, sicut ingenti exemplo docebimus. Bello Siculo Gabienus Caesaris classium fortissimus captus a Sexto Pompeio iussu eius incisa cervice et vix cohaerente iacuit in litore toto die. deinde, cum advesperavisset, cum gemitu precibusque congregata multitudine petiit ut Pompeius ad se veniret aut aliquem ex arcanis mitteret, se enim ab inferis remissum

179 habere quae nuntiaret. misit pluris Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit inferis dis placere Pompei causas et partis pias, proinde eventum futurum quem optaret, hoc se nuntiare iussum, argumentum fore veritatis quod peractis man-

datis protinus exspiraturus esset. idque ita evenit. Post se-
pulturam quoque visorum exempla sunt, nisi quod naturae
opera, non prodigia, consectamur.
53. (54.) In primis autem miraculo sunt, at qua frequen- 180
tia, mortes repentinae (hoc est summa vitae felicitas) quas esse
naturalis docebimus. plurumas prodidit Verrius, nos cum de-
lectu modum servabimus. Gaudio obiere praeter Chilonem,
de quo diximus, Sophocles et Dionysius tyrannus, uterque 119
accepto tragicae victoriae nuntio, mater illa Cannensi filio
incolumi viso contra nuntium falsum. pudore Diodorus sa-
pientiae dialecticae professor, lusoria quaestione non proti-
nus ab interrogatione Stilponis dissoluta. Nullis evidenti- 181
bus causis obiere, dum calciantur matutino, duo Caesares,
praetor et praetura perfunctus dictatoris Caesaris pater, hic
Pisis exanimatus, ille Romae, Q. Fabius Maxumus in con-
sulatu suo pridie kalend. Ianuarias, in cuius locum C. Rebi-
lius paucissimarum horarum consulatum petiit, item C. Vol-
catius Gurges senator, omnes adeo sani atque tempestivi ut de
progrediendo cogitarent, Q. Aemilius Lepidus iam egrediens
incusso pollice limini cubiculi, C. Aufustius egressus, cum
in senatum iret, offenso pede in comitio. legatus quoque 182
qui Rhodiorum causam in senatu magna cum admiratione ora-
verat in limine curiae protinus exspiravit progredi volens, Cn.
Bebius Tamphilus praetura et ipse functus, cum a puero quae-
sisset horas, Aulus Pompeius in Capitolio, cum deos salutas-
set, M'. Iuventius Thalna consul, cum sacrificaret, C. Ser-
vilius Pansa, cum staret in foro ad tabernam hora diei ad
secundam in P. Pansam fratrem innixus, Bebius iudex, dum
vadimonium differri iubet, M. Terentius Corax, dum tabellas
scribit in foro. nec non et proxumo anno, dum consulari 183
viro in aurem dicit, eques Romanus ante Apollinem eboreum
qui est in foro Augusti. super omnis C. Iulius medicus, dum
inunguit, specillum per oculum trahens, Aulus Manlius Tor-
quatus consularis, cum in cena placentam adpeteret, L. Tuc-
cius medicus Valla, dum mulsi potionem haurit, Ap. Saufeius,
e balineo reversus cum mulsum bibisset ovomque sorberet, P.
Quintius Scapula, cum apud Aquilium Gallum cenaret, Decimus
Saufeius scriba, cum domi suae pranderet. Cornelius Gallus 184

praetorius et Qu. Haterius eques Romanus in venere obiere,
et quos nostra adnotavit aetas duo equestris ordinis in eodem
pantomimo Mystico tum forma praecellente. operosissima ta-
men securitas mortis in M. Ofilio Hilaro ab antiquis traditur.
185 comoediarum histrio is, cum populo admodum placuisset na-
tali die suo conviviumque haberet, edita cena caldam potio-
nem in pultario poposcit, simulque personam eius diei acce-
ptam intuens coronam e capite suo in eam transtulit, tali ha-
bitu rigens nullo sentiente, donec accubantium proxumus
186 tepescere potionem admoneret. Haec felicia exempla, at
contra miseriarum innumera: L. Domitius clarissimae gentis
apud Massiliam victus, Corfini captus ab eodem Caesare, ve-
neno poto propter taedium vitae, postquam biberat, omni
ope ut viveret adnisus est. invenitur in actis Felice russei
auriga elato in rogum eius unum e faventibus iecisse sese,
frivolum dictu, ne hoc gloriae artificis daretur, adversis stu-
diis copia odorum corruptum criminantibus. cum ante non
multo M. Lepidus nobilissimae stirpis, quem divorti anxietate
122 diximus mortuum, flammae vi e rogo eiectus recondi propter
ardorem non potuisset, iuxta sarmentis aliis nudus crema-
tus est.
187 54. (55.) Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris
instituti. terra condebantur. at postquam longinquis bellis ob-
rutos erui cognovere, tunc institutum. et tamen multae fa-
miliae priscos servavere ritus, sicut in Cornelia nemo ante
Sullam dictatorem traditur crematus. idque voluisse ve-
ritum talionem eruto C. Mari cadavere. sepultus vero intel-
legatur quoquo modo conditus, humatus vero humo contectus.
188 55. (56.) Post sepulturam variae manium ambages.
Omnibus a suprema die eadem quae ante primum, nec magis
a morte sensus ullus aut corpori aut animae quam ante nata-
lem. eadem enim vanitas in futurum etiam se propagat et in
mortis quoque tempora sibi vitam mentitur, alias inmortali-
tatem animae, alias transfigurationem, alias sensum inferis
dando et manis colendo deumque faciendo qui iam etiam homo
esse desierit, ceu vero ullo modo spirandi ratio ceteris ani-
malibus distet, aut non diuturniora in vita multa reperiantur
189 quibus nemo similem divinat inmortalitatem. quod autem

corpus animae per se? quae materia? ubi cogitatio illi? quo- 189
modo visus, auditus, aut qui tangit? quis usus eius aut quod
sine his bonum? quae deinde sedes quantave multitudo tot
saeculis animarum velut umbrarum? puerilium ista deleni-
mentorum avidaeque numquam desinere mortalitatis commenta
sunt. similis et de adservandis corporibus hominum ac revi-
viscendi promissa a Democrito vanitas, qui non revixit ipse.
Quae, malum, ista dementia est iterari vitam morte? quaeve 190
genitis quies umquam, si in sublimi sensus animae manet,
inter inferos umbrae? perdit profecto ista dulcedo credulitas-
que praecipuum naturae bonum, mortem, ac duplicat obituri
dolorem etiam post futuri aestumatione. etenim si dulce vi-
vere est, cui potest esse vixisse? at quanto facilius certius-
que sibi quemque credere ac specimen securitatis antegeni-
tali sumere experimento!

56. (57.) Consentaneum videtur, priusquam digredia- 191
mur a natura hominum, indicare quae cuiusque inventa sint.
Mercurius emere ac vendere instituit, Liber pater *vindemiare*.
idem diadema, regium insigne, et triumphum invenit, Ceres
frumenta, cum antea glande vescerentur. eadem molere et
conficere in Attica, et alia in Sicilia, ob id dea iudicata. ea-
dem prima leges dedit, ut alii putavere Rhadamanthus. Lit- 192
teras semper arbitror Assyrias fuisse, sed alii apud Aegy-
ptios a Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertas volunt.
utique in Graeciam intulisse e Phoenice Cadmum sedecim nu-
mero, quibus Troiano bello Palameden adiecisse quattuor hac
figura *ΗΨΦΧ*, totidem post eum Simoniden melicum, *ΥΖΟΘ*,
quarum omnium vis in nostris recognoscitur. Aristoteles X et
VIII priscas fuisse *ΑΒΓΔΕΖΙΚΛΜΝΟΠΡΣΤΥΦ*, et duas
ab Epicharmo additas *ΘΧ* quam a Palamede mavolt. Anticli- 193
des in Aegypto invenisse quendam nomine Menen tradit, XV M
annorum ante Phoronea antiquissimum Graeciae regem, idque
monimentis adprobare conatur. e diverso Epigenes apud Ba-
bylonios DCCXX M annorum observationes siderum coctilibus
laterculis inscriptas docet, gravis auctor in primis, qui mi-
numum, Berosus et Critodemus, CCCCXC M ex quo ad-
pareret aeternus litterarum usus. in Latium eas attulerunt
Pelasgi. laterarias ac domum constituerunt primi Euryalus et 194

Hyperbius fratres Athenis. antea specus erant domibus.
Gellio Toxius Caeli filius lutei aedifici inventor placet, exem-
plo sumpto ab hirundinum nidis. oppidum Cecrops a se ap-
pellavit Cecropiam quae nunc est Athenis. aliqui Argos a
Phoroneo rege ante conditum volunt, quidam et Sicyonem,
195 Aegyptii vero multo ante apud ipsos Diospolim. tegulas in-
venit Cinyra Agriopae filius et metalla aeris, utrumque in
insula Cypro, item forcipem, martulum, vectem, incudem.
puteos Danaus ex Aegypto advectus in Graeciam quae voca-
batur Argos Dipsion. lapicidinas Cadmus Thebis, aut ut Theo-
phrastus in Phoenice. Thrason muros, turris ut Aristoteles
196 Cyclopes, Tirynthii ut Theophrastus. Aegyptii textilia, in-
ficere lanas Sardibus Lydi, fusos in lanificio Closter filius
Arachnae, linum et retia Arachne, fulloniam artem Nicias
Megarensis, sutrinam Tychius Boeotius. medicinam Aegyptii
apud ipsos volunt repertam, alii per Arabum Babylonis et
Apollinis filium, herbariam et medicamentariam a Chirone
197 Saturni et Philyrae filio. aes conflare et temperare Aristo-
teles Lydum Scythen monstrasse, Theophrastus Delan Phry-
gem putat, aerariam fabricam alii Chalybas alii Cyclopas,
ferrum Hesiodus in Creta eos qui vocati sunt Dactyli Idaei.
argentum invenit Erichthonius Atheniensis, ut alii Aeacus.
auri metalla et flaturam Cadmus Phoenix ad Pangaeum mon-
tem, ut alii Thoas aut Eaclis in Panchaia aut Sol Oceani filius
cui Gellius medicinae quoque inventionem ex melle adsignat.
plumbum ex Cassiteride insula primus adportavit Midacritus.
198 fabricam ferream invenere Cyclopes, figlinas Coroebus Athe-
niensis, in iis orbem Anacharsis Scythes, ut alii Hyperbius
Corinthius. fabricam materiariam Daedalus, et in ea serram,
asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam,
normam autem et libellam et tornum et clavem Theodorus
Samius, mensuras et pondera Phidon Argivus, aut Palamedes
ut maluit Gellius. ignem e silice Pyrodes Cilicis filius, eun-
199 dem adservare ferula Prometheus. vehiculum cum quat-
tuor rotis Phryges, mercaturas Poeni, culturam vitium et arbo-
rum Eumolpus Atheniensis, vinum aquae misceri Staphylus
Sileni filius, oleum et trapetas Aristaeus Atheniensis, idem
mella. bovem et aratrum Buzyges Atheniensis, ut alii Tripto-

lemus. regiam civitatem Aegyptii, popularem Attici post 200
Theseum. tyrannus primus fuit Phalaris Agraganti. servitium
invenere Lacedaemonii. iudicium capitis in Areopago primum
actum est. proelium Afri contra Aegyptios primi fecere fu-
stibus, quos vocant phalangas. clipeos invenerunt Proetus
et Acrisius inter se bellantes, sive Chalcus Athamantis filius,
loricam Midias Messenius, galeam, gladium, hastam Lace-
daemonii, ocreas et cristas Cares. arcum et sagittam Scy- 201
then Iovis filium, alii sagittas Persen Persei filium invenisse
dicunt, lanceas Aetolos, iaculum cum ammento Aetolum Mar-
tis filium, hastas velitaris Tyrrenum et pilum, Penthesileam
Amazonem securim, Pisaeum venabula et in tormentis scor-
pionem, Cretas catapultam, Syrophoenicas ballistam et fun-
dam, aeneam tubam Pisaeum Tyrrenum, testudines Artemo-
nem Clazomenium. equom (qui nunc aries appellatur) in 202
muralibus machinis Epeum ad Troiam, equo vehi Bellero-
phontem, frenos et strata equorum Pelethronium, pugnare
ex equo Thessalos qui Centauri appellati sunt habitantis se-
cundum Pelium montem. bigas prima iunxit Phrygum natio,
quadrigas Erichthonius. ordinem exercitus, signi dationem,
tesseras, vigilias Palamedes invenit Troiano bello, specula-
rum significationem eodem Sinon, inducias Lycaon, foedera
Theseus. auguria ex avibus Car a quo Caria appellata. ad- 203
iecit ex ceteris animalibus Orpheus, haruspicam Delphus,
ignispicia Amphiaraus, auspicia avium Tiresias Thebanus,
interpretationem ostentorum et somniorum Amphictyon, astro-
logiam Atlas Libyae filius, ut alii Aegyptii, ut alii Assyrii,
sphaeram in ea Milesius Anaximander, ventorum rationem
Aeolus Hellenis filius. musicam Amphion, fistulam et mo- 204
naulum Pan Mercuri, obliquam tibiam Midas in Phrygia, ge-
minas tibias Marsyas in eadem gente, Lydios modulos Am-
phion, Dorios Thamyris Thrax, Phrygios Marsyas Phryx,
citharam Amphion, ut alii Orpheus, ut alii Linus, septem
chordis additis Terpander, octavam Simonides addidit, no-
nam Timotheus. cithara sine voce cecinit Thamyris primus,
cum cantu Amphion, ut alii Linus. citharoedica carmina con-
posuit Terpander. cum tibiis canere voce Troezenius Dar-
danus instituit. saltationem armatam Curetes docuere, pyrri-

205 chen Pyrrus, utramque in Creta. versum heroum Pythio oraculo debemus. de poematum origine magna quaestio est. ante Troianum bellum probantur fuisse. prosam orationem condere Pherecydes Syrius instituit Cyri regis aetate, historiam Cadmus Milesius, ludos gymnicos in Arcadia Lycaon, funebris Acastus Iolco, post eum Theseus in Isthmo, Hercules Olympiae athleticam, Pythus pilam lusoriam, Gyges Lydus picturam Aegypti, et in Graecia Euchir Daedali cognatus ut Aristoteli placet, ut Theophrasto Polygnotus Athe-
206 niensis. nave primus in Graeciam ex Aegypto Danaus advenit. antea ratibus navigabatur inventis in mari Rubro inter insulas a rege Erythra. reperiuntur qui Mysos et Troianos priores excogitasse in Hellesponto putent, cum transirent adversus Thracas. etiamnunc in Britannico oceano vitiles corio circumsutae fiunt, in Nilo ex papyro et scirpo et harundine.
207 longa nave Iasonem primum navigasse Philostephanus auctor est, Hegesias Paralum, Ctesias Samiramim, Archemachus Aegaeonem, biremem Damastes Erythraeos fecisse, triremem Thucydides Aminoclen Corinthium, quadriremem Aristoteles
208 Carthaginiensis, quinqueremem Mnesigiton Salaminios, sex ordinum Xenagoras Syracusios, ab ea ad decemremem Mnesigiton Alexandrum Magnum, ad XII ordines Philostephanus Ptolemaeum Soterem, ad quindecim Demetrium Antigoni, ad XXX Ptolemaeum Philadelphum, ad XL Ptolemaeum Philopatorem qui Tryphon cognominatus est. onerariam Hippus Tyrius invenit, lembum Cyrenenses, cymbam Phoenices, ce-
209 letem Rhodii, cercyrum Cyprii. siderum observationem in navigando Phoenices, remum Copae, latitudinem eius Plataeae, vela Icarus, malum et antennam Daedalus, hippegum Samii aut Pericles Atheniensis, tectas longas Thasii, antea ex prora tantum et puppi pugnabatur. rostra addidit Pisaeus Tyrrenus, ancoram Eupalamus, eandem bidentem Anacharsis, harpagones et manus Pericles Atheniensis, adminicula gubernandi Tiphys. classe princeps depugnavit Minos. animal occidit primus Hyperbius Martis filius, Prometheus bovem.
210 57. (58.) Gentium consensus tacitus primus omnium conspiravit ut Ionum litteris uterentur. 58. veteres Graecas fuisse easdem paene quae nunc sint Latinae indicio erit Delphica

antiqui aeris, quae est hodie in Palatio dono principum Minervae dicata in bibliotheca, cum inscriptione tali: *ΝΑΥΣΙΚΡΑΤΗΣ ΑΝΕΘΕΤΟ ΤΗΙ ΔΙΟΣ ΚΟΡΗΙ ΔΕΚΑΤΑΝ ΑΔΕΞΙΟΔΥΝΟΝ ΩΝΑC.*

59. (59.) Sequens gentium consensus in tonsoribus fuit, 211
sed Romanis tardior. in Italiam ex Sicilia venere post Romam conditam anno quadringentesimo quinquagesimo quarto adducente P. Titinio Mena, ut auctor est Varro. antea intonsi fuere. primus omnium radi cotidie instituit Africanus, sequens, divos Augustus cultris semper usus est.

60. (60.) Tertius consensus fuit in horarum observatione. 212
iam huic rationi accedens quando et a quo in Graecia reperta,
diximus secundo volumine. serius etiam hoc Romae contigit. 2,187
duodecim tabulis ortus tantum et occasus nominantur, post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante, cum a curia inter Rostra et Graecostasim prospexisset solem, a columna Maenia ad carcerem inclinato sidere supremam pronuntiavit, sed hoc serenis tantum diebus, usque
ad primum Punicum bellum. princeps Romanis solarium ho- 213
rologium statuisse ante duodecim annos quam cum Pyrro bellatum est ad aedem Quirini L. Papirius Cursor, cum eam dedicaret a patre suo votam, a Fabio Vestale proditur. sed neque facti horologi rationem vel artificem significat nec
unde translatum sit aut apud quem scriptum id invenerit. M. 214
Varro primum statutum in publico secundum Rostra in columna tradit bello Punico primo a M'. Valerio Messala consule Catina capta in Sicilia, deportatum inde post XXX annos quam de Papiriano horologio traditur, anno urbis CCCCLXXXXI. nec congruebant ad horas eius liniae, paruerunt tamen eis annis undecentum, donec Q. Marcius Philippus qui cum L. Paulo fuit censor diligentius ordinatum iuxta posuit, idque munus
inter censoria opera gratissime acceptum est. etiamnum ta- 215
men nubilo incertae fuere horae usque ad proxumum lustrum. tunc Scipio Nasica collega Laenati primus aqua divisit horas aeque noctium ac dierum, idque horologium sub tecto dicavit anno urbis DXCV. tamdiu populo Romano indiscreta lux fuit. Nunc revertemur ad reliqua animalia primumque terrestria.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER VIII.

---

1 Cap. 1. (Sect. 1.) Ad reliqua transeamus animalia et
primum terrestria. Maxumum est elephans proxumumque
humanis sensibus, quippe intellectus illis sermonis patrii et
imperiorum obedientia officiorumque quae didicere memoria,
amoris et gloriae voluptas, immo vero, quae etiam in ho-
mine rara, probitas, prudentia, aequitas, religio quoque si-
2 derum solisque ac lunae veneratio. auctores sunt in Mau-
retaniae saltibus ad quendam amnem cui nomen est Amilo
nitescente luna nova greges eorum descendere ibique se
purificantis sollemniter aqua circumspergi atque ita salutato
sidere in silvas reverti vitulorum fatigatos prae se ferentis.
3 alienae quoque religionis intellectu creduntur maria transi-
turi non ante navis conscendere quam invitati rectoris iurein-
rando de reditu. visique sunt fessi aegritudine, quando et
illas molis infestant morbi, herbas supini in caelum iacien-
tes, veluti tellure precibus adlegata. nam quod ad docilita-
tem attinet regem adorant, genua submittunt, coronas porri-
gunt. Indis arant minores, quos appellant nothos.
4 2. (2.) Romae iuncti primum subiere currum Pompei Magni
Africo triumpho, quod prius India victa triumphante Libero
patre memoratur. Procilius negat potuisse Pompei triumpho
iunctos egredi porta. Germanici Caesaris munere gladiatorio
5 quosdam etiam inconditos motus edidere saltantium modo. vol-
gare erat per auras arma iacere non auferentibus ventis at-
que inter se gladiatorios congressus edere aut lasciviente
pyrriche conludere. postea et per funis incessere, lecticis
etiam ferentes quaterni singulos puerperas imitantis, plenis-

que homine tricliniis adcubitum iere per lectos ita libratis vestigiis, ne quis potantium attingeretur.

3. (3.) Certum est unum tardioris ingeni accipiendis quae 6 tradebantur saepius castigatum verberibus eadem illa meditantem noctu repertum. mirum maxume et adversis quidem funibus subire, sed regredi magis utique pronis. Mutianus ter consul auctor est aliquem ex his et litterarum ductus Graecarum didicisse solitumque perscribere eius linguae verbis: *Ipse ego haec scripsi et spolia Celtica dicavi*, itemque se vidente Puteolis, cum advecti e nave egredi cogerentur, territos spatio pontis procul a continente porrecti, ut sese longinquitatis aestumatione fallerent, aversos retrorsus isse.

(4.) Praedam ipsi in se expetendam sciunt solam esse in 7 armis suis, quae Iuba cornua appellat, Herodotus tanto antiquior et consuetudo melius dentis. quamobrem deciduos casu aliquo vel senecta defodiunt. hoc solum ebur est. cetero et in his quoque qua corpus intexit vilitas ossea, quamquam nuper ossa etiam in lamnas secari coepere paenuria. etenim rara amplitudo iam dentium praeterquam ex India reperitur, cetera in nostro orbe cessere luxuriae. dentium candore in- 8 tellegitur iuventa. circa hos beluis summa cura. alterius mucroni parcunt, ne sit proeliis hebes, alterius operario usu fodiunt radices, inpellunt molis. circumventique a venantibus primos constituunt quibus sunt minumi, ne tanti proelium putetur, postea fessi inpactos arbori frangunt praedaque se redimunt.

4. (5.) Mirum in plerisque animalium scire quare petan- 9 tur, sed per cuncta quid caveant. elephans homine obvio forte in solitudine et simpliciter oberrante clemens placidusque etiam demonstrare viam traditur, idem vestigio hominis animadverso prius quam homine intremiscere insidiarum metu, subsistere, ab olfactu circumspectare, iras proflare, nec calcare, sed erutum proxumo tradere, illum sequenti, nuntio simili usque ad extremum, tunc agmen circumagi et reverti aciemque dirigi. adeo omnium odori durare virus illud maiore ex parte ne nudorum quidem pedum. Sic et tigris 10 etiam feris ceteris truculenta atque ipsa elephanti quoque

spernens vestigia hominis viso transferre dicitur protinus catulos. quonam modo agnito? ubi ante conspecto illo quem timet? etenim talis silvas minume frequentari certum est. sane mirentur ipsam vestigi raritatem. sed unde sciunt timendum esse? immo vero cur vel ipsius conspectum paveant tanto viribus, magnitudine, velocitate praestantiores? nimirum haec est natura rerum, haec potentia eius, saevissimas ferarum maxumasque numquam vidisse quod debeant timere et statim intellegere cum sit timendum.

11 5. Elephanti gregatim semper ingrediuntur. ducit agmen
maxumus natu, cogit aetate proxumus. amnem transituri mi-
numos praemittunt, ne maiorum ingressu atterente alveum
crescat gurgiti altitudo. Antipater auctor est duos Antiocho
regi in bellicis usibus celebris etiam cognominibus fuisse.
etenim novere ea. certe Cato, cum imperatorum nomina an-
nalibus detraxerit, eum qui fortissime proeliatus esset in Pu-
12 nica acie, Surum tradidit vocatum altero dente mutilato. An-
tiocho vadum fluminis experienti renuit Aiax, alioqui dux
agminis semper. tum pronuntiatum eius fore principatum qui
transisset, ausumque Patroclum ob id phaleris argenteis, quo
maxume gaudent, et reliquo omni primatu donavit. ille qui
notabatur inedia mortem ignominiae praetulit. mirus namque
pudor est, victusque vocem fugit victoris, terram ac verbe-
13 nas porrigit. pudore numquam nisi in abdito coeunt, mas
quinquennis, femina decennis. initur autem biennio quinis,
ut ferunt, cuiusque anni diebus, nec amplius, sexto perfun-
duntur amne, non ante reduces ad agmen. nec adulteria no-
vere, nullave propter feminas inter se proelia ceteris anima-
libus pernicialia, nec quia desit illis amoris vis, namque tra-
ditur unus amasse quandam in Aegypto corollas vendentem
ac, ne quis volgariter electam putet, mire gratam Aristo-
14 phani celeberrimo in arte grammatica. alius Menandrum Sy-
racusanum incipientis iuventae in exercitu Ptolemaei, deside-
rium eius, quotiens non videret, inedia testatus. et unguen-
tariam quandam dilectam Iuba tradit. omnium amoris fuere
argumenta gaudium ad conspectum blanditiaeque inconditae,
stipesque quas populus dedisset servatae et in sinum effusae.
15 nec mirum esse amorem quibus sit memoria. idem namque

radit agnitum in senecta multos post annos qui rector in iu-
venta fuisset. idem divinationem quandam iustitiae. cum
Bocchus rex triginta elephantis totidem in quos saevire in-
stituerat stipitibus adligatos obiecisset, procursantibus inter
eos qui lacesserent, non potuisse effici ut crudelitatis alienae
ministerio fungerentur.

6. (6.) Elephantos Italia primum vidit Pyrri regis bello 16
et boves Lucas appellavit in Lucanis visos anno urbis qua-
dringentesimo septuagesimo secundo, Roma autem in triumpho
septem annis ad superiorem numerum additis, eadem pluru-
mos anno quingentesimo secundo victoria L. Metelli pontifi-
cis in Sicilia de Poenis captos. centum quadraginta duo
fuere aut, ut quidam, CXL transvecti ratibus quas doliorum
consertis ordinibus inposuerat. Verrius eos pugnasse in circo 17
interfectosque iaculis tradit paenuria consili, quoniam neque
ali placuisset neque donari regibus. L. Piso inductos dum-
taxat in circum atque, ut contemptus eorum incresceret, ab
operariis hastas praepilatas habentibus per circum totum
actos. nec quid deinde iis factum sit auctores explicant qui
non putant interfectos.

7. (7.) Clara est unius e Romanis dimicatio adversus ele- 18
phantum, cum Hannibal captivos nostros dimicare inter sese
coegisset. namque unum qui supererat obiecit elephanto, et
ille dimitti pactus, si interemisset, solus in harena congres-
sus magno Poenorum dolore confecit. Hannibal, cum famam
eius dimicationis contemptum adlaturam beluis intellegeret,
equites misit qui abeuntem interficerent. proboscidem eo-
rum facillime amputari Pyrri proeliorum experimentis patuit.
Romae pugnasse Fenestella tradit primum omnium in circo 19
Claudi Pulchri aedilitate curuli M. Antonio A. Postumio coss.
anno urbis sexcentesimo quinquagesimo quinto, item post
annos XX Lucullorum aedilitate curuli adversus tauros. Pom- 20
pei quoque altero consulatu, dedicatione templi Veneris Vic-
tricis, viginti pugnavere in circo aut, ut quidam tradunt, XVII.
Gaetulis ex adverso iaculantibus, mirabili unius dimicatione,
qui pedibus confossis repsit genibus in catervas, abrepta
scuta iaciens in sublime, quae decidentia voluptati spectan-
tibus erant in orbem circumacta, velut arte non furore beluae

iacerentur. magnum et in altero miraculum fuit uno ictu oc-
ciso, pilum autem sub oculo adactum in vitalia capitis vene-
21 rat. universi eruptionem temptavere, non sine vexatione po-
puli, circumdatis clathris ferreis. qua de causa Caesar dicta-
tor postea simile spectaculum editurus euripis harenam cir-
cumdedit, quos Nero princeps sustulit equiti loca addens.
sed Pompeiani amissa fugae spe misericordiam volgi inenar-
rabili habitu quaerentes supplicavere quadam sese lamen-
tatione conplorantes, tanto populi dolore ut oblitus impera-
toris ac munificentiae honori suo exquisitae flens universus
consurgeret dirasque Pompeio quas ille mox luit inprecare-
22 tur. pugnavere et Caesari dictatori tertio consulatu eius
viginti contra pedites quingentos, iterumque totidem turriti
cum sexagenis propugnatoribus eodem quo priore numero
peditum et pari equitum ex adverso dimicante, postea sin-
guli principibus Claudio et Neroni in consummatione gladia-
23 torum. Ipsius animalis tanta narratur clementia contra minus
validos ut in grege pecudum occurrentia manu dimoveat, ne
quod opterat inprudens. nec nisi lacessiti nocent idque cum
gregatim semper ambulent, minume ex omnibus solivagi.
equitatu circumventi infirmos aut fessos volneratosve in me-
dium agmen recipiunt, ac velut imperio aut ratione per vicis
subeuntes.
24 8. (8.) Capti celerrime mitificantur hordei suco. ca-
piuntur autem in India unum ex domitis agente rectore qui
deprehensum solitarium abactumve a grege verberet ferum,
quo fatigato transcendit in eum nec secus ac priorem regit.
Africa foveis capit, in quas deerrante aliquo protinus ceteri
congerunt ramos, molis devolvont, aggeres construunt, omni-
25 que ope conantur extrahere. ante domitandi gratia reges
equitatu cogebant in vallem manu factam et longo tractu fal-
lacem, cuius inclusos ripis fossisque fame domabant. argu-
mentum erat ramus homine porrigente clementer acceptus.
nunc dentium causa pedes eorum iaculantur alioquin mollis-
26 simos. Trogodytae contermini Aethiopiae, qui hoc solo ve-
natu aluntur, propinquas itineri eorum conscendunt arbores.
inde totius agminis novissimum speculati extremas in clunis
desiliunt. laeva deprehenditur cauda, pedes stipantur in si-

nistro femine. ita pendens alterum poplitem dextra caedit ac
praeacuta bipenni hoc crure tardato profugiens alterius po-
plitis nervos ferit, cuncta praeceleri pernicitate peragens.
alii tutiore genere, sed magis fallaci, ingentis arcus intentos
defigunt humi longius. hos praecipui viribus iuvenes conti-
nent, alii conixi pari conatu contendunt ac praetereuntibus
sagittarum venabula infigunt, mox sanguinis vestigiis secuntur.

9. (9.) Elephantorum generis feminae multo pavidiores. 27
domantur autem rabidi fame et verberibus, elephantis aliis
admotis qui tumultuantem catenis coerceant. et alias circa
coitus maxume efferantur et stabula Indorum dentibus ster-
nunt. quapropter arcent eos coitu feminarumque pecuaria
separant, quae haut alio modo quam armentorum habent.
domiti militant et turris armatorum in hostis ferunt, magna-
que ex parte orientis bella conficiunt. prosternunt acies,
proterunt armatos. iidem minumo suis stridore terrentur
volneratique et territi retro semper cedunt haut minore par-
tium suarum pernicie. Indicum Africi pavent nec contueri
audent, nam et maior Indicis magnitudo est.

10. (10.) Decem annis gestare in utero volgus existumat, 28
Aristoteles biennio, nec amplius quam semel gignere plurisve
quam singulos, vivere ducenis annis et quosdam trecenis.
iuventa eorum a sexagesimo incipit. Gaudent amnibus maxume
et circa fluvios vagantur, cum alioquin nare propter magni-
tudinem corporis non possint. iidem frigoris inpatientes.
maxumum hoc malum. inflationemque et profluvium alvi nec
alia morborum genera sentiunt. olei potu tela quae corpori
eorum inhaereant decidere invenio, a sudore autem facilius
adhaerescere. et terram edisse his tabificum est, nisi sae- 29
pius mandant. devorant autem et lapides. truncos quidem
gratissimo in cibatu habent. palmas excelsiores fronte pro-
sternunt, atque ita iacentium absumunt fructum. mandunt ore,
spirant et bibunt odoranturque haut inproprie appellata manu.
Animalium maxume odere murem, et si pabulum in praese-
pio positum attingi ab eo videre fastidiunt. cruciatum in potu
maxumum sentiunt hausta hirudine, quam sanguisugam volgo
coepisse appellari adverto. haec ubi in ipso animae canali
se fixit, intolerando adficit dolore. Durissimum dorso tergus, 30

ventri molle, saetarum nullum tegimentum, ne in cauda quidem praesidium abigendo taedio muscarum, — namque id et tanta vastitas sentit, — sed cancellata cutis et invitans id genus animalium odore. ergo cum extenti recepere examina, artatis in rugas repente cancellis conprehensas enecant. hoc iis pro
31 cauda, iuba, villo est. Dentibus ingens pretium et deorum simulacris lautissima ex iis materia. invenit luxuria commendationem et aliam expetiti in callo manus saporis, haut alia de causa, credo, quam quia ipsum ebur sibi mandere videtur. magnitudo dentium videtur quidem in templis praecipua, sed tamen in extremis Africae, qua confinis Aethiopiae est, postium vicem in domiciliis praebere, saepesque in iis et pecorum stabulis pro palis elephantorum dentibus fieri Polybius tradidit auctore Gulussa regulo.

32 11. (11.) Elephantos fert Africa ultra Syrticas solitudines
26 et in Mauretania, ferunt Aethiopes et Trogodytae, ut dictum est, sed maxumos India bellantisque cum iis perpetua discordia dracones tantae magnitudinis et ipsos ut circumplexu facili ambiant nexuque nodi praestringant. commoritur ea dimicatio, victusque conruens conplexum elidit pondere.

33 12. (12.) Mira animalium pro se cuique sollertia est utilissima arcessendi. in tanta altitudine difficultas draconi. itaque tritum iter ad pabula speculatus ab excelsa se arbore inicit. scit ille inparem sibi luctatum contra nexus, itaque arborum aut rupium attritum quaerit. cavent hoc dracones, ob idque gressus primum adligant cauda. resolvont illi nodos manu. at hi in ipsas naris caput condunt, pariterque spiritum praecludunt et mollissimas lancinant partis, iidem obvii deprehensi in adversos erigunt se oculosque maxume petunt. ita fit ut plerumque caeci ac fame et maeroris tabe
34 confecti reperiantur. Quam quis aliam tantae discordiae causam attulerit nisi naturam spectaculum sibi paria conponentem? Est et alia dimicationis huius fama. elephantis frigidissimum esse sanguinem, ob id aestu torrente praecipue draconibus expeti. quamobrem in amnis mersos insidiari bibentibus, artatosque inligata manu in aurem morsum defigere, quoniam is tantum locus defendi non possit manu. dracones esse tantos ut totum sanguinem capiant, itaque ele-

phantos ab iis ebibi siccatosque concidere et dracones ine-
briatos opprimi conmorique.

13. (13.) Generat Aethiopia Indicis pares, vicenum cu- 35
bitorum. id modo mirum, unde cristatos Iuba crediderit. Asa-
chaei vocantur Aethiopes apud quos maxume nascuntur, nar-
rantque in maritimis eorum quaternos quinosque inter se
cratium modo inplexos erectis capitibus velificantis ad me-
liora pabula Arabiae vehi fluctibus.

14. (14.) Megasthenes scribit in India serpentis in tan- 36
tam magnitudinem adolescere ut solidos hauriant cervos tau-
rosque. Metrodorus circa Rhyndacum amnem in Ponto su-
pervolantis quamvis alte perniciterque alites haustu ut ab-
reptas absorbeant. Nota est in Punicis bellis ad flumen Ba- 37
gradam Regulo imperatore ballistis tormentisque ut oppidum
aliquod expugnata serpens CXX pedum longitudinis. pellis
eius maxillaeque usque ad bellum Numantinum duravere
Romae in templo. faciunt his fidem in Italia appellatae bovae
in tantam amplitudinem exeuntes ut divo Claudio principe
occisae in Vaticano solidus in alvo spectatus sit infans. alun-
tur trimo bubuli lactis suco, unde nomen traxere.

15. (15.) Ceterorum animalium, quae modo convecta 38
undique Italiam contigere saepius, formas nihil attinet scru-
pulose referre. paucissima Scythia gignit inopia fruticum,
pauca contermina illi Germania, insignia tamen boum ferorum
genera, iubatos bisontis excellentique vi et velocitate uros,
quibus inperitum volgus bubalorum nomen inponit, cum id
gignat Africa vituli potius cervique quadam similitudine.

(16.) Septentrio fert et equorum greges ferorum, sicut 39
asinorum Asia et Africa, praeterea alcen iuvenco similem,
ni proceritas aurium et cervicis distinguat. item natam in
Scandinavia insula nec umquam visam in hac urbe, multis
tamen narratam achlim haut dissimilem illi, sed nullo suf-
fraginum flexu, ideoque non cubantem, sed adclinem arbori
in somno, eaque incisa ad insidias capi, alias velocitatis me-
moratae. labrum ei superius praegrande. ob id retrogradi-
tur in pascendo, ne in priora tendens involvatur. Tradunt in 40
Paeonia feram quae bonasus vocetur equina iuba, cetera tauro
similem, cornibus ita in se flexis ut non sint utilia pugnae.

quapropter fuga sibi auxiliari reddentem in ea fimum inter-
dum et trium iugerum longitudine, cuius contactus sequenti
ut ignis aliquis amburat.
41 (17.) Mirum pardos, pantheras, leones et similia con-
dito in corporis vaginas unguium mucrone, ne refringantur he-
betenturve, ingredi, aversisque falculis currere nec nisi ad-
42 petendo protendere. 16. Leoni praecipua generositas tunc
cum colla armosque vestiunt iubae. id enim aetate contingit
leone conceptis. quos vero pardi generavere semper insigni
hoc carent, simili modo feminae. magna libido coitus
et ob hoc maribus ira. Africa haec maxume spectat inopia
aquarum ad paucos amnis congregantibus se feris. ideo
multiformes ibi animalium partus varie feminis cuiusque ge-
neris maris aut vi aut voluntate miscente. unde etiam vol-
gare Graeciae dictum semper aliquid novi Africam adferre.
43 odore pardi coitum sentit in adultera leo totaque vi consur-
git in poenam. idcirco ea culpa flumine abluitur aut longius
comitatur. semel autem edi partum lacerato unguium acie
utero in enixu volgum credidisse video. Aristoteles diversa
tradit, vir quem in his magna secuturus ex parte praefandum
44 reor. Alexandro Magno rege inflammato cupidine animalium
naturas noscendi delegataque hac commentatione Aristoteli,
summo in omni doctrina viro aliquot milia hominum in to-
tius Asiae Graeciaeque tractu parere iussa, omnium quos
venatus, aucupia piscatusque alebant quibusque vivaria, ar-
menta, alvearia, piscinae, aviaria in cura erant, ne quid us-
quam genitum ignoraretur ab eo. quos percontando quin-
quaginta ferme volumina illa praeclara de animalibus con-
didit. quae a me collecta in artum cum iis quae ignora-
verat quaeso ut legentes boni consulant, in universis rerum
naturae operibus medioque clarissimi regum omnium deside-
45 rio cura nostra breviter peregrinantes. is ergo tradit leae-
nam primo fetu parere quinque catulos, ac per annos sin-
gulos uno minus, ab uno sterilescere. informis minumasque
carnis magnitudine mustelarum esse initio, semestris vix in-
gredi posse, nec nisi bimestris moveri, in Europa autem in-
ter Acheloum tantum Mestumque amnis leones esse, sed longe
viribus praestantiores iis quos Africa aut Syria gignant.

(18.) Leonum duo genera, conpactile et breve crispio- 46
ribus iubis. hos pavidiores esse quam longos simplicique
villo. eos contemptores volnerum. urinam maris crure sub-
lato reddere ut canes. gravem odorem, nec minus halitum.
raros in potu vesci alternis diebus, a saturitate interim tri-
duo cibis carere. quae possint in mandendo solida devorare,
nec capiente aviditatem alvo coniectis in faucis unguibus
extrahere, aut si fugiendum in satietate habeant. vitam iis 47
longam docet argumento, quod plerique dentibus defecti re-
periantur. Polybius Aemiliani comes in senecta hominem
ab his adpeti refert, quoniam ad persequendas feras vires
non suppetant. tunc obsidere Africa urbis, eaque de causa
cruci fixos vidisse se cum Scipione, quia ceteri metu poenae
similis absterrerentur eadem noxa.

(19.) Leoni tantum ex feris clementia in supplices. pro- 48
stratis parcit et, ubi saevit, in viros potius quam in feminas
fremit, in infantis non nisi magna fame. credit Libya per-
venire intellectum ad eos precum. captivam certe Gaetu-
liae reducem audivi multorum in silvis impetum a se mitiga-
tum adloquio ausae dicere se feminam, profugam, infirmam,
supplicem animalis omnium generosissimi ceterisque impe-
ritantis, indignam eius gloria praedam. Varia circa hoc opinio
ex ingenio cuiusque vel casu mulceri adloquiis feras, quippe
obviam serpentis extrahi cantu cogique in poenam verum
falsumne sit non vita decreverit. Leonum animi index cauda 49
sicut et equorum aures. namque et has notas generosissimo
cuique natura tribuit. inmota ergo placido, clemens blan-
dienti, quod rarum est, crebrior enim iracundia. eius in
principio terra verberatur, incremento terga ceu quodam
incitamento flagellantur. vis summa in pectore. ex omni
volnere sive ungue inpresso sive dente taeter profluit san-
guis. iidem satiati innoxii sunt. Generositas in periculis 50
maxume deprehenditur, non in illo tantummodo, quod sper-
nens tela diu se terrore solo tuetur ac velut cogi testatur,
cooriturque non tamquam periculo coactus, sed tamquam
amentia iratus. illa nobilior animi significatio: quamlibet
magna canum et venantium urguente vi contemptim resti-
tansque cedit in campis et ubi spectari potest. idem ubi

virgulta silvasque penetravit, acerrimo cursu fertur velut abs-
condente turpitudinem loco. dum sequitur insilit saltu, quo
51 in fuga non utitur. Volneratus observatione mira percusso-
rem novit et in quantalibet multitudine adpetit. eum vero qui
telum quidem miserit, sed tamen non volneraverit, conreptum
rotatumque sternit nec volnerat. cum pro catulis feta dimicat,
oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula ex-
52 pavescat. cetero dolis carent et suspicione, nec limis in-
tueantur oculis aspicique simili modo nolunt. creditum est a
moriente humum morderi lacrimamque leto dari. atque hoc
tale, tam saevom animal rotarum orbes circumacti currusque
inanes et gallinaceorum cristae cantusque etiam magis ter-
rent, sed maxume ignes. Aegritudinem fastidi tantum sentit,
in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente adnexarum
lascivia simiarum. gustatus deinde sanguis in remedio est.
53 (20.) Leonum simul plurium pugnam Romae princeps
dedit Scaevola P. filius in curuli aedilitate, centum autem
iubatorum primus omnium L. Sulla, qui postea dictator fuit,
in praetura. post eum Pompeius Magnus in circo DC, in iis
iubatorum CCCXV, Caesar dictator CCCC.
54 (21.) Capere eos ardui erat quondam operis, foveisque
maxume. principatu Claudi casus rationem docuit puden-
dam paene talis ferae nomine, pastoris e Gaetulis sago con-
tra ingruentis impetum obiecto, quod spectaculum in hare-
nam protinus tralatum est, vix credibili modo torpescente tanta
illa feritate, quamvis levi iniectu operto capite, ita ut de-
vinciatur non repugnans. videlicet omnis vis constat in ocu-
lis, quo minus mirum sit a Lysimacho Alexandri iussu simul
55 incluso strangulatum leonem. Iugo subdidit eos primusque
Romae ad currum iunxit M. Antonius, et quidem civili bello,
cum dimicatum esset in Pharsaliis campis, non sine ostento
quodam, tempore generosos spiritus iugum subire illo prodigio
significante. nam quod ita vectus est cum mima Cytheride,
super monstra etiam illarum calamitatium fuit. primus autem
hominum leonem manu tractare ausus et ostendere mansue-
factum Hanno e clarissimis Poenorum traditur damnatusque
illo argumento, quoniam nihil non persuasurus vir tam arti-
ficis ingeni videbatur, et male credi libertas ei cui tantum

cessisset etiam feritas. Sunt vero et fortunae eorum quoque 56
clementiae exempla: Mentor Syracusanus in Syria leone ob-
vio suppliciter volutante attonitus pavore, cum refugienti
undique fera opponeret sese et vestigia lamberet adulanti
similis, animadvertit in pede eius tumorem volnusque. ex-
tracto surculo liberavit cruciatu. pictura casum hunc testa-
tur Syracusis. Simili modo Elpis Samius natione in Africam 57
delatus nave iuxta litus conspecto leone hiatu minaci arbo-
rem in fuga petit Libero patre invocato, quoniam tum prae-
cipuus votorum locus est, cum spei nullus est. neque pro-
fugienti, cum potuisset, fera institerat, et procumbens ad
arborem hiatu quo terruerat miserationem quaerebat. os
morsu avidiore inhaeserat dentibus cruciabatque inedia, tum
poena in ipsis eius telis, suspectantem ac velut mutis preci-
bus orantem. dum fortuitu ** fidens non est contra feram,
multoque diutius miraculo quam metu cessatum est. degres- 58
sus tandem evellit praebenti et quam maxume opus esset
adcommodanti. traduntque quamdiu navis ea in litore ste-
terit retulisse gratiam venatus adgerendo. qua de causa Li-
bero patri templum in Samo Elpis sacravit, quod ab eo facto
Graeci κεχηνότος Διονύσου appellavere. Miremur postea
vestigia hominum intellegi a feris, cum etiam auxilia ab uno
animalium sperent? cur enim non ad alia iere, aut unde me-
dicas manus hominis sciunt? nisi forte vis malorum etiam fe-
ras omnia experiri cogit.

17. Aeque memorandum et de panthera tradit Deme- 59
trius physicus, iacentem in media via hominis desiderio re-
pente adparuisse patri cuiusdam Philini adsectatoris sapien-
tiae. illum pavore coepisse regredi, tamen feram circumvo-
lutari non dubie blandientem seseque conflictantem maerore
qui etiam in panthera intellegi posset. feta erat catulis pro-
cul in foveam delapsis. primum ergo miserationis fuit non 60
expavescere, proxumum et curam intendere, secutusque qua
trahebat vestem unguium levi iniectu, ut causam doloris in-
tellexit simulque salutis suae mercedem, exemit catulos, ea
cum his prosequente usque extra solitudines deductus laeta
atque gestiente, ut facile adpareret gratiam referre et nihil
in vicem inputare, quod etiam in homine rarum est.

61 (22.) Haec fidem et Democrito adferunt qui Thoantem
in Arcadia servatum a dracone narrat. nutrierat eum puer
dilectum admodum, parensque serpentis naturam et magni-
tudinem metuens in solitudines tulerat, in quibus circumvento
latronum insidiis agnitoque voce subvenit. nam quae de in-
fantibus ferarum lacte nutritis, cum essent expositi, produn-
tur, sicut de conditoribus nostris a lupa, magnitudini fatorum
accepta ferri aequius quam ferarum naturae arbitror.
62 (23.) Panthera et tigris macularum varietate prope solae
bestiarum spectantur, ceteris unus ac suus cuique generis
color est, leonum tantum in Syria niger. pantheris in can-
dido breves macularum oculi. Ferunt odore earum mire sol-
licitari quadripedes cunctas, sed capitis torvitate terreri.
quamobrem occultato eo reliqua dulcedine invitatas conri-
piunt. sunt qui tradant in armo iis similem lunae esse macu-
63 lam crescentem in orbis et cavantem pari modo. Nunc va-
rias et pardos, qua mares sunt, appellant in eo omni ge-
nere creberrimo in Africa Syriaque. quidam ab iis pantheras
candore solo discernunt, nec adhuc aliam differentiam inveni.
64 (24.) Senatusconsultum fuit vetus ne liceret Africanas
in Italiam advehere. contra hoc tulit ad populum Cn. Aufi-
dius tribunus plebis, permisitque circensium gratia inportare.
primus autem Scaurus aedilitate sua varias centum quinqua-
ginta universas misit, dein Pompeius Magnus quadringentas
65 decem, divos Augustus quadringentas viginti. (25.) idem
Q. Tuberone Fabio Maxumo coss. IV. nonas Maias theatri
Marcelli dedicatione tigrim primus omnium Romae ostendit
in cavea mansuefactum, divos vero Claudius simul quattuor.
66 18. Tigrim Hyrcani et Indi ferunt, animal velocitatis
tremendae et maxume cognitae, dum capitur totus eius fe-
tus, qui semper numerosus est. ab insidiante rapitur equo
quam maxume pernici, atque in recentis subinde transfertur.
at ubi vacuum cubile reperit feta, maribus enim subolis cura
non est, fertur praeceps odore vestigans. raptor adpropin-
quante fremitu abicit unum e catulis. tollit illa morsu et pon-
dere etiam ocior actà remeat iterumque consequitur ac sub-
inde, donec in navim regresso inrita feritas saevit in litore.
67 (26.) Camelos inter armenta pascit oriens, quarum duo

genera, Bactriae et Arabiae, differunt, quod illae bina ha-
bent tubera in dorso, hae singula et sub pectore alterum cui
incumbant. dentium superiore ordine ut boves carent in utro-
que genere. omnes autem iumentorum ministeriis dorso fun-
guntur atque etiam equitatu in proeliis. velocitas inter equos, 68
sed sua cuique mensura sicuti vires. nec ultra adsuetum
procedit spatium, nec plus instituto onere recipit. Odium ad-
versus equos gerunt naturale. sitim et quatriduo tolerant,
inplenturque, cum bibendi occasio est, et in praeteritum et
in futurum obturbata proculcatione prius aqua. aliter potu
non gaudent. Vivont quinquagenis annis, quaedam et cente-
nis, utcumque rabiem et ipsae sentiunt. castrandi genus
etiam feminas quae bello praeparentur inventum est. fortio-
res ita fiunt coitu negato.

(27.) Harum aliqua similitudo in duo transfertur anima- 69
lia. nabun Aethiopes vocant collo similem equo, pedibus et
cruribus bovi, camelo capite, albis maculis rutilum colorem
distinguentibus, unde appellata camelopardalis, dictatoris
Caesaris circensibus ludis primum visa Romae. ex eo sub-
inde cernitur adspectu magis quam feritate conspicua, quare
etiam ovis ferae nomen invenit.

19. (28.) Pompei Magni primum ludi ostenderunt chama, 70
quem Galli rufium vocabant, effigie lupi, pardorum maculis.
iidem ex Aethiopia quas vocant cephus, quarum pedes po-
steriores pedibus humanis et cruribus, priores manibus fuere
similes. hoc animal postea Roma non vidit.

20. (29.) Iisdem ludis et rhinoceros unius in nare cor- 71
nus, qualis saepe visus. alter hic genitus hostis elephanto
cornu ad saxa limato praeparat se pugnae, in dimicatione
alvom maxume petens, quam scit esse molliorem. longitudo
par, crura multo breviora, color buxeus.

21. (30.) Lyncas volgo frequentis et sphingas, fusco 72
pilo, mammis in pectore geminis, Aethiopia generat, multa-
que alia monstri similia, pinnatos equos et cornibus armatos
quos pegasos vocant, crocottas velut ex cane lupoque con-
ceptos, omnia dentibus frangentis protinusque devorata con-
ficientis ventre, cercopithecos nigris capitibus, pilo asini
et dissimilis ceteris voce, Indicos boves unicornis tricornis-

que, leucrocottam pernicissimam feram asini fere magnitu-
dine, clunibus cervinis, collo, cauda, pectore leonis, capite
melium, bisulca ungula, ore ad auris usque rescisso, dentium
73 loco osse perpetuo. — hanc feram humanas voces tradunt imi-
tari. apud eosdem et quae vocatur eale, magnitudine equi
fluviatilis, cauda elephanti, colore nigra vel fulva, maxillis
apri, maiora cubitalibus cornua habens mobilia quae alterna
in pugna sistit variatque infesta aut obliqua, utcumque ratio
74 monstravit. — sed atrocissimos tauros silvestris maio-
res agrestibus, velocitate ante omnis, colore fulvos, oculis
caeruleis, pilo in contrarium verso, rictu ad auris dehiscente,
iuxta cornua mobilia. tergori duritia silicis omne respuens
volnus. feras omnis venantur, ipsi non aliter quam foveis
75 capti feritate semper intereunt. Apud eosdem nasci Ctesias
scribit quam mantichoram appellat triplici dentium ordine
pectinatim coeuntium, facie et auriculis hominis, oculis glau-
cis, colore sanguineo, corpore leonis, cauda scorpionis modo
spicula infigentem, vocis ut si misceatur fistulae et tubae
concentus, velocitatis magnae, humani corporis vel praeci-
76 pue adpetentem. (31.) in India et boves solidis ungulis, uni-
cornis, et feram nomine asin hinnulei pelle, pluribus can-
didioribusque maculis, sacrorum Liberi patris. Orsaei Indi
simias candentis toto corpore venantur. asperrimam autem
feram monocerotem, reliquo corpore equo similem, capite
cervo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu gravi, uno
cornu nigro media fronte cubitorum duum eminente. hanc
feram vivam negant capi.
77 (32.) Apud Hesperios Aethiopas fons est Nigris, ut ple-
s. 52 rique existumavere, Nili caput. argumenta quae diximus
persuadent. iuxta hunc fera appellatur catoblepas, modica
alioqui ceterisque membris iners, caput tantum praegrave
aegre ferens. id deiectum semper in terram. alias inter-
nicio humani generis omnibus qui oculos eius videre con-
festim exspirantibus.
78 (33.) Eadem et basilisci serpentis est vis. Cyrenaica
hunc generat provincia, duodecim non amplius digitorum
magnitudine, candida in capite macula ut quodam diademate
insignem. sibilo omnis fugat serpentis, nec flexu multiplici

at reliqua corpus inpellit sed celsus et erectus in medio in-
cedens. necat frutices, non contactos modo verum et adfla-
tos, exurit herbas, rumpit saxa. talis vis malo est. creditum
quondam ex equo occisum hasta et per eam subeunte vi non
equitem modo sed equum quoque absumptum. Huic tali mon- 79
stro, — saepe enim enectum concupivere reges videre, — mu-
stelarum virus exitio est. adeo naturae nihil placuit esse sine
pare. iniciunt has cavernis facile cognitis soli tabe. ne-
cant illae simul odore moriunturque, et naturae pugna con-
ficitur.

22. (34.) Sed in Italia quoque creditur luporum visus esse 80
noxius, vocemque homini quem priores contemplentur adi-
mere ad praesens. Inertis hos parvosque Africa et Aegyptus
gignunt, asperos trucisque frigidior plaga. Homines in lu-
pos verti rursumque restitui sibi falsum esse confidenter
existumare debemus aut credere omnia quae fabulosa tot
saeculis conperimus. unde tamen ista volgo infixa sit fama
tantum ut in maledictis versipellis habeat indicabitur. Euan- 81
thes inter auctores Graeciae non spretus tradit Arcadas scri-
bere ex gente Anthi cuiusdam sorte familiae lectum ad sta-
gnum quoddam regionis eius duci vestituque in quercu sus-
penso tranare atque abire in deserta transfigurarique in lu-
pum et cum ceteris eiusdem generis congregari per annos
novem. quo in tempore si homine se abstinuerit, reverti ad
idem stagnum et, cum tranaverit, effigiem reciperare ad pri-
stinum habitum addito novem annorum senio. id quoque Fa-
bius, eandem recipere vestem. Mirum est quo procedat Graeca 82
credulitas! nullum tam inpudens mendacium est ut teste careat.
ita Agriopas qui Olympionicas scripsit narrat Demaenetum Par-
rasium in sacrificio quod Arcades Iovi Lycaeo humana etiam-
tum hostia faciebant, inmolati pueri exta degustasse et in lu-
pum se convertisse, eundem decumo anno restitutum athle-
ticae restitisse in pugilatu victoremque Olympia reversum.
quin et caudae huius animalis creditur volgo inesse amato- 83
rium virus exiguo in villo eumque, cum capiatur, abici nec
idem pollere nisi viventi direptum. dies quibus coeat toto
anno non amplius duodecim. eundem in fame vesci terra.
inter auguria, ad dexteram conmeantium praeciso itinere si

84 pleno id ore fecerit, nullum ominum praestantius. Sunt in
eo genere qui cervarii vocantur, qualem e Gallia in Pompei
Magni harena spectatum diximus. Huic quamvis in fame mandenti, si respexerit, oblivionem cibi subrepere aiunt digres-
sumque quaerere aliud.
85 23. (35.) Quod ad serpentis attinet, volgatum est colo-
rem eius plerasque terrae habere in qua occultentur. innu-
mera esse genera. cerasti corpore eminere cornicula saepe
quadrigemina, quorum motu reliquo corpore occultato solli-
citent ad se avis. geminum caput amphisbaenae, hoc est et
a cauda, tamquam parum esset uno ore fundi venenum. aliis
squamas esse, aliis picturas, omnibus exitiale virus. iaculum
ex arborum ramis vibrari, nec pedibus tantum pavendas ser-
pentis sed et missili volare tormento. colla aspidum intu-
mescere nullo ictus remedio praeterquam si confestim par-
86 tes contactae amputentur. Unus huic tam pestifero animali
sensus vel potius adfectus est. coniugia ferme vagantur, nec
nisi cum pari vita est. itaque alterutra interempta incredi-
bilis ultionis alteri cura. sequitur interfectorem, unumque
eum in quantolibet populi agmine notitia quadam infestat,
perrumpit omnis difficultatis, permeat spatia nec nisi amnibus
87 arcetur aut praeceleri fuga. Non est fateri rerum natura
largius mala an remedia genuerit. iam primum hebetes ocu-
los huic malo dedit, eosque non in fronte, adversa ut cerneret,
sed in temporibus, — itaque excitatur pede saepius quam
88 visu, — 24. deinde internecinum bellum cum ichneumone.
(36.) Notum est animal hac gloria maxume in eadem na-
tum Aegypto. mergit se limo saepius siccatque sole. mox
ubi pluribus eodem modo se coriis loricavit, in dimicationem
pergit. in ea caudam attollens ictus inritos aversus excipit,
donec obliquo capite speculatus invadat in faucis. nec hoc
contentus aliud haut mitius debellat animal.
89 25. (37.) Crocodilum habet Nilus, quadripes malum et
terra pariter ac flumine infestum. unum hoc animal terrestre
linguae usu caret, unum superiore mobili maxilla inprimit
morsum alias terribilem pectinatim stipante se dentium serie.
magnitudine excedit plerumque duodeviginti cubita. parit
ova quanta anseres, eaque extra eum locum semper incubat

praedivinatione quadam ad quem summo auctu eo anno egres-
surus est Nilus. nec aliud animal ex minore origine in maio-
rem crescit magnitudinem. et unguibus autem armatus est
contra omnis ictus cute invicta. dies in terra agit, noctis in
aqua, teporis utrumque ratione. hunc saturum cibo piscium 90
et semper esculento ore in litore somno datum parva avis,
quae trochilos ibi vocatur, rex avium in Italia, invitat ad hian-
dum pabuli sui gratia, os primum eius adsultim repurgans,
mox dentis et intus faucis quoque ad hanc scabendi dulcedi-
nem quam maxume hiantis, in qua voluptate somno pressum
conspicatus ichneumon per easdem faucis ut telum aliquod
inmissus erodit alvom.

(38.) Similis crocodilo, sed minor etiam ichneumone, est 91
in Nilo natus scincos, contra venena praecipuus antidotis,
item ad inflammandam virorum venerem. verum in crocodilo
maior erat pestis quam ut uno esset eius hoste natura con-
tenta. itaque et delphini inmeantes Nilo, quorum dorso tam-
quam ad hunc usum cultellata inest pinna, abigentes eos prae-
dam ac velut in suo tantum amne regnantis, alioquin inpares
viribus ipsi astu interimunt. callent enim in hoc cuncta ani-
malia, sciuntque non sua modo commoda verum et hostium
adversa, norunt sua tela, norunt occasiones partisque dissi-
dentium inbellis. in ventre mollis est tenuisque cutis croco-
dilo. ideo se ut territi mergunt delphini subeuntesque alvom
illa secant spina. quin et gens hominum est huic beluae ad- 92
versa in ipso Nilo a Tentyri insula in qua habitat appellata.
mensura eorum parva, sed praesentia animi in hoc tantum
usu mira. terribilis haec contra fugientis belua est, fugax con-
tra sequentis. adversum ire soli hi audent, qui et flumini in- 93
natant, dorsoque equitantium modo inpositi hiantibus resu-
pino capite ad morsum addita in os clava, a dextra ac laeva
tenentes extrema eius utrimque, ut frenis in terram agunt
captivos, ac voce etiam sola territos cogunt evomere recen-
tia corpora ad sepulturam. itaque uni ei insulae crocodili
non adnant, olfactuque eius generis hominum, ut Psyllorum
serpentes, fugantur. Hebetes oculos hoc animal dicitur 94
habere in aqua, extra acerrimi visus, quattuorque men-
ses hiemis semper inedia tramittere in specu. quidam hoc

unum quamdiu vivat crescere arbitrantur. vivit autem longo tempore.

95 (39.) Maior altitudine in eodem Nilo belua hippopotamus editur, ungulis binis quales bubus, dorso equi et iuba et hinnitu, rostro resimo, cauda et dentibus aprorum aduncis sed minus noxiis, tergoris ad scuta galeasque inpenetrabilis, praeterquam si umore madeant. depascitur segetes destinatione ante, ut ferunt, determinatas in diem et ex agro ferentibus vestigiis, ne quae revertenti insidiae conparentur.

96 26. (40.) Primus eum et quinque crocodilos Romae aedilitatis suae ludis M. Scaurus temporario euripo ostendit. Hippopotamus in quadam medendi parte etiam magister exstitit. adsidua namque satietate obesus exit in litus recentis harundinum caesuras speculatum atque ubi acutissimum videt stirpem inprimens corpus venam quandam in crure volnerat atque ita profluvio sanguinis morbidum alias corpus exonerat et plagam limo rursus obducit.

97 27. (41.) Simile quiddam et volucris in eadem Aegypto
monstravit, quae vocatur ibis, rostri aduncitate per eam par-
tem se perluens qua reddi ciborum onera maxume salubre
est. Nec haec sola mutis animalibus reperta sunt usui futura
et homini. dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi mon-
stravere percussi eo telo pastuque herbae eius electo. —
iidem percussi a phalangio, quod est aranei genus, aut ali-
quo simili cancros edendo sibi medentur. — est et ad ser-
pentium ictus praecipua, qua se lacerti quotiens cum his con-
98 seruere pugnam volnerati refovent. chelidoniam visui salu-
berrimam hirundines monstravere vexatis pullorum oculis
illa medentes. testudo cunilae quam bubulam vocant pastu
viris contra serpentis refovet, mustela ruta in murium vena-
tum cum iis dimicatione conserta. ciconia origano, hedera
apri in morbis sibi medentur et cancros vescendo maxume
99 mari eiectos. anguis hiberno situ membrana corporis ob-
ducta feniculi suco inpedimentum illud exuit nitidusque ver-
nat. exuit autem a capite primum, nec celerius quam uno die
et nocte, replicans ut extra fiat membranae quod fuerit in-
tus. idem hiberna latebra visu obscurato marathro herbae se
adfricans oculos inunguit ac refovet, si vero squamae ob-

torpuere, spinis iuniperi se scabit. draco vernam nausiam
silvestris lactucae suco restinguit. pantheras perfricata carne 100
aconito — venenum id est — barbari venantur. occupat illico
faucis earum angor, quare pardalianches id venenum appella-
vere quidam. at fera contra hoc excrementis hominis sibi me-
detur, et alias tam avida eorum ut a pastoribus ex industria in
aliquo vase suspensa altius quam ut queat saltu attingere iacu-
lando se adpetendoque deficiat et postremo exspiret, alioqui
vivacitatis adeo lentae ut eiectis interaneis diu pugnet. ele- 101
phans chamaeleone concolori frondi devorato occurrit oleastro
huic veneno suo. ursi cum mandragorae malum gustavere,
formicas lambunt. cervos herba cinare venenatis pabulis re-
sistit. palumbes, graculi, merulae, perdices lauri folio an-
nuum fastidium purgant, columbae, turtures et gallinacei herba
quae vocatur helxine. anates, anseres ceteraeque aquaticae
herba siderite. grues et similes iunco palustri. corvos occiso
chamaeleone, qui etiam victori nocet, lauro infectum virus
exstinguit.

28. (42.) Milia praeterea, utpote cum plurumis anima- 102
libus eadem natura rerum caeli quoque observationem et ven-
torum, imbrium, tempestatum praesagia alia alio modo dede-
rit, quod persequi inmensum est, aeque scilicet quam reli-
quam cum singulis hominum societatem. siquidem et pericula
praemonent non fibris modo extisque, circa quod magna mor-
talium portio haeret, sed alia quadam significatione. ruinis 103
inminentibus musculi praemigrant, aranei cum telis primi ca-
dunt. auguria quidem artem fecere apud Romanos et sacer-
dotum collegium vel maxume sollemne. est inter ea locis
rigentibus et volpes, animal alioqui sollertia dirum. amnis ge-
latos lacusque nonnisi ad eius itum reditumque transeunt.
observatum eam aure ad glaciem adposita coniectare cras-
situdinem gelus.

29. (43.) Nec minus clara exiti documenta sunt etiam 104
contemnendis animalibus. M. Varro auctor est a cuniculis
subfossum in Hispania oppidum, a talpis in Thessalia, ab ra-
nis civitatem in Gallia pulsam, ab locustis in Africa, ex
Gyaro Cycladum insula incolas a muribus fugatos, in Italia
Amunclas a serpentibus deletas. citra Cynamolgos Aethio-

pas late deserta regio est a scorpionibus et solipugis gente
sublata, et a scolopendris abactos Rhoetiensis auctor est
Theophrastus. Sed ad reliqua ferarum genera redeamus.

105 30. (44.) Hyaenis utramque esse naturam et alternis an-
nis maris alternis feminas fieri, parere sine mare volgus cre-
dit, Aristoteles negat. collum et iuba et unitate spinae porri-
106 gitur, flectique nisi circumactu totius corporis non quit. multa
praeterea mira traduntur, sed maxume sermonem humanum
inter pastorum stabula adsimulare, nomenque alicuius ad-
disci quem evocatum foris laceret, item vomitionem hominis
imitari ad sollicitandos canes quos invadat. ab uno animali
sepulchra erui inquisitione corporum. feminam raro capi.
oculis mille esse varietates colorumque mutationes. prae-
terea umbrae eius contactu canes obmutescere. et quibus-
dam magicis artibus omne animal quod ter lustraverit in vesti-
107 gio haerere. (45.) Huius generis coitu leaena Aethiopica
parit corocottam, similiter voces imitantem hominum peco-
rumque. acies ei perpetua in utraque parte oris nullis gin-
givis, dente continuo, ne contrario occursu hebetetur capsa-
rum modo includitur. hominum sermones imitari et manti-
choran in Aethiopia auctor est Iuba.

108 (46.) Hyaenae plurumae gignuntur in Africa, quae et asinorum silvestrium multitudinem fundit. mares in eo genere singuli feminarum gregibus imperitant. timent libidinis aemulos et ideo gravidas custodiunt morsuque natos maris castrant. contra gravidae latebras petunt et parere furto cupiunt gaudentque copia libidinis.

109 (47.) Easdem partis sibi ipsi Pontici amputant fibri periculo urguente, ob hoc se peti gnari. castoreum id vocant medici. alias animal horrendi morsus arbores iuxta flumina ut ferro caedit. hominis parte conprehensa non ante quam fracta concrepuerint ossa morsus resolvit. cauda piscium iis, cetera species lutrae. utrumque aquaticum, utrique mollior pluma pilus.

110 31. (48.) Ranae quoque rubetae, quarum et in terra et in umore vita, plurumis refertae medicaminibus deponere ea cotidie ac resumere pastu dicuntur, venena tantum semper sibi reservantes.

(49.) Similis et vitulo marino victus in mari ac terra, 111
simile fibris et ingenium. evomit fel suum ad multa medica-
menta utile, item coagulum ad comitialis morbos, ob ea se
peti prudens. Theophrastus auctor est anguis modo et stel-
liones senectutem exuere itaque protinus devorare praeri-
pientis comitiali morbo remedia. eosdem pestiferi in Graecia
morsus innocuos esse in Sicilia.

32. (50.) Cervis quoque est sua malignitas, quamquam 112
placidissimo animalium. urguente vi canum ultro confugiunt
ad hominem, et in pariendo semitas minus cavent humanis
vestigiis tritas quam secreta ac feris opportuna. conceptus
earum post arcturi sidus. octonis mensibus ferunt partus, in-
terim et geminos. a conceptu separant se, at mares relicti
rabie libidinis saeviunt, fodiunt scrobis. tunc rostra eorum
nigrescunt, donec aliqui abluant imbres. feminae autem ante
partum purgantur herba quadam quae seselis dicitur, faci-
liore ita utentes utero. a partu duas, quae tamnus et sese-
lis appellantur, pastae redeunt ad fetum. illis inbui lactis pri-
mos volunt sucos quacumque de causa. editos partus exer- 113
cent cursu et fugam meditari docent, ad praerupta ducunt
saltumque demonstrant. iam mares soluti desiderio libidinis
avide petunt pabula. ubi se praepinguis sensere, latebras
quaerunt fatentes incommodum pondus. et alias semper in
fuga adquiescunt stantesque respiciunt, cum prope ventum
est, rursus fugae praesidia repetentes. hoc fit intestini do-
lore tam infirmi, ut ictu levi rumpatur intus. fugiunt autem 114
latratu canum audito secunda semper aura, ut vestigia cum ipsis
abeant. mulcentur fistula pastorali et cantu. cum erexere
aures, acerrimi sunt auditus, cum remisere, surdi. cetero ani-
mal simplex et omnium rerum miraculo stupens in tantum ut
equo aut bucula accedente propius hominem iuxta venantem
non cernant aut, si cernant, arcum ipsum sagittasque miren-
tur. maria trameant gregatim nantes porrecto ordine et ca-
pita inponentes praecedentium clunibus vicibusque ad terga
redeuntes. hoc maxume notatur a Cilicia Cyprum traicienti-
bus. nec vident terras, sed in odore earum natant. Cornua 115
mares habent, solique animalium omnibus annis stato veris
tempore amittunt. ideo sub ista die quam maxume invia pe-

tunt. latent amissis velut inermes. sed et hi bono suo invi-
dentes. dextrum cornu negant inveniri ceu medicamento ali-
quo praeditum, idque mirabilius fatendum est, cum et in vi-
variis mutent omnibus annis. defodi ab iis putant. accensi
autem utrius libeat odore comitiales morbi deprehenduntur.
116 indicia quoque aetatis in illis gerunt, singulos annis adicien-
tibus ramos usque ad sexennis. ab eo tempore similia revi-
vescunt, nec potest aetas discerni, sed dentibus senecta de-
claratur. aut enim paucos aut nullos habent, nec in corni-
bus imis ramos alioqui ante frontem prominere solitos iunio-
117 ribus. non decidunt castratis cornua nec nascuntur. erum-
punt autem renascentibus tuberibus primo aridae cutis si-
milia. eadem teneris increscunt ferulis harundineas in pani-
culas molli plumata lanugine. quamdiu carent iis, noctibus
procedunt ad pabula. increscentia solis vapore durant ad
arbores subinde experientes. ubi placuit robur, in aperta
prodeunt. captique iam sunt hedera in cornibus viridante ex
attritu arborum ut in aliquo ligno teneris, dum experiuntur,
innata. fuit aliquando et candido colore, qualem fuisse tra-
dunt Q. Sertori cervam quam esse fatidicam Hispaniae gen-
118 tibus persuaserat. Et iis est cum serpente pugna. vestigant
cavernas, nariumque spiritu extrahunt renitentis. ideo sin-
gulare abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu,
contra morsus vero praecipuum remedium ex coagulo hin-
119 nulei matris in utero occisi. Vita cervis in confesso longa,
post centum annos a quibusdam captis cum torquibus aureis
quos Alexander Magnus addiderat adopertis iam cute in magna
obesitate. febrium morbos non sentit hoc animal, quin et
medetur huic timori. quasdam modo principes feminas sci-
mus omnibus diebus matutinis carnem eam degustare solitas
et longo aevo caruisse febribus, quod ita demum existumant
ratum, si volnere uno interierit.
120 33. Est eadem specie, barba tantum et armorum villo
distans, quem τραγέλαφον vocant, non alibi quam iuxta Pha-
sim amnem nascens.

(51.) Cervos Africa propemodum sola non gignit, at cha-
maeleonem et ipsa, quamquam frequentiorem Indiae. Figura ei
et magnitudo erat lacerti, nisi crura essent recta et excelsiora.

latera ventri iunguntur ut piscibus, et spina simili modo emi-
net. rostrum, ut in parvo, haut absimile suillo, cauda prae- 121
longa in tenuitatem desinens, inplicans se viperinis orbibus,
ungues adunci, motus tardior ut testudini, corpus asperum
ceu crocodilo, oculi in recessu cavo, tenui discrimine prae-
grandes et corpori concolores. numquam eos operit, nec
pupillae motu sed totius oculi versatione circumadspicit. ipse 122
celsus hianti semper ore solus animalium nec cibo nec potu
alitur nec alio quam aeris alimento, circa caprificos ferus, in-
noxius alioqui. et coloris natura mirabilior. mutat namque
eum subinde et oculis et cauda et toto corpore, redditque
semper quemcumque proxume attingit praeter rubrum candi-
dumque. defuncto pallor est. caro in capite et maxillis et
ad conmissuram caudae admodum exigua, nec aliubi toto
corpore. sanguis in corde et circa oculos tantum, viscera
sine splene. hibernis mensibus latet ut lacerta.

34. (52.) Mutat colores Scytharum tarandrus nec aliud 123
ex iis quae pilo vestiuntur nisi in Indiis lycaon, cui iubata
traditur cervix. nam thoes, — luporum id genus est pro-
cerius longitudine, brevitate crurum dissimile, velox saltu,
venatu vivens, innocuum homini, — habitum, non colorem,
mutant, per hiemes hirti, aestate nudi. Tarandro magnitudo 124
quae bovi est, caput maius cervino, nec absimile, cornua ra-
mosa, ungulae bifidae, villus magnitudine ursorum sed,
cum libuit sui coloris esse, asini similis. tergori tanta duri-
tia ut thoraces ex eo faciant. colorem omnium arborum, fru-
ticum, florum locorumque reddit metuens in quibus latet.
ideo raro capitur. mirum esset habitum corpori tam mul-
tiplicem dari, mirabilius et villo.

35. (53.) Hystrices generat India et Africa spina con- 125
tectas ceu irenaceorum genere, sed hystrici longiores aculei
et, cum intendit cutem, missiles. ora urguentium figit canum
et paulo longius iaculatur. hibernis autem se mensibus con-
dit, quae natura multis et ante omnia ursis.

36. (54.) Eorum coitus hiemis initio, nec volgari qua- 126
dripedum more, sed ambobus cubantibus conplexisque. dein
secessus in specus separatim, in quibus pariunt trigesimo die
plurumum quinos. hi sunt candida informisque caro, paulo

muribus maior, sine oculis, sine pilo, ungues tantum promi-
nent. hanc lambendo paulatim figurant. nec quicquam ra-
rius quam parientem videre ursam. ideo mares quadragenis
127 diebus latent, feminae quaternis mensibus. specus si non
habuere, ramorum fruticumque congerie aedificant inpene-
trabilis imbribus mollique fronde constratos. primis diebus
bis septenis tam gravi somno premuntur ut ne volneribus
quidem excitari queant. tunc mirum in modum veterno pin-
guescunt. illi sunt adipes medicaminibus apti contraque de-
fluvium capilli tenaces. ab iis diebus residunt ac priorum
pedum suctu vivont. fetus rigentis adprimendo pectori fo-
128 vent non alio incubitu quam ad ova volucres. mirum dictu,
credit Theophrastus per idem tempus coctas quoque ursorum
carnis, si adserventur, increscere. cibi nulla tunc argumenta,
nec nisi umoris minumum in alvo inveniri, sanguinis exiguas
129 circa corda tantum guttas, reliquo corpori nihil inesse. pro-
cedunt vere, sed mares praepingues, cuius rei causa non
prompta est, quippe ne somno quidem saginatis, praeter
127 quattuordecim dies, ut diximus. exeuntes herbam quandam
arum nomine laxandis intestinis alioquin concretis devorant,
circaque surculos dentium praedomant operam. oculi eorum
hebetantur, qua maxume causa favos expetunt ut convolne-
130 ratum ab apibus os levet sanguine gravedinem illam. Inva-
lidissimum urso caput, quod leoni fortissimum. ideo urgente
vi praecipitaturi se ex aliqua rupe manibus eo operto iaciun-
tur, ac saepe in harena colapho infracto exanimantur. cere-
bro veneficium inesse Hispaniae credunt, occisorumque in
spectaculis capita cremant testato, quoniam potum in ursi-
131 nam rabiem agat. Ingrediuntur et bipedes. arborem aversi
derepunt. tauros ex ore cornibusque eorum omnibus pedi-
bus suspensi pondere fatigant. nec alteri animalium in ma-
leficio stultitia sollertior. Annalibus notatum est M. Pisone
M. Messala coss. a. d. XIIII. kalendas Octobris Domitium
Ahenobarbum aedilem curulem ursos Numidicos centum et
totidem venatores Aethiopas in circo dedisse. miror ad-
iectum Numidicos fuisse, cum in Africa ursum non gigni
constet.

132 37. (55.) Conduntur hieme et Pontici mures, dumtaxat

albi, quorum palatum in gustu sagacissimum auctores quonam modo intellexerint miror. conduntur et Alpini, quibus magnitudo melium est, sed hi pabulo ante in specus convecto, cum quidem narrent alternos marem ac feminam subrosae conplexo fasce herbae supinos, cauda mordicus adprehensa, invicem detrahi ad specum, ideoque illo tempore detrito esse dorso. Sunt his pares et in Aegypto, similiterque residentes in clunis et in binis pedibus gradiuntur prioribusque ut manibus utuntur.

(56.) Praeparant hiemi et irenacei cibos ac volutati 133
supra iacentia poma adfixa spinis, unum amplius tenentes ore, portant in cavas arbores. iidem mutationem aquilonis in austrum, condentes se in cubile praesagiunt. ubi vero sensere venantem, contracto et ore pedibusque ac parte omni inferiore, qua raram et innocuam habent lanuginem, convolvuntur in formam pilae, ne quid conprehendi possit praeter aculeos. in desperatione vero urinam ex se reddunt tabificam, tergori 134
suo spinisque noxiam, propter hoc se capi gnari. quamobrem exinanitos prius urina venari ars est. et tum praecipua dos tergori, alias corrupto, fragili, putribus spinis atque deciduis, etiamsi vivat subtractus fuga. ob id non nisi in novissima spe maleficio eo perfunditur, quippe et ipsi odere suum veneficium, ita parcentes sibi terminumque supremum opperientes ut ferme ante captivitas occupet. calidae postea aquae adspersu resolvitur pila, adprehensusque pes alter e posterioribus ** suspendiosa fame necatur. aliter non est occidere et tergori parcere. Ipsum animal non, ut remur 135
plerique, vitae hominum supervacuum est, si non sint illi aculei, frustra vellerum mollitia in pecude mortalibus data. hac cute expoliuntur vestes. magnum fraus et ibi [lucrum] monopolium invenit, de nulla re crebrioribus senatusconsultis nulloque non principe adito querimoniis provincialibus.

38. (57.) Urinae et duobus aliis animalibus ratio mira. 136
Leontophonon accipimus vocari parvom nec alibi nascens quam ubi leo gignitur, quo gustato tanta illa vis ut ceteris quadripedum imperitans illico exspiret. ergo corpus eius adustum adspergunt aliis carnibus polentae modo insidiantes ferae, necantque etiam cinere. tam contraria est pestis. haut inmerito igitur odit leo visumque frangit et citra morsum

exanimat. ille contra urinam spargit, prudens hanc quoque
137 leoni exitialem. Lyncum umor ita redditus, ubi gignuntur,
glaciatur arescitve in gemmas carbunculis similis et igneo
colore fulgentis, lyncurium vocatas atque ob ** sucino a ple-
risque ita generari prodito. novere hoc sciuntque lynces,
et invidentes urinam terra operiunt eoque celerius solidatur
138 illa. Alia sollertia in metu melibus. subflatae cutis distentu
ictus hominum et morsus canum arcent. (58.) Provident tem-
pestatem et sciuri opturatisque qua spiraturus est ventus
cavernis ex alia parte aperiunt fores. de cetero ipsis villo-
sior cauda pro tegimento est. ergo in hiemes aliis provisum
pabulum, aliis pro cibo somnus.

139 39. (59.) Serpentium vipera sola terra dicitur condi,
ceterae arborum aut saxorum cavis. et alias vel annua fame
durant algore modo dempto. omnia secessus tempore veneno
orba dormiunt. simili modo et cocleae, illae quidem iterum
et aestatibus adhaerentes maxume saxis aut etiam iniuria
140 resupinatae avolsaeque, non tamen exeuntes. in Baliaribus
vero insulis cavaticae appellatae non prorepunt e cavis terrae
neque herba vivont, sed uvae modo inter se cohaerent. Est
et aliud genus minus volgare adhaerente operculo eiusdem
testae se operiens. obrutae terra semper hae et circa ma-
ritimas tantum Alpis quondam effossae coepere iam erui et
in Literno. omnium tamen laudatissimae in Astypalaea insula.

141 (60.) Lacertae, inimicissimum genus cocleis, negantur
semestrem vitam excedere. lacerti Arabiae cubitales, in
Indiae vero Nysa monte XXIIII in longitudinem pedum, colore
fulvi aut punicei aut caerulei.

142 40. (61.) Ex his quoque animalibus quae nobiscum de-
gunt multa sunt cognitu digna, fidelissimumque ante omnia
homini canis atque equos. Pugnasse adversus latrones ca-
nem pro domino accepimus confectumque plagis a corpore
non recessisse, volucres et feras abigentem. ab alio in Epiro
agnitum in conventu percussorem domini laniatuque et la-
tratu coactum fateri scelus. Garamantum regem canes du-
143 centi ab exsilio reduxere proeliati contra resistentis. propter
bella Colophonii itemque Castabalenses cohortes canum ha-
buere. hae primae dimicabant in acie numquam detrectan-

tes, haec erant fidissima auxilia nec stipendiorum indiga. canes defendere Cimbris caesis domus eorum plaustris inpositas. canis Iasone Lycio interfecto cibum capere noluit inediaque consumptus est. is vero cui nomen Hyrcani reddit Duris accenso regis Lysimachi rogo iniecit se flammae, similiterque Hieronis regis. Memorat et Pyrrum Gelonis tyranni 144 canem Philistus. memoratur et Nicomedis Bithyniae regis uxore eius Consingi lacerata propter lasciviorem cum marito iocum. apud nos Volcatium nobilem qui Cascellium ius civile docuit asturcone e suburbano redeuntem, cum advesperavisset, canis a grassatore defendit. item Caelium senatorem aegrum Placentiae ab armatis oppressum, nec prius ille volneratus est quam cane interempto. sed super omnia in 145 nostro aevo actis populi Romani testatum Appio Iunio et P. Silio coss., cum animadverteretur ex causa Neronis Germanici fili in Titium Sabinum et servitia eius, unius ex his canem nec in carcere abigi potuisse nec a corpore recessisse abiecti in gradibus gemitoriis maestos edentem ululatus magna populi Romani corona, ex qua cum quidam ei cibum obiecisset, ad os defuncti tulisse. innatavit idem cadavere in Tiberim abiecto sustentare conatus, effusa multitudine ad spectandam animalis fidem. Soli dominum novere et igno- 146 tum quoque, si repente veniat, intellegunt. soli nomina sua, soli vocem domesticam agnoscunt. itinera quamvis longa meminere, nec ulli praeter hominem memoria maior. impetus eorum et saevitia mitigatur ab homine considente humi. Pluruma alia in his quoque vita invenit, sed in venatu soller- 147 tia et sagacitas praecipua est. scrutatur vestigia atque persequitur, comitantem ad feram inquisitorem loro trahens, qua visa quam silens et occulta sed quam significans demonstratio est cauda primum, deinde rostro. ergo etiam senecta fessos caecosque ac debilis sinu ferunt ventos et odorem captantis protendentisque rostra ad cubilia. E tigribus eos 148 Indi volunt concipi, et ob id in silvis coitus tempore adligant feminas. primo et secundo fetu nimis ferocis putant gigni, tertio demum educant. hoc idem e lupis Galli, quorum greges suum quisque ductorem e canibus et ducem habent. illum in venatu comitantur, illi parent. namque inter se exercent

etiam magisteria. Certum est iuxta Nilum amnem currentis
lambere, ne crocodilorum aviditati occasionem praebeant.
149 Indiam petenti Alexandro Magno rex Albaniae dono dederat
inusitatae magnitudinis unum, cuius specie delectatus iussit
ursos, mox apros et deinde damas emitti contemptu inmobili
iacente eo, qua segnitia tanti corporis offensus imperator
generosi spiritus interimi eum iussit. nuntiavit hoc fama regi.
itaque alterum mittens addidit mandata, ne in parvis expe-
riri vellet sed in leone elephantove. duos sibi fuisse, hoc
150 interempto praeterea nullum fore. nec distulit Alexander,
leonemque fractum protinus vidit. postea elephantum ius-
sit induci, haut alio magis spectaculo laetatus. horrentibus
quippe villis per totum corpus ingenti primum latratu into-
nuit, moxque increvit adsultans contraque membra exsurgens
hinc et illinc artifici dimicatione qua maxume opus esset
infestans atque evitans, donec adsidua rotatam vertigine ad-
flixit ad casum eius tellure concussa.
151 (62.) Canum generi bis anno partus. iusta ad pariendum
annua aetas. gerunt uterum sexagenis diebus. gignunt cae-
cos, et quo largiore aluntur lacte eo tardiorem visum acci-
piunt, non tamen umquam ultra vicesimum primum diem nec
ante septumum. quidam tradunt, si unus gignatur, nono die
cernere, si gemini, decumo, itemque in singulos adici toti-
dem tarditatis ad lucem dies, et ab ea quae femina sit ex
primipara genita Faunos cerni. optumus in fetu qui novis-
sime cernere incipit aut quem primum fert in cubile feta.
152 (63.) Rabies canum sirio ardente homini pestifera, ut
2, 107 diximus, ita morsis letali aquae metu. quapropter obviam
itur per XXX eos dies, gallinaceo maxume fimo inmixto ca-
num cibis aut, si praevenerit morbus, veratro. 41. a morsu
vero unicum remedium oraculo quodam nuper repertum ra-
153 dix silvestris rosae quae cynorroda appellatur. Columella
auctor est, si quadragesimo die quam sit natus castretur
morsu cauda summusque eius articulus auferatur, insequi ner-
vom. exempto nec caudam crescere nec canes rabidos fieri.
Canem locutum in prodigiis, quod equidem adnotaverim, ac-
cepimus et serpentem latrasse, cum pulsus est regno Tar-
quinius.

42. (64.) Eidem Alexandro et equi magna raritas contigit. 154
Bucephalan eum vocarunt sive ab adspectu torvo sive ab insigni
taurini capitis armo inpressi. tredecim talentis ferunt ex Phi-
lonici Pharsalii grege emptum etiam tum puero capto eius de-
core. neminem hic alium quam Alexandrum regio instratu or-
natus recepit in sedem, alias passim recipiens. idem in proeliis
memoratae cuiusdam perhibetur operae, Thebarum oppugna-
tione volneratus in alium transire Alexandrum non passus, multa
praeterea eiusdem modi, propter quae rex defuncto ei duxit
exsequias urbemque tumulo circumdedit nomine eius. Nec 155
Caesaris dictatoris quemquam alium recepisse dorso equos
traditur, idemque similis hominis pedes priores habuisse,
hac effigie locatus ante Veneris Genetricis aedem. fecit et
divos Augustus equo tumulum, de quo Germanici Caesaris
carmen est. Agrigenti conplurium equorum tumuli pyrami-
das habent. equom adamatum a Semiramide usque ad coitum
Iuba auctor est. Scythici quidem equitatus equorum gloria 156
strepunt: occiso regulo ex provocatione dimicante hostem,
cum victor ad spoliandum venisset, ab equo eius ictibus mor-
suque confectum, alium detracto oculorum operimento et
cognito cum matre coitu petiisse praerupta atque exanima-
tum. aequa ex causa in Reatino agro laceratum prorigam in-
venimus. namque et cognationum intellectus his est, atque
in grege prioris anni sororem libentius etiam quam matrem
equa comitatur. Docilitas tanta est ut universus Sybaritani 157
exercitus equitatus ad symphoniae cantum saltatione quadam
moveri solitus inveniatur. iidem praesagiunt pugnam et amis-
sos lugent dominos, lacrimas interdum desiderio fundunt. in-
terfecto Nicomede rege equos eius inedia vitam finivit. Phy- 158
larchus refert Centaretum e Galatis in proelio occiso An-
tiocho potitum equo eius conscendisse ovantem, at illum in-
dignatione accensum domitis frenis, ne regi posset, praeci-
pitem in abrupta isse exanimatumque una. Philistus a Dio-
nysio relictum in caeno haerentem, ut sese evellisset, secu-
tum vestigia domini examine apium iubae inhaerente, eoque
in ostento tyrannidem a Dionysio occupatam.

(65.) Ingenia eorum inenarrabilia. iaculantes obsequia 159
experiuntur difficilis conatus corpore ipso nisuque invitan-

tium. iam tela humi collecta equiti porrigunt. nam in circo
ad currus iuncti non dubie intellectum adhortationis et glo-
160 riae fatentur. Claudi Caesaris saecularium ludorum circen-
sibus excusso in carceribus auriga albatis Corace occupa-
vere, primatum optinuere opponentes, effundentes, omnia-
que contra aemulos quae debuissent peritissimo auriga in-
sistente facientes, cum puderet hominum artis ab equis vinci,
161 peracto legitimo cursu ad cretam stetere. maius augurium
apud priscos plebeis circensibus excusso auriga ita ut si sta-
ret in Capitolium cucurrisse equos aedemque ter lustrasse,
maxumum vero eodem pervenisse a Veis cum palma et co-
rona effuso Ratumenna qui ibi vicerat, unde postea nomen
162 portae est. Sarmatae longinquo acturi inedia pridie prae-
parant eos, potum exiguum inpertientes, atque ita per cen-
tena milia et quinquaginta continuo cursu euntibus insident.
Vivont annis quidam quinquagenis, femina minore spatio. ea-
dem quinquennio finem crescendi capit, mares anno addito.
Forma equorum qualis maxume legi oporteat pulcherrime
quidem Vergilio vate absoluta est. sed et nos diximus in li-
bro de iaculatione equestri condito, et fere inter omnis con-
stare video. diversa autem circo ratio quaeritur. itaque cum
bimi in alio subiungantur imperio, non ante quinquennis ibi
certamen accipit.

163 (66.) Partum in eo genere undenis mensibus ferunt,
duodecimo gignunt. coitus verno aequinoctio bimo utrique
volgaris, sed a trimatu firmior partus. generat mas ad an-
nos triginta tris, utpote cum a circo post vicesimum annum
mittantur ad subolem. Opunte et ad quadraginta durasse tra-
164 dunt adiutum modo in attollenda priore parte corporis. sed
ad generandum paucis animalium minor fertilitas. qua de causa
intervalla admissurae dantur, nec tamen quindecim initus eius-
dem anni valet tolerare. equarum libido exstinguitur iuba
tonsa. gignunt annis omnibus ad quadragesimum. vixisse
165 equom septuaginta quinque annos proditur. in hoc genere
gravida stans parit, praeterque ceteras fetum diligit. et sane
equis amoris innasci veneficium hippomanes appellatum in
fronte, caricae magnitudine, colore nigro, quod statim edito
partu devorat feta aut partum ad ubera non admittit. si quis

praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur. amissa parente in grege armenti reliquae fetae educant orbum. Terram attingere ore triduo proxumo quam sit genitus negant posse. quo quis acrior in bibendo profundius naris mergit. Scythae per bella feminis uti malunt, quoniam urinam cursu non inpedito reddant.

(67.) Constat in Lusitania circa Olisiponem oppidum et 166
Tagum amnem equas Favonio flante obversas animalem concipere spiritum, idque partum fieri et gigni pernicissimum ita, sed triennium vitae non excedere. in eadem Hispania Gallaica gens est et Asturica. equini generis, — hi sunt quos thieldones vocamus, minore forma appellatos asturcones, — gignunt quibus non volgaris in cursu gradus sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio, unde equis tolutim capere incursum traditur arte. Equo fere qui homini morbi, praeterque vesicae conversio, sicut omnibus in genere veterino.

43. (68.) Asinum CCCC milibus nummum emptum Q. 167
Axio senatori auctor est M. Varro, haut scio an omnium pretio animalium victo. opera sine dubio generi mirifica, arando quoque, sed mularum maxume progeneratione. patria etiam spectatur in his, Arcadicis in Achaia, in Italia Reatinis. ipsum animal frigoris maxume inpatiens. ideo non generatur in Ponto, nec aequinoctio verno ut cetera pecua admittitur, sed solstitio. Mares in remissione operis deterio- 168
res. partus a tricesimo mense ocissimus, sed a trimatu legitimus. totidem quot equae et eisdem mensibus et simili modo. sed incontinens uterus urina genitale reddit, ni cogatur in cursum verberibus a coitu. raro geminos parit. paritura lucem fugit et tenebras quaerit, ne conspiciatur ab homine. gignit tota vita quae est ei ad trigesimum annum. Partus ca- 169
ritas summa, sed aquarum taedium maius. per ignis ad fetus tendunt. eaedem, si rivos minumus intersit, horrent ita ut pedes omnino caveant tinguere. nec nisi adsuetos potant fontis quae sunt in pecuariis atque ita ut sicco tramite ad potum eant. nec pontis transeunt per raritatem eorum tralucentibus fluviis. mirumque dictu, sitiunt et, si mutentur aquae, ut bibant cogendae exorandaeve sunt. nec nisi spatiosa in cubitu laxitas. varia namque somno visa concipiunt ictu pe-

dum crebro, qui nisi per inane emicuerit, repulsu durioris ma-
170 teriae clauditatem illico adfert. Quaestus ex iis opima prae-
dia exsuperant. notum est in Celtiberia singulas quadrin-
genta milia nummum enixas, mularum maxume partu. au-
rium referre in his et palpebrarum pilos aiunt. quamvis enim
unicolor reliquo corpore, totidem tamen colores quot ibi fuere
reddit. Pullos earum epulari Maecenas instituit multum eo
tempore praelatos onagris. post eum interiit auctoritas sa-
pori. Asino moriente viso celerrime id genus deficit.
171 44. (69.) Ex asino et equa mula gignitur mense tertio
decumo, animal viribus in labores eximium. ad talis partus
equas neque quadrimis minores neque decennibus maiores
legunt, arcerique utrumque genus ab altero narrant nisi in
infantia eius generis quod ineat lacte hausto. quapropter sub-
reptos pullos in tenebris equarum uberi, asinarumve eculeos
admovent. gignitur autem mula ex equo et asina, sed effre-
172 nis et tarditatis indomitae. laeta omina hae e vetulis. Con-
ceptum ex equo secutus asini coitus abortu perimit, non item
asini equos. feminas a partu optume septumo die inpleri
observatum, maris fatigatos melius inplere. quae non prius
quam dentis quos pullinos appellant iaciat conceperit ste-
rilis intellegitur, et quae non primo initu generare coeperit.
Equo et asina genitos maris hinnulos antiqui vocabant, con-
173 traque mulos quos asini et equae generarent. Observatum
e duobus diversis generibus nata tertii generis fieri et neu-
tri parentum esse similia, eaque ipsa quae sunt ita nata non
gignere in omni animalium genere, idcirco mulas non parere.
est in annalibus nostris peperisse saepe, verum prodigi loco
habitum. Theophrastus volgo parere in Cappadocia tradit,
sed esse id animal ibi sui generis. Mulae calcitratus inhi-
174 betur vini crebriore potu. In plurium Graecorum est moni-
mentis cum equa muli coitu natum quem vocaverint ginnum,
id est parvum mulum. generantur ex equa et onagris man-
suefactis mulae veloces in cursu, duritia eximia pedum, ve-
rum strigoso corpore, indomito animo. sed generator ona-
gro et asina genitus omnis antecellet. onagri in Phrygia
et Lycaonia praecipui. pullis eorum ceu praestantibus sa-
175 pore Africa gloriatur, quos lalisiones appellat. Mulum

LXXX annis vixisse Atheniensium monimentis adparet. gavisi namque, cum templum in arce facerent, quod derelictus senecta scandentia iumenta comitatu nisuque exhortaretur, decretum fecere ne frumentarii negotiatores ab incerniculis eum arcerent.

45. (70.) Bubus Indicis camelorum altitudo traditur, cor- 176
nua in latitudinem quaternorum pedum. in nostro orbe Epiroticis laus maxuma a Pyrri, ut ferunt, iam inde regis cura. id consecutus est non ante quadrimatum ad partus vocando. praegrandes itaque fuere et hodieque reliquiae stirpium durant. at nunc anniculae fecunditatem poscuntur, tolerantius tamen bimae, tauri generationem quadrimi. inplent singuli denas eodem anno, tradunt. si autem post coitum in dexteram partem abeant tauri, generatos maris esse, si in laevam, feminas. conceptio uno initu peragitur, quae si forte pererravit, 177
vigesimum post diem marem femina repetit. pariunt mense decumo. quidquid ante genitum inutile est. sunt auctores ipso conplente decumum mensem die parere. gignunt raro geminos. coitus a delphini exortu a. d. pridie nonas Ianuarias diebus triginta, aliquis et autumno, gentibus quidem quae lacte vivont ita dispensatus ut omni tempore anni supersit id alimentum. tauri non saepius quam bis die ineunt. Boves 178
animalium soli et retro ambulantes pascuntur, apud Garamantas quidem haut aliter. Vita feminis quindenis annis longissima, maribus vicenis. robur in quinquennatu. lavatione calidae aquae traduntur pinguescere, et si quis incisa cute spiritum harundine in viscera adigat. Non degeneres existu- 179
mandi etiam minus laudato adspectu. plurumum lactis Alpinis quibus minumum corporis, plurumum laboris capite non cervice iunctis. Syriacis non sunt palearia sed gibber in dorso. Carici quoque in parte Asiae foedi visu tubere super armos a cervicibus eminente, luxatis cornibus, excellentes in opere narrantur, cetero nigri coloris candidive ad laborem damnantur. tauris minora quam bubus cornua tenuioraque. Domitura boum in trimatu, postea sera, ante praematura. 180
optume cum domito iuvencus inbuitur. socium enim laboris agrique culturae habemus hoc animal tantae apud priores curae ut sit inter exempla damnatus a populo Romano die

dicta qui concubino procaci rure omassum edisse se negante
occiderat bovem, actusque in exsilium tamquam colono suo
181 interempto. Tauris in adspectu generositas, torva fronte,
auribus saetosis, cornibus in procinctu dimicationem poscen-
tibus. sed tota conminatio prioribus in pedibus. stat ira gli-
scente alternos replicans spargensque in alvom harenam et
182 solus animalium eo stimulo ardescens. Vidimus ex imperio
dimicantis et ideo monstratos rotari, cornibus cadentis excipi
iterumque resurgere, modo iacentis ex humo tolli, bigarum-
que etiam curru citato velut aurigas insistere. Thessalorum
gentis inventum est equo iuxta quadripedante cornu intorta
cervice tauros necare. primus id spectaculum dedit Romae
183 Caesar dictator. Hinc victimae opimae et laudatissima deo-
rum placatio. huic tantum animali omnium quibus procerior
cauda non statim nato consummatae ut ceteris mensurae.
crescit uni donec ad vestigia ima perveniat. quamobrem
victimarum probatio in vitulo ut articulum suffraginis contin-
gat. breviore non litant. hoc quoque notatum vitulos ad aras
umeris hominis adlatos non fere litare, sicut [nec claudicante]
nec aliena hostia deos placari, nec trahente se ab aris. Est
frequens in prodigiis priscorum bovem locutum, quo nun-
tiato senatum sub divo haberi solitum.
184 46. (71.) Bos in Aegypto etiam numinis vice colitur.
Apim vocant. insigne ei in dextro latere candicans macula
cornibus lunae crescere incipientis, nodus sub lingua quem
cantharum appellant. non est fas eum certos vitae excedere
annos, mersumque in sacerdotum fonte necant quaesituri
luctu alium quem substituant, et donec invenerint maerent
derasis etiam capitibus. nec tamen umquam diu quaeritur.
185 inventus deducitur Memphim a sacerdotibus. delubra ei ge-
mina, quae vocant thalamos, auguria populorum. alterum
intrasse laetum est, in altero dira portendit. responsa privis
dat e manu consulentium cibum capiendo. Germanici Caesa-
ris manum aversatus est haut multo postea exstincti. cetero
secretus, cum se proripuit in coetus, incedit submoto, greges-
que puerorum comitantur carmen honori eius canentium. in-
tellegere videtur et adorari velle. hi greges repente lym-
186 phati futura praecinunt. femina bos ei semel anno ostendi-

tur, suis et ipsa insignibus, quamquam aliis, semperque eodem die et inveniri eam et exstingui tradunt. Memphi est locus in Nilo quem a figura vocant Phialam omnibus annis ibi auream pateram argenteamque mergentes diebus quos habent natalis Apis. septem hi sunt, mirumque neminem per eos a crocodilis attingi, octavo post horam diei sextam redire beluae feritatem.

47. (72.) Magna et pecori gratia vel in placamentis 187
deorum vel in usu vellerum. ut boves victum hominum excolunt ita corporum tutela pecori debetur. generatio bimis utrimque ad novenos annos, quibusdam et ad decumum. primiparis minores fetus. coitus omnibus ab arcturi occasu, id est a. d. III. idus Maias ad aquilae occasum X. kal. Augustas. gerunt partum diebus centum quinquaginta. postea concepti invalidi. cordos vocabant antiqui post id tempus natos. multi hibernos agnos praeferunt vernis, quoniam magis intersit ante solstitium quam ante brumam firmos esse solumque hoc animal utiliter bruma nasci. arieti naturale agnas fastidire, 188
senectam ovium sonsectari, et ipse senecta melior, mutilus quoque utilior. ferocia eius cohibetur cornu iuxta aurem terebrato. dextro teste praeligato feminas generat, laevo maris. tonitrua solitariis ovibus abortus inferunt. remedium est congregare eas, ut coetu iuventur. aquilonis flatu maris 189
concipi dicunt, austri feminas, atque in eo genere arietum maxume spectantur ora, quia cuius coloris sub lingua habuere venas eius et lanicium in fetu est, variumque, si plures fuere. et mutatio aquarum potusque variat. Ovium summa genera duo, tectum et colonicum, illud mollius, hoc in pascuo delicatius, quippe cum tectum rubis vescatur. operimenta ei ex Arabicis praecipua.

48. (73.) Lana autem laudatissima Apula et quae in Ita- 190
lia Graeci pecoris appellatur, alibi Italica. tertium locum Milesiae oves optinent. Apulae breves villo nec nisi paenulis celebres. circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem habent, in Asia vero eodem genere Laodiceae. alba Circumpadanis nulla praefertur, nec libra centenos nummos ad hoc aevi excessit ulla. oves non ubique tondentur, durat 191
quibusdam in locis vellendi mos. colorum plura genera, quippe

cum desint etiam nomina eis. quas nativas appellant aliquot
modis Hispania, nigri velleris praecipuas habet Pollentia
iuxta Alpis, iam Asia rutili quas Erythraeas vocant, item
Baetica, Canusium fulvi, Tarentum et suae pulliginis. sucidis
omnibus medicata vis. Istriae Liburniaeque pilo propior quam
lanae, pexis aliena vestibus et quam Salacia scutulato textu
commendat in Lusitania. similis circa Piscenas provinciae Nar-
bonensis, similis et in Aegypto, ex qua vestis detrita usu
pingitur rursusque aevo durat. est et hirtae pilo crasso in
tapetis antiquissima gratia. iam certe priscos iis usos Home-
rus auctor est. aliter haec Galli pingunt, aliter Parthorum
192 gentes. Lanae et per se coactam vestem faciunt et, si ad-
datur acetum, etiam ferro resistunt, immo vero etiam ignibus
novissimo sui purgamento. quippe aenis polientium extractae
in tomenti usum veniunt Galliarum, ut arbitror, invento. certe
Gallicis hodie nominibus discernitur, nec facile dixerim qua
193 id aetate coeperit. antiquis enim torus e stramento erat,
qualiter etiam nunc in castris. gausapa patris mei memoria
coepere amphimallia nostra, sicut villosa etiam ventralia.
nam tunica lati clavi in modum gausapae texi nunc primum
incipit. Lanarum nigrae nullum colorem bibunt. de reliqua-
9,134 sq. rum infectu suis locis dicemus in conchyliis maris aut herba-
21,45 sq. rum natura.
194 (74.) Lanam in colu et fuso Tanaquilis, quae eadem Gaia
Caecilia vocata est, in templo Sanci durasse prodente se au-
ctor est M. Varro, factamque ab ea togam regiam undula-
tam in aede Fortunae, qua Ser. Tullius fuerat usus. inde fa-
ctum ut nubentis virgines comitaretur colus compta et fusus
cum stamine. ea prima texuit rectam tunicam, qualis cum
195 toga pura tirones induuntur novaeque nuptae. undulata ve-
stis prima e laudatissimis fuit. inde sororiculata defluxit.
Togas rasas Phryxianasque divi Augusti novissimis tempori-
bus coepisse scribit Fenestella. crebrae papaveratae anti-
quiorem habent originem iam sub Lucilio poeta in Torquato
notatae. praetextae apud Etruscos originem invenere. tra-
beis usos accipio reges, pictas vestis iam apud Homerum fuisse,
196 unde triumphales natae. acu facere id Phryges invenerunt,
ideoque Phrygioniae appellatae sunt. aurum intexere in ea-

dem Asia invenit Attalus rex, unde nomen Attalicis. colores diversos picturae intexere Babylon maxume celebravit et nomen inposuit. plurumis vero liciis texere quae polymita appellant Alexandria instituit, scutulis dividere Gallia. Metellus Scipio tricliniaria Babylonica sestertium octingentis milibus venisse iam tunc ponit in Catonis criminibus, quae Neroni principi quadragiens sestertio nuper stetere. Servi 197
Tulli praetextae, quibus signum Fortunae ab eo dicatae coopertum erat, duravere ad Seiani exitum, mirumque fuit neque defluxisse eas neque teredinum iniurias sensisse annis DLX. Vidimus iam et viventium vellera purpura, cocco, conchylio, sesquipedalibus libris infecta, velut sic nasci cogente luxuria.

(75.) In ipsa ove satis generositatis ostenditur brevitate 198
crurum, ventris vestitu. quibus nudus esset apicas vocabant damnabantque. Syriae cubitales ovium caudae, plurumumque in ea parte lanici. Castrari agnos nisi quinquemestris praematurum existumatur.

49. Est in Hispania, sed maxume Corsica, non maxume 199
absimile pecori genus musmonum caprino villo quam pecoris velleri propius, quorum e genere et ovibus natos prisci Umbros vocarunt. Infirmissimum pecori caput, quamobrem aversum a sole pasci cogendum. quam stultissima animalium lanata. qua timuere ingredi, unum cornu raptum sequontur. vita longissima anni X, in Aethiopia XIII. capris eodem loco XI, in reliquo orbe plurumum octoni. utrumque genus intra quartum coitum inpletur.

50. (76.) Caprae pariunt et quaternos, sed raro admo- 200
dum. ferunt quinque mensibus, ut oves. capri pinguitudine sterilescunt. ante trimos minus utiliter generant et in senecta ultra quadriennium. incipiunt septumo mense adhuc lactentes. mutilum in utroque sexu utilius. primus in die coitus non inplet, sequens efficacior ac deinde. concipiunt Novembri mense ut Martio pariant turgescentibus virgultis, aliquando anniculae, semper bimae, in trimatu inutiles. pariunt octonis annis. abortus frigori obnoxius. Oculos subfusos capra 201
iunci puncto sanguine exonerat, caper rubi. sollertiam eius animalis Mutianus visam sibi prodidit in ponte praetenui, duabus obviis e diverso cum circumactum angustiae non cape-

rent nec reciprocationem longitudo in exilitate caeca, tor-
rente rapido minaciter subterfluente, alteram decubuisse atque
202 ita alteram proculcatae supergressam. Maris quam maxume
simos, longis auribus infractisque, armis quam villosissimis
probant. feminarum generositatis insigne laciniae corpori-
bus a cervice binae dependentes. Non omnibus cornua, sed
quibus sunt, in his et indicia annorum per incrementa nodo-
rum. mutilis lactis maior ubertas. auribus eas spirare, non
naribus, nec umquam febri carere Archelaus auctor est.
ideo fortassis anima his quam ovibus ardentior calidioresque
203 concubitus. Tradunt et noctu non minus cernere quam in-
terdiu. ideo, si caprinum iecur vescantur, restitui vespertinam
aciem his quos nyctalopas vocant. in Cilicia circaque Syrtis
villo tonsili vestiuntur. capras in occasum declivi sole in
pascuis negant contueri inter sese sed aversas iacere, reli-
quis autem horis adversas et inter cognationes. Dependet
204 omnium mento villus quem aruncum vocant. hoc si quis ad-
prehensam ex grege unam trahat, ceterae stupentes spectant.
id etiam evenire, cum quandam herbam aliqua ex eis momor-
derit. Morsus earum arbori exitialis. olivam lambendo quo-
que sterilem faciunt, eaque ex causa Minervae non inmolantur.
205 51. (77.) Suilli pecoris admissura a favonio ad aequi-
noctium vernum, aetas octavo mense, quibusdam in locis
etiam quarto, usque ad octavom annum. partus bis anno,
tempus utero quattuor mensum, numerus fecunditati ad vi-
cenos, sed educare nequeunt tam multos. diebus decem
circa brumam statim dentatos nasci Nigidius tradit. inplen-
tur uno coitu, qui et geminatur propter facilitatem aboriendi.
remedium, ne prima subatione neque ante flaccidas auris
206 coitus fiat. mares non ultra trimatum generant. feminae
senectute fessae cubantes coeunt. comesse fetus his non
est prodigium. suis fetus sacrificio die quinto purus est, pe-
coris die septumo, bovis tricesimo. Coruncanius ruminalis
hostias donec bidentes fierent puras negavit. Sues oculo
amisso putant cito exstingui, alioqui vita ad quindecim an-
nos, quibusdam et vicenos. verum efferantur, et alias ob-
207 noxium genus morbis, anginae maxume et strumae. index
suis invalidae cruor in radice saetae dorso evolsae, caput

obliquom in incessu. paenuriam lactis praepingues sentiunt,
et primo fetu minus sunt numerosae. In luto volutatio ge-
neri grata. intorta cauda. id etiam notatum, facilius litare
in dexterum quam in laevom detorta. pinguescunt LX die-
bus, sed magis tridui inedia saginatione orsa. animalium hoc
maxume brutum, animamque ei pro sale datam non inlepide
existumabatur. conpertum agnitam vocem suarii furto abactis, 208
mersoque navigio inclinatione lateris unius remeasse. quin
et duces in urbe forum nundinarium domosque petere di-
scunt, et feri sapiunt palude confundere urinam ** fugam le-
vare. Castrantur feminae sic quoque uti et cameli post bi- 209
dui inediam suspensae pernis prioribus volva recisa. cele-
rius ita pinguescunt. adhibetur et ars iecori feminarum sicut
anserum, inventum M. Apici, fico arida saginatis, a satie ne-
catis repente mulsi potu dato. neque alio ex animali nume-
rosior materia ganeae. quinquaginta prope sapores, cum ce-
teris singuli. hinc censoriarum legum paginae interdictaque
cenis abdomina, glandia, testiculi, volvae, sincipita verrina,
ut tamen Publi mimorum poetae cena, postquam servitutem
exuerat, nulla memoretur sine abdomine, etiam vocabulo su-
minis ab eo inposito.

(78.) Placuere autem et feri sues. iam Catonis censo- 210
ris orationes aprunum exprobrant callum. in tris tamen par-
tis diviso media ponebatur, lumbus aprunus appellata. soli-
dum aprum Romanorum primus in epulis adposuit P. Servi-
lius Rullus, pater eius Rulli qui Ciceronis consulatu legem
agrariam promulgavit. tam propinqua origo nunc cotidianae
rei est. et hoc annales notarunt, horum scilicet ad emenda-
tionem morum quibus non tota quidem cena sed in principio
bini ternique pariter manduntur apri.

52. Vivaria eorum ceterorumque silvestrium primus to- 211
gati generis invenit Fulvius Lippinus. in Tarquiniensi feras
pascere instituit. nec diu imitatores defuere L. Lucullus et
Q. Hortensius. Sues ferae semel anno gignunt. maribus in 212
coitu plurima asperitas. tunc inter se dimicant indurantes
attritu arborum costas lutoque se tergorantes. feminae in
partu asperiores, et fere similiter in omni genere bestiarum.
apris maribus nonnisi anniculis generatio. in India cubitales

dentium flexus gemini ex rostro, totidem a fronte ceu vituli cornua exeunt. pilus aereo similis agrestibus, ceteris niger. at in Arabia suillum genus non vivit.

213 53. (79.) In nullo genere aeque facilis mixtura cum fero, qualiter natos antiqui hybridas vocabant ceu semiferos, ad homines quoque ut in C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam appellatione tralata. non in suibus autem tantum sed in omnibus quoque animalibus cuiuscumque generis ullum est
7, 9 sqq. placidum eiusdem invenitur et ferum, utpote cum hominum
214 etiam silvestrium tot genera praedicta sint. caprae tamen in plurumas similitudines transfigurantur. sunt capreae, sunt rupicaprae, sunt ibices pernicitatis mirandae, quamquam onerato capite vastis cornibus gladiorumque vaginis. in haec se librat ut tormento aliquo rotatus in petras, potissimum e monte aliquo in alium transilire quaerens, atque recussu pernicius quo libuerit exultat. sunt et oryges, soli quibusdam dicti contrario pilo vestiri et ad caput verso. sunt et damae et pygargi et strepsicerotes multaque alia haut dissimilia. sed illa Alpes, haec transmarini situs mittunt.

215 54. (80.) Simiarum quoque genera hominis figurae proxuma caudis inter se distinguntur. mira sollertia. visco inungui laqueisque calciari imitatione venantium tradunt, Mucianus et latrunculis lusisse fictas cera icones usu distinguente. luna cava tristis esse quibus in eo genere cauda sit, novam exsultatione adorari. nam defectum siderum et ceterae pa-
216 vent quadripedes. Simiarum generi praecipua erga fetum adfectio. gestant catulos quae mansuefactae intra domos peperere, omnibus demonstrant tractarique gaudent, gratulationem intellegentibus similes. itaque magna ex parte conplectendo necant. efferatior cynocephalis natura sicut satyris. callitriches toto paene adspectu differunt, barba est in facie, cauda late fusa primori parte. hoc animal negatur vivere in alio quam Aethiopiae quo gignitur caelo.

217 55. (81.) Et leporum plura sunt genera. in Alpibus candidi quibus hibernis mensibus pro cibatu nivem credunt esse. certe liquescente ea rutilescunt annis omnibus, et est alioqui animal intolerandi rigoris alumnum. leporum generis sunt et quos Hispania cuniculos appellat, fecunditatis innu-

merae famemque Baliarum insulis populatis messibus adferentes. fetus ventri exsectos vel uberibus ablatos non repurgatos interaneis gratissimo in cibatu habent. laurices vocant. certum est Baliaricos adversus proventum eorum auxi- 218
lium militare a divo Augusto petiisse. magna propter venatum eum viverris gratia est. iniciunt eas in specus qui sunt multifores in terra, unde et nomen animali, atque ita eiectos superne capiunt. Archelaus auctor est quot sint corporis cavernae ad excrementa lepori totidem annos esse aetatis. varius certe numerus reperitur. idem utramque vim singulis inesse ac sine mare aeque gignere. Benigna circa hoc natura innocua 219
et esculenta animalia fecunda generavit. lepus omnium praedae nascens solus praeter dasypodem superfetat aliud educans, aliud in utero pilis vestitum, aliud inplume, aliud inchoatum gerens pariter. Nec non et vestis leporino pilo facere temptatum est, tactu non perinde molli, ut in cute, propter brevitatem pili dilabidas. 56. (82.) hi mansuescunt raro, 220
cum feri dici iure non possint, conplura namque sunt nec placida nec fera, sed mediae inter utrumque naturae, ut in volucribus hirundines, apes, in mari delphini.

57. Quo in genere multi et hos incolas domuum posuere 221
muris, haut spernendum in ostentis etiam publicis animal. adrosis Lanuvi clipeis argenteis Marsicum portendere bellum, Carboni imperatori apud Clusium fasciis quibus in calciatu utebatur exitium. plura eorum genera in Cyrenaica regione, alii lata fronte, alii acuta, alii irenaceorum genere pungentibus pilis. Theophrastus auctor est in Gyara insula 222
cum incolas fugaverint, ferrum quoque rosisse eos, id quod natura quadam et ad Chalybas facere in ferrariis officinis. aurariis quidem in metallis ob hoc alvos eorum excidi semperque furtum id deprehendi tantam esse dulcedinem furandi. Venisse murem CC denáriis Casilinum obsidente Hannibale, eumque qui vendiderat fame interiisse, emptorem vixisse, annales tradunt. Cum candidi provenere, laetum faciunt osten- 223
tum. nam soricum occentu dirimi auspicia annalis refertos habemus. Sorices et ipsos hieme condi auctor est Nigidius, sicut glires, quos censoriae leges princepsque M. Scaurus in consulatu non alio modo cenis ademere quam conchylia

bus volvont, et alias tanta thynnorum multitudine, ut Magni
Alexandri classis haut alio modo quam hostium acie obvia
contrarium agmen adversa fronte direxerit. aliter sarisis non
erat evadere. non voce, non sonitu, non ictus fragore
6 terrentur, nec nisi ruina turbantur. Cadara appellatur Rubri
maris paeninsula ingens. huius obiectu vastus efficitur sinus
duodecim dierum et noctium remigio enavigatus Ptolemaeo
regi, quando nullius aurae recipit flatum. huius loci quiete
praecipue ad inmobilem magnitudinem beluae adulescunt.
7 Gedrosos qui Arabim amnem adcolunt Alexandri Magni clas-
sium praefecti prodiderunt in domibus fores maxillis belua-
rum facere, ossibus tecta contignare, ex quibus multa qua-
dragenum cubitorum longitudinis reperta. exeunt et pecori
similes beluae ibi in terram pastaeque radices fruticum re-
meant, et quaedam equorum, asinorum, taurorum capitibus
quae depascuntur sata.
8 4. (3.) Maxumum animal in Indico mari pristis et ba-
laena est, in Gallico oceano physeter ingentis columnae
modo se attollens altiorque navium velis diluviem quandam
eructans, in Gaditano oceano arbor in tantum vastis dispansa
ramis ut ex ea causa fretum numquam intrasse credatur.
adparent et rotae appellatae a similitudine, quaternis distin-
ctae radiis, modiolos earum oculis duobus utrimque clau-
dentibus.
9 5. (4.) Tiberio principi nuntiavit Olisiponensium legatio
ob id missa visum auditumque in quodam specu concha ca-
nentem Tritonem qua noscitur forma. et Nereidum falsa non
est, squamis modo hispido corpore etiam qua humanam effi-
giem habent. namque haec in eodem spectata litore est,
cuius morientis etiam gannitum tristem adcolae audivere longe.
et divo Augusto legatus Galliae conpluris in litore adparere
10 exanimis Nereidas scripsit. Auctores habeo in equestri or-
dine splendentis visum ab his in Gaditano oceano marinum
hominem toto corpore absoluta similitudine. adscendere eum
navigia nocturnis temporibus statimque degravari quas inse-
derit partis et, si diutius permaneat, etiam mergi. Tiberio
principe contra Lugdunensis provinciae litus in insula simul
trecentas amplius beluas reciprocans destituit oceanus mirae

varietatis et magnitudinis, nec pauciores in Santonum litore
interque reliquas elephantos et arietes candore tantum cor-
nibus adsimulatis, Nereidas vero multas. Turranius prodidit 11
expulsam beluam in Gaditano litore cuius inter duas pinnas
ultimae caudae cubita sedecim fuissent, dentes eiusdem CXX,
maxumi dodrantium mensura, minumi semipedum. Beluae
cui dicebatur exposita fuisse Andromeda ossa Romae adpor-
tata ex oppido Iudaeae Iope ostendit inter reliqua miracula
in aedilitate sua M. Scaurus longitudine pedum XL, altitudine
costarum Indicos elephantos excedente, spinae crassitudine
sesquipedali.

6. (5.) Balaenae et in nostra maria penetrant. in Gadi- 12
tano oceano non ante brumam conspici eas tradunt, condi au-
tem statis temporibus in quodam sinu placido et capaci mire
gaudentis ibi parere. hoc scire orcas, infestam his beluam et
cuius imago nulla repraesentatione exprimi possit alia quam
carnis inmensae dentibus truculentae. inrumpunt ergo in 13
secreta ac vitulos earum aut fetas vel etiamnum gravidas
lancinant morsu, incursuque ceu Liburnicarum rostris fodiunt.
illae ad flexum inmobiles, ad repugnandum inertes et pondere
suo oneratae, tunc quidem et utero graves pariendive poenis
invalidae, solum auxilium novere in altum profugere et se
toto defendere oceano. contra orcae occurrere laborant se-
seque opponere et caveatas angustiis trucidare, in vada ur-
guere, saxis inlidere. spectantur ea proelia ceu mari ipsi
sibi irato, nullis in sinu ventis, fluctibus vero ad anhelitus
ictusque quantos nulli turbines volvont. orca et in portu 14
Ostiensi visa est oppugnata a Claudio principe. venerat tum
exaedificante eo portum invitata naufragiis tergorum advecto-
rum e Gallia, satiansque se per conpluris dies alveum in vado
sulcaverat attumulata fluctibus in tantum ut circumagi nullo
modo posset et, dum saginam persequitur, in litus fluctibus
propulsa emineret dorso multum supra aquas carinae vice
inversae. praetendi iussit Caesar plagas multiplicis inter ora 15
portus, profectusque ipse cum praetorianis cohortibus po-
pulo Romano spectaculum praebuit lanceas congerente mi-
lite e navigiis adsultantibus, quorum unum mergi vidimus re-
flatu beluae oppletum unda.

16 (6.) Ora balaenae habent in frontibus, ideoque summa aqua natantes in sublime nimbos efflant. 7. spirant autem confessione omnium et paucissima alia in mari quae internorum viscerum pulmonem habent, quoniam sine eo spirare animal nullum putatur. nec piscium branchias habentis anhelitum reddere ac per vicis recipere existumant quorum haec opinio est, nec multa alia genera etiam branchiis carentia, in qua sententia fuisse Aristotelem video et
17 multis persuasisse doctrina indignius. nec me protinus huic opinioni eorum accedere haut dissimulo, quoniam et pulmonum vice possunt alia spirabilia inesse viscera ita volente natura, sicut pro sanguine est multis alius umor. in aquas quidem penetrare vitalem hunc halitum quis miretur qui etiam reddi ab his eum cernat et in terras quoque tanto spissiorem naturae partem penetrare argumento animalium quae semper
18 defossa vivont, ceu talpae? accedunt apud me certe efficacia ut credam etiam omnia in aquis spirare naturae suae sorte, primum saepe adnotata piscium aestivo calore quaedam anhelatio et alia tranquillo velut oscitatio, ipsorum quoque qui sunt in adversa opinione de somno piscium confessio, — quis enim sine respiratione somno locus? — praeterea bullantium aquarum sufflatio lunaeque effectu concharum quoque corpora augescentia. super omnia est quod esse auditum et odoratum piscibus non erit dubium, ex aeris utrumque materia. odorem quidem non aliud quam infectum aera intellegi possit. quamobrem de his opinetur ut cuique libitum
19 erit. Branchiae non sunt balaenis, nec delphinis. haec duo genera fistulis spirant quae ad pulmonem pertinent, balaenis a fronte, delphinis a dorso. et vituli marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra. item testudines, de
35 sqq. quibus mox plura.

20 8. (7.) Velocissimum omnium animalium, non solum marinorum, est delphinus ocior volucre, acrior telo, ac nisi multum infra rostrum os illi foret medio paene in ventre, nullus piscium celeritatem eius evaderet. sed adfert moram providentia naturae, quia nisi resupini atque conversi non corripiunt, quae causa praecipue velocitatem eorum ostendit. nam qui fame conciti fugientem in vada ima persecuti

piscem diutius spiritum continere ut arte missi ad respiran-
dum emicant, tantaque vi exsiliunt ut plerumque vela navium
transvolent. vagantur fere coniugia, pariunt catulos decumo 21
mense aestivo tempore, interim et binos. nutriunt uberibus,
sicut balaena, atque etiam gestant fetus infantia infirmos. quin
et adultos diu comitantur magna erga partum caritate. adu- 22
lescunt celeriter, decem annis putantur ad summam magnitu-
dinem pervenire. vivont et tricenis, quod cognitum praecisa
cauda in experimentum. abduntur tricenis diebus circa canis
ortum occultanturque incognito modo, quod eo magis mirum
est, si spirare in aqua non queunt. solent in terram erum-
pere incerta de causa, nec statim tellure tacta moriuntur,
multoque ocius fistula clausa. lingua est his contra naturam 23
aquatilium mobilis, brevis atque lata, haut differens suillae.
pro voce gemitus humano similis, dorsum repandum, rostrum
simum. qua de causa nomen simonis omnes miro modo agno-
scunt maluntque ita appellari.

(8.) Delphinus non homini tantum amicum animal, ve- 24
rum et musicae arti, mulcetur symphoniae cantu et praeci-
pue hydrauli sono. hominem non expavescit ut alienum, ob-
viam navigiis venit, adludit exsultans, certat etiam et quamvis
plena praeterit vela. Divo Augusto principe Lucrinum lacum 25
invectus pauperis cuiusdam puerum ex Baiano Puteolos in lu-
dum literarium itantem, cum meridiano inmorans appellatum
eum simonis nomine saepius fragmentis panis quem ob iter
ferebat adlexisset, miro amore dilexit. — pigeret referre, ni
res Maecenatis et Fabiani et Flavi Alfi multorumque esset
litteris mandata, — quocumque diei tempore inclamatus a puero
quamvis occultus atque abditus ex imo advolabat pastusque
e manu praebebat adscensuro dorsum, pinnae aculeos velut
vagina condens, receptumque Puteolos per magnum aequor
in ludum ferebat simili modo revehens pluribus annis, donec
morbo exstincto puero subinde ad consuetum locum ventitans
tristis et maerenti similis ipse quoque, quod nemo dubitaret,
desiderio exspiravit. Alius intra hos annos in Africo litore 26
Hipponis Diarryti simili modo ex hominum manu vescens
praebensque se tractandum et adludens nantibus inpositos-
que portans unguento perunctus a Flaviano proconsule Afri-

cae et sopitus, ut adparuit, odoris novitate fluctuatusque si-
milis exanimi caruit hominum conversatione ut iniuria fuga-
tus per aliquot menses, mox reversus in eodem miraculo fuit.
iniuriae potestatum in hospitalis ad visendum venientium
27 Hipponensis in necem eius conpulerunt. Ante haec similia
de puero in Iaso urbe memorantur, cuius amore spectatus
longo tempore, dum abeuntem in litus avide sequitur, in ha-
renam invectus exspiravit. puerum Alexander Magnus Baby-
lone Neptunio sacerdotio praefecit amorem illum numinis
propitii fuisse interpretatus. In eadem urbe Iaso Hegeside-
mus scribit et alium puerum Hermian nomine similiter mari
perequitantem, cum repentinae procellae fluctibus exanimatus
esset, relatum, delphinumque causam leti fatentem non re-
28 versum in maria atque in sicco exspirasse. Hoc idem et Nau-
pacti accidisse Theophrastus tradit. nec modus exemplorum.
eadem Amphilochi et Tarentini de pueris delphinisque nar-
rant. quae faciunt ut credatur Arionem quoque citharoedicae
artis, interficere nautis in mari parantibus ad intercipiendos
eius quaestus, eblanditum ut prius caneret cithara congre-
gatis cantu delphinis, cum se iecisset in mare, exceptum ab
uno Taenarum in litus pervectum.

29 (9.) Est provinciae Narbonensis et in Nemausiensi agro
stagnum Latera appellatum, ubi cum homine delphini socie-
tate piscantur. innumera vis mugilum stato tempore an-
gustis faucibus stagni in mare erumpit observata aestus re-
ciprocatione. qua de causa praetendi non queunt retia aeque
molem ponderis nullo modo toleratura, etiamsi non sollertia
insidietur tempori. simili ratione in altum protinus tendunt
quod vicino gurgite efficitur, locumque solum pandendis re-
30 tibus habilem effugere festinant. quod ubi animadvertere
piscantes, — concurrit autem multitudo temporis gnara et ma-
gis etiam voluptatis huius avida, — totusque populus e litore
quanto potest clamore conciet simonem spectaculi in eventum,
celeriter delphini exaudiunt desideria aquilonum flatu vocem
prosequente, austro vero tardius ex adverso referente. sed
31 tum quoque inproviso in auxilium advolant. properare ad-
paret acies quae protinus disponitur in loco ubi coniectus
est pugnae. opponunt sese ab alto trepidosque in vada ur-

guent. tum piscatores circumdant retia furcisque sublevant. mugilum nihilominus velocitas transilit. at illos excipiunt delphini et occidisse ad praesens contenti cibos in victoriam differunt. opere proelium fervet includique se retibus fortis- 32
sime urguentes gaudent ac, ne id ipsum fugam hostium stimulet, inter navigia et retia natantisve homines ita sensim elabuntur ut exitum non aperiant. saltu, quod est alias blandissimum his, nullus conatur evadere, ni submittantur sibi retia. egressus protinus ante vallum proeliatur. ita peracta captura quos interemere diripiunt. sed enixioris operae quam in unius diei praemium conscii sibi opperiuntur in posterum, nec piscibus tantum sed et intrita panis e vino satiantur.

(10.) Quae de eodem genere piscandi in Latio sinu Mu- 33
tianus tradit hoc differunt, quod ultro neque inclamati praesto sint partisque e manibus accipiant et suum quaeque cymba e delphinis socium habeat quamvis noctu et ad facis. Ipsis quoque inter se publica est societas. capto a rege Cariae adligatoque in portu ingens reliquorum convenit multitudo maestitia quadam quae posset intellegi miserationem petens, donec dimitti rex eum iussit. quin et parvos semper aliquis grandior comitatur ut custos, conspectique iam sunt defunctum portantes, ne laceraretur a beluis.

9. (11.) Delphinorum similitudinem habent qui vocan- 34
tur thursiones. distant et tristitia quidem adspectatus, abest enim illa lascivia, maxume tamen rostris canicularum maleficentiae adsimulati.

10. (12.) Testudines tantae magnitudinis Indicum mare 35
emittit ut singularum superficie habitabilis casas integant atque inter insulas Rubri praecipue maris his navigent cymbis. capiuntur multis quidem modis, sed maxume evectae in summa pelagi antemeridiano tempore blandito, eminente toto dorso per tranquilla fluitantes, quae voluptas libere spirandi in tantum fallit oblitas sui ut solis vapore siccato cortice non queant mergi invitaeque fluitent opportunae venantium praedae. fe- 36
runt et pastum egressas noctu avideque saturatas lassari atque, ut remeaverint matutino, summa in aqua obdormiscere. id prodi stertentium sonitu. tum adnatare, leniterque singulis ternos. a duobus in dorsum verti, a tertio laqueum inici su-

pinae atque ita e terra a pluribus trahi. in Phoenicio mari
haut ulla difficultate capiuntur, ultroque veniunt stato tem-
37 pore anni in amnem Eleutherum effusa multitudine. Dentes
non sunt testudini, sed rostri margines acuti superna parte
inferiorem claudente pyxidum modo. tanta oris duritia ut la-
pides comminuunt. in mari conchyliis vivont, in terram egres-
sae herbis. pariunt ova avium ovis similia ad centena nu-
mero, eaque defossa extra aquas et cooperta terra ac pa-
vita pectore et conplanata incubant noctibus. educunt fetus
annuo spatio. quidam oculis spectandoque ova foveri ab iis
putant, feminas coitum fugere, donec mas festucam aliquam
38 inponat aversae. Trogodytae cornigeras habent ut in lyra
adnexis cornibus latis sed mobilibus, quorum in natando re-
migio se adiuvant. celtium id vocatur, eximiae testudinis sed
rarae. namque scopuli praeacuti Chelonophagos terrent,
Trogodytae autem, quos adnant, ut sacras adorant. Sunt et
terrestres, quae ob id in operibus chersinae vocantur, in Afri-
cae desertis, qua parte maxume sitientibus harenis squalent,
roscido, ut creditur, umore viventes. neque aliud ibi animal
39 provenit. 11. (13.) Testudinum putamina secare in lammas
lectosque et repositoria his vestire Carvilius Pollio instituit,
prodigi et sagacis ad luxuriae instrumenta ingeni.

40 12. (14.) Aquatilium tegimenta plura sunt. alia corio
et pilis integuntur ut vituli et hippopotami, alia corio tantum
ut delphini, cortice ut testudines, silicum duritia ut ostreae et
conchae, crustis ut locustae, crustis et spinis ut echini, squa-
mis ut pisces, aspera cute ut squatina, qua lignum et ebora
poliuntur, molli ut murenae, alia nulla ut polybi.

41 13. (15.) Quae pilo vestiuntur animal pariunt ut pristis,
balaena, vitulus. Hic parit in terra, pecudum more secundas
partus reddit. initu canum modo cohaeret, parit nonnum-
quam geminis pluris, educat mammis fetum. non ante duo-
decimum diem deducit in mare, ex eo subinde adsuefaciens.
interficiuntur difficulter nisi capite eliso. Ipsis in sono mu-
gitus, unde nomen vituli. accipiunt tamen disciplinam, voce-
que pariter et visu populum salutant, incondito fremitu no-
42 mine vocati respondent. Nullum animal graviore somno pre-
mitur. pinnis quibus in mari utuntur humi quoque vice pe-

lum serpunt. pellis eorum etiam detractas corpori sensum
aequorum retinere tradunt semperque aestu maris recedente
inhorrescere, praeterea dextrae pinnae vim soporiferam in-
esse somnosque adlicere subditam capiti.

14. Pilo carentium duo omnino animal pariunt, delphinus 43
ac vipera. (16.) Piscium species sunt septuaginta quattuor
praeter crustis intecta quae sunt triginta. de singulis alias 32,
dicemus. nunc enim naturae tractantur insignium. 142 sqq.

15. (17.) Praecipua magnitudine thynni. invenimus ta- 44
lenta quindecim pependisse, eiusdem caudae latitudinem
quinque cubita et palmum. Fiunt et in quibusdam amnibus
haut minores, silurus in Nilo, isox in Rheno, attilus in Pado
inertia pinguescens ad mille aliquando libras, catenato captus
hamo nec nisi boum iugis extractus. atque hunc minumus
piscis appellatus clupea venam quandam eius in faucibus mira
cupidine adpetens morsu exanimat. Silurus grassatur ubi- 45
cumque est omne animal adpetens, equos innatantis saepe de-
mergens. praecipue in Moeno Germaniae amne protelis boum
et in Danuvio marris extrahitur porculo marino simillimus,
et in Borysthene memoratur praecipua magnitudo nullis ossi-
bus spinisve intersitis, carne praedulci. In Gange Indiae pla- 46
tanistas vocant rostro delphini et cauda, magnitudine autem
XVI cubitorum. in eodem esse Statius Sebosus haut modico
miraculo adfert vermis branchiis binis LX cubitorum, caeru-
leos, qui nomen a facie traxerunt. his tantas esse viris ut ele-
phantos ad potus venientis mordicus conprehensa manu eo-
rum abstrahant.

(18.) Thynni mares sub ventre non habent pinnam. in- 47
trant e magno mari Pontum verno tempore gregatim, nec
alibi fetificant. cordyla appellatur partus qui fetas redeuntis
in mare autumno comitatur, limosae vere aut e luto pela-
mydes incipiunt vocari et, cum annuum excessere tempus,
thynni. Hi membratim caesi cervice et abdomine commendan- 48
tur atque clidio, recenti dumtaxat, et tum quoque gravi ructu.
cetera parte plenis pulpamentis sale adservantur. melandrya
vocantur quercus assulis similia. vilissima ex his quae caudae
proxuma, quia pingui carent, probatissima quae faucibus. at
in alio pisce circa caudam exercitatissima. pelamydes in

apolectos particulatimque consectae in genera cybiorum dispertiuntur.

49 (19.) Piscium genus omne praecipua celeritate adulescit,
maxume in Ponto. causa multitudo amnium dulcis inferentium
aquas. amiam vocant cuius incrementum singulis diebus
intellegitur. cum thynnis haec et pelamydes in Pontum
ad dulciora pabula intrant gregatim suis quaeque ducibus, et
primi omnium scombri, quibus est in aqua sulpureus color,
extra qui ceteris. Hispaniae cetarias hi replent thynnis non
conmeantibus.

50 (20.) Sed in Pontum nulla intrat bestia piscibus malefica
praeter vitulos et parvos delphinos. thynni dextera ripa
intrant, exeunt laeva. id accidere existumatur, quia dextro
oculo plus cernant utroque natura hebeti. Est in euripo Thracii
Bospori quo Propontis Euxino iungitur in ipsis Europam
Asiamque separantis freti angustiis saxum miri candoris a
vado ad summa perlucens, iuxta Chalcedonem in latere Asiae.
huius adspectu repente territi semper adversum Byzantii
promontorium ex ea causa appellatum aurei cornus praeci-
51 piti petunt agmine. itaque omnis captura Byzantii est magna
Chalcedonis paenuria, M passibus medii interfluentis euripi.
opperiuntur autem aquilonis flatum, ut secundo fluctu exeant
e Ponto, nec nisi intrantes portum Byzantii capiuntur. bruma
non vagantur. ubicumque deprehensi usque ad aequinoctium,
ibi hibernant. Iidem saepe navigia velis euntia comitantes
mira quadam dulcedine per aliquot horarum spatia et passuum
milia a gubernaculis spectantur ne tridente quidem in
eos saepius iacto territi. quidam eos qui hoc e thynnis fa-
52 ciant pompilos vocant. Multi in Propontide aestivant, Pon-
tum non intrant. item soleae, cum rhombi intrent. nec saepia
est, cum lolligo reperiatur. saxatilium turdus et merula desunt,
sicut conchylia, cum ostreae abundent. omnia autem
hibernant in Aegaeo. intrantium Pontum soli non remeant
trichiae, — Graecis enim in plerisque nominibus uti par erit,
quando aliis atque aliis eosdem diversi appellavere tractus —,
53 sed hi soli in Histrum amnem subeunt, ex eo subterraneis
eius venis in Hadriaticum mare defluunt, itaque et illic descendentes
nec umquam subeuntes e mari visuntur. Thynno-

rum captura est a vergiliarum exortu ad arcturi occasum. reliquo tempore hiberno latent in gurgitibus imis nisi tepore aliquo evocati aut pleniluniis. pinguescunt et in tantum ut dehiscant, vita longissima his bienni.

(21.) Animal est parvom scorpionis effigie, aranei magni- 54
tudine. hoc se et thynno et ei qui gladius vocatur crebro delphini magnitudinem excedenti sub pinna adfigit aculeo, tantoque infestat dolore, ut in navis saepenumero exsiliant. quod et alias faciunt aliorum vim timentes mugiles maxume, tam praecipuae velocitatis ut transversa navigia interim superiactent.

16. (22.) Sunt et in hac parte naturae auguria, sunt et 55
piscibus praescita. Siculo bello ambulante in litore Augusto piscis e mari ad pedes eius exsilivit, quo argumento vates respondere Neptunum patrem adoptante tum sibi Sexto Pompeio, — tanta erat navalis rei gloria, — sub pedibus Caesaris futuros qui maria tempore illo tenerent.

(23.) Piscium feminae maiores quam mares. in quodam 56
genere omnino non sunt mares, sicut in erythinis et channis. omnes enim ovis gravidae capiuntur. Vagantur gregatim fere cuiusque generis squamosi. capiuntur ante solis ortum. tum maxume piscium fallitur visus. noctibus quies, et inlustribus aeque quam die cernunt. Aiunt et si teratur gurges interesse capturae, itaque pluris secundo tractu capi quam primo. Gustu olei maxume, dein modicis imbribus gaudent aluntur-que. quippe et harundines quamvis in palude prognatae non tamen sine imbre adulescunt, et alias ubicumque pisces in eadem aqua adsidui, si non adfluat, exanimantur.

(24.) Praegelidam hiemem omnes sentiunt, sed maxume 57
qui lapidem in capite habere existumantur, ut lupi, chromis, sciaena, phagri. cum asperae hiemes fuere, multi caeci capiuntur. itaque his mensibus iacent speluncis conditi, sicut in terrestrium genere retulimus, maxume hippurus et cora- 8, 126 sqq.
cini hieme non capti praeterquam statis diebus paucis et iisdem semper, item murena et orphus, conger, percae et saxatiles omnes. terra quidem, hoc est vado maris excavato, condi per hiemes torpedinem, psettam, soleam tradunt.

(25.) Quidam rursus aestus inpatientia mediis fervoribus 58

sexagenis diebus latent, ut glaucus, aselli, auratae. Fluviatilium silurus caniculae exortu sideratur, et alias semper fulgure sopitur. hoc et in mari accidere cyprino putant. et alioqui totum mare sentit exortum eius sideris, quod maxume in Bosporo adparet. alga enim et pisces superferuntur, omnia ab imo versa.

59 17. (26.) Mugilum natura ridetur in metu capite abscondito totos se occultari credentium. iisdem tam incauta salacitas ut in Phoenice et Narbonensi provincia coitus tempore e vivariis marem linia longinqua per os ad branchias religata emissum in mare eademque linia retractum feminae sequantur ad litus rursusque feminam mares partus tempore.

60 (27.) Apud antiquos piscium nobilissimus habitus acipenser, unus omnium squamis ad os versis, contra quam in nando meant, nullo nunc in honore est, quod quidem miror, cum sit rarus inventu. quidam eum elopem vocant.

61 (28.) Postea praecipuam auctoritatem fuisse lupo et asellis Cornelius Nepos et Laberius poeta mimorum tradidere. luporum laudatissimi qui appellantur lanati a candore mollitiaque carnis. asellorum duo genera, collyri minores et bacchi, qui non nisi in alto capiuntur, ideo praelati prioribus. at in lupis in amne capti praeferuntur.

62 (29.) Nunc principatus scaro datur, qui solus piscium dicitur ruminare herbisque vesci, non aliis piscibus, Carpathio maxume mari frequens. promontorium Troadis Lectum numquam sponte transit. inde advectos Tiberio Claudio principe Optatus Elipertius praefectus classis inter Ostiensem et Cam-
63 paniae oram sparsos disseminavit. quinquennio fere cura est adhibita ut capti redderentur mari. postea frequentes inveniuntur Italiae litore, non antea ibi capti. admovitque sibi gula sapores piscibus satis et novom incolam mari dedit, ne quis peregrinas avis Romae parere miretur. Proxuma est mensa iecori dumtaxat mustelarum, quas, mirum dictu, inter Alpis quoque lacus Raetiae Brigantinus aemulas marinis generat.

64 (30.) Ex reliqua nobilitate et gratia maxuma est et copia mullis, sicut magnitudo modica, binasque libras ponderis raro admodum exsuperant, nec in vivariis piscinisque crescunt.

septentrionalis tantum hos et proxuma occidentis parte gignit
oceanus. cetero genera eorum plura. nam et alga vescun-
tur et ostreis et limo et aliorum piscium carne. barba ge-
mina insigniuntur inferiori labro. lutarium ex iis vilissimi ge- 65
neris appellant. hunc semper comitatur sargus nomine alius
piscis, et caenum fodiente eo excitatum devorat pabulum.
nec litoralibus gratia. laudatissimi conchylium sapiunt. no-
men his Fenestella a colore mulleorum calciamentorum da-
tum putat. pariunt ter annis. certe totiens fetura adparet.
Mullum exspirantem versicolori quadam et numerosa varie- 66
tate spectari proceres gulae narrant, rubentium squamarum
multiplici mutatione pallescentem, utique si vitro spectetur
inclusus. M. Apicius ad omnem luxum in ganea natus in so-
ciorum garo — nam ea quoque res cognomen invenit — ne-
cari eos praecellens putavit, atque e iecore eorum alecem
excogitare provocavit. id enim est facilius dixisse quam quis
vicerit.

(31.) Asinius Celer e consularibus hoc pisce prodigus 67
Gaio principe unum mercatus octo milibus nummum, quae
reputatio aufert traversum animum ad contemplationem eo-
rum qui in conquestione luxus coquos emi singulos pluris
quam equos quiritabant. at nunc coci triumphorum pretiis
parantur et coquorum pisces, nullusque prope iam mortalis
aestumatur pluris quam qui peritissime censum domini mer-
git. 18. Mullum LXXX librarum in mari Rubro captum Lici- 68
nius Mutianus prodidit, quanti mercatura eum luxuria subur-
banis litoribus inventum?

(32.) Est et haec natura ut alii alibi pisces principatum
optineant, coracinus in Aegypto, zeus idem faber appellatus
Gadibus, circa Ebusum salpa, obscenus alibi et qui nusquam
percoqui possit nisi ferula verberatus, in Aquitania salmo
fluviatilis marinis omnibus praefertur.

(33.) Piscium alii branchias multiplicis habent, alii sim- 69
plicis, alii duplicis. his aquam emittunt acceptam ore. Se-
nectutis indicium squamarum duritia, quae non sunt omnibus
similes. Duo lacus Italiae in radicibus Alpium Larius et Ver-
bannus appellantur, in quibus pisces omnibus annis vergilia-
rum ortu exsistunt squamis conspicui crebris atque praeacu-

tis, clavorum caligarium effigie, nec amplius quam circa eum mensem visuntur.

70 19. (34.) Miratur et Arcadia suum exocoetum appellatum ab eo quod in siccum somni causa exeat. circa Clitorium vocalis hic traditur et sine branchiis, idem aliquis Adonis dictus.

71 (35.) Exeunt in terram et qui marini mures vocantur et polypi et murenae, quin et in Indiae fluminibus certum genus piscium, ac deinde resilit. nam in stagna et amnis transeundi plerisque evidens ratio est ut tutos fetus edant, quia non sint ibi qui devorent partus fluctusque minus saeviant. has intellegi ab iis causas servarique temporum vicis magis miretur, si quis reputet quoto cuique hominum nosci uberrimam esse capturam sole transeunte piscium signum.

72 20. (36.) Marinorum alii sunt plani, ut rhombi, soleae ac passeres, qui a rhombis situ tantum corporum differunt, dexter resupinatus est illis, passeri laevos. alii longi, ut murena, conger.

73 (37.) Ideo pinnarum quoque fiunt discrimina, quae pedum vice sunt datae piscibus, nullis supra quaternas, quibusdam binae, aliquis nullae. in Fucino tantum lacu piscis est qui octonis pinnis natat. binae omnino longis et lubricis, ut anguillis et congris, nullae, ut murenis, quibus nec branchiae. haec omnia flexuoso corporum inpulsu ita mari utuntur ut serpentes terra. in sicco quoque repunt, ideo etiam vivaciora talia. Et e planis aliqua non habent pinnas, ut pastinacae, — ipsa enim latitudine natant, — et quae mollia appellantur, ut polypi, quoniam pedes illis pinnarum vicem praestant.

74 21. (38.) Anguillae octonis vivont annis. durant et sine aqua senis diebus aquilone spirante, austro paucioribus. at hiemem eaedem in exigua aqua non tolerant, nec in turbida. ideo circa vergilias maxume capiuntur fluminibus tum praecipue turbidis. pascuntur noctibus. exanimes piscium solae non fluitant.

75 22. Lacus est Italiae Benacus in Veronensi agro Mincium amnem tramittens, ad cuius emersus annuo tempore, Octobri fere mense, autumnali sidere, ut palam est, hiemato lacu, fluctibus glomeratae volvontur in tantum mirabili multitudine

ut in excipulis eius fluminis ob hoc ipsum fabricatis singulo-
rum milium reperiantur globi.

23. (39.) Murena quocumque mense parit, cum ceteri 76
pisces stato pariant. ova eius citissime crescunt. in sicco li-
tore lapsas volgus coitu serpentium inpleri putat. Aristote-
les zmyrum vocat marem qui generat. discrimen esse, quod
murena varia et infirma sit, zmyrus unicolor et robustus den-
tisque extra os habeat. In Gallia septentrionali murenis om-
nibus dextera in maxilla septenae maculae ad formam septen-
trionis aureo colore fulgent, dumtaxat viventibus, pariterque
cum anima exstinguntur. Invenit in hoc animali documenta 77
saevitiae Vedius Pollio eques Romanus ex amicis divi Au-
gusti vivariis earum inmergens damnata mancipia, non tam-
quam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in
alio genere totum pariter hominem distrahi spectare non po-
terat. ferunt aceti gustu praecipue eas in rabiem agi. Te-
nuissimum his tergus, contra anguillis crassius, eoque verbe-
rari solitos tradit Verrius praetextatos, et ob id multam his
dici non institutam.

24. (40.) Planorum piscium alterum est genus quod pro 78
spina cartilaginem habet, ut raiae, pastinacae, squatinae, tor-
pedo, et quos bovis, lamiae, aquilae, ranae nominibus Graeci
appellant. quo in numero sunt squali quoque, quamvis non
plani. haec Graece in universum σελάχη appellavit Aristo-
teles primus, hoc nomine eis inposito. nos distinguere non
possumus nisi si cartilaginea appellare libeat. omnia autem
carnivora sunt talia, et supina vescuntur, ut in delphinis dixi-
mus, et cum ceteri pisces ova pariant, hoc genus solum
ut ea quae cete appellant animal parit excepta quam ranam
vocant.

25. (41.) Est parvos admodum piscis adsuetus petris 79
echeneis appellatus. hoc carinis adhaerente naves tardius ire
creduntur inde nomine inposito, quam ob causam amatoriis
quoque veneficiis infamis est et iudiciorum ac litium mora,
quae crimina una laude pensat fluxus gravidarum utero si-
stens partusque continens ad puerperium. in cibos tamen
non admittitur. Pedes eum habere arbitrantur, Aristoteles 80
ita posita pinnarum similitudine. Mutianus muricem esse la-

tiorem purpura, neque aspero neque rotundo ore neque in angulos prodeunte rostro, sed sic concha utroque latere sese colligente, quibus inhaerentibus plenam ventis stetisse navem portantem Periandro ut castrarentur nobilis pueros, conchasque quae id praestiterint apud Cnidiorum Venerem coli. Trebius Niger pedalem esse et crassitudine quinque digitorum, navis morari, praeterea hanc esse vim eius adservati in sale ut aurum quod deciderit in altissimos puteos admotus extrahat.

81 26. (42.) Mutant colorem candidum menae et fiunt aestate nigriores. mutat et phycis, reliquo tempore candida, vere varia. eadem piscium sola nidificat ex alga atque in nido parit.

82 (43.) Volat hirundo, sane perquam similis volucri hirundini, item milvos. 27. Subit in summa maria piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exserta tranquillis noctibus relucet. attollit e mari sesquipedanea fere cornua quae ab his nomen traxit. rursus draco marinus captus atque inmissus in harenam cavernam sibi rostro mira celeritate excavat.

83 28. (44.) Piscium sanguine carent de quibus dicemus. sunt autem tria genera: primum quae mollia appellantur, dein contecta crustis tenuibus, postremo testis conclusa duris. mollia sunt lolligo, saepia, polypus et cetera generis eius. his caput inter pedes et ventrem, pediculi octoni omnibus. saepiae et lolligini pedes duo ex his longissimi et asperi quibus ad ora admovent cibos et in fluctu se velut ancoris stabiliunt, cetera cirri quibus venantur.

84 29. (45.) Lolligo etiam volitat extra aquam se efferens, quod et pectunculi faciunt, sagittae modo. Saepiarum generi mares varii et nigriores constantiaeque maioris. percussae tridente feminae auxiliantur, at femina icto mare fugit. ambo autem, ubi sensere se adprehendi, effuso atramento quod pro sanguine his est infuscata aqua absconduntur.

85 (46.) Polyporum multa genera. terreni maiores quam pelagii. omnes bracchiis ut pedibus ac manibus utuntur, cauda vero, quae est bisulca et acuta, in coitu. est polypis fistula in dorso qua tramittunt mare, eamque modo in dexteram partem, modo in sinistram transferunt. natant obliqui in caput,

quod praedurum est sufflatione viventibus. cetero per brac-
chia velut acetabulis dispersis haustu quodam adhaerescunt.
tenent supini ut avelli non queant. vada non adprehendunt,
et grandibus minor tenacitas. soli mollium in siccum exeunt,
dumtaxat asperum. levitatem odere. vescuntur conchylio- 86
rum carne, quorum conchas conplexu crinium frangunt. ita-
que praeiacentibus testis cubile eorum deprehenditur. et cum
alioquî brutum habeatur animal, ut quod ad manum hominis
adnatet, in re quodammodo familiari callet. omnia in domum
conportat, dein putamina erosa carne egerit adnatantisque
pisciculos ad ea venatur. colorem mutat ad similitudinem 87
loci, et maxume in metu. ipsum bracchia sua rodere falsa
opinio est, id enim a congris evenit ei. sed renasci sicut co-
lotis et lacertis caudas haut falsum.

(47.) Inter praecipua autem miracula est qui vocatur 88
nautilos, ab aliis pompilos. supinus in summa aequorum per-
venit ita se paulatim subrigens ut emissa omni per fistulam
aqua velut exoneratus sentina facile naviget. postea prima
duo bracchia retorquens membranam inter illa mirae tenuita-
tis extendit, qua velificante in aura ceteris subremigans brac-
chiis media se cauda ut gubernaculo regit. ita vadit alto
Liburnicarum ludens imagine, si quid pavoris interveniat, hau-
sta se mergens aqua.

30. (48.) Polyporum generis est ozaena dicta a gravi ca- 89
pitis odore, ob hoc maxume murenis eam consectantibus.
Polypi binis mensibus conduntur. ultra bimatum non vivont.
pereunt autem tabe semper, feminae celerius et fere a partu.
Non sunt praetèreunda et L. Lucullo proconsule Baeticae
conperta de polypis quae Trebius Niger e comitibus eius
prodidit: avidissimos esse concharum, illas ad tactum con- 90
primi praecidentis bracchia eorum ultroque escam ex prae-
dante capere. carent conchae visu omnique sensu alio quam
cibi et periculi. insidiantur ergo polypi apertis, inpositoque
lapillo extra corpus, ne palpitatu eiciatur. ita securi grassan-
tur extrahuntque carnes. illae se contrahunt, sed frustra,
discuneatae. tanta sollertia animalium hebetissimis quoque
est. praeterea negat ullum atrocius esse animal ad conficien- 91
dum hominem in aqua. luctatur enim conplexu et sorbet ace-

tabulis ac numeroso suctu trahit, cum in naufragos urinan-
tisve impetum cepit. sed si invertatur, elanguescit vis. ex-
porrigunt enim se resupinati. cetera quae idem retulit mon-
92 stro propiora possunt videri. Carteiae in cetariis adsuetus
exire e mari in lacus eorum apertos atque ibi salsamenta po-
pulari, — mire omnibus marinis expetentibus odorem quoque
eorum, qua de causa et nassis muriae inlinuntur, — conver-
tit in se custodum indignationem adsiduitate furti inmodici.
saepes erant obiectae, sed has transcendebat per arborem,
nec deprehendi potuit nisi canum sagacitate. hi redeuntem
circumvasere noctu, concitique custodes expavere novita-
tem. primum omnium magnitudo inaudita erat. deinde color
muria obliti odore diri. quis ibi polypum exspectasset aut
ita cognosceret? cum monstro dimicare sibi videbantur. nam-
que et adflatu terribili canes agebat, nunc extremis crinibus
flagellatos, nunc robustioribus bracchiis clavarum modo in-
93 cussos, aegreque multis tridentibus confici potuit. osten-
dere Lucullo caput eius doli magnitudine amphorarum quin-
decim capax atque, ut ipsius Trebi verbis utar, *barbas
quas vix utroque bracchio conplecti esset cla-
varum modo torosas, longas pedum tricenum, ace-
tabulis sive caliculis urnalibus pelvium modo,
dentis magnitudini respondentis*. reliquiae adser-
vatae miraculo pependere pondo DCC. Saepias quoque et
lolligines eiusdem magnitudinis expulsas in litus illud idem
auctor est. in nostro mari lolligines quinum cubitorum ca-
piuntur, saepiae binum. neque his bimatu longior vita.
94 (49.) Navigeram similitudinem et aliam in Propontide
visam sibi prodidit Mutianus: concham esse acatii modo ca-
rinatam, inflexa puppe, prora rostrata. in hac condi nau-
plium, animal saepiae simile, ludendi societate sola. duo-
bus hoc fieri generibus. tranquillo enim vectorem demissis
palmulis ferire ut remis, si vero flatus invitet, easdem in usu
gubernaculi porrigi pandique buccarum sinus aurae. huius
voluptatem esse ut ferat, illius ut regat, simulque eam de-
scendere in duo sensu carentia, nisi forte tristi — id enim
constat — omine navigantium humana calamitas in causa est.
95 (50.) Locustae crusta fragili muniuntur in eo genere quod

caret sanguine. latent mensibus quinis. similiter cancri qui eodem tempore occultantur, et ambo veris principio senectutem anguium more exuunt renovatione tergorum. cetera in undis natant, locustae reptantium modo fluitant, si nullus ingruat metus, recto meatu, cornibus quae sunt propria rotunditate praepilata ad latera porrectis, iisdem erectis in pavore oblique in latera procedunt. cornibus inter se dimicant. unum hoc animalium, nisi vivom ferventi aqua incoquatur, fluida carne non habet callum. 31. Vivont petrosis locis, 96
cancri mollibus. hieme aprica litora sectantur, aestate in opaca gurgitum recedunt. omnia eius generis hieme laeduntur, autumno et vere pinguescunt et plenilunio magis, quia nocte sidus tepido fulgore mitificat.

(51.) Cancrorum genera carabi, astaci, maeae, paguri, 97
Heracleotici, leones et alia ignobiliora. carabi cauda a ceteris cancris distant. in Phoenice hippoe vocantur, tantae velocitatis ut consequi non sit. Cancris vita longa, pedes octoni, omnes in obliquom flexi. feminae primus pes duplex, mari simplex. praeterea bina bracchia denticulatis forficibus. superior pars in primoribus his movetur inferiore inmobili. dexterum bracchium omnibus maius. Universi aliquando con- 98
gregantur. os Ponti evincere non valent, quamobrem egressi circumeunt adparetque tritum iter. Pinotheras autem vocatur minumus ex omni genere, ideo opportunus iniuriae. huic sollertia est inanium ostrearum testis se condere et, cum adcreverit, migrare in capaciores. Cancri in pavore et retrorsi 99
pari velocitate redeunt. dimicant inter se ut arietes adversis cornibus incursantes. contra serpentium ictus medentur. sole cancri signum transeunte et ipsorum, cum exanimati sunt, corpus transfigurari in scorpiones narratur in sicco. Ex 100
eodem genere sunt echini quibus spinae pro pedibus. ingredi est his in orbem volvi, itaque detritis saepe aculeis inveniuntur. ex his echinometrae appellantur quorum longissimae spinae, calyces minumi. nec omnibus idem vitreus color. circa Toronen candidi nascuntur spina parva. ova omnium amara, quina numero. ora in medio corpore in terram vertunt. tradunt saevitiam maris praesagire eos conreptisque opperiri lapillis mobilitatem pondere stabilientes. nolunt

volutatione spinas atterere. — quod ubi videre nautici, statim pluribus ancoris navigia infrenant.

101 32. In eodem genere cocleae aquatiles terrestresque exserentes se domicilio binaque ceu cornua protendentes contrahentesque. oculis carent, itaque corniculis praetemptant iter.

33. Pectines in mari ex eodem genere habentur, reconditi et ipsi magnis frigoribus ac magnis aestibus, unguesque velut igne lucentes in tenebris, etiam in ore mandentium.

102 (52.) Firmioris iam testae murices et concharum genera, in quibus magna ludentis naturae varietas. tot colorum differentiae, tot figurae planis, concavis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe caesis, in dorsum elatis, levibus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto, margine in mucronem emisso, foris effuso, intus replicato,
103 iam distinctione virgulata, crinita, crispa cuniculatim, pectinatim divisa, imbricatim undata, cancellatim reticulata, in obliquom, in rectum expansa, densata, porrecta, sinuata, brevi nodo ligatis, toto latere conexis, ad plausum apertis, ad bucinum recurvis. navigant ex his Veneriae, praebentesque concavam sui partem et aurae opponentes per summa aequorum velificant. saliunt pectines et extra volitant, seque et ipsi carinant.

104 34. (53.) Sed quid haec tam parva conmemoro, cum populatio morum atque luxuria non aliunde maior quam e concharum genere proveniat? Iam quidem ex tota rerum natura damnosissimum ventri mare est tot modis, tot mensis, tot piscium saporibus, quis pretia capientium periculo fiunt.
105 35. sed quota haec portio est reputantibus purpuras, conchylia, margaritas? parum scilicet fuerat in gulas condi maria, nisi manibus, auribus, capite totoque corpore a feminis iuxta virisque gestarentur. quid mari cum vestibus, quid undis fluctibusque cum vellere? non recte recipit haec nos rerum natura nisi nudos. esto, sit tanta ventri cum eo societas! quid tergori? parum est, nisi qui vescimur periculis etiam vestiamur. adeo per totum corpus anima hominis quaesita maxume placent.

106 (54.) Principium ergo columenque omnium rerum preti margaritae tenent. Indicus maxume has mittit oceanus inter

illas beluas talis tantasque, quas diximus, per tot maria ve- 4
nientis, tam longo terrarum tractu e tantis solis ardoribus.
atque Indis quoque in insulas petuntur et admodum paucas.
fertilissima est Taprobane et Stoidis, ut diximus in circuitu 6, 81 110
mundi, item Perimula promontorium Indiae. praecipue autem
laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris Rubri. Origo 107
atque genitura conchae est haut multum ostrearum conchis
differens. has ubi genitalis anni stimularit hora, pandentis se
quadam oscitatione inpleri roscido conceptu tradunt, gravi-
das postea eniti, partumque concharum esse margaritas pro
qualitate roris accepti. si purus influxerit, candorem con-
spici, si vero turbidus, et fetum sordescere. eundem pallere
caelo minante conceptum. ex eo quippe constare, caelique
eis maiorem societatem esse quam maris, inde nubilum trahi
colorem aut pro claritate matutina serenum. si tempestive 108
satientur, grandescere et partus. si fulguret, conprimi con-
chas ac pro ieiuni modo minui. si vero etiam tonuerit,
pavidas ac repente conpressas quae vocant physemata effi-
cere, specie modo inani inflatas sine corpore. hos esse
concharum abortus. sani quidem partus multiplici constant
cute, non inproprie callum ut existumari corporis possit. ita-
que expurgantur a peritis. miror ipso tantum eas caelo gau- 109
dere, sole rufescere candoremque perdere ut corpus huma-
num. quare praecipuum custodiunt pelagiae, altius mersae
quam ut penetrent radii. flavescunt tamen et illae senecta
rugisque torpescunt, nec nisi in iuventa constat ille qui quae-
ritur vigor. crassescunt etiam in senecta conchisque adhae-
rescunt, nec his avelli queunt nisi lima. quibus una tantum
est facies et ab ea rotunditas, aversis planities, ob id tympa-
nia nominantur. cohaerentis videmus in conchis hac dote
unguenta circumferentibus. cetero in aqua mollis unio, ex-
emptus protinus durescit.

(55.) Concha ipsa, cum manum vidit, conprimit sese 110
operitque opes suas gnara propter illas se peti, manumque,
si praeveniat, acie sua abscidat nulla iustiore poena, et aliis
munita suppliciis, quippe inter scopulos maior pars invenitur.
in alto quoque comitantur marinis canibus, nec tamen aures
feminarum arcentur. Quidam tradunt sicut apibus ita con- 111

charum examinibus singulas magnitudine et vetustate praeci-
puas esse veluti duces mirae ad cavendum sollertiae. has uri-
nantium cura peti, illis captis facile ceteras palantis retibus
includi. multo deinde obruta sale in vasis fictilibus rosa
carne omni nucleos quosdam corporum, hoc est uniones, de-
cidere in ima.

112 (56.) Usu atteri non dubium est, coloremque indiligen-
tia mutare. dos omnis in candore, magnitudine, orbe, levore,
pondere, haut promptis rebus in tantum ut nulli duo reperiantur
indiscreti, unde nomen unionum Romanae scilicet inposuere
deliciae. nam id apud Graecos non est, ne apud barbaros
113 quidem inventores eius aliud quam margaritae. Et in can-
dore ipso magna differentia. clarior in Rubro mari repertis,
Indicos specularium lapidum squama adsimulat alias magni-
tudine praecellentis. summa laus coloris est exaluminatos
vocari. et procerioribus sua gratia est. elenchos appellant
fastigata longitudine alabastrorum figura in pleniorem orbem
114 desinentis. Hos digitis suspendere et binos ac ternos auribus
feminarum gloria est. subeunt luxuriae eius nomina et taedia
exquisita perdito nepotatu, siquidem, cum id fecere, crotalia
appellant, ceu sono quoque gaudeant et conlisu ipso mar-
garitarum. carpuntque iam et pauperes lictorem feminae in
publico unionem esse dictitantes. quin et pedibus, nec cre-
pidarum tantum obstragulis sed totis socculis addunt. ne-
que enim gestare iam margaritas, nisi calcent ac per unio-
115 nes etiam ambulent, satis est. In nostro mari reperiri sole-
bant, crebrius circa Bosporum Thracium, rufi ac parvi in
conchis quas myas appellant. at in Acarnania quae vocatur
pina gignit, quo adparet non uno conchae genere nasci. nam-
que et Iuba tradit Arabicis concham esse similem pectini in-
secto, hirsutam echinorum modo, ipsum unionem in carne
grandini similem. conchae non tales ad nos adferuntur. nec
in Acarnania autem laudati reperiuntur, enormes et feri co-
lorisque marmorei. meliores circa Actium, sed et hi parvi,
et in Mauretaniae maritimis. Alexander polyhistor et Sudi-
nes senescere eos putant coloremque exspirare.

116 (57.) Eorum corpus solidum esse manifestum est, quod
nullo lapsu franguntur. non autem semper in media carne

reperiuntur, sed aliis atque aliis locis, vidimusque iam in extremis etiam marginibus velut concha exeuntis, et in quibusdam quaternos quinosque. pondus ad hoc aevi semunciae pauci singulis scripulis excessere. In Britannia parvos atque decolores nasci certum est, quoniam divos Iulius thoracem quem Veneri Genetrici in templo eius dicavit ex Britannicis margaritis factum voluerit intellegi.

(58.) Lolliam Paulinam, quae fuit Gai principis matrona, 117 ne serio quidem aut sollemni caerimoniarum aliquo adparatu sed mediocrium etiam sponsalium cena, vidi zmaragdis margaritisque opertam, alterno texto fulgentibus toto capite, crinibus, spira, auribus, collo, monilibus, digitisque, quae summa quadringentiens HS. colligebat, ipsa confestim parata mancupationem tabulis probare. nec dona prodigi principis fuerant, sed avitae opes, provinciarum scilicet spoliis partae. hic est rapinarum exitus, hoc fuit quare M. Lollius infama- 118 tus regum muneribus in toto oriente interdicta amicitia a Gaio Caesare Augusti filio venenum biberet, ut neptis eius quadringentiens HS. operta spectaretur ad lucernas. conputet nunc aliquis ex altera parte quantum Curius aut Fabricius in triumphis tulerint, imaginetur illorum fercula, ex altera parte Lolliam unam imperi mulierculam adcubantem: non illos curru detractos quam in hoc vicisse malit? Nec haec summa 119 luxuriae exempla sunt. duo fuere maxumi uniones per omne aevom. utrumque possedit Cleopatra Aegypti reginarum novissima per manus orientis regum sibi traditos. haec, cum exquisitis cotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, ut regina meretrix lautitiam eius omnem adparatumque obtrectans, quaerente eo quid adstrui magnificentiae posset respondit una se cena centiens HS. absumpturam. cupiebat discere Antonius, sed fieri posse non arbi- 120 trabatur. ergo sponsionibus factis postero die quo iudicium agebatur magnificam alias cenam, ne dies periret, sed cotidianam, Antonio adposuit inridenti conputationemque expostulanti. at illa corollarium id esse et consumpturam eam cenam taxationem confirmans, solamque se centiens HS. cenaturam, inferri mensam secundam iussit. ex praecepto ministri unum tantum vas ante eam posuere aceti cuius asperi-

121 tas visque in tabem margaritas resolvit. gerebat auribus cum
maxume singulare illud et vere unicum naturae opus. itaque
exspectante Antonio quidnam esset actura detractum alterum
mersit ac liquefactum obsorbuit. iniecit alteri manum L.
Plancus, iudex sponsionis eius, eum quoque paranti simili
modo absumere, victumque Antonium pronuntiavit omine
rato. comitatur fama unionis eius parem capta illa tantae
quaestionis victrice regina dissectum, ut esset in utrisque Veneris auribus Romae in Pantheo dimidia eorum cena.

122 (59.) Non ferent tamen hanc palmam, spoliabunturque
etiam luxuriae gloria. prior id fecerat Romae in unionibus
magnae taxationis Clodius tragoedi Aesopi filius, relictus ab
eo in amplis opibus heres, ne triumviratu suo nimis superbiat Antonius paene histrioni conparatus, et quidem nulla
sponsione ad hoc producto, quo magis regium fiat, sed ut
experiretur in gloria palati quidnam saperent margaritae, atque ut mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos uniones
123 convivis quoque absorbendos dedit. Romae in promiscuum
ac frequentem usum venisse Alexandrea in dicionem redacta,
primum autem coepisse circa Sullana tempora minutas et vilis Fenestella tradit manifesto errore, cum Aelius Stilo Iugurthino bello unionum nomen inponi cum maxume grandibus margaritis prodat.

124 (60.) Et hoc tamen aeternae prope possessionis est.
sequitur heredem, in mancipatum venit ut praedium aliquod.
conchylia et purpuras omnis hora atterit, quibus eadem ma-
125 ter luxuria paria paene etiam margaritis pretia fecit. 36. Purpurae vivont annis plurumum septenis. latent sicut murices
circa canis ortum tricenis diebus. congregantur verno tempore, mutuumque attritu lentorem cuiusdam cerae salivant. simili modo et murices, sed purpurae florem illum tinguendis
126 expetitum vestibus in mediis habent faucibus. Liquoris hic
minumi est in candida vena unde pretiosus ille bibitur, nigrantis rosae colore sublucens. reliquom corpus sterile. vivas capere contendunt, quia cum vita sucum eum evomunt.
et maioribus quidem purpuris detracta concha auferunt, minores cum testa vivas frangunt, ita demum eum exspuen-
127 tis. Tyri praecipuus hic Asiae, in Meninge Africae et Gae-

tulo litore oceani, in Laconica Europae. Fasces huic securesque Romanae viam faciunt, idemque pro maiestate pueritiae est. distinguit ab equite curiam, dis advocatur placandis, omnemque vestem inluminat, in triumphali miscetur auro. quapropter excusata et purpurae sit insania. sed unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color austerus in glauco et irascenti similis mari? Lingua purpurae longitudine digi- 128
tali, qua pascitur perforando reliqua conchylia. tanta duritia aculeo est. aquae dulcedine necantur et sicubi flumen inmergitur, alioqui captae et diebus quinquagenis vivont saliva sua. Conchae omnes celerrime crescunt, praecipue purpurae. anno magnitudinem inplent.

(61.) Quod si hactenus transcurrat expositio, fraudatam 129
profecto se luxuria credat nosque indiligentiae damnet. quamobrem persequemur etiam officinas, ut tamquam in victu frugum noscitur ratio sic omnes qui istis gaudent praemia vitae suae calleant. Concharum ad purpuras et conchylia — 130
eadem enim est materia, sed distat temperamento — duo sunt genera: bucinum minor concha ad similitudinem eius qua bucini sonus editur, unde causa nomini, rotunditate oris in margine incisa. alterum purpura vocatur cuniculato procurrente rostro et cuniculi latere introrsus tubulato, qua proseratur lingua. praeterea clavatum est ad turbinem usque aculeis in orbem septenis fere, qui non sunt bucino, sed utrisque orbes totidem quot habeant annos. bucinum nonnisi petris adhaeret circaque scopulos legitur.

37. Purpurae nomine alio pelagiae vocantur. earum ge- 131
nera plura pabulo et solo discreta: lutense putre limo et algense enutritum alga, vilissimum utrumque. melius taeniense in taeniis maris collectum, hoc quoque tamen etiamnum levius atque dilutius. calculense appellatur a calculo maris mire aptum conchyliis, et longe optumum purpuris dialutense, id est vario soli genere pastum. capiuntur au- 132
tem purpurae parvolis rarisque textu veluti nassis in alto iactis. inest iis esca, clusiles mordacesque conchae, ceu mitulos videmus. has seminecis sed redditas mari avido hiatu reviviscentis adpetunt purpurae porrectisque linguis infestant. at illae aculeo exstimulatae claudunt sese conpri-

muntque mordentia. ita pendentes aviditate sua purpurae tol-
luntur.
133 38. (62.) Capi eas post canis ortum aut ante vernum
tempus utilissimum, quoniam, cum cerificavere, fluxos ha-
bent sucos. sed id tinguentium officinae ignorant, cum
126 summa vertatur in eo. eximitur postea vena quam diximus,
cui addi salem necessarium, sextarios ferme centenas in li-
bras, macerari triduo iustum, quippe tanto maior vis quanto
recentior. fervere in plumbo, singulasque amphoras cente-
nas ad quingentenas medicaminis libras aequari ac modico
vapore torreri et ideo longinquae fornacis cuniculo. ita de-
spumatis subinde carnibus, quas adhaesisse venis necesse est,
decumo ferme die liquata cortina vellus elutriatum mergitur
in experimentum et, donec spei satis fiat, uritur liquor.
134 rubens color nigrante deterior. quinis lana potat horis
rursusque mergitur carminata, donec omnem ebibat saniem.
bucinum per se damnatur, quoniam fucum remittit. pelagio
admodum adligatur, nimiaeque eius nigritiae dat austeritatem
illam nitoremque qui quaeritur cocci. ita permixtis viribus
135 alterum altero excitatur aut adstringitur. Summa medica-
minum in L libras vellerum bucini ducenae et e pelagio CXI.
ita fit amethysti color eximius ille. at Tyrius pelagio primum
satiatur inmatura viridique cortina, mox permutatur in bucino.
laus ei summa in colore sanguinis concreti, nigricans ad-
spectu idemque suspectu refulgens. unde et Homero pur-
pureus dicitur sanguis.
136 39. (63.) Purpurae usum Romae semper fuisse video,
sed Romulo in trabea. nam toga praetexta et latiore clavo
Tullum Hostilium e regibus primum usum Etruscis devictis
137 satis constat. Nepos Cornelius, qui divi Augusti principatu
obiit: Me, inquit, iuvene violacea purpura vigebat,
cuius libra denariis centum venibat, nec multo
post rubra Tarentina. huic successit dibapha
Tyria, quae in libras denariis mille non poterat
emi. hac P. Lentulus Spinther aedilis curulis pri-
mus in praetexta usus inprobabatur, qua purpura
quis non iam, inquit, tricliniaria facit? Spinther aedi-
lis fuit urbis conditae anno DCXCI. Cicerone consule. diba-

pha tunc dicebatur quae bis tincta esset, veluti magnifico
inpendio, qualiter nunc omnes paene commodiores purpurae
tinguntur.

(64.) In conchyliata veste cetera eadem sine bucino, 138
praeterque ius temperatur aqua et pro indiviso humani potus
excremento. dimidia et medicamina adduntur. sic gignitur
laudatus ille pallor saturitate fraudata tantoque dilutior quanto
magis vellera esuriunt.

40. Pretia medicamento sunt quidem pro fertilitate lito-
rum viliora, non tamen usquam pelagii centenas libras quin-
quagenos nummos excedere et bucini centenos sciant qui
ista mercantur inmenso.

(65.) Sed alia e fine initia, iuvatque ludere inpendio 139
et lusus geminare miscendo iterumque et ipsa adulterare
adulteria naturae, sicut testudines tinguere, argentum auro
confundere ut electra fiant, addere his aera ut Corinthia.
41. Non est satis abstulisse gemmae nomen amethystum,
rursum absolutum inebriatur Tyrio, ut sit ex utroque no-
men inprobum simulque luxuria duplex, et cum confecere
conchylia, transire melius in Tyrium putant. paenitentia 140
hoc primum debet invenisse artifice mutante quod damna-
bat. inde ratio nata, votum quoque factum e vitio porten-
tosis ingeniis et gemina demonstrata via luxuriae, ut color
alius operiretur alio suavior ita fieri leniorque dictus. quin
et terrena miscere coccoque tinctum Tyrio tinguere ut fieret
hysginum. Coccum Galatiae rubens granum, ut dicemus [16,32; 22,3] 141
in terrestribus, aut circa Emeritam Lusitaniae in maxuma
laude est. verum, ut simul peragantur nobilia pigmenta, an-
niculo grano languidus sucus, idem a quadrimo evanidus. ita
nec recenti vires, neque senescenti. Abunde tractata est
ratio qua se virorum iuxta feminarumque forma credit amplis-
simam fieri.

42. (66.) Concharum generis et pina est. nascitur in 142
limosis subrecta semper nec umquam sine comite, quem pi-
notheren vocant, alii pinophylacem, id est squilla parva, aliubi
cancer dapis adsectator. pandit se pina luminibus orbum
corpus intus minutis piscibus praebens. adsultant illi proti-
nus et, ubi licentia audacia crevit, inplent eam. hoc tempus

speculatus index morsu levi significat. illa conprehenso quidquid inclusit exanimat partemque socio tribuit.

143 (67.) Quo magis miror quosdam existumasse aquatilibus nullum inesse sensum. novit torpedo vim suam ipsa non torpens, versaque in limo se occultat piscium qui securi supernatantes obtorpuere conripiens. huius iecori teneritas nulla praefertur. nec minor sollertia ranae quae in mari piscatrix vocatur. eminentia sub oculis cornicula turbato limo exserit, adsultantibus pisciculis pertrahens, do-
144 nec tam prope accedant ut adsiliat. simili modo squatina et rhombus abditi pinnas exsertas movent specie vermiculorum, itemque quae vocantur raiae. nam pastinaca latrocinatur ex occulto transeuntis radio, quod telum est ei, figens. argumenta sollertiae huius, quod tardissimi piscium hi mugilem velocissimum omnium habentes in ventre repeDriuntur.

145 43. Scolopendrae terrestribus similes, quas centipedes vocant, hamo devorato omnia interanea evomunt, donec hamum egerant, deinde resorbent. at volpes marinae simili in periculo glutiunt amplius usque ad infirma liniae quae facile praerodant. cautius qui glanis vocatur aversos mordet hamos, nec devorat sed esca spoliat.

44. Grassatur aries ut latro, et nunc grandiorum navium in salo stantium occultatus umbra si quem nandi voluptas invitet exspectat, nunc elato extra aquam capite piscantium cymbas speculatur occultusque adnatans mergit.

146 45. (68.) Equidem et his inesse sensum arbitror quae neque animalium neque fruticum sed tertiam quandam ex utroque naturam habent, urticis dico et spongeis. Urticae noctu vagantur noctuque mutant. carnosae frondis his natura, et carne vescuntur. vis pruritu mordax eademque quae terrestris urticae. contrahit ergo se quam maxume rigens ac praenatante pisciculo frondem suam spargit conplectensque
147 devorat. alias marcentis similis et iactari se passa fluctu algae vice, contactos piscium attrituque petrae scalpentis pruritum invadit. eadem noctu pectines et echinos perquirit. cum admoveri sibi manum sentit, colorem mutat et contrahitur, tacta uredinem mittit, paulumque si fuit intervalli, abs-

conditur. ora ei in radice esse traduntur, excrementa per summa tenui fistula reddi.

(69.) Spongearum tria genera accepimus: spissum ac 148 praedurum et asperum, tragos id vocatur, spissum et mollius manos, tenue densumque ex quo penicilli Achillium. nascuntur omnes in petris, aluntur conchis, pisce, limo. intellectum inesse his adparet, quia, ubi avolsorem sensere, contractae multo difficilius abstrahuntur. hoc idem fluctu pulsante faciunt. vivere esca manifesto conchae minutae in his repertae 149 ostendunt. circa Toronen vesci illis avolsas etiam aiunt et ex relictis radicibus recrescere. in petris cruoris quoque inhaeret color, Africis praecipue quae generantur in Syrtibus. Maxumae fiunt manoe sed mollissimae circa Lyciam, in profundo autem nec ventoso molliores. in Hellesponto asperae, et densae circa Maleam. putrescunt in apricis locis, ideo optumae in gurgitibus. viventibus idem qui madentibus nigricans colos. Adhaerent nec parte nec totae. intersunt 150 enim fistulae quaedam inanes quaternae fere aut quinae, per quas pasci existumantur. sunt et aliae, sed superne concretae. et subesse membrana quaedam radicibus earum intellegitur. Vivere constat longo tempore. Pessumum omnium genus est earum quae aplysiae vocantur, quia elui non possunt, in quibus magnae sunt fistulae et reliqua densitas spissa.

46. (70.) Canicularum maxume multitudo circa eas uri- 151 nantis gravi periculo infestat. ipsi ferunt et nubem quandam crassescere super capita animalium planorum piscium similem, prementem eos arcentemque a reciprocando, et ob id stilos praeacutos liniis adnexos habere sese, quia nisi perfossae ita non recedant, caliginis et pavoris, ut arbitror, opere. nubem enim et nebulam, cuius nomine id malum appellant, inter animalia haut ullam conperit quisquam. Cum caniculis 152 atrox dimicatio. inguina et calcis omnemque candorem corporum adpetunt. salus una in adversas eundi ultroque terrendi. pavet enim hominem aeque ac terret, et sors aequa in gurgite. ut ad summa aquae ventum est, ibi periculum anceps adempta ratione contra eundi, dum conetur emergere, et salus omnis in sociis. funem illi religatum ab umeris eius

trahunt. hunc dimicans, ut sit periculi signum, laeva quatit, dextera adprehenso stilo in pugna est. modicus alias tractatus.
153 ut prope carinam ventum est, nisi praeceleri vi repente rapiunt, absumi spectant. ac saepe iam subducti e manibus auferuntur, si non trahentium opem conglobato corpore in pilae modum ipsi adiuvere. protendunt quidem tridentis alii, sed monstro sollertia est navigium subeundi atque ita e tuto proeliandi. omnis ergo cura ad speculandum hoc malum insumitur. 47. certissima est securitas vidisse planos piscis qui numquam sunt ubi maleficae bestiae, qua de causa urinantes sacros appellant eos.

154 (71.) Silicea testa inclusis fatendum est nullum esse sensum, ut ostreis. multis eadem natura quae frutici, ut holothuriis, pulmonibus, stellis. adeoque nihil non gignitur in mari ut cauponarum etiam aestiva animalia pernici molesta saltu aut quae capillus maxume celat exsistant et circumglobata escae saepe extrahantur, quae causa somnum piscium in mari noctibus infestare existumatur. quibusdam vero ipsis innascuntur, quo in numero chalcis accipitur.

155 48. (72.) Nec venena cessant dira, ut in lepore qui in Indico mari etiam tactu pestilens vomitum dissolutionemque stomachi protinus creat, in nostro offa informis colore tantum lepori similis, in Indis et magnitudine et pilo, duriore tantum. nec vivos ibi capitur. Aeque pestiferum animal araneus spinae in dorso aculeo noxius. sed nullum usquam exsecrabilius quam radius super caudam eminens trygonis, quam nostri pastinacam appellant, quincunciali magnitudine. arbores infixus radici necat, arma ut telum perforat vi ferri et veneni malo.

156 49. (73.) Morbos universa genera piscium, ut cetera animalia etiam fera, non accipimus sentire. verum aegrotare singulos manifestum facit aliquorum macies, cum in eodem genere praepingues alii capiantur.

157 50. (74.) Quonam modo generent, desiderium et admiratio hominum differri non patitur. Pisces attritu ventrium coeunt tanta celeritate ut visum fallant, delphini et reliqua cete simili modo et paulo diutius. femina piscis coitus tempore marem sequitur ventrem eius rostro pulsans. sub partu

mares feminas similiter ova vescentes earum. nec satis est generationi per se coitus, nisi editis ovis interversando mares vitale adsperserint virus. non omnibus id contingit ovis in tanta multitudine. alioqui replerentur maria et stagna, cum singuli uteri innumerabilia concipiant.

51. Piscium ova in mari crescunt, quaedam summa celeritate, 158 ut murenarum, quaedam paulo tardius. Plani piscium, quibus cauda non obest aculeique, et testudines in coitu superveniunt, polypi crine uno feminae naribus adnexo, saepiae et lolligines linguis, conponentes inter se bracchia et in contrarium nantes. ore et pariunt. sed polypi in terram verso capite coeunt, reliqua mollium tergis ut canes, item locustae et squillae, cancri ore. Ranae superveniunt, prioribus 159 pedibus alas feminae mare adprehendente, posterioribus clunis. pariunt minumas carnis nigras, quas gyrinos vocant, oculis tantum et cauda insignis, mox pedes figurantur cauda findente se in posteriores. mirumque semestri vita resolvontur in limum nullo cernente, et rursus vernis aquis renascuntur quae fuere, naturae perinde occulta ratione, cum omnibus annis id eveniat. Et mituli et pectines sponte naturae in 160 harenosis proveniunt. quae durioris testae sunt, ut murices, purpurae, salivario lentore, sicut acescente umore culices. apua spuma maris incalescente, cum admissus est imber. quae vero siliceo tegmine operiuntur, ut ostrea, putrescente limo aut spuma circa navigia diutius stantia defixosque palos et lignum maxume. nuper conpertum in ostreariis umorem iis fetificum lactis modo effluere. anguillae atterunt se scopulis. ea strigmenta vivescunt, nec alia est eorum procreatio. Piscium diversa genera non coeunt praeter squatinam et 161 raiam, ex quibus nascitur priore parte raiae similis, et nomen ex utroque conpositum apud Graecos trahit. Quaedam 162 tempore anni gignuntur, et in umore ut in terra, vere pectines, limaces, hirundines. eadem tempore evanescunt. piscium lupus et trichias bis anno parit, et saxatiles omnes. mulli ter, ut chalcis, cyprinus sexies, scorpaenae bis, ac sargi vere et autumno. ex planis squatina bis, sola autumno, occasu vergiliarum. plurumi piscium tribus mensibus Aprili, Maio, Iunio, salpae autumno, sargi, torpedo, squali circa

aequinoctium, molles vere, saepia omnibus mensibus. ova
eius glutino atramenti ad speciem uvae cohaerentia masculus
163 prosequitur adflatu, alias sterilescunt. Polypi hieme coeunt,
pariunt vere ova tortili vibrata pampino, tanta fecunditate
ut multitudinem ovorum occisi non recipiant cavo capitis
quo praegnantes tulere. ea excludunt quinquagesimo die, e
164 quibus multa propter numerum intercidunt. Locustae et re-
liqua tenuioris crustae ponunt ova super ova, atque ita incu-
bant. polypus femina modo in ovis sedet, modo cavernam
cancellato bracchiorum inplexu claudit. saepia in terreno parit
inter harundines aut sicubi enata alga, excludit quinto ac
decumo die. lolligines in alto conserta ova edunt ut saepiae.
purpurae, murices eiusdemque generis vere pariunt. echini
ova pleniluniis habent hieme, et cocleae hiberno tempore
nascuntur.

165 (75.) Torpedo octogenos fetus habens invenitur, eaque
intra se parit ova praemollia, in alium locum uteri transfe-
rens atque ibi excludens. simili modo omnia quae cartilagi-
78 nea appellavimus. ita fit ut sola piscium et animal pariant et
ova concipiant. silurus mas solus omnium edita custodit ova,
saepe et quinquagenis diebus, ne absumantur ab aliis. cete-
rae feminae in triduo excludunt, si mas attigit.

166 (76.) Acus sive belone unus piscium dehiscente propter
multitudinem utero parit. a partu coalescit volnus, quod et
in caecis serpentibus tradunt. Mus marinus in terra scrobe
effosso parit ova et rursus obruit terra, tricesimo die refossa
aperit fetumque in aquam ducit.

52. (77.) Erythini et channae volvas habere traduntur,
qui trochos appellatur a Graecis ipse se inire. Aquatilium
omnium fetus inter initia visu carent.

167 53. (78.) Aevi piscium memorandum nuper exemplum
accepimus. Pausilypum villa est Campaniae haut procul
Neapoli. in ea in Caesaris piscinis a Pollione Vedio con-
iectum piscem sexagesimum post annum exspirasse scribit
Annaeus Seneca, duobus aliis aequalibus eius ex eodem ge-
nere tunc viventibus. quae mentio piscinarum admonet ut
paulo plura dicamus hac de re priusquam digrediamur ab
aquatilibus.

54. (79.) Ostrearum vivaria primus omnium Sergius 168
Orata invenit in Baiano aetate L. Crassi oratoris, ante Marsicum
bellum, nec gulae causa sed avaritiae, magna vectigalia tali
ex ingenio suo percipiens, ut qui primus pensilis invenerit
balineas, ita mangonicatas villas subinde vendendo. is pri-
mus optumum saporem ostreis Lucrinis adiudicavit, quando
eadem aquatilium genera aliubi atque aliubi meliora, sicut 169
lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontis, rhombus Ra-
vennae, murena in Sicilia, elops Rhodi, et alia genera simi-
liter, ne culinarum censura peragatur. Nondum Britannica
serviebant litora, cum Orata Lucrina nobilitabat. postea vi-
sum tanti in extremam Italiam petere Brundisium ostreas, ac
ne lis esset inter duos sapores, nuper excogitatum famem
longae advectionis a Brundisio conpascere in Lucrino.

(80.) Eadem aetate prior Licinius Murena reliquorum pi- 170
scium vivaria invenit, cuius deinde exemplum nobilitas secuta
est Philippi, Hortensi. Lucullus exciso etiam monte iuxta Nea-
polim maiore inpendio quam villam exaedificaverat euripum
et maria admisit, qua de causa Magnus Pompeius Xerxen to-
gatum eum appellabat. quadragiens HS. piscinae a defuncto
illo veniere pisces.

55. (81.) Murenarum vivarium privatim excogitavit ante 171
alios C. Hirrius, qui cenis triumphalibus Caesaris dictatoris sex
milia numero murenarum mutua adpendit. nam permutare qui-
dem pretio noluit aliave merce. huius villam intra quam mo-
dicum quadragiens piscinae vendiderunt. Invasit deinde sin- 172
gulorum piscium amor. apud Baulos in parte Baiana pisci-
nam habuit Hortensius orator, in qua murenam adeo dilexit
ut exanimatam flesse credatur. In eadem villa Antonia Drusi
murenae quam diligebat inauris addidit, cuius propter famam
nonnulli Baulos videre concupiverunt.

56. (82.) Coclearum vivaria instituit Fulvius Lippinus 173
in Tarquiniensi paulo ante civile bellum quod cum Pompeio
Magno gestum est, distinctis quidem generibus earum, sepa-
ratim ut essent albae quae in Reatino agro nascuntur, sepa-
ratim Illyricae quibus magnitudo praecipua, Africanae quibus
fecunditas, Solitanae quibus nobilitas. quin et saginam ea- 174
rum conmentus est sapa et farre aliisque generibus, ut co-

cleae quoque altiles ganeam inplerent, cuius artis gloria in
eam magnitudinem perducta sit ut octoginta quadrantis ca-
perent singularum calices. auctor est M. Varro.
175 57. (83.) Piscium genera etiamnum a Theophrasto mira
produntur. circa Babylonis rigua decedentibus fluviis in ca-
vernis aquas habentibus remanere quosdam, inde exire ad
pabula pinnulis gradientis crebro caudae motu, contraque
venantis refugere in suas cavernas et in iis obversos stare,
capita eorum esse ranae marinae similia, reliquas partis go-
176 bionum, branchias ut ceteris piscibus. Circa Heracleam et
Cromnam et Lycum et multifariam in Ponto unum genus esse
quod extremas fluminum aquas sectetur cavernasque sibi fa-
ciat in terra atque in his vivat, etiam reciprocis amnibus
siccato litore, effodi ergo motu demum corporum vivere eos
177 adprobante. circa Heracleam eandem eodemque Lyco amne
decedente ovis relictis in limo generari piscis qui ad pabula
petenda palpitent exiguis branchiis, quo fieri non indigos
umoris, propter quod et anguillas diutius vivere exemptas
aquis, ova autem in sicco maturari ut testudinum. eadem in
Ponti regione adprehendi glacie piscium maxume gobiones
178 non nisi patinarum calore vitalem motum fatentis. Est in
his quidem, tametsi mirabilis, tamen aliqua ratio. idem tra-
dit in Paphlagonia effodi piscis gratissimos cibis terrenos
altis scrobibus in his locis ubi nullae restagnent aquae, mi-
ratusque et ipse gigni sine coitu, umoris quidem vim aliquam
inesse quam puteis, ceu vero in ullis reperiantur pisces.
Quidquid est hoc, certe minus admirabilem et vitam talparum
facit vita subterranei animalis, nisi forte vermium terrenorum
et his piscibus natura inest.
179 58. (84.) Verum omnibus his fidem Nili inundatio ad-
fert omnia excedente miraculo. quippe detegente eo musculi
reperiuntur inchoato opere genitalis aquae terraeque, iam
parte corporis viventes novissima effigie etiamnum terrena.
180 59. (85.) Nec de anthia pisce sileri convenit quae ple-
5, 131 rosque adverto credidisse. Chelidonias insulas diximus
Asiae scopulos inmanis ante promontorium sitas. ibi frequens
hic piscis et celeriter capitur uno genere. parvo navigio et
concolori veste eademque hora per aliquot dies continuos

piscator enavigat certo spatio escamque proicit. quidquid
ex eo mittitur suspecta fraus praedae est, cavensque, quod
timuit, cum id saepe factum est, unus aliquando consuetu-
dine invitatus anthias escam adpetit. notatur hic intentione 181
diligenti ut auctor spei conciliatorque capturae. neque
est difficile, cum per aliquot dies solus accedere audeat.
tandem et aliquos invenit, paulatimque comitatior postremo
greges adducit innumeros, iam vetustissimis quibusque ad-
suetis piscatorem agnoscere et e manu cibum rapere. tum
ille paulum ultra digitos in esca iaculatus hamum singulos in-
volat verius quam capit, ab umbra navis brevi conatu ra-
piens ita ne ceteri sentiant, alio intus excipiente centonibus
raptum, ne palpitatio ulla aut sonus ceteros abigat. conci- 182
liatorem nosse ad hoc prodest, ne capiatur, fugituro in reli-
quom grege. ferunt discordem socium duci insidiatum pul-
chre noto cepisse malefica voluntate agnitum in macello a
socio cuius iniuria erat et damni formulam editam condemna-
tumque addit Mutianus aestumata lite. Iidem anthiae, cum unum
hamo teneri viderint, spinis quas in dorso serratas habent
liniam secare traduntur eo qui teneatur extendente ut praecidi
possit. at inter sargos ipse qui tenetur ad scopulos liniam terit.

60. (86.) Praeter haec claros sapientia auctores video 183
mirari stellam in mari. ea figura est, parva admodum caro
intus, extra duriore callo. huic tam igneum fervorem esse
tradunt ut omnia in mari contacta adurat, omnem cibum sta-
tim peragat. quibus sit hoc cognitum experimentis haut fa-
cile dixerim, multoque memorabilius dixerim id cuius expe-
riendi cotidie occasio est.

61. (87.) Concharum e genere sunt dactyli ab humano- 184
rum unguium similitudine appellati. his natura in tenebris
remoto lumine alio fulgere claro, et quanto magis umorem
habeant lucere in ore mandentium, lucere in manibus atque
etiam in solo ac veste decidentibus guttis, ut procul du-
bio pateat suci illam naturam esse quam miraremur etiam in
corpore.

62. (88.) Sunt et inimicitiarum atque concordiae mira- 185
cula. Mugil et lupus mutuo odio flagrant, conger et murena
caudam inter se praerodentes. polypum in tantum locusta

pavet ut iuxta viso omnino moriatur. locustam conger,
rursus polypum congri lacerant. Nigidius auctor est praero-
dere caudam mugili lupum, eosdemque statis mensibus con-
cordis esse. omnis autem vivere quibus caudae sic ampu-
186 tentur. At e contrario amicitiae exempla sunt praeter illos de
142 quorum diximus societate balaena et musculus, quando prae-
gravi superciliorum pondere obrutis eius oculis infestantia
magnitudinem vada praenatans demonstrat oculorumque vice
fungitur. Hinc volucrum naturae dicentur.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER X.

---

1 Cap. 1. (Sect. 1.) Sequitur natura avium, quarum gran-
dissimi et paene bestiarum generis struthocameli Africi vel
Aethiopici altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeri-
tatem vincunt, ad hoc demum datis pinnis ut currentem adiu-
vent. cetero non sunt volucres, nec a terra tolluntur. ungulae
iis cervinis similes, quibus dimicant, bisulcae et conprehen-
dendis lapidibus utiles, quos in fuga contra sequentis ingerunt
2 pedibus. concoquendi sine delectu devorata mira natura,
sed non minus stoliditas in tanta reliqui corporis altitudine,
cum colla frutice occultaverint, latere se existumantium.
praemia ex iis ova propter amplitudinem pro quibusdam ha-
bita vasis conosque bellicos et galeas adornantes pinnae.
3 2. (2.) Aethiopes atque Indi discolores maxume et inenar-
rabilis ferunt avis et ante omnis nobilem Arabia phoenicem,
haut scio an fabulose, unum in toto orbe nec visum magno
opere. aquilae narratur magnitudine, auri fulgore circa colla,
cetero purpureus, caeruleam roseis caudam pinnis distinguen-
tibus, cristis faucis, caputque plumeo apice honestante.
4 Primus atque diligentissime togatorum de eo prodidit Mami-

lius senator ille maxumis nobilis doctrinis doctore nullo: ne-
minem exstitisse qui viderit vescentem, sacrum in Arabia
Soli esse, vivere annis DXL, senescentem casia turisque sur-
culis construere nidum, replere odoribus et superemori. ex
ossibus deinde et medullis eius nasci primo ceu vermiculum,
inde fieri pullum, principioque iusta funera priori reddere et
totum deferre nidum prope Panchaiam in Solis urbem et in
ara ibi deponere. Cum huius alitis vita magni conversionem 5
anni fieri prodit idem Mamilius, iterumque significationes tem-
pestatum et siderum easdem reverti, hoc autem circa meri-
diem incipere quo die signum arietis sol intraverit, et fuisse
eius conversionis annum prodente se P. Licinio Cn. Cornelio
consulibus ducentesimum quintum decumum. Cornelius Va-
lerianus phoenicem devolavisse in Aegyptum tradit Q. Plau-
tio Sex. Papinio consulibus. adlatus est et in urbem Claudi
principis censura, anno urbis DCCC., et in comitio propositus,
quod actis testatum est, sed quem falsum esse nemo dubitaret.

3. (3.) Ex his quas novimus aquilae maxumus honos, 6
maxuma et vis. sex earum genera: melanaetos a Graecis
dicta eademque valeria, minuma magnitudine, viribus prae-
cipua, colore nigricans. sola aquilarum fetus suos alit, ce-
terae, ut dicemus, fugant. sola sine clangore, sine murmura- 13
tione. conversatur autem in montibus. secundi generis pygar- 7
gus in oppidis mansitat et in campis, albicante cauda. tertii
morphnos, quam Homerus et percnum vocat, aliqui et plan-
gum et anatariam, secunda magnitudine et vi. huic vita circa
lacus. Phemonoe Apollinis dicta filia dentis ei esse prodi-
dit mutae alias carentique lingua. eandem aquilarum niger-
rimam, prominentiore cauda. consentit et Boeus. ingenium
est ei testudines raptas frangere e sublimi iaciendo, quae
sors interemit poetam Aeschylum praedictam fatis, ut ferunt,
eius diei ruinam secura caeli fide caventem. item quarti ge- 8
neris est percnopterus, eadem oripelargus, volturina specie,
alis minumis, reliqua magnitudine antecellens, sed inbellis et
degener, ut quam verberet corvos. eadem ieiunae semper
aviditatis et querulae murmurationis. sola aquilarum exa-
nima fert corpora, ceterae, cum occidere, considunt. haec
facit ut quintum genus γνήσιον vocetur velut verum solum-

que incorruptae originis, media magnitudine, colore subru-
tilo, rarum conspectu. superest haliaetus clarissima oculo-
rum acie, librans ex alto sese visoque in mari pisce praeceps
9 in eum ruens et discussis pectore aquis rapiens. Illa quam
tertiam fecimus aquaticas avis circa stagna adpetit mergen-
tis se subinde, donec sopitas lassatasque rapiat. spectanda
dimicatio, ave ad perfugia litorum tendente, maxume si con-
densa harundo sit, aquila inde ictu abigente alae et, cum ad-
petat, in lacus cadente umbramque suam nanti sub aqua a
litore ostendente, rursus ave in diverso et ubi minume se
credat exspectari emergente. haec causa gregatim avibus na-
tandi, quia plures simul non infestantur respersu pinnarum
hostem obcaecantes. saepe et aquilae ipsae non tolerantes
10 pondus adprehensum una merguntur. Haliaetus tantum in-
plumis etiamnum pullos suos percutiens subinde cogit adver-
sos intueri solis radios et, si coniventem humectantemque
animadvertit, praecipitat e nido velut adulterinum atque dege-
11 perem. illum cuius acies firma contra stetit educat. haliaeti
suum genus non habent, sed ex diverso aquilarum coitu na-
scuntur. id quidem quod ex iis natum est in ossifragis genus
habet e quibus voltures minores progenerantur, et ex iis
magni qui omnino non generant. Quidam adiciunt genus aquilae
quam barbatam vocant, Tusci vero ossifragam.
12 (4.) Tribus primis et quinto aquilarum generi inaedifica-
tur nido lapis aetites, quem aliqui dixere gagiten, ad multa
remedia utilis, nihil igne deperdens. est autem lapis iste
nraegnans intus alio, cum quatias, velut in utero sonante, sed
13 vis illa medica non nisi nido direptis. Nidificant in petris et
arboribus, pariunt et ova terna, excludunt pullos binos, visi
sunt et tres aliquando. alterum expellunt taedio nutriendi. —
quippe eo tempore ipsis cibum negavit natura prospiciens
ne omnium ferarum fetus raperentur. ungues quoque earum
invertuntur diebus iis, albescunt inedia pinnae, ut merito par-
tus suos oderint. — sed eiectos ab his cognatum genus os-
14 sifragi excipiunt et educant cum suis. verum adultos quoque
persequitur parens et longe fugat, aemulos scilicet rapinae.
et alioquin unum par aquilarum magno ad populandum tractu,
ut satietur, indiget. determinant ergo spatia, et in proxumo

praedantur. rapta non protinus ferunt, sed primo deponunt,
expertaeque pondus tunc demum abeunt. oppetunt non se- 15
nio nec aegritudine sed fame, in tantum superiore adcrescente
rostro ut aduncitas aperiri non queat. a meridiano autem
tempore operantur et volant, prioribus horis diei, donec in-
pleantur hominum conventu fora, ignavae sedent. Aquilarum
pinnae mixtas reliquarum alitum pinnas devorant. negant
umquam solam hanc alitem fulmine exanimatam. ideo armi-
geram Iovis consuetudo iudicavit.

4. (5.) Romanis eam legionibus C. Marius in secundo 16
consulatu suo proprie dicavit. erat et antea prima cum quat-
tuor aliis. lupi, minotauri, equi aprique singulos ordines an-
teibant. paucis ante annis sola in aciem portari coepta erat,
reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdica-
vit. ex eo notatum non fere legionis umquam hiberna esse
castra ubi aquilarum non sit iugum. Primo et secundo ge- 17
neri non minorum tantum quadripedum rapina sed etiam cum
cervis proelia. multum pulverem volutatu collectum insi-
dens cornibus excutit in oculos, pinnis verberans, donec
praecipitet in rupis. nec unus hostis illi satis est. acrior
cum dracone pugna multoque magis anceps, etiamsi in
aere. ova hic consectatur aquilae aviditate malefica, at illa ob
hoc rapit ubicumque visum. ille multiplici nexu alas ligat
ita se inplicans ut simul decidat saepe.

5. (6.) Celebris apud Seston urbem aquilae gloria educ- 18
tam a virgine retulisse gratiam avis primo, mox deinde ve-
natus adgerentem. defuncta postremo in rogum accensum
eius iniecisse sese et simul conflagrasse. quam ob causam
incolae quod vocant heroum in eo loco fecere appellatum
Iovis et virginis, quoniam illi deo ales adscribitur.

6. (7.) Volturum praevalent nigri. nidos nemo attingit. 19
ideo et fuere qui putarent illos ex adverso orbe advolare.
falso. nidificant in excelsissimis rupibus. fetus quidem saepe
cernuntur, fere bini. Umbricius haruspicum in nostro aevo
peritissimus parere tradit ova tredecim, uno ex iis reliqua
ova nidumque lustrare, mox abicere. triduo autem antea vo-
lare eos ubi cadavera futura sunt.

7. (8.) Sanqualem avem atque inmusulum augures Ro- 20

mani magna in quaestione habent. inmusulum aliqui volturis pullum arbitrantur esse et sanqualem ossifragae. Massurius sanqualem ossifragum esse dicit, inmusulum autem pullum aquilae, priusquam albicet cauda. quidam post Mutium augurem visos non esse Romae confirmavere, ego, quod veri similius, in desidia rerum omnium arbitror non agnitos.

21 8. (9.) Accipitrum genera sedecim invenimus. ex iis aegithum claudum altero pede prosperrimi auguri nuptialibus negotiis et pecuariae rei. triorchem a numero testium, cui principatum in auguriis Phemonoe dedit. buteonem hunc appellant Romani, familiam etiam ex eo cognominatam, cum prospero auspicio in ducis navi sedisset. epileum Graeci vocant qui solus omni tempore adparet, ceteri hieme abeunt.
22 Distinctio generum ex aviditate. alii non nisi ex terra rapiunt avem, alii non nisi circa arbores volitantem, alii sedentem in sublimi, aliqui volantem in aperto. itaque et columbae novere ex iis pericula, visoque considunt vel subvolant, contra naturam eius auxiliantes sibi. In insula Africae Cerne in oceano accipitres totius Masaesyliae humi fetificant, nec alibi nascuntur illis adsueti gentibus.

23 (10.) In Thraciae parte super Amphipolim homines et accipitres societate quadam aucupantur. hi ex silvis et harundinetis excitant avis, illi supervolantis deprimunt. rursus captas aucupes dividunt cum iis. traditum est missas in sublime sibi excipere eos, et cum sit tempus capturae, clangore ac volatus genere invitare ad occasionem. simile quiddam lupi ad Maeotim paludem faciunt. nam nisi partem a piscantibus suam accepere, expansa eorum retia lacerant.
24 Accipitres avium non edunt corda. Nocturnus accipiter cybindis vocatur, rarus etiam in silvis, interdiu minus cernens. bellum internecivum gerit cum aquila, cohaerentesque saepe prenduntur.

25 9. (11.) Coccyx videtur ex accipitre fieri, tempore anni figuram mutans, quoniam tunc non adparent reliqui nisi perquam paucis diebus. ipse quoque modico tempore aestatis visus non cernitur postea. est autem neque aduncis unguibus solus accipitrum, nec capite similis illis, neque alio quam colore, ac rictu columbi potius. quin et absumitur ab acci-

pitre, si quando una adparuere, sola omnium avis a suo ge-
nere interempta. mutat autem et vocem, procedit vere, oc- 26
cultatur caniculae ortu semperque parit in alienis nidis, ma-
xume palumbium, maiore ex parte singula ova, quod nulla
alia avis, raro bina. causa subiciendi pullos putatur, quod
sciat se invisam cunctis avibus. nam minuta quoque infestant.
ita non fore tutam generi suo stirpem opinatur, ni fefellerit,
quare nullum facit nidum, alioqui trepidum animal. educat 27
ergo subditum adulterato feta nido. ille avidus ex natura
praeripit cibos reliquis pullis, itaque pinguescit et nitidus in
se nutricem convertit. illa gaudet eius specie miraturque sese
ipsam quod talem pepererit. suos conparatione eius damnat
ut alienos, absumique etiam se inspectante patitur, donec
conripiat ipsam quoque iam volandi potens. nulla tunc avium
suavitate carnis conparatur illi.

10. (12.) Milvi ex eodem accipitrum genere magnitu- 28
dine differunt. notatum in his rapacissimam et famelicam
semper alitem nihil esculenti rapere umquam ex funerum fer-
culis, nec Olympiae ex ara, ac ne ferentium quidem mani-
bus nisi lugubri municipiorum inmolantium ostento. iidem vi-
dentur artem gubernandi docuisse caudae flexibus, in caelo
monstrante natura quod opus esset in profundo. milvi et ipsi
hibernis mensibus latent, non tamen ante hirundinem abeun-
tes. traduntur autem et a solstitio adfici podagra.

11. (13.) Volucrum prima distinctio pedibus maxume 29
constat. aut enim aduncos unguis habent aut digitos, aut
palmipedum in genere sunt ut anseres et aquaticae fere aves.
aduncos unguis habentia carne tantum vescuntur ex parte
magna. 12. (14.) cornices et alio pabulo, ut quae duritiem 30
nucis rostro repugnantem volantes in altum in saxa tegulasve
iaciant iterum ac saepius, donec quassatam perfringere
queant. ipsa ales est inauspicatae garrulitatis, a quibusdam
tamen laudata. ab arcturi sidere ad hirundinum adventum
notatur eam in Minervae lucis templisque raro, alicubi
omnino non adspici, sicut Athenis. praeterea sola haec
etiam volantis pullos aliquamdiu pascit, inauspicatissima fetus
tempore, hoc est post solstitium.

(15.) Ceterae omnes ex eodem genere pellunt nidis pul- 31

los ac volare cogunt, sicut et corvi, qui et ipsi non carne
tantum aluntur sed robustos quoque fetus suos fugant lon-
gius. itaque parvis in vicis non plus bina coniugia sunt, circa
Crannonem quidem Thessaliae singula perpetuo. genitores
32 suboli loco cedunt. Diversa in hac et supradicta alite quae-
dam. corvi ante solstitium generant, iidem aegrescunt sexa-
genis diebus, siti maxume, antequam fici coquantur autumno.
cornix ab eo tempore conripitur morbo. Corvi pariunt cum
plurumum quinos. ore eos parere aut coire volgus arbitra-
tur, ideoque gravidas, si ederint corvinum ovom, per os
partum reddere, atque in totum difficulter parere, si tecto
inferantur. Aristoteles negat, non, Hercule, magis quam in
Aegypto ibim, sed illam exosculationem quae saepe cernitur
33 qualem in columbis esse. Corvi in auspiciis soli videntur in-
tellectum habere significationum suarum. nam cum Medi
hospites occisi sunt, omnes e Peloponneso et Attica regione
volaverunt. pessuma eorum significatio, cum glutiunt vocem
velut strangulati.
34 (16.) Uncos unguis et nocturnae aves habent, ut noctuae,
bubo, ululae. omnium horum hebetes interdiu oculi. bubo
funebris et maxume abominatus publicis praecipue auspiciis
deserta incolit, nec tantum desolata sed dira etiam et inac-
cessa, noctis monstrum, nec cantu aliquo vocalis sed gemitu.
35 itaque in urbibus aut omnino in luce visus dirum ostentum
est. privatorum domibus insidentem plurumum scio non fuisse
feralem. volat numquam quo libuit, sed transversus aufer-
tur. Capitoli cellam ipsam intravit Sex. Palpelio Histro L.
Pedanio coss., propter quod nonis Martiis urbs lustrata est
eo anno.
36 13. (17.) Inauspicata est et incendiaria avis, quam prop-
ter saepenumero lustratam urbem in annalibus invenimus,
sicut L. Cassio C. Mario coss., quo anno et bubone viso lu-
strata est. Quae sit avis ea nec reperitur nec traditur. qui-
dam ita interpretantur, incendiariam esse quaecumque ad-
paruerit carbonem ferens ex aris vel altaribus. alii spintur-
nicem eam vocant, sed haec ipsa quae esset inter avis qui
37 se scire diceret non inveni. 14. Cliviam quoque avem ab
antiquis nominatam animadverto ignorari. quidam clamatoriam

dicunt, Labeo prohibitoriam. et apud Nigidium subis appellatur avis quae aquilarum ova frangat. 15. Sunt praeterea conplura genera depicta in Etrusca disciplina sed ulli non visa, quae nunc defecisse mirum est, cum abundent etiam quae gula humana populatur.

16. (18.) Externorum de auguriis peritissime scripsisse 38 Hylas nomine putatur. is tradit noctuam, bubonem, picum arbores cavantem, trygonam, cornicem a cauda de ovo exire, quoniam pondere capitum perversa ova posteriorem partem corporum fovendam matri adplicent.

17. (19.) Noctuarum contra avis sollers dimicatio. ma- 39 iore circumdatae multitudine resupinae pedibus repugnant, collectaeque in artum rostro et unguibus totae teguntur. auxiliatur accipiter collegio quodam naturae bellumque partitur. noctuas sexagenis diebus hiemis cubare et novem voces habere tradit Nigidius.

18. (20.) Sunt et parvae aves uncorum unguium, ut 40 pici Martio cognomine insignes et in auspiciis magni. quo in genere arborum cavatores scandentes in subreptum felium modo, illi vero et supini percussi corticis sono pabulum subesse intellegunt. pullos in cavis educant avium soli. adactos cavernis eorum a pastore cuneos admota quadam ab his herba elabi creditur vulgo. Trebius auctor est clavom cuneumve adactum quanta libeat vi arbori in qua nidum habeat statim exsilire cum crepitu arboris, cum insederit clavo aut cuneo. Ipsi principales Latio sunt in auguriis a rege qui nomen huic 41 avi dedit. unum eorum praescitum transire non queo. In capite praetoris urbani Aeli Tuberonis in foro iura pro tribunali reddentis sedit ita placide ut manu prehenderetur. respondere vates exitium imperio portendi, si dimitteretur, at si exanimaretur, praetori. et ille avem protinus concerpsit, nec multo post inplevit prodigium.

(21.) Vescuntur et glande in hoc genere pomisque mul- 42 tae, sed quae carne tantum non vivont, excepto milvo, quod ipsum in auguriis dirum est. 19. Uncos unguis habentes omnino non congregantur, et sibi quaeque praedantur. sunt autem omnes fere altivolae praeter nocturnas, et magis maiores. omnibus alae grandes, corpus exiguum. ambulant

difficulter. in petris raro consistunt curvatura unguium pro-
hibente.
43 (22.) Nunc de secundo genere dicamus, quod in duas divi-
ditur species, oscines et alites. illarum generi cantus oris,
his magnitudo differentiam dedit. 20. itaque praecedent et
ordine, omnisque reliquas in his pavonum genus cum forma
tum intellectu eius et gloria. gemmantis laudatus expandit co-
lores adverso maxume sole, quia sic fulgentius radiant. simul
umbrae quosdam repercussus ceteris, qui et in opaco cla-
rius micant, conchata quaerit cauda, omnisque in acervom
44 contrahit pinnarum quos spectari gaudet oculos. idem cauda
annuis vicibus amissa cum foliis arborum, donec renascatur
iterum cum flore, pudibundus ac maerens quaerit latebram.
vivit annis XXV. colores fundere incipit in trimatu. ab auc-
toribus non gloriosum tantum animal hoc traditur, sed et ma-
levolum, sicut anser verecundum, quoniam has quoque qui-
dam addiderunt notas in his, haut probatas mihi.
45 (23.) Pavonem cibi gratia Romae primus occidit orator
Hortensius aditiali cena sacerdoti. saginare primus insti-
tuit circa novissimum piraticum bellum M. Aufidius Lurco,
exque eo quaestu reditus sestertium sexagena milia habuit.
46 *21. (24.) Proxume gloriam sentiunt et hi nostri vigiles
nocturni, quos excitandis in opera mortalibus rumpendoque
somno natura genuit. norunt sidera, et ternas distingunt ho-
ras interdiu cantu. cum sole eunt cubitum, quartaque ca-
strensi vigilia ad curas laboremque revocant, nec solis or-
tum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem nun-
47 tiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. Imperitant
suo generi, et regnum in quacumque sunt domo exercent.
dimicatione paritur hoc inter ipsos, velut ideo tela agnata
cruribus suis intellegentes, nec finis saepe conmorientibus.
quod si palma contingit, statim in victoria canunt seque ipsi
principes testantur. victus occultatur silens aegreque ser-
vitium patitur. et plebs tamen aeque superba graditur ardua
cervice, cristis celsa, caelumque sola volucrum adspicit cre-
bra, in sublime caudam quoque falcatam erigens. itaque ter-
48 rori sunt etiam leonibus ferarum generosissimis. Iam ex his
quidam ad bella tantum et proelia adsidua nascuntur, quibus

etiam patrias nobilitarunt, Rhodum aut Tanagram, — secundus est honos habitus Melicis et Chalcidicis, — ut plane dignae aliti tantum honoris praebeat Romana purpura. Horum sunt 49 tripudia solistima, hi magistratus nostros cotidie regunt domusque ipsis suas claudunt aut reserant. hi fascis Romanos inpellunt aut retinent, iubent acies aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum auspices. hi maxume terrarum imperio imperant, extis etiam fibrisque haut aliter quam opimae victoriae dis grati. habent ostenta et praeposteri eorum vespertinique cantus. namque totis noctibus canendo Boeotiis nobilem illam adversus Lacedaemonios praesagivere victoriam, ita coniecta interpretatione, quoniam victa ales illa non caneret.

(25.) Desinunt canere castrati, quod duobus fit modis: 50 lumbis adustis candente ferro aut imis cruribus, mox ulcere oblito figlina creta. facilius ita pinguescunt. Pergami omnibus annis spectaculum gallorum publice editur ceu gladiatorum. Invenitur in annalibus in agro Ariminensi M. Lepido Q. Catulo coss. in villa Galeri locutum gallinaceum, semel, quod equidem sciam.

22. (26.) Et anseri vigil cura Capitolio testata defenso, 51 per id tempus canum silentio proditis rebus, quam ob causam cibaria anserum censores in primis locant. quin et fama amoris Aegii dilecta forma pueri nomine Oleni et Glauces Ptolemaeo regi cithara canentis quam eodem tempore et aries amasse proditur. potest et sapientiae videri intellectus his esse. ita comes perpetuo adhaesisse Lacydi philosopho dicitur, nusquam ab eo, non in publico, non in balineis, non noctu, non interdiu digressus.

(27.) Nostri sapientiores qui eos iecoris bonitate novere. 52 fartilibus in magnam amplitudinem crescit, exemptum quoque lacte mulso augetur. nec sine causa in quaestione est quis tantum bonum invenerit, Scipione Metellus vir consularis an M. Seius eadem aetate eques Romanus. sed, quod constat, Messalinus Cotta, Messalae oratoris filius, palmas pedum ex his sorbere atque patinis cum gallinaceorum cristis condire reperit. tribuetur enim a me culinis cuiusque palma cum fide. Mirum in hac alite a Morinis usque Romam pedibus venire. 53

fessi proferuntur ad primos, ita ceteri stipatione naturali pro-
pellunt eos. Candidorum alterum vectigal in pluma. vellun-
tur quibusdam locis bis anno. rursus plumigeri vestiuntur.
mollior, quae corpori proxuma, et e Germania laudatissima.
54 candidi ibi, verum minores, gantae vocantur. pretium plumae
eorum in libras denarii quini. et inde crimina plerumque
auxilium praefectis a vigili statione ad haec aucupia dimissis
cohortibus totis. eoque deliciae processere ut sine hoc in-
strumento durare iam ne virorum quidem cervices possint.
55 (28.) Aliud reperit Syriae pars quae Commagene voca-
tur, adipem eorum in vase aereo cum cinnamo nive multa ob-
rutum ac rigore gelido maceratum ad usum praeclari medi-
caminis quod ab gente dicitur Commagenum.
56 (29.) Anserini generis sunt chenalopeces et quibus lau-
tiores epulas non novit Britannia, chenerotes fere ansere
minores. Decet tetraonas suus nitor absolutaque nigritia,
in superciliis cocci rubor. alterum eorum genus volturum
magnitudinem excedit, quorum et colorem reddit. nec ulla
ales excepto struthocamelo maius corpore inplens pondus,
in tantum aucta ut in terra quoque inmobilis prehendatur.
gignunt eos Alpes et septentrionalis regio. in aviariis sapo-
57 rem perdunt. moriuntur contumacia spiritu revocato. Pro-
xumae eis sunt quas Hispania avis tardas appellat, Graecia
ὠτίδας, damnatas in cibis. emissa enim ossibus medulla
odoris taedium extemplo sequitur.
58 23. (30.) Inducias habet gens Pygmaea abscessu gruum,
7,26 ut diximus, cum iis dimicantium. inmensus est tractus quo
veniunt, si quis reputet, a mari Eoo. quando proficiscantur
consentiunt, volant ad prospiciendum alte, ducem quem se-
quantur eligunt, in extremo agmine per vicis qui adclament
59 dispositos habent et qui gregem voce contineant. excubias
habent nocturnis temporibus lapillum pede sustinentis, qui
laxatus somno et decidens indiligentiam coarguat. ceterae
dormiunt capite subter alam condito alternis pedibus insi-
stentes. dux erecto providet collo ac praedicit. eaedem man-
suefactae lasciviunt, gyrosque quosdam indecoro cursu vel
60 singulae peragunt. certum est Pontum transvolaturas pri-
mum omnium angustias petere inter duo promontoria Criu-

metopon et Carambin, mox saburra stabiliri. cum medium
transierint, abici lapillos e pedibus, cum attigerint continen-
tem, et e gutture harenam. Cornelius Nepos, qui divi Au-
gusti principatu obiit, cum scriberet turdos paulo ante coep-
tos saginari, addidit ciconias magis placere quam grues,
cum haec nunc ales inter primas expetatur, illam nemo velit
attigisse.

(31.) Ciconiae quonam e loco veniant aut quo se refe- 61
rant inconpertum adhuc est. e longinquo venire non dubium
eodem quo grues modo, illas hiemis, has aestatis advenas.
abiturae congregantur in loco certo, comitataeque sic ut nulla
sui generis relinquatur nisi captiva et serva ceu lege prae-
dicta die recedunt. nemo vidit agmen discedentium, cum dis-
cessurum adpareat, nec venire sed venisse cernimus. utrum-
que nocturnis fit temporibus, et quamvis ultra citrave per-
volent, numquam tamen advenisse usquam nisi noctu existu-
mantur. Pythonos comen vocant in Asia patentibus campis ubi 62
congregatae inter se conmurmurant, eamque quae novissima
advenit lacerant atque ita abeunt. notatum post idus Au-
gustas non temere visas ibi. sunt qui ciconiis non inesse
linguam confirment. honos iis serpentium exitio tantus ut in
Thessalia capital fuerit occidisse eademque legibus poena
quae in homicidam.

(32.) Simili anseres quoque et olores ratione conmeant, 63
sed horum volatus cernitur. Liburnicarum more rostrato im-
petu feruntur, facilius ita findentes aera quam si recta fronte
inpellerent, tergo sensim dilatante se cuneo porrigitur agmen,
largeque inpellenti praebetur aurae. colla inponunt praece-
dentibus, fessos duces ad terga recipiunt. Ciconiae nidos
eosdem repetunt, genetricum senectam invicem educant. Olo-
rum morte narratur flebilis cantus, falso, ut arbitror aliquot
experimentis. iidem mutua carne vescuntur inter se.

(33.) Verum haec conmeantium per maria terrasque per- 64
egrinatio non patitur differri minores quoque quibus est na-
tura similis, utcumque supra dictas magnitudo et vires cor-
porum invitare videri possint. Coturnices ante etiam semper 65
adveniunt quam grues, parva avis et, cum ad nos venit, ter-
restris potius quam sublimis. advolant et hae simili modo,

fruticumve sic et animalium. non nasci tralaticium, invecta
emori mirum. quod illud est unius generis saluti adversum,
quaeve ista naturae invidia, aut qui terrarum dicti avibus ter-
77 mini? Rhodos aquilam non habet. Transpadana Italia iuxta
Alpis Larium lacum appellat amoenum arbusto agro ad quem
ciconiae non permeant, sicuti nec octavom citra lapidem ab
eo. inmensa alioqui finitimo Insubrium tractu examina gra-
culorum monedularum cui soli avi furacitas argenti aurique
praecipue mira est. picus Martius in Tarentino agro negatur
78 esse. nuper et adhuc tamen rara ab Appennino ad urbem
versus cerni coepere picarum genera quae longa insignes
cauda variae appellantur. proprium his calvescere omnibus
annis, cum serantur rapa. perdices non transvolant Boeotiae
finis in Attica, nec ulla avis in Ponto insula qua sepultus est
Achilles sacratam ei aedem. in Fidenate agro iuxta urbem
ciconiae nec pullos nec nidum faciunt. at in agrum Vola-
79 terranum palumbium vis e mari quotannis advolat. Romae in
aedem Herculis in foro Boario nec muscae nec canes intrant.
multa praeterea similia, quae prudens subinde omitto in sin-
gulis generibus, fastidio parcens, quippe cum Theophrastus
tradat invecticias esse in Asia columbas et pavones et cor-
vos et in Cyrenaica vocalis ranas.
80 (42.) Alia admiratio circa oscines. fere mutant colorem
vocemque tempore anni, ac repente fiunt aliae, quod in gran-
diore alitum genere grues tantum. hae enim senectute ni-
grescunt. merula ex nigra rufescit, canit aestate, hieme bal-
butit, circa solstitium muta. rostrum quoque anniculis in ebur
transfiguratur, dumtaxat maribus. turdis color aestate circa
cervicem varius, hieme concolor.
81 (43.) Lusciniis diebus ac noctibus continuis quindecim
garrulus sine intermissu cantus densante se frondium germine,
non in novissimum digna miratu ave. primum tanta vox tam
parvo in corpusculo, tam pertinax spiritus. deinde in una
perfecta musica scientia modulatus editur sonus, et nunc
continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc
82 distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur revocato,
infuscatur ex inopinato, interdum et secum ipse murmurat,
plenus, gravis, acutus, creber, extentus. ubi visum est, vi-

brans, summus, medius, imus. breviterque omnia tam parvulis in faucibus quae exquisitis tibiarum tormentis ars hominum excogitavit, non sit ut dubium hanc suavitatem praemonstratam efficaci auspicio, cum in ore Stesichori cecinit infantis. ac ne quis dubitet artis esse, plures singulis sunt cantus, nec iidem omnibus, sed sui cuique. certant inter se, 83
palamque animosa contentio est. victa morte finit saepe vitam spiritu prius deficiente quam cantu. meditantur aliae iuveniores versusque quos imitentur accipiunt. audit discipula intentione magna et reddit vicibusque reticent. intellegitur emendatae conreptio et in docente quaedam reprehensio. ergo servorum illis pretia sunt, et quidem ampliora quam 84
quibus olim armigeri parabantur. scio sestertiis sex candidam alioquin, quod est prope invisitatum, venisse quae Agrippinae Claudi principis coniugi dono daretur. visum iam saepe iussas canere coepisse et cum symphonia alternasse, sicut homines repertos qui sonum earum addita in traversas harundines aqua foramen inspirantes linguaeve parva aliqua opposita mora indiscreta redderent similitudine. sed hae tantae 85
tamque artifices argutiae a quindecim diebus paulatim desinunt, nec ut fatigatas possis dicere aut satiatas. mox aestu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia. mutatur et color. postremo hieme ipsa non cernitur. linguis earum tenuitas illa prima non est quae ceteris avibus. pariunt vere primo cum plurumum sena ova.

(44.) Alia ratio ficedulis. nam formam simul coloremque 86
mutant. hoc nomen autumno. non habent postea, melancoryphi vocantur. Sic et erithacus hieme idem phoenicurus aestate. mutat et upupa, ut tradit Aechylus poeta, obscena alias pastu avis, crista visenda plicatili, contrahens eam subrigensque per longitudinem capitis.

(45.) Oenanthe quidem etiam statos latebrae dies habet. 87
exoriente sirio occultata ab occasu eiusdem prodit, quod miremur, ipsis diebus utrumque. chlorion quoque, qui totus est luteus, hieme non visus, circa solstitia procedit.

30. Merulae circa Cyllenen Arcadiae, nec usquam alibi, candidae nascuntur. ibis circa Pelusium tantum nigra est, ceteris omnibus locis candida.

88 31. (46.) Oscines praeter exceptas non temere fetus fa-
ciunt ante aequinoctium vernum aut post autumnale, ante sol-
stitium autem dubios, post solstitium vitalis.
89 32. (47.) Eo maxume sunt insignes halcyones. dies
earum partus maria quique navigant novere. ipsa avis paulo
amplior passere, colore cyaneo, ex parte minore tantum pur-
purea, sed candidis admixta pinnis, collo gracili ac procero.
alterum genus earum magnitudine distinguitur et *caret* cantu.
90 minores in harundinetis canunt. Halcyonem videre rarissimum
est, nec nisi vergiliarum occasu et circa solstitia brumamve
nave aliquando circumvolata statim in latebras abeuntem.
Fetificant bruma, qui dies halcyonides vocantur, placido mari
per eos et navigabili, Siculo maxume. faciunt autem septem
ante brumam diebus nidos, et totidem sequentibus pariunt.
91 nidi earum admirationem habent pilae figura paulum emi-
nenti ore perquam angusto, grandium spongearum similitu-
dine. ferro intercidi non queunt, franguntur ictu valido, ut
spuma arida maris. nec unde confingantur invenitur. putant
ex spinis aculeatis, piscibus enim vivont. subeunt et in amnis.
pariunt ova quina.
(48.) Gaviae in petris nidificant, mergi et in arboribus.
pariunt plurumum terna, sed gaviae aestate, mergi inci-
piente vere.
92 33. (49.) Halcyonum nidi figura reliquarum quoque sol-
lertiae admonet, neque alia parte ingenia avium magis admi-
randa sunt. Hirundines luto construunt, stramento roborant.
si quando inopia est luti, madefactae multa aqua pinnis pul-
verem spargunt. ipsum vero nidum mollibus plumis floccis-
que consternunt tepefaciendis ovis, simul ne durus sit infan-
tibus pullis. in fetu summa aequitate alternant cibum. nota-
bili munditia egerunt excrementa pullorum, adultioresque cir-
93 cumagi docent et foris saturitatem emittere. Alterum est
hirundinum genus rusticarum et agrestium quae raro in do-
mibus diversos figura sed eadem materia confingunt nidos,
totos supinos, faucibus porrectis in angustum, utero capaci,
mirum qua peritia et occultandis habilis pullis et substernen-
94 dis mollis. In Aegypti Heracleotico ostio molem continua-
tione nidorum evaganti Nilo inexpugnabilem opponunt stadi

fere unius spatio, quod humano opere perfici non posset. in
eadem iuxta oppidum Copton insula est sacra Isidi, quam ne
laceret amnis idem, muniunt opere, incipientibus vernis die-
bus palea et stramento rostrum eius firmantes, continuatis
per triduum noctibus tanto labore ut multas in opere emori
constet. eaque militia illis cum anno redit semper. Tertium 95
est earum genus, excavant ripas atque ita internidificant. ha-
rum pulli ad cinerem ambusti mortifero faucium malo multis-
que aliis morbis humani corporis medentur. non faciunt hae
nidos, migrantque multis diebus ante, si futurum est ut auctus
amnis attingant.

(50.) In genere vitiparrarum est cui nidus ex musco 96
arido ita absoluta perficitur pila ut inveniri non possit aditus.
acanthyllis appellatur eadem figura ex lino intexens. Pico-
rum aliquis suspenditur surculo primis in ramis cyathi modo,
ut nulla quadripes possit accedere. galgulos quidem ipsos
dependentis pedibus somnum capere confirmant, quia tutio-
res ita se sperant. Iam publicum quidem omnium est tabu- 97
lata ramorum sustinendo nido provide eligere, camarare ab
imbri, aut fronde protegere densa. In Arabia cinnamolgos
avis appellatur. cinnami surculis nidificat. plumbatis eos
sagittis decutiunt indigenae mercis gratia. in Scythis avis
magnitudine otidis binos parit, in leporina pelle semper in
cacuminibus ramorum suspensa. Picae cum diligentius visum 98
ab homine nidum sensere, ova transferunt alio. hoc in his
avibus quarum digiti non sint adcommodati conplectendis
transferendisque ovis miro traditur modo. namque surculo
super bina ova inposito ac feruminato alvi glutino subdita
cervice medio aequa utrimque libra deportant alio.

(51.) Nec vero iis minor sollertia quae cunabula in terra 99
faciunt corporis gravitate prohibitae sublime petere. Merops
vocatur genitores suos reconditos pascens, pallido intus co-
lore pinnarum, superne cyaneo, primori subrutilo. nidificant
in specu sex pedum defossa altitudine. Perdices spina et 100
frutice sic muniunt receptaculum ut contra feras abunde val-
lentur. ovis stragulum molle pulvere contumulant, nec in
quo loco peperere incubant. ne cui frequentior conversatio
suspecta sit, transferunt alio. illae quidem et maritos suos

fallunt, quoniam intemperantia libidinis frangunt earum ova
ne incubando detineantur. tunc inter se dimicant mares de-
101 siderio feminarum. victum aiunt venerem pati. id quidem
et coturnices Trogus et gallinaceos aliquando, perdices vero
a domitis feros et novos aut victos iniri promiscue. capiun-
tur quoque pugnacitate eiusdem libidinis, contra aucupis in-
licem exeunte in proelium duce totius gregis. capto eo pro-
cedit alter ac subinde singuli. rursus circa conceptum femi-
nae capiuntur contra aucupum feminam exeuntes ut rixando
102 abigant eam. Neque in alio animali par opus libidinis. si
contra máris steterint feminae, aura ab his flante praegnantes
fiunt, hiantes autem exserta lingua per id tempus aestuant.
concipiunt et supervolantium adflatu, saepe voce tantum au-
dita masculi. adeoque vincit libido etiam fetus caritatem, ut
illa furtim et in occulto incubans, cum sensit feminam aucu-
pis accedentem ad marem, recanat revocetque et ultro prae-
beat se libidini. rabie quidem tanta feruntur, ut in capite
103 aucupantium saepe caecae impetu sedeant. Si ad nidum is
coepit accedere, adprocurrit pedes eius feta, praegravem
aut delumbem sese simulans, subitoque in procursu aut brevi
aliquo volatu cadit fracta ut ala aut pedibus, procurrit iterum
iamiam prehensurum effugiens spemque frustrans, donec in
diversum abducat a nidis. eadem pavore libera ac materna
vacans cura in sulco resupina glaeba se terrae pedibus ad-
prehensa operit. Perdicum vita ad sedecim annos durare
existumatur.

104 34. (52.) Ab his columbarum maxume spectantur simili
ratione mores iidem, sed pudicitia illis prima et neutri nota
adulteria. coniugi fidem non violant, communemque servant
domum. nisi caelebs aut vidua nidum non relinquit. et impe-
riosos maris, subinde etiam iniquos ferunt, quippe suspicio
est adulteri, quamvis natura non sit. tunc plenum querela
guttur saevique rostro ictus, mox in satisfactione exosculatio
105 et circa veneris preces crebris pedum orbibus adulatio. amor
utrique subolis aequalis. saepe et ex hac causa castigatio
pigrius intrante femina ad pullos. parturienti solatia et mini-
steria ex mare. pullis primo salsiorem terram collectam
gutture in ora inspuunt praeparantes tempestivitatem cibo.

proprium generis eius et turturum, cum bibant, colla non resupinare, largeque bibere iumentorum modo.

35. Vivere palumbis ad XXX. annum, aliquas et ad XL., 106
habemus auctores, uno tantum incommodo unguium eodem et argumento senectae, qui citra perniciem reciduntur. cantus omnibus similis atque idem trino conficitur versu praeterque in clausula gemitu, hieme mutis, a vere vocalibus. Nigidius putat, cum ova incubet sub tecto, nominatam palumbem relinquere nidos. pariunt autem post solstitium. Columbae et 107
turtures octonis annis vivont. 36. contra passeri minumum vitae, cui salacitas par. mares negantur anno diutius durare argumento, quia nulla veris initio adpareat nigritudo in rostro, quae ab aestate incipit. feminis longiusculum spatium. Ve- 108
rum columbis inest quidam et gloriae intellectus. nosse credas suos colores varietatemque dispositam. quin etiam ex volatu quaeritur. plaudere in caelo varieque sulcare. qua in ostentatione ut vinctae praebentur accipitri, inplicatis strepitu pinnis, qui non nisi ipsis alarum umeris eliditur, alioquin soluto volatu in multum velociores. speculatur occultus fronde latro et gaudentem in ipsa gloria rapit. 37. Ob id cum iis 109
habenda est avis quae tinnunculus vocatur. defendit enim illas terretque accipitres naturali potentia in tantum ut visum vocemque eius fugiant. hac de causa praecipuus columbis amor eorum, feruntque, si in quattuor angulis defodiantur in ollis novis oblitis, non mutare sedem columbas, quod et auro insectis alarum articulis quaesivere aliqui non aliter innoxiis volneribus, multivaga alioquin ave. est enim ars illis inter se blandiri et corrumpere alias furtoque comitatiores reverti.

(53.) Quin et internuntiae in magnis rebus fuere, epistu- 110
las adnexas earum pedibus obsidione Mutinensi in castra consulum Decumo Bruto mittente. quid vallum et vigil obsidio atque etiam retia amne praetenta profuere Antonio per caelum eunte nuntio? Et harum amore insaniunt multi. super tecta exaedificant turris iis, nobilitatemque singularum et origines narrant vetere iam exemplo. L. Axius eques Romanus ante bellum civile Pompeianum denariis quadringentis singula paria venditavit, ut M. Varro tradit. quin et patriam nobilitavere in Campania grandissimae provenire existumatae.

111 (54.) Harum volatus in reputationem ceterarum quo-
que volucrum inpellit. 38. Omnibus animalibus reliquis
certus et unius modi et in suo cuique genere incessus est,
aves solae vario meatu feruntur et in terra et aere. ambu-
lant aliquae, ut cornices, saliunt aliae, ut passeres, merulae,
currunt, ut perdices, rusticulae, ante se pedes iaciunt, ut
ciconiae, grues. expandunt alas pendentesque raró inter-
vallo quatiunt, aliae crebrius, sed et primas dumtaxat pinnas,
112 aliae et tota latera pandunt, quaedam vero maiore ex parte
conpressis volant, percussoque semel, aliquae et gemino
ictu, aere feruntur, ut inclusum eum prementes eiaculantur
sese in sublime, in rectum, in pronum. inpingi putes ali-
quas aut rursus ablabi, cadere has, illas salire. anates solae,
quaeque sunt eiusdem generis, in sublime protinus sese tol-
lunt atque e vestigio caelum petunt, et hoc etiam ex aqua.
itaque in foveas quibus feras venamur delapsae solae eva-
113 dunt. voltur et ferae graviores nisi ex procursu aut altiore
cumulo inmissae non evolant, cauda reguntur. aliae circum-
spectant, aliae flectunt colla. nec ullae vescuntur ea quae
rapuere pedibus. sine voce non volant multae, aut e con-
trario semper in volatu silent. subrectae, pronae, obli-
quae, in latera, in ora, quaedam et resupinae feruntur, ut si
pariter cernantur plura genera, non in eadem natura meare
videantur.

114 39. (55.) Plurumum volant quae apodes, quia careant
usu pedum, ab aliis cypseli appellantur hirundinum specie.
nidificant in scopulis. hae sunt quae toto mari cernuntur,
nec umquam tam longo naves tamque continuo cursu rece-
dunt a terra ut non circumvolitent eas apodes. cetera genera
residunt, insistunt. his quies nisi in nido nulla. aut pendent
aut iacent.

115 (56.) Et ingenia aeque varia, ad pastum maxume. 40.
Caprimulgi appellantur grandioris merulae adspectu fures
nocturni. interdiu enim visu carent. intrant pastorum stabula
caprarumque uberibus advolant suctum propter lactis, qua
iniuria uber emoritur caprisque caecitas quas ita mulsere
oboritur. Platea nominatur advolans ad eas quae se in mari
mergunt et capita illarum morsu conripiens, donec capturam

extorqueat. eadem cum devoratis se inplevit conchis, calore ventris coctas evomit, atque ita ex iis esculenta eligit testas excernens.

41. (57.) Villaribus gallinis et religiones. inhorrescunt 116
edito ovo, excutiuntque sese et circumactae purificant aut festuca aliqua sese et ova lustrant. 42. Minumae avium cardueles imperata faciunt, nec voce tantum sed pedibus et ore pro manibus. Est quae boum mugitus imitetur, in Arelatensi agro taurus appellata, alioquin parva est. equorum quoque hinnitus anthus nomine herbae pabulo adventu eorum pulsa imitatur ad hunc modum se ulciscens.

(58.) Super omnia humanas voces reddunt, psittaci 117
quidem etiam sermocinantes. India hanc avem mittit, septagen vocat, viridem toto corpore, torque tantum miniato in cervice distinctam. imperatores salutat et quae accipit verba pronuntiat, in vino praecipue lasciva. capiti eius duritia eadem quae rostro. hoc, ni ea loqui discit, ferreo verberatur radio. non sentit aliter ictus. cum devolat, rostro se excipit, illi innititur levioremque se ita pedum infirmitati facit.

(59.) Minor nobilitas, quia non ex longinquo venit, sed 118
expressior loquacitas generi picarum est. adamant verba quae loquantur, nec discunt tantum sed diligunt, meditantesque intra semet cura atque cogitatione intentionem non occultant. constat emori victas difficultate verbi ac, nisi subinde eadem audiant, memoria falli, quaerentisque mirum in modum hilarari, si interim audierint id verbum. nec volgaris iis forma, quamvis non spectanda. satis illis decoris in specie sermonis humani est. Verum addiscere alias negant posse 119
quam quae ex genere earum quae glande vescantur, et inter eas facilius quibus quini sint digiti in pedibus, ac ne eas quidem ipsas nisi primis duobus vitae annis. latiores linguae, omnibusque in suo cuique genere quae sermonem imitantur humanum, quamquam id paene in omnibus contingit. Agrip- 120
pina Claudi Caesaris turdum habuit, quod numquam ante, imitantem sermones hominum. cum haec proderem, habebant et Caesares iuvenes sturnum, item luscinias Graeco ac Latino sermone dociles, praeterea meditantis in diem et adsidue nova loquentis, longiore etiam contextu. docentur secreto

et ubi nulla alia vox misceatur, adsidente qui crebro dicat
ea quae condita velit ac cibis blandiente.
121 43. (60.) Reddatur et corvis sua gratia, indignatione
quoque populi Romani testata, non solum conscientia. Tibe-
rio principe ex fetu supra Castorum aedem genito pullus
in oppositam sutrinam devolavit, etiam religione commenda-
tus officinae domino. is mature sermoni adsuefactus, omni-
bus matutinis evolans in rostra in forum versus Tiberium,
dein Germanicum et Drusum Caesares nominatim, mox trans-
euntem populum Romanum salutabat, postea ad tabernam
122 remeans, plurium annorum adsiduo officio mirus. hunc sive
aemulatione vicinitatis manceps proxumae sutrinae sive
iracundia subita, ut voluit videri, excrementis eius posita cal-
ceis macula, exanimavit tanta plebei consternatione ut primo
pulsus ex ea regione, mox et interemptus sit, funusque aliti
innumeris celebratum exsequiis, constratum lectum super
Aethiopum duorum umeros praecedente tibicine et coronis
omnium generum ad rogum usque qui constructus dextra viae
Appiae ad secundum lapidem in campo Rediculi appellato
123 fuit. adeo satis iusta causa populo Romano visa est exse-
quiarum ingenium avis aut supplici de cive Romano in ea urbe
in qua multorum principum nemo deduxerat funus, Scipionis
vero Aemiliani post Carthaginem Numantiamque deletas ab
eo nemo vindicaverat mortem. hoc gestum M. Servilio C.
124 Cestio coss. a. d. V. kalend. Aprilis. Nunc quoque erat in urbe
Roma haec prodente me equitis Romani cornix e Baetica pri-
mum colore mira admodum nigro, deinde plura contexta verba
exprimens et alia atque alia crebro addiscens. nec non et re-
cens fama Crateri Monocerotis cognomine in Erizena regione
Asiae corvorum opera venantis eo quod devehebat in silvas
eos insidentes corniculis umerisque. illi vestigabant agebant-
que eo perducta consuetudine ut exeuntem sic comitarentur
125 et feri. Tradendum putavere memoriae quidam visum per si-
tim lapides congerentem in situlam monimenti, in qua pluvia
aqua durabat, sed quae attingi non posset. ita descendere
paventem expressisse tali congerie quantum poturo sufficeret.
126 44. (61.) Nec Diomedias praeteribo avis. Iuba cata-
ractas vocat et eis esse dentis oculosque igneo colore, cetero

candidis, tradens. duos semper iis duces, alterum ducere
agmen, alterum cogere. scrobis excavare rostro, inde crate
consternere et operire terra quae ante fuerit egesta. in his
fetificare. fores binas omnium scrobibus. orientem spectare
quibus exeant in pascua, occasum quibus redeant. alvom
exoneraturas subvolare semper et contrario flatu. uno hoc 127
in loco totius orbis visuntur, in insula quam diximus nobi- 3,151
lem Diomedis tumulo atque delubro, contra Apuliae oram,
fulicarum similes. advenas barbaros clangore infestant, Grae-
cis tantum adulantur miro discrimine, velut generi Diomedis
hoc tribuentes, aedemque eam cotidie pleno gutture maden-
tibus pennis perluunt atque purificant, unde origo fabulae
Diomedis socios in earum effigies mutatos.

45. (62.) Non omittendum est, cum de ingeniis disseri- 128
mus, e volucribus hirundines indociles esse, e terrestribus
muris, cum elephanti iussa faciant, leones iugum subeant,
in mari vituli totque piscium genera mitescant.

46. (63.) Bibunt aves suctu ex his quibus longa colla 129
intermittentes et capite resupinato velut infundentes sibi.
porphyrio solus morsu bibit. idem est proprio genere, omnem
cibum aqua subinde tinguens, deinde pede ad rostrum veluti
manu adferens. laudatissimi in Commagene. rostra iis et
praelonga crura rubent.

47. (64.) Haec quidem et himantopodi multo minori, 130
quamquam in eadem crurum altitudine. nascitur in Aegypto.
insistit ternis digitis. praecipue ei pabulum muscae. vita in
Italia paucis diebus.

(65.) Graviores omnes fruge vescuntur, altivolae carne
tantum. inter aquaticas mergi soli dicuntur devorare quae
ceterae reddunt.

(66.) Olorum similitudinem onocrotali habent, nec di- 131
stare existumarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alte-
rius uteri genus. huc omnia inexplebile animal congerit, mira
ut sit capacitas. mox perfecta rapina sensim inde in os red-
dita in veram alvum ruminantis modo refert. Gallia hos
septentrionali proxuma oceano mittit.

(67.) In Hercynio Germaniae saltu invisitata genera ali- 132
tum accipimus quarum plumae ignium modo conluceant noc-

tibus. in ceteris nihil praeter nobilitatem longinquitate fac-
tam memorandum occurrit. 48. Phalerides in Seleucia Par-
thorum et in Asia aquaticarum laudatissimae, rursus phasia-
nae in Colchis geminas ex pluma auris submittunt subrigunt-
que, Numidicae in parte Africae Numidia, omnesque iam in
Italia.
133 (68.) Phoenicopteri linguam praecipui saporis esse Apicius
docuit nepotum omnium altissimus gurges. Attagen maxume
Ionius celeber et vocalis alias, captus vero obmutescens,
quondam existimatus inter raras avis. iam et in Gallia Hispa-
niaque capitur et per Alpis etiam, ubi et phalacrocoraces,
aves Baliarium insularum peculiares, sicut Alpium pyrroco-
rax luteo rostro niger et praecipuo sapore lagopus. pe-
des leporino villo nomen ei hoc dedere, cetero candidae, co-
134 lumbarum magnitudine. Non extra terram eam vesci facile,
quando nec vita mansuescit et corpus occisi emarcescit.
Est et alia nomine eodem a coturnicibus magnitudine tantum
differens, croceo tinctu cibis gratissima. visam in Alpibus
ab se peculiarem Aegypti et ibim Egnatius Calvinus prae-
fectus earum prodidit.
135 49. (69.) Venere in Italiam Bedriacensibus bellis civi-
libus trans Padum et novae aves — ita enim adhuc vocan-
tur — turdorum specie, paulum infra columbas magnitudine,
sapore gratae. Baliares insulae nobiliorem etiam supra dicto
porphyrionem mittunt. ibi et buteo accipitrum generis in ho-
nore mensarum est, item vipiones. sic enim vocant mino-
rem gruem.
136 (70.) Pegasos equino capite volucres et gryphas aurita
aduncitate rostri fabulosos reor, illos in Scythia, hos in Aethio-
pia. equidem et tragopana, de qua plures adfirmant, maiorem
aquila, cornua in temporibus curvata habentem, ferruginei
coloris, tantum capite phoeniceo. Nec Sirenes inpetrave-
rint fidem, adfirmet licet Dinon Clitarchi celebrati auctoris
pater in India esse, mulcerique earum cantu quos gravatos
137 somno lacerent. Qui credat ista, et Melampodi profecto
auris lambendo dedisse intellectum avium sermonis dracones
non abnuat, vel quae Democritus tradit nominando avis qua-
rum confuso sanguine serpens gignatur, quem quisquis ederit

intellecturus sit alitum conloquia, quaeque de una ave galeriat
privatim conmemorat, etiam sine his inmensa vitae ambage
circa auguria. Nominantur ab Homero scopes, avium genus, 138
neque harum satyricos motus, cum insidientur, plerisque me-
moratos facile conceperim mente, neque ipsae iam aves no-
scuntur. quamobrem de confessis disseruisse praestiterit.

50. (71.) Gallinas saginare Deliaci coepere, unde pestis 139
exorta opimas avis et suopte corpore unctas devorandi. hoc
primum antiquis cenarum interdictis exceptum invenio iam
lege C. Fanni cos. XI annis ante tertium Punicum bellum,
ne quid volucre poneretur praeter unam gallinam quae non
esset altilis, quod deinde caput translatum per omnis leges
ambulavit. inventumque deverticulum est in fraudem earum 140
gallinaceos quoque pascendi lacte madidis cibis. multo ita
gratiores adprobantur. feminae quidem ad saginam non om-
nes eliguntur, nec nisi in cervice pingui cute. postea culi-
narum artes, ut clunes spectentur, ut dividantur in tergora,
ut a pede uno dilatatae repositoria occupent. Dedere et Par-
thi cocis suos mores. nec tamen in hoc mangonio quicquam
totum placet, clune alibi pectore tantum laudatis.

(72.) Aviaria primus instituit inclusis omnium generum 141
avibus M. Laenius Strabo Brundisi equestris ordinis. ex eo
coepimus carcere animalia coercere quibus rerum natura cae-
lum adsignaverat. 51. maxume tamen insignis est in hac me-
moria Clodi Aesopi tragici histrionis patina HS C taxata,
in qua posuit avis cantu aliquo aut humano sermone vocalis,
HS $\overline{\text{VI}}$ singulas coemptas, nulla alia inductus suavitate nisi 142
ut in his imitationem hominis manderet, ne quaestus quidem
suos reveritus illos opimos et voce meritos, dignus prorsus
filio a quo devoratas diximus margaritas. non sit tamen, ut 9, 122
verum fatear, facile inter duos iudicium turpitudinis, nisi quod
minus est summas rerum naturae opes quam hominum linguas
cenasse.

52. (73.) Generatio avium simplex videtur esse, cum 143
et ipsa habeat sua miracula, quoniam et quadripedes ova
gignunt, chamaeleontes, lacertae et quae diximus inter *aqua-* 9, 37 et 78
tilia. item serpentes. pinnatorum autem infecunda sunt quae
aduncos habent unguis. cenchris sola ex his supra quaterna

edit ova. Tribuit hoc avium generi natura ut fecundiores
essent fugaces earum quam fortes. plurima pariunt strutho-
cameli, gallinae, perdices, soli. Coitus avibus duobus modis,
femina considente humi ut in gallinis, aut stante ut in gruibus.
144 (74.) Ovorum alia sunt candida, ut columbis, perdici-
bus, alia pallida, ut aquaticis, alia punctis distincta, ut me-
leagridum, alia rubri coloris, ut phasianis, cenchridi. intus
autem omne ovom volucrum bicolor, aquaticis lutei plus
quam albi, idque ipsum magis luridum quam ceteris. piscium
145 unus color, in quo nihil candidi. avium ova ex calore fra-
gilia, serpentium ex frigore lenta, piscium ex liquore mollia.
aquatilium rotunda, reliqua fere fastigio cacuminata. exeunt
a rotundissima sui parte, dum pariuntur, molli putamine, sed
protinus durescente, quibuscumque emergunt portionibus.
quae oblonga sint ova gratioris saporis putat Horatius Flac-
cus. feminam edunt quae rotundiora gignuntur, reliqua marem.
umbilicus ovis a cacumine inest, ceu gutta eminens in pu-
tamine.
146 53. Quaedam omni tempore coeunt, ut gallinae, et pa-
riunt praeterquam duobus mensibus hiemis brumalibus. ex
iis iuvencae plura quam veteres, sed minora, et in eodem fetu
prima ac novissima. est autem tanta fecunditas ut aliquae
et sexagena pariant, aliquae cotidie, aliquae bis die, aliquae
147 in tantum ut effetae moriantur. Hadrianis laus maxuma. Co-
lumbae deciens anno pariunt, quaedam et undeciens, in Ae-
gypto vero etiam brumali mense. hirundines et merulae et
palumbi et turtures bis anno pariunt, ceterae aves fere se-
mel. turdi in cacuminibus arborum luto nidificantes paene
contextim, in secessu generant. A coitu diebus decem ova
maturescunt in utero. vexatis autem gallinae et columbae
148 pinna evolsa aliave simili iniuria diutius. Omnibus ovis me-
dio vitelli parva inest velut sanguinea gutta, quod esse cor
avium existumant, primum in omni corpore id gigni opinan-
tes. in ovo certe gutta ea salit palpitatque. ipsum animal
ex albo liquore ovi corporatur. cibus eius in luteo est. om-
nibus intus caput maius toto corpore, oculi conpressi capite
maiores. increscente pullo candor in medium vertitur, lu-
149 teum circumfunditur. ut vicesimo die moveatur ovom, iam

viventis intra putamen vox auditur. ab eodem tempore plu-
mescit, ita positus ut caput supra dextrum pedem habeat,
dextram vero alam supra caput. vitellus paulatim deficit.
aves omnes in pedes nascuntur, contra quam reliqua anima-
lia. Quaedam gallinae omnia gemina ova pariunt et geminos 150
interdum excludunt, ut Cornelius Celsus auctor est, alterum
maiorem. aliqui negant omnino geminos excludi. Plus vicena
quina incubanda subici vetant. parere a bruma incipiunt.
optuma fetura ante vernum aequinoctium. post solstitium nata
non inplent magnitudinem iustam, tantoque minus quanto se-
rius provenere.

54. (75.) Ova incubari intra decem dies edita utilissi- 151
mum. vetera aut recentiora infecunda. subici inpari numero
debent. quarto die postquam coepere incubari, si contra lu-
men cacumine ovorum adprehenso una manu purus et unius-
modi perluceat color, sterilia existumantur esse proque eis
alia substituenda. et in aqua est experimentum. inane flui-
tat, itaque sidentia, hoc est plena, subici volunt. concuti vero
experimento vetant, quoniam non gignant confusis vitalibus
venis. Incubationi datur initium post novam lunam, quia 152
prius inchoata non proveniant. celerius excluduntur calidis
diebus. ideo aestate undevicesimo educunt fetum, hieme XXV.
si incubitu tonuit, ova pereunt, et accipitris audita voce vi-
tiantur. remedium contra tonitrus clavos ferreus sub stramine
ovorum positus aut terra ex aratro. quaedam autem et citra 153
incubitum sponte natura gignit, ut in Aegypti fimetis. scitum
de quodam reperitur Syracusis tamdiu potare solitum, do-
nec cooperta terra fetum ederent ova.

55. (76.) Quin et ab homine perficiuntur. Iulia Augusta 154
prima sua iuventa Tiberio Caesare ex Nerone gravida, cum pa-
rere virilem sexum admodum cuperet, hoc usa est puellari au-
gurio, ovom in sinu fovendo atque, cum deponendum haberet,
nutrici per sinum tradendo, ne intermitteretur tepor. nec
falso augurata proditur. Nuper inde fortassis inventum ut
ova in calido loco inposita paleis igne modico foverentur ho-
mine versante, pariterque et stato die illic erumperet fetus.
Traditur quaedam ars gallinari cuiusdam dicentis quod ex 155
quaque esset. Narrantur et mortua gallina mariti earum visi

succedentes in vicem, et reliqua fetae more facientes abstinentesque se cantu. Super omnia est anatum ovis subditis atque exclusis admiratio, prima non plane adgnoscentis fetum, mox incerti singultus sollicite convocantis, postremo lamenta circa piscinae stagna mergentibus se pullis natura duce.

156 56. (77.) Gallinarum generositas spectatur crista erecta, interim et gemina, pinnis nigris, ore rubicundo, digitis inparibus, aliquando et super quattuor digitos traverso uno. ad rem divinam luteo rostro pedibusque purae non videntur, ad opertanea sacra nigrae. Est et pumilionum genus non sterile in his, quod non in alio genere alitum, sed quibus centra fecunditas rara et incubatio ovis noxia.

157 57. (78.) Inimicissima autem omnium generi pituita, maxumeque inter messis ac vindemiae tempus. Medicina in fame et cubitus in fumo, utique si e lauru aut herba sabina fiat, pinna per traversas inserta naris et per omnis dies emota, cibus alium cum farre aut aqua perfusus in qua maduerit noctua aut cum semine vitis albae coctus ac quaedam alia.

158 58. (79.) Columbae proprio ritu osculantur ante coi-
tum. pariunt fere bina ova, ita natura moderante ut aliis cre-
brior sit fetus, aliis numerosior. palumbes et turtur pluru-
mum terna nec plus quam bis vere pariunt, atque ita, si prior
fetus corruptus est, et quamvis tria pepererint, numquam plus
duobus educunt. tertium inritum est. urinum vocant. pa-
lumbes incubat femina post meridiana in matutinum, cetero
159 mas. Columbae marem semper et feminam pariunt, priorem
marem, postridie feminam. incubant in eo genere ambo,
interdiu mas, noctu femina. excludunt vicesimo die, pariunt
a coitu quinto. aestate quidem interdum binis mensibus terna
educunt paria. namque decumo octavo die excludunt sta-
timque concipiunt. quare inter pullos ova inveniuntur et
alii provolant, alii erumpunt. ipsi deinde pulli quinqueme-
160 stres fetificant. et ipsae autem inter se, si mas non sit, fe-
minae aeque saliunt, pariuntque ova inrita ex quibus nihil
gignitur, quae hypenemia Graeci vocant.

161 59. Pavo a trimatu parit. primo anno unum aut alterum ovom, sequenti quaterna quinave, ceteris duodena, non amplius, intermittens binos dies ternosve parit, et ter anno, si

gallinis subiciantur incubanda. mares ea frangunt desiderio
incubantium. quapropter noctu et in latebris pariunt aut in
excelso cubantes, et nisi molli strato excepta franguntur.
mares singuli quinis sufficiunt coniugibus, cum singulae aut
binae fuere, corrumpitur salacitate fecunditas. partus exclu-
ditur diebus ter novenis, aut tardius tricesimo. Anseres in 162
aqua coeunt, pariunt vere aut, si bruma coiere, post solsti-
tium, quadraginta prope, bis anno, si priorem fetum gallinae
excludant, alias plurima ova sedecim, paucissima septem. si
quis subripiat, pariunt donec rumpantur. aliena non exclu-
dunt. incubanda subici utilissimum novem aut undecim. in- 163
cubant feminae tantum tricenis diebus, si vero tepidiores sint,
viginti quinque. pullis eorum urtica contactu mortifera, nec
minus aviditas, nunc satietate nimia, nunc suamet vi, quando
adprehensa radice morsu saepe conantes avellere, ante colla
sua abrumpunt. contra urticam remedium est stramento ab
incubitu subdita radix earum.

60. Ardiolarum tria genera: leucon, asterias, pellos. hi 164
in coitu anguntur. mares quidem cum vociferatu sanguinem
etiam ex oculis profundunt. nec minus aegre pariunt gravi-
dae. Aquila tricenis diebus incubat, et fere maiores alites, 165
minores vicenis, ut milvos et accipiter. singulos fere parit,
numquam plus ternos. is qui aegolios vocatur et quaternos,
corvos aliquando et quinos. incubant totidem diebus. Cor-
nicem incubantem mas pascit. Pica novenos, melancoryphus
supra vicenos parit, semper numero inpari, nec alia pluris.
tanto fecunditas maior parvis. Hirundini caeci primo pulli et
fere omnibus quibus numerosior fetus.

(80.) Inrita ova, quae hypenemia diximus, aut mutua 166
feminae inter se libidinis imaginatione concipiunt aut pul- [160]
vere, nec columbae tantum, sed et gallinae, perdices, pavo-
nes, anseres, chenalopeces. sunt autem sterilia et minora
ac minus iucundi saporis et magis umida. quidam et vento
putant ea generari, qua de causa etiam zephyria appellantur.
urina autem vere tantum fiunt incubatione derelicta, quae alii
cynosura dixere. Ova aceto macerata in tantum emolliuntur ut 167
per anulos transeant. servari ea in lomento aut hieme in pa-
leis, aestate in furfuribus utilissimum. sale exinaniri creduntur.

168 61. (81.) Volucrum animal parit vespertilio tantum, cui
et membranaceae pinnae uni. eadem sola volucrum lacte nu-
trit ubera admovens. parens geminos volitat amplexa infan-
tis secumque portat. eidem coxendix una traditur, et in ci-
batu culices gratissimi.
169 62. (82.) Rursus in terrestribus ova pariunt serpentes,
de quibus nondum dictum est. coeunt conplexu, adeo cir-
cumvolutae sibi ipsae ut una existumari biceps possit. vi-
perae mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis
170 dulcedine. Terrestrium eadem sola intra se parit ova unius
coloris et mollia ut pisces. tertia die intra uterum catulos
excludit, dein singulis diebus singulos parit, viginti fere
numero. itaque ceterae tarditatis inpatientes perrumpunt la-
tera occisa parente. Ceterae serpentes contexta ova in terra
incubant, et fetum sequente excludunt anno. crocodili vici-
bus incubant, mas et femina. Sed reliquorum quoque ter-
restrium reddatur generatio.
171 63. (83.) Bipedum solus homo animal gignit. homini
tantum primi coitus paenitentia, augurium scilicet vitae a pae-
nitenda origine. ceteris animalibus stati per tempora anni
7, 38 concubitus, homini, ut dictum est, omnibus horis dierum noc-
172 tiumque. ceteris satias in coitu, homini prope nulla. Mes-
salina Claudi Caesaris coniunx regalem existumans palmam ele-
git in id certamen nobilissimam e prostitutis ancillam merce-
nariae stipis, eamque nocte ac die superavit quinto atque
vicesimo concubitu. In hominum genere maribus deverticula
veneris excogitata, omnia scelere naturae, feminis vero ab-
ortus. quantum in hac parte multo nocentiores quam ferae
sumus! Viros avidiores veneris hieme, feminas aestate He-
173 siodus prodidit. Coitus aversis elephantis, camelis, tigribus,
lyncibus, rhinoceroti, leoni, dasypodi, cuniculis, quibus aversa
genitalia. cameli etiam solitudines aut secreta certe petunt,
neque intervenire datur sine pernicie. coitus tota die, et
his tantum ex omnibus quibus solida ungula. in quadripedum
genere maris olfactus accendit. avertuntur et canes, phocae,
174 lupi, in medioque coitu invitique etiam cohaerent. Supra
dictorum plerumque feminae priores superveniunt, in reliquis
8, 126 mares. ursi autem, ut dictum est, humanitus strati, irenacei

stantes ambo inter se conplexi, feles mare stante, femina
subiacente, volpes in latera proiectae maremque femina am-
plexa. taurorum cervorumque feminae vim non tolerant, ea
de causa ingrediuntur in conceptu. cervi vicissim ad alias
transeunt et ad priores redeunt. lacertae ut ea quae sine
pedibus sunt circumflexu venerem novere. Omnia animalia 175
quo maiora corpore hoc minus fecunda. singulos gignunt
elephanti, cameli, equi. acanthis duodenos, avis minuma.
Ocissime pariunt quae plurumos gignunt. quo maius est ani-
mal, tanto diutius formatur in utero. diutius gestantur qui-
bus longiora sunt vitae spatia, neque crescentium tempe-
stiva ad generandum aetas. Quae solidas habent ungulas 176
singulos, quae bisulcas et geminos pariunt. quorum in digi-
tos pedum fissura divisa est, ea numerosiora in fetu. sed su-
periora omnia perfectos edunt partus, haec inchoatos, in quo
sunt genere leaenae, ursae, et volpes informe etiam ma-
gis quam supradicta parit, rarumque est videre parientem.
postea lambendo calefaciunt fetus omnia ea et figurant. pa-
riunt plurumum quaternos. Caecos autem gignunt canes, 177
lupi, pantherae, thoes. canum plura genera. Laconicae
octavo mense utrimque generant. ferunt sexaginta diebus
et plurumum tribus. ceterae canes et semestres coitum pa-
tiuntur. inplentur omnes uno coitu. quae ante iustum tempus
concepere diutius caecos habent catulos, nec omnis totidem
diebus. existumantur in urina attollere crus fere semestres.
id est signum consummati virium roboris. feminae hoc idem
sidentes. Partus duodeni quibus numerosissimi, cetero quini, 178
seni, aliquando singuli, quod prodigiosum putant, sicut omnis
maris aut omnis feminas gigni. primos quosque maris pa-
riunt, in ceteris alternant. ineuntur a partu sexto mense.
Octonos Laconicae pariunt. propria in eo genere maribus
labore salacitas. vivont Laconici annis denis, feminae duo-
denis, cetera genera quindenos annos, aliquando et viginti,
nec tota sua aetate generant fere a duodecimo desinentes.
Felium et ichneumonum reliqua ut canum. vivont annis se- 179
nis. dasypodes omni mense pariunt et superfetant, sicut le-
pores. a partu statim inplentur. concipiunt quamvis ubera
siccante fetu. pariunt autem caecos. elephanti, ut diximus, 175 8, 29

pariunt singulos magnitudine vituli trimestris. cameli duo-
decim mensibus ferunt, e trimatu pariunt vere iterumque post
180 annum inplentur a partu. equas autem post tertium demum
aut post unum ab enixu utiliter admitti putant, coguntque in-
vitas. sed muli mater septumo die concipere facillime cre-
ditur. equarum iubas tondere praecipiunt, ut asinorum coi-
tum patiantur humilitate. comantis enim gloria superbire.
a coitu solae animalium currunt exadversum aquilonem au-
strumve, prout marem aut feminam concepere. colorem il-
lico mutant rubriore pilo vel quicumque sit pleniore. hoc ar-
gumento desinunt admittere, etiam nolentis. nec inpedit par-
tus quasdam ab opere falluntque gravidae. vicisse Olympia
181 praegnantem Echecratidis Thessali invenimus. Equos et
canes et sues initum matutinum adpetere, feminas autem post
meridiem blandiri diligentiores tradunt. equas domitas LX
diebus equire ante quam gregales, sues tantum coitu spu-
mam ore fundere, verrem subantis audita voce, ni admittatur,
cibum non capere usque in maciem, feminas autem in tantum
efferari ut hominem lancinent, candida maxume veste indu-
182 tum. rabies ea aceto mitigatur naturae adsperso. Aviditas
coitus putatur et cibis fieri, sicut viro eruca, pecori caepa.
quae ex feris mitigentur non concipere, ut anseres, apros
vero tarde et cervos nec nisi ab infantia educatos mirum est.
Quadripedum praegnantes venerem arcent praeter equam et
suem. sed superfetant dasypus et lepus tantum.
183 64. (84.) Quaecumque animal pariunt in capita gignunt
circumacto sub enixum fetu alias in utero porrecto. quadripe-
des gestantur extensis ad longitudinem cruribus et alvom suam
adplicatis, homo in semet conglobatus inter duo genua nari-
184 bus sitis. Molas, de quibus ante diximus, gigni putant ubi
7, 63 mulier non ex mare verum ex semetipsa tantum conceperit.
ideo nec animari, quia non sit ex duobus, altricemque habere
per se vitam illam quae satis arboribusque contingat. 65. Ex
omnibus quae perfectos fetus sues tantum et numerosos edunt
[item pluris] contra naturam solidipedum aut bisulcorum.
185 (85.) Super cuncta est murium fetus, haut sine cuncta-
tione dicendus, quamquam sub auctore Aristotele et Alexan-
dri Magni militibus. Generatio eorum lambendo constare, non

coitu, dicitur. ex una genitos CXX tradiderunt, apud Persas
vero in praegnantis ventre parientis repertas. et salis gustatu
fieri praegnantis opinantur. itaque desinit mirum esse unde 186
vis tanta messis populetur murium agrestium, in quibus illud
quoque adhuc latet, quonam modo illa multitudo repente occidat. nam nec exanimes reperiuntur neque exstat qui murem hieme in agro effoderit. plurumi ita ad Troada proveniunt, et iam inde fugaverunt incolas. proventus eorum siccitatibus. tradunt etiam obituris vermiculum in capite gigni. Aegypti muribus durus pilus sicut irenaceis. iidem bipedes
ambulant ceu Alpini quoque. Cum diversi generis coiere 187
animalia, ita demum generant, si tempus nascendi par habent. Quadripedum ova gignentium lacertas ore parere, ut creditur vulgo, Aristoteles negat. neque incubant eaedem, oblitae quo sint in loco enixae, quoniam huic animali nulla memoria. itaque per se catuli erumpunt.

66. (86.) Anguem ex medulla hominis spinae gigni ac- 188
cipimus a multis. pleraque enim occulta et caeca origine proveniunt, etiam in quadripedum genere, 67. sicut salamandrae, animal lacertae figura, stellatum, numquam nisi magnis imbribus proveniens et serenitate desinens. huic tantus rigor ut ignem tactu exstinguat non alio modo quam glacies. eiusdem sanie, quae lactea ore vomitur, quacumque parte corporis humani contacta toti defluunt pili, idque quod contactum est colorem in vitiliginem mutat.

68. (87.) Quaedam ergo gignuntur ex non genitis et sine 189
ulla simili origine, ut supra dicta et quaecumque ver statum- 188
que tempus anni generat. ex his quaedam nihil gignunt ut salamandrae, neque est in his genus masculum femininumve, sicut neque in anguillis omnibusque quae nec animal nec ovom generant. neutrum est et ostreis genus et ceteris adhae-
rentibus vado vel saxo. Quae autem per se generantur, si 190
in maris et feminas descripta sunt, generant quidem aliquid coitu, sed inperfectum ac dissimile et ex quo nihil amplius gignatur, ut vermiculos muscae. id magis declaravit natura eorum quae insecta dicuntur, arduae explanationis omnia et privatim dicato opere narranda. quapropter ingenium praedictorum et reliqua subtexetur edissertatio.

191 69. (88.) Ex sensibus ante cetera homini tactus, dein gustatus. reliquis superatur a multis. aquilae clarius cernunt, voltures sagacius odorantur, liquidius audiunt talpae. obrutae terra, tam denso atque surdo naturae elemento, praeterea voce omni in sublime tendente, sermonem exaudiunt et, si de iis loquare, intellegere etiam dicuntur et profugere.
192 Auditus cui hominum primo negatus est, huic et sermonis usus ablatus, nec sunt naturaliter surdi ut non iidem sint et muti. In marinis ostreis auditum esse non est verisimile, sed ad sonum mergere se dicuntur solenes. ideo et silentium in mari piscantibus.

193 70. (89.) Pisces quidem auditus nec membra habent nec foramina, audire tamen eos palam est, [ut patet,] cum plausu congregari feros ad cibum adsuetudine in quibusdam vivariis spectetur, et in piscinis Caesaris genera piscium ad nomen venire, quosdamque singulos. itaque produntur etiam clarissime audire mugil, lupus, salpa, chromis, et ideo in vado vivere.

194 (90.) Olfactum iis esse manifeste patet, quippe non omnes eadem esca capiuntur et prius quam adpetant odorantur. quosdam et speluncis latentis salsamento inlitis faucibus scopuli piscator expellit veluti sui cadaveris agnitionem fugientis, conveniuntque ex alto etiam ad quosdam odores, ut saepiam ustam et polypum, quae ideo coguntur in nassas. sentinae quidem navium odorem procul fugiunt, maxume tamen
195 piscium sanguinem. Non potest petris avelli polypus. idem cunila admota ab odore protinus resilit. purpurae quoque faetidis capiuntur. nam de reliquo animalium genere quis dubitet? cornus cervini odore serpentes fugantur, sed maxume styracis. origani aut calcis aut sulpuris formicae necantur. culices acida petunt, ad dulcia non advolant. 71. Tactus sensus omnibus est, etiam quibus nullus alius. nam et ostreis et terrestrium vermibus quoque.

196 (91.) Existumaverim omnibus sensum et gustatus esse. cur enim alios alia sapores adpetant? in quo vel praecipua naturae architecti vis. alia dentibus praedantur, alia unguibus, alia rostri aduncitate carpunt, alia latitudine eruunt, alia acumine excavant, alia sugunt, alia lambunt, sorbent, mandunt, vorant. nec minor varietas in pedum ministerio, ut ra-

piant, distrahant, teneant, premant, pendeant, tellurem sca-
bere non cessent.

72. (92.) Venenis capreae et coturnices, ut diximus, 197
pinguescunt, placidissima animalia, at serpentes ovis, spec- [69]
tanda quidem draconum arte. aut enim solida hauriunt, si iam
fauces capiunt, quae deinde in semet convoluti frangunt in-
tus atque ita putamina extussiunt, aut si tenerior est catulis
adhuc aetas, orbe adprehensa spirae ita sensim vehementer-
que praestringunt, ut amputata parte ceu ferroe reliqua quae
amplexu tenetur sorbeant. simili modo avibus devoratis so-
lidis contentione plumam excitam revomunt.

(93.) Scorpiones terra vivont. serpentes, cum occasio 198
est, vinum praecipue adpetunt, cum alioqui exiguo indigeant
potu. eaedem minumo et paene nullo cibo, cum adservantur
inctusae, sicuti aranei quoque, alioqui suctu viventes. ideo-
que nullum interit fame aut siti venenatum. nam neque ca-
lor his nec sanguis nec sudor, quae aviditatem naturali sale
augent. in quo genere omnia magis exitialia, si suum genus
edere antequam noceant. Condit in thesauros maxillarum 199
cibum sphingiorum et satyrorum genus. mox inde sensim ad
mandendum manibus expromit, et quod formicis in annum
sollemne est his in dies vel horas. 73. Unum animal digitos
habentium herba alitur, lepus, sed et fruge. solidipedes et e
bisulcis sues omni cibatu et radicibus. solidipedum volutatio
propria. Serratorum dentium carnivora sunt omnia. ursi et
fruge, fronde, vindemia, pomis vivont et apibus, cancris etiam
ac formicis. lupi, ut diximus, et terra in fame. Pecus potu 200
pinguescit, ideo sal illis aptissimus. item veterina, quam- [8,83]
quam et fruge et herba. sed ut bibere sic edunt. Ruminant
praeter iam dicta silvestrium cervi, cum a nobis aluntur, om-
nia autem iacentia potius quam stantia, et hieme magis quam
aestate, septenis fere mensibus. pontici quoque mures simili
modo remandunt.

(94.) In potu autem quibus serrati dentes lambunt, et 201
mures hi volgares, quamvis ex alio genere sint. quibus con-
tinui dentes sorbent, ut equi, boves. neutrum ursi, sed aquam
quoque morsu vorant. In Africa maior pars ferarum aestate
non bibunt inopia imbrium, quam ob causam capti mures Li-

byci, si bibere, moriuntur. orygem perpetuo sitientia Africae generant ex natura loci potu carentem, et mirabili modo ad remedia sitientium. namque Gaetuli latrones eo durant auxilio repertis in corpore eorum saluberrimi liquoris vesicis.
202 Insidunt in eadem Africa pardi condensa arbore, occultatique earum ramis in praetereuntia desiliunt atque e volucrum sede grassantur. feles quidem quo silentio, quam levibus vestigiis obrepunt avibus! quam occulte speculatae in musculos exsiliunt! excrementa sua effossa obruunt terra intellegentes odorem illum indicem sui esse.

203 74. (95.) Ergo et alios quosdam sensus esse quam supra dictos haut difficulter adparet. sunt enim quaedam his bella amicitiaeque, unde et adfectus, praeter illa quae de quibusque eorum suis diximus locis. dissident olores et aquilae, corvos et chloreus noctu invicem ova exquirentes. simili modo corvos et milvos, illo praeripiente huic cibos. cornices atque noctua, aquilae et trochilus, si credimus, quoniam
204 rex appellatur avium, noctuae et ceterae minores aves. rursus cum terrestribus mustela ét cornix, turtur et pyralis, ichneumones vespae et phalangia aranei. aquaticae anates et gaviae, harpe. et triorchis accipiter. sorices et ardiolae invicem fetibus insidiantes. aegithus avis minima cum asino. spinetis enim se scabendi causa atterens nidos eius dissipat, quod adeo pavet ut voce omnino rudentis audita ova eiciat, pulli ipsi metu cadant. igitur advolans ulcera eius rostro excavat.
205 volpes et nisi. angues, mustelae et sues. Aesalon vocatur parva avis ova corvi frangens, cuius pulli infestantur a volpibus. invicem haec catulos eius ipsamque vellit. quod ubi viderunt corvi, contra auxiliantur velut adversus communem hostem. Et acanthis in spinis vivit. idcirco asinos et ipsa odit flores spinae devorantis. aegithum vero anthus in tantum ut sanguinem eorum credant non coire multisque ob id
206 veneficiis infament. Dissident thoes ac leones, et minuma aeque ac maxuma. formicosam arborem urucae cavent. librat araneus se filo in caput serpentis porrectae sub umbra arboris suae tantaque vi morsu cerebrum adprehendit, ut stridens subinde ac vertigine rotata ne filum quidem pendentis rumpere, adeo non fugere queat. nec finis ante mortem est.

(96.) Rursus amici pavones et columbae, turtures et 207
psittaci, merulae et turtures, cornix et ardiolae contra vol-
pium genus communibus inimicitiis, harpe et milvos contra
triorchim. Quid, non et adfectus indicia sunt etiam in ser-
pentibus, inmitissimo animalium genere? dicta sunt quae Ar- 8, 61
cadia narrat de domino a dracone servato et agnito voce
draconi. De aspide miraculum Phylarcho reddatur. is enim 208
auctor est, cum ad mensam cuiusdam veniens in Aegypto
aleretur adsidue, enixam catulos, quorum ab uno filium hospi-
tis interemptum, illam reversam ad consuetudinem cibi intel-
lexisse culpam et necem intulisse catulo, nec postea in tec-
tum id reversam.

77. (97.) Somni quaestio non obscuram coniectationem 209
habet. In terrestribus omnia quae coniveant dormire manife-
stum est. aquatilia quoque exiguum quidem, etiam qui de
ceteris dubitant, dormire tamen existumant, non oculorum ar-
gumento, quia non habent genas, verum ipsa quiete cernun-
tur placida ceu soporata, neque aliud quam caudas moven-
tia et ad tumultum aliquem expavescentia. De thynnis con- 210
fidentius adfirmatur. iuxta ripas enim aut petras dormiunt,
plani autem piscium in vado, ut manu saepe tollantur. nam
delphini balaenaeque stertentes etiam audiuntur. insecta quo-
que dormire silentio adparet, quae ne luminibus quidem ad-
motis excitentur.

(98.) Homo genitus premitur somno per aliquot menses, 211
dein longior in dies vigilia. Somniat statim infans. nam et
pavore expergiscitur et suctum imitatur. quidam vero num-
quam, quibus mortiferum fuisse signum contra consuetudi-
nem somnium invenimus exempla. Magnus hic invitat locus
et diversis refertus documentis, utrumne sint aliqua praescita
animi quiescentis, qua fiant ratione, an fortuita res sit ut ple-
raque. Si exemplis agatur, profecto paria fiant. A vino et a
cibis proxuma atque in redormitione vana esse visa, prope
convenit. est autem somnus nihil aliud quam animi in medium
sese recessus. Praeter hominem somniare equos, canes, bo- 212
ves, pecora, capras, palam est. ob hoc creditur et in omni-
bus quae animal pariant. de iis quae ova gignunt incertum
est, sed dormire ea certum. Verum ad insecta transeamus.

C. PLINI SECUNDI NATURALIS HISTORIAE

LIBER XI.

---

1 (Sect. 1.) Restant inmensae subtilitatis animalia, quando
aliqui ea neque spirare et sanguine etiam carere prodiderunt.
Cap. 1. Multa haec et multigenera terrestrium volucrumque vita.
alia pinnata, ut apes, alia utroque modo, ut formicae, aliqua
et pinnis et pedibus carentia, iure omnia insecta appellata ab
incisuris quae nunc cervicum loco, nunc pectorum atque al-
vi, praecincta separant membra, tenui modo fistula cohaeren-
tia. aliquis vero non tota incisura, eam ambiente ruga, sed in
alvo aut superne tantum imbricatis flexili vertebris, nusquam
2 alibi spectatiore naturae rerum artificio. 2. in magnis siquidem
corporibus aut certe maioribus facilis officina sequaci mate-
ria fuit. in his tam parvis atque tam nullis quae ratio, quanta
vis, quam inextricabilis perfectio! ubi tot sensus collocavit
in culice? — et sunt alia dictu minora —, sed ubi visum in
eo praetendit? ubi gustatum adplicavit? ubi odoratum inse-
ruit? ubi vero truculentam illam et portione maxumam vocem
3 ingeneravit? qua subtilitate pinnas adnevit, praelongavit pe-
dum crura, disposuit ieiunam caveam, uti alvom, avidam san-
guinis, et potissimum humani sitim accendit! telum vero per-
fodiendo tergori quo spiculavit ingenio, atque ut in capaci,
cum cerni non possit exilitas, reciproca generavit arte ut fo-
diendo acuminatum pariter sorbendoque fistulosum esset!
quos teredini ad perforanda robora cum sono teste dentis ad-
4 fixit, potissimumque e ligno cibatum fecit! sed turrigeros ele-
phantorum miramur umeros taurorumque colla et trucis in
sublime iactus, tigrium rapinas, leonum iubas, cum rerum na-
tura nusquam magis quam in minumis tota sit. quapropter
quaeso, ne legentes, quoniam ex his spernunt multa, etiam
relata fastidio damnent, cum in contemplatione naturae nihil
possit videri supervacuum.

3. (2.) Insecta multi negarunt spirare, idque ratione per- 5
suadentes, quoniam viscera interiora nexus spirabilis non in-
essent. itaque vivere ut fruges arboresque, sed plurumum in-
teresse spiret aliquid an vivat. eadem de causa nec sangui-
nem iis esse, qui sit nullis carentibus corde atque iecore. sic
nec spirare ea quibus pulmo desit. unde numerosa quaestio-
num series exoritur. iidem enim et vocem esse his negant in 6
tanto murmure apium, cicadarum sono et aliis quae suis aesti-
mabuntur locis. nam mihi contuenti se persuasit rerum na-
tura nihil incredibile existimare de ea. nec video, cur magis
possint non trahere animam talia et vivere quam spirare sine
visceribus, quod etiam in marinis docuimus quamvis arcente 9,16 sqq.
spiratum densitate et altitudine umoris. Volare quidem ali- 7
qua et animatu carere in ipso spiritu viventia, habere sensum
victus, generationis, operis, atque etiam de futuro curam, et
quamvis non sint membra quae velut carina sensus invehant,
esse tamen iis auditum, olfactum, gustatum, eximia praeterea
naturae dona, sollertiam, animum, artem, quis facile credide-
rit? Sanguinem non esse iis fateor, sicut nè terrestribus qui- 8
dem cunctis inter se similem, verum. ut saepiae in mari san-
guinis vires atramentum optinet, purpurarum generi infector
ille sucus, sic et insectis quisquis est vitalis umor hic erit
sanguis. denique, existimatio ne sua cuique sit, nobis propo-
situm est naturas rerum manifestas indicare, non causas inda-
gare dubias.

4. (3.) Insecta, ut intellegi possit, non videntur habere 9
nervos, nec ossa nec spinas nec cartilaginem nec pinguia nec
carnis, ne crustam quidem fragilem, ut quaedam marina, nec
quae iure dicatur cutis, sed mediae cuiusdam inter omnia
haec naturae corpus arenti simile, nervo mollius, in reliquis
partibus tutius vere quam durius. Et hoc solum iis est, nec
praeterea aliud. nihil intus nisi admodum paucis intestinum
inplicatum. itaque divolsis praecipua vivacitas et partium sin- 10
gularum palpitatio, quia quaecumque est ratio vitalis illa non
certis inest membris, sed toto in corpore, minume tamen ca-
pite, solumque non movetur nisi cum pectore avolsum. In
nullo genere plures sunt pedes, et quibus ex his plurumi,
diutius vivont divolsa, ut in scolopendris videmus. habent

autem oculos praeterque e sensibus tactum atque gustatum,
aliqua et odoratum, pauca et auditum.
11 5. (4.) Sed inter omnia ea principatus apibus et iure prae-
cipua admiratio, solis ex eo genere hominum causa genitis.
Mella contrahunt, sucumque dulcissimum atque subtilissimum
ac saluberrimum. favos confingunt et ceras mille ad usus vi-
tae, laborem tolerant, opera conficiunt, rem publicam habent,
consilia privatim ac duces gregatim, et quod maxume mirum
12 sit, mores habent. praeterea, cum sint neque mansueti gene-
ris neque feri, tanta est natura rerum ut prope ex umbra mi-
numa animalis inconparabile effecerit quiddam. quos effica-
ciae industriaeque tantae conparemus nervos, quas viris?
quos rationi medius fidius viros? hoc certe praestantioribus,
quo nihil novere nisi commune. Non sit de anima quaestio,
constet et de sanguine, quantulum tamen esse in tantulis po-
test? aestimemus postea ingenium.
13 6. (5.) Hieme conduntur — unde enim ad pruinas nivis-
que et aquilonum flatus perferendos vires? — sane et insecta
omnia, sed minus diu quae parietibus nostris occultata ma-
ture tepefiunt. circa apis aut temporum locorumve ratio mu-
tata est, aut erraverunt priores. conduntur a vergiliarum oc-
casu, et latent ultra exortum, adeo non ad veris initium, ut
dixere, nec quisquam in Italia de alvis existimat ante fabas
14 florentis. Exeunt ad opera et labores, nullusque, cum per
caelum licuit, otio perit dies. primum favos construunt, ce-
ram fingunt, hoc est domos cellasque faciunt. dein subolem,
postea mella, ceram ex floribus, melliginem e lacrimis arbo-
rum, quae glutinum pariunt, salicis, ulmi, harundinis suco,
15 cummi, resina. his primum alvom ipsam intus totam ut quo-
dam tectorio inlinunt, et aliis amarioribus sucis contra alia-
rum bestiolarum aviditates, id se facturas consciae quod con-
cupisci possit. his dein fores quoque latiores circumstruunt.
16 7. (6.) Prima fundamenta commosin vocant periti, secun-
da pissoceron, tertia propolin, inter coria cerasque, magni
ad medicamina usus. Commosis crusta est prima saporis
amari. pissoceros super eam venit, picantium modo, ceu di-
lutior cera. e vitium populorumque mitiore cummi propolis
crassioris iam materiae, additis floribus, nondum tamen cera,

sed favorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut iniuriae aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnunc gravi, ut qua plerique pro galbano utantur.

(7.) Praeter haec convehitur erithace, quam aliqui san- 17
daracam, alii cerinthum vocant. hic erit apium dum operantur cibus, qui saepe invenitur in favorum inanitatibus sepositus, et ipse amari saporis. gignitur autem rore verno et arborum suco, cummium modo capitur, africi minor, austri flatu nigrior, aquilonibus melior et rubens, plurumus in Graecis nucibus. Menecrates florem esse dicit futurae messis indicium, sed nemo praeter eum.

8. (8.) Ceras ex omnium arborum satorumque floribus 18
confingunt excepta rumice et echinopode. herbarum haec genera. falso excipitur et spartum, quippe cum in Hispania multa in spartariis mella herbam eam sapiant. falso et oleas excipi arbitror, quippe olivae proventu plurima examina gigni certum est. Fructibus nullis nocetur. mortuis ne floribus quidem, non modo corporibus, insidunt. Operantur intra sexa- 19
ginta passus. subinde consumptis in proxumo floribus speculatores ad pabula ulteriora mittunt. noctu deprehensae in expeditione excubant supinae, ut alas a rore protegant.

9. (9.) Ne quis miretur amore earum captos Aristomachum Solensem duodesexaginta annis nihil aliud egisse, Philiscum vero Thasium in desertis apis colentem Agrium cognominatum. qui ambo scripsere de his.

10. (10.) Ratio operis: Interdiu statio ad portas more 20
castrorum. quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo ut bucino aliquo. tunc universae provolant, si dies mitis futurus est. praedivinant enim ventos imbrisque et se continent tectis. ita quae temperies caeli cum hoc inter praescita habent. cum agmen ad opera processit, aliae flores adgerunt pedibus, aliae aquam ore guttasque lanugine totius corporis. quibus est earum adulescentia ad opera ex- 21
eunt et supradicta convehunt, seniores intus operantur. quae flores conportant, prioribus pedibus femina onerant propter id natura scabra, pedes priores rostro, totaeque onustae remeant sarcina pandatae. excipiunt eas ternae quaternaeque et exonerant. sunt enim intus quoque officia divisa. aliae 22

struunt, aliae poliunt, aliae suggerunt, aliae cibum conpa-
rant ex eo quod adlatum est. neque enim separatim vescun-
tur, ne inaequalitas operis et cibi fiat et temporis. struunt
orsae a concamaratione alvi, textumque velut a summa tela
deducunt, limitibus binis circa singulos actus, ut aliis intrent,
23 aliis exeant. favi superiore parte adfixi, et paulum etiam la-
teribus simul haerent et pendent una. alvom non contin-
gunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alvos,
aliquando et duorum generum, cum duo examina concordibus
populis dissimiles habuere ritus. ruentis ceras fulciunt, pila-
rum intergerivis a solo fornicatis, ne desit aditus ad sarcien-
24 dum. primi fere tres versus inanes struuntur, ne promptum
sit quod invitet furantem. novissimi maxume inplentur melle.
ideo aversa alvo favi eximuntur. gerulae secundos flatus ca-
ptant. si cooriatur procella, adprehensi ponduscalo lapilli
se librant. quidam in umeros eam inponi tradunt. iuxta vero
25 terram volant in adverso flatu vepribus evitatis. Mira obser-
vatio operis. cessantium inertiam notant, castigant, mox et
puniunt morte. mira munditia. amoliuntur omnia e medio,
nullaeque inter opera spurcitiae iacent. quin et excrementa
operantium intus, ne longius recedant unum congesta in lo-
26 cum, turbidis diebus et operis otio egerunt. cum advespe-
rascit, in alvo strepunt minus ac minus, donec una cir-
cumvolet eodem quo excitavit bombo ceu quietem capere
imperitans, et hoc castrorum more. tunc repente omnes con-
ticescunt. 11. domos primum plebei exaedificant, deinde
regibus. si speratur largior proventus, adiciuntur contuber-
nia et fucis. hae cellarum minumae, sed ipsi maiores apibus.
27 (11) Sunt autem fuci sine aculeo, velut inperfectae apes
novissimaeque, a fessis et iam emeritis inchoatae, serotinus
fetus et quasi servitia verarum apium, quamobrem imperant
iis primosque expellunt in opera, tardantis sine clementia
puniunt. neque in opere tantum, sed in fetu quoque adiu-
28 vant eas multum ad calorem conferente turba. certe quo
maior eorum fuit multitudo, hoc maior fit examinum proventus.
Cum mella coeperunt maturescere, abigunt eos, multaeque
singulos adgressae trucidant. nec id genus nisi vere conspici-
tur. fucus ademptis alis in alvom reiectus ipse ceteris adimit.

(12) Regias imperatoribus futuris in ima parte alvi ex- 29
struunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentis.
quod si exprimatur, non gignuntur suboles. Sexangulae
omnes cellae a singulorum pedum opere. Nihil horum stato
tempore, sed rapiunt diebus serenis munia. melle uno altero-
ve summum die cellas replent. 12. Venit hoc ex aere et 30
maxume siderum exortu, praecipueque ipso sirio exsplende-
scente, nec omnino prius vergiliarum exortu, sublucanis tem-
poribus. itaque tum prima aurora folia arborum melle rosci-
da inveniuntur, ac si qui matutino sub diu fuere, unctas
liquore vestis capillumque concretum sentiunt. sive ille est
caeli sudor, sive quaedam siderum saliva, sive purgantis se
aeris sucus, utinamque esset et purus ac liquidus et suae na-
turae, qualis defluit primo. nunc vero e tanta cadens altitu- 31
dine multumque, dum venit, sordescens et obvio terrae ha-
litu infectus, praeterea a fronde ac pabulis potus et in utriculo
congestus apium — ore enim eum vomunt —, ad hoc suco
florum corruptus et alvis maceratus totiensque mutatus, ma-
gnam tamen caelestis naturae voluptatem adfert.

13. (13.) Ibi optumus semper ubi optumorum doliolis 32
florum conditur. Atticae regionis hoc et Siculae, Hymetto et
Hybla a locis, mox Calydna insula. Est autem initio mel ut
aqua dilutum, et primis diebus fervet ut musta seque purgat,
vicesimo die crassescit, mox obducitur tenui membrana quae
fervoris ipsius spuma concrescit. sorbetur optumum et mi-
nume fronde infectum, e quercus, tiliae, harundinum foliis.

14. (14.) Summa quidem bonitatis natione constat, ut 33
supra diximus, pluribus modis. alibi enim favi cera specta- 32
biles gignuntur, ut in Sicilia, Pelignis, alibi copia mellis,
ut in Creta, Cypro, Africa, alibi magnitudine, ut in septen-
trionalibus, viso iam in Germania octo pedum longitudinis
favo in cava parte nigro. In quocumque tamen tractu terna 34
sunt genera mellis. vernum ex floribus constructo favo, quod
ideo vocatur anthinum. hoc quidam attingi vetant, ut largo
alimento valida exeat suboles. alii ex nullo minus apibus
relinquont, quoniam magna sequatur ubertas magnorum side-
rum exortu, praeterea solstitio, cum thymum et uva florere
incipiunt, praecipua cellarum materia. est autem in eximen- 35

dis favis necessaria dispensatio, quoniam inopia sibi desperant moriunturque aut diffugiunt, contra copia ignaviam adfert, ac iam melle, non erithace, pascuntur. ergo diligentiores ex hac vindemia XV. partem apibus relinquunt. dies status inchoandae, ut quadam lege naturae, si scire aut observare homines vellent, tricesimus ab educto examine,
36 fereque Maio mense includitur haec vindemia. Alterum genus est mellis aestivi, quod ideo vocatur horaeon a tempestivitate praecipua, ipso sirio exsplendescente post solstitium diebus tricenis fere. inmensa circa hoc subtilitas naturae mortalibus patefacta est, nisi fraus hominum cuncta pernicie
37 corrumperet. namque ab exortu sideris cuiuscumque, sed nobilium maxime, aut caelestis arcus, si non sequantur imbres sed ros tepescat solis radiis, medicamenta, non mella gignuntur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona caelestia. quod si servetur hoc sirio exoriente casuque congruat in eundem diem, ut saepe, Veneris aut Iovis Mercurive exortus, non alia suavitas visque mortalium malis a morte revocandis quam divini nectaris fiat.

38 15. (15.) Mel plenilunio uberius capitur, serena die pinguius. In omni melle quod per se fluxit ut mustum oleumque — appellatur acetum — maxume laudabile est. aestivom omne rutilum, ut siccioribus confectum diebus. album mel non fit ubi thymum est, sed oculis et ulceribus aptissimum existimatur e thymo, coloris aurei, saporis gratissimi. quod fit pa-
39 lam doliolis pingue, marino e rore spissum. quod concrescit autem minume laudatur. thymosum non coit et tactu praetenuia fila mittit, quod primum gravitatis argumentum est. abrumpi statim et resilire guttas vilitatis indicium habetur. sequens probatio ut sit odoratum et ex dulci acre, glutino-
40 sum, perlucidum. aestiva mellatione decumam partem Cassio Dionysio apibus relinqui placet, si plenae fuerint alvi. si minus, pro rata portione aut, si inanes, omnino non attingi. huic vindemiae Attici signum dedere initium caprifici, alii diem Volcano sacrum.

41 16. Tertium genus mellis minume probatum silvestre, quod ericaeum vocant. convehitur post primos autumni imbris, cum erice sola floret in silvis, ob id harenoso simile.

gignit id maxume arcturi exortus ex a. d. pridie idus Septem-
bris. quidam aestivam mellationem ad arcturi exortum profe-
runt, quoniam ad aequinoctium autumni ab eo supersint dies
quattuordecim, et ab aequinoctio ad vergiliarum occasum
diebus XLVIII plurima sit erice. Athenienses eam tetradicen 42
appellant, Euboea sisyrum, putantque apibus esse gratissi-
mam, fortassis quia tunc nulla alia sit copia. haec ergo mel-
latio fine vindemiae et vergiliarum occasu idibus Novembribus
fere includitur. relinqui ex ea duas partis apibus ratio per-
suadet, et semper eas partis favorum quae habeant eritha-
cen. A bruma ad arcturi exortum diebus LX somno aluntur 43
sine ullo cibo. ab arcturi exortu ad aequinoctium vernum
tepidiore tractu iam vigilant, sed etiamnum alvo se continent
servatosque in id tempus cibos repetunt. in Italia vero hoc
idem a vergiliarum exortu faciunt. in eum dormiunt. Alvos 44
quidam in eximendo melle expendunt, ita diribentes quan-
tum relinquant. aequitas quidem etiam in iis obstringitur,
feruntque societate fraudata alvos mori. in primis ergo prae-
cipitur ut lauti purique eximant mella. et furem mulierum-
que menses odere. Cum eximantur mella, apis abigi fumo 45
utilissimum, ne irascantur aut ipsae avide vorent. fumo cre-
briore et ignavia earum excitatur ad opera, nam nisi incu-
bavere, favos lividos faciunt. rursus fumo nimio inficiuntur,
quando iniuriam celerrime sentiunt mella vel minumo con-
tactu roris acescentia. et ob id inter genera servatur quod
acapnum vocant.

(16.) Fetus quonam modo progenerarent magna inter 46
eruditos et subtilis fuit quaestio. apium enim coitus visus
est numquam. plures existimavere ore confingi floribus con-
positis apte atque utiliter. aliqui coitu unius, qui rex in quo-
que appellatur examine. hunc esse solum marem, praecipua
magnitudine, ne fatiscat. ideo fetum sine eo non edi, apis-
que reliquas tamquam marem feminas comitari, non tamquam
ducem, quam probabilem alias sententiam fucorum proven-
tus coarguit. quae enim ratio ut idem coitus inperfectos ge-
neret alios? Propior vero prior existimatio fieret, ni rursus 47
alia difficultas occurreret. quippe nascuntur aliquando in ex-
tremis favis apes grandiores quae ceteras fugant. oestrus

vocatur hoc malum, quonam modo nascens, si ipsae fingunt?
48 Quod certum est, gallinarum modo incubant. id quod ex-
clusum est primo vermiculus videtur candidus, iacens trans-
versus adhaerensque ita ut pars cerae videatur. rex statim
mellei coloris, ut electo flore ex omni copia factus, neque
vermiculus, sed statim pinniger. cetera turba cum formam
capere coepit, nymphae vocantur, ut fuci, sirenes aut ce-
49 phenes. si quis alterutris capita demat priusquam pinnas ha-
beant, pro gratissimo sunt pabulo matribus. tempore proce-
dente instillant cibos atque incubant, tum maxume murmu-
rantes, caloris, ut putant, faciendi gratia necessarii exclu-
dendis pullis, donec ruptis membranis quae singulos cingunt
ovorum modo universum agmen emergat. spectatum hoc Ro-
mae consularis cuiusdam suburbano alvis cornu lanternae
50 tralucido factis. fetus intra XLV. diem peragitur. Fit in fa-
vis quibusdam qui vocatur clavos, amarae duritia cerae, cum
fetum inde non eduxere, morbo aut ignavia aut infecunditate
naturali. hic est abortus apium. protinus autem educti ope-
rantur quadam disciplina cum matribus, regemque iuvenem
51 aequalis turba comitatur. reges plures inchoantur, ne desint.
postea ex his suboles cum adulta esse coepit, concorde suf-
fragio deterrimos necant, ne distrahant agmina. duo autem
genera eorum, melior *rufus*, *deterior* niger variusque.
omnibus forma semper egregia et duplo quam ceteris maior,
pinnae breviores, crura recta, ingressus celsior, in fronte
macula quodam diademate candicans. multum etiam nitore a
volgo differunt.
52 17. (17.) Quaerat nunc aliquis, unusne Hercules fuerit et
quot Liberi patres et reliqua vetustatis situ obruta! ecce in
re parva villisque nostris adnexa, cuius adsidua copia est,
non constat inter auctores, rex nullumne solus habeat acu-
leum maiestate tantum armatus, an dederit quidem eum natu-
ra, sed usum pestis illi statum negaverit. illud constat, im-
peratorem aculeo non uti. Mira plebei circa eum obedien-
53 tia. cum procedit, una est totum examen circaque eum
globatur, cingit, protegit, cerni non patitur. reliquo tem-
pore, cum populus in labore est, ipse opera intus circumit,
similis exhortanti, solus inmunis. circa eum satellites quidam

lictoresque adsidui custodes auctoritatis. procedit foras non 54
nisi migraturo examine. id multo intellegitur ante, aliquot
diebus murmure intus strepente, adparatus indice diem tem-
pestivom eligentium. si quis alam ei detruncet, non fugiat
examen. cum processere, se quaeque proxumam illi cupit
esse et in officio conspici gaudet. fessum umeris sublevant,
validius fatigatum ex toto portant. si qua lassata defecit aut
forte aberravit, odore persequitur. ubicumque ille consedit,
ibi cunctarum castra sunt.

(18) Tunc ostenta faciunt privata ac publica, uva depen- 55
dente in domibus templisque, saepe expiata magnis eventibus.
sedere in ore infantis tum etiam Platonis, suavitatem illam
praedulcis eloqui portendentes. sedere in castris Drusi im-
peratoris, cum prosperrime pugnatum apud Arbalonem est,
haut quaquam perpetua haruspicum coniectura, qui dirum id
ostentum existimant semper. Duce prenso totum tenetur ag- 56
men, amisso dilabitur migratque ad alios. esse utique sine
rege non possunt. invitae autem interemunt eos, cum plures
fuere, potiusque nascentium domos diruunt, si proventus de-
speratur. tunc et fucos abigunt. quamquam et de iis video 57
dubitari propriumque iis genus esse aliquos existimare, sicut
furibus, grandissimis inter illos, sed nigris lataque alvo, ita
appellatis, quia furtim devorent mella. certum est ab apibus
fucos interfici. utique regem non habent. aequo modo si sine
aculeo nascantur in quaestione est. Umido vere melior fetus, 58
sicco mel copiosius. quod si deficit aliquas alvos cibus, im-
petum in proxumas faciunt rapinae proposito. at illae contra
dirigunt aciem. et si custos adsit, alterutra pars, quae sibi
favere sensit, non adpetit eum. Ex aliis quoque saepe dimi-
cant causis, duasque acies contrarias duo imperatores in-
struunt, maxume rixa in convehendis floribus exorta et suos
quibusque evocantibus, quae dimicatio iniectu pulveris aut
fumo tota discutitur. reconciliatur vero lacte vel aqua mulsa.

18. (19.) Apes sunt et rusticae silvestresque, horridae 59
adspectu, multo iracundiores, sed opere ac labore praestan-
tes. urbanarum duo genera: optumae breves variaeque et in
rotunditatem conpactiles, deteriores longae et quibus simili-
tudo vesparum, etiamnum deterrimae ex iis pilosae. In Ponto

sunt quaedam albae, quae bis in mense mella faciunt, circa
Thermodontem autem fluvium duo genera, aliarum quae in
arboribus mellificant, aliarum quae sub terra triplici cerarum
60 ordine, uberrimi proventus. Aculeum apibus dedit natura
ventri consertum. ad unum ictum hoc infixo quidam eas sta-
tim emori putant, aliqui non nisi in tantum adacto ut intestini
quippiam sequatur, sed fucos postea esse nec mella facere
velut castratis viribus pariterque et nocere et prodesse de-
61 sinere. est in exemplis equos ab iis occisos. Odere foedos
odores proculque fugiunt, sed et fictos. itaque unguenta
redolentis infestant, ipsae plurumorum animalium iniuriis ob-
noxiae. Inpugnant eas naturae eiusdem degeneres vespae
atque crabrones, etiam e culicum genere qui vocantur mu-
liones, populantur hirundines et quaedam aliae aves. insi-
diantur aquantibus ranae, quae maxuma earum est operatio
62 tum cum subolem faciunt. nec hae tantum quae stagna rivos-
que obsident, verum et rubetae veniunt ultro adrepentesque
foribus per eas sufflant. ad hoc statio provolat confestimque
abripitur. nec sentire ictus apium ranae traduntur. inimicae
et oves difficile se e lanis earum explicantibus. cancrorum
etiam odore, si quis iuxta coquat, exanimantur.
63 (20.) Quin et morbos suapte natura sentiunt. index eo-
rum tristitia torpens et cum ante fores in teporem solis pro-
motis aliae cibos ministrant, cum defunctas progerunt fune-
64 rantiumque more comitantur exsequias. Rege ea peste con-
sumpto maeret plebes ignavo dolore, non cibos convehens,
non procedens. tristi tantum murmure glomeratur circa cor-
pus eius. subtrahitur itaque diductae multitudini. alias
spectantes exanimem luctum non minuunt. tunc quoque, ni
subveniatur, fame moriuntur. hilaritate igitur et nitore sani-
tas aestimatur. 19. Sunt et operis morbi. cum favos non ex-
plent, claron vocant. item blapsigonian, si fetum non per-
agant.
65 (21.) Inimica et echo est resultanti sono, qui pavidas
alterno pulset ictu. inimica et nebula. aranei quoque vel
maxume hostiles. cum praevaluere ut intexant, enecant al-
vos. papilio etiam ignavos et inhonoratus luminibus accensis
advolitans, pestifer, nec uno modo. nam et ipse ceras depa-

scitur et relinquit excrementa e quibus teredines gignuntur.
fila etiam araneosa, quacumque incessit, alarum maxume la-
nugine obtexit. Nascuntur et in ipso ligno teredines quae 66
ceras praecipue adpetunt. infestat et aviditas pastus, nimia
florum satietate verno maxume tempore alvo cita. oleo qui-
dem non apes tantum sed omnia insecta exanimantur, praeci-
pue si capite uncto in sole ponantur. Aliquando et ipsae 67
contrahunt mortis sibi causas, cum sensere eximi mella, avi-
de vorantes, cetero praeparcae, et quae alioqui prodigas at-
que edacis non secus ac pigras atque ignavas proturbent. No-
cent et sua mella ipsis, inlitaeque ab aversa parte moriuntur.
Tot hostibus, tot casibus — et quotam portionem eorum com-
memoro? — tam munificum animal expositum est. remedia
dicemus suis locis. nunc enim sermo de natura est.

20. (22.) Gaudent plausu atque tinnitu aeris, eoque con- 68
vocantur. quo manifestum est auditus quoque inesse sensum.
Effecto opere, educto fetu, functae munere omni exercitatio-
nem tamen sollemnem habent, spatiataeque in aperto et in al-
tum elatae, gyris volatu editis, tum demum ad cibum redeunt.
Vita iis longissima, ut prospere inimica ac fortuita cedant, 69
septenis annis universa. Alvos numquam ultra decem annos
durasse proditur. sunt qui mortuas, si intra tectum hieme
serventur, deinde sole verno torreantur ac ficulneo cinere
tepido foveantur, putent revivescere. (23.) in totum vero 70
amissas reparari ventribus bubulis recentibus cum fimo obru-
tis, Vergilius iuvencorum corpore exanimato, sicut equorum
vespas atque crabrones, sicut asinorum scarabaeos, mutante
natura ex aliis quaedam in alia. sed horum omnium coitus
cernuntur. et tamen in fetu eadem prope natura quae apibus.

21. (24.) Vespae in sublimi e luto nidos faciunt, in his 71
ceras, crabrones cavernis aut sub terra. et horum omnium
sexangulae cellae, cerae autem e cortice, araneosae. fetus
ipse inaequalis et barbarus, alius evolat, alius in nympha est,
alius in vermiculo. et autumno, non verno, omnia ea. pleni-
lunio maxume crescunt. vespae, quae ichneumones vocantur 72
— sunt autem minores quam aliae — unum genus ex araneis
peremunt phalangium appellatum, et in nidos suos ferunt,
deinde inlinunt et ex iis incubando suum genus procreant.

praeterea omnes carne vescuntur contra quam apes quae
nullum corpus attingunt. sed vespae muscas grandiores ve-
73 nantur, amputato iis capite reliquom corpus auferunt. Cra-
bronum silvestres in arborum cavernis degunt, hieme ut ce-
tera insecta conduntur, vita bimatum non transit. ictus eo-
rum haut temere sine febri est. auctores sunt tèr novenis
punctis interfici hominem. aliorum qui mitiores videntur duo
genera: opifices, minores corpore, qui moriuntur hieme, ma-
74 tres quae biennio durant. ii et clementes. Nidos vere faciunt
fere quadriforis, in quibus opifices generantur. iis eductis
alios deinde maiores nidos fingunt, in quibus matres futuras
producant. iam tum opifices funguntur munere et pascunt
eas. Latior matrum species, dubiumque an habeant aculeos,
quia non egrediuntur. et his sui fuci. Quidam opinantur
omnibus his ad hiemem decidere aculeos. nec crabronum
autem nec vesparum generi reges aut examina, sed subinde
renovatur multitudo subole.

75 22. (25.) Quartum inter haec genus est bombycum, in
Assyria proveniens, maius quam supra dicta. nidos luto fin-
gunt salis specie, adplicatos lapidi, tanta duritia ut spiculis
perforari vix possint. in his ceras largius quam apes fa-
ciunt, dein maiorem vermiculum.

76 (26.) Et alia horum origo. ex grandiore vermiculo ge-
mina protendens sui generis cornuum urica fit, dein quod vo-
catur bombylis, ex ea necydalus, ex hoc in sex mensibus
bombyx. Telas araneorum modo texunt ad vestem luxumque
feminarum, quae bombycina appellatur. prima eas redordiri
rursusque texere invenit in Coo mulier Pamphile, Plateae filia,
non fraudanda gloria excogitatae rationis ut denudet feminas
vestis.

77 23. (27.) Bombycas et in Coo insula nasci tradunt, cu-
pressi, terebinthi, fraxini, quercus florem imbribus decussum
terrae halitu animante. fieri autem primo papiliones parvos
nudosque, mox frigorum inpatientia villis inhorrescere et ad-
versus hiemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperi-
tate radentis foliorum lanuginem. in vellera hanc ab iis cogi
subigique unguium carminatione, mox trahi in tramas, tenuari
ceu pectine, postea adprehensam corpori involvi nido volu-

bili. tum ab homine tolli fictilibusque vasis tepore et furfu- 78
rum esca nutriri, atque ita subnasci sui generis plumas, qui-
bus vestitos ad alia pensa dimitti. quae vero capta sint lani-
fica umore lentescere, mox in fila tenuari iunceo fuso. Nec
puduit has vestis usurpare etiam viros levitatem propter
aestivam. in tantum a lorica gerenda discessere mores ut
oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc feminis
cedimus.

24. (28.) Araneorum his non absurde iungatur natura di- 79
gna vel praecipue admiratione. plura autem sunt genera nec
dictu necessaria in tanta notitia. Phalangia ex his appellan-
tur quorum noxii morsus, corpus exiguum, varium, acumina-
tum, adsultim ingredientium. altera eorum species nigri prio-
ribus cruribus longissimis. omnibus internodia terna in cruri-
bus. Luporum minumi non texunt. maiores in terra, et cavernis 80
exigua vestibula praepandunt. tertium eorundem genus eru-
dita operatione conspicuum. orditur telas tantique operis ma-
teriae uterus ipsius sufficit, sive ita corrupta alvi natura stato
tempore, ut Democrito placet, sive est quaedam intus lanigera
fertilitas, tam moderato ungue, tam tereti filo et tam aequali
deducit stamina, ipso se pondere usus. texere a medio inci- 81
pit circinato orbe subtemina adnectens, maculasque paribus
semper intervallis sed subinde crescentibus ex angusto dila-
tans indissolubili nodo inplicat. quanta arte celat pedicas a
scutulato rete grassantis! quam non ad hoc videtur pertinere
crebratae pexitas telae et quadam politurae arte ipsa se te-
nax ratio tramae! quam laxus ad flatus ac non respuenda quae
veniant sinus! derelicta lasso praetendi summa parte arbitrere 82
licia. at illa difficile cernuntur atque ut in plagis liniae offen-
sae praecipitant in sinum. specus ipse qua concamaratur ar-
chitectura! et contra frigora quanto villosior! quam remotus
a medio aliudque agentis similis, inclusus vero sic ut sit necne
intus aliquis cerni non possit! age firmitas, quando rumpen-
tibus ventis! qua pulverum mole degravante! latitudo telae 83
saepe inter duas arbores, cum exercet artem et discit texere,
longitudo fili a culmine ac rursus a terra. per illud ipsum ve-
lox reciprocatio, subitque pariter ac fila deducit. cum vero
captura incidit, quam vigilans et paratus ad cursus! licet ex-

trema haereat plaga, semper in medium currit, quia sic ma-
84 xume totum concutiendo inplicat. scissa protinus reficit ad
polituram sarciens. namque et lacertarum catulos venantur
os primum tela involventes et tunc demum labra utraque morsu
adprehendentes, amphitheatrali spectaculo, cum contigit. Sunt
ex eo et auguria. quippe incremento amnium futuro telas suas
altius tollunt. iidem sereno non texunt, nubilo texunt. ideo-
que multa aranea imbrium signa sunt. feminam putant esse
quae texat, marem qui venetur. ita paria fieri merita
coniugio.
85 (29.) Aranei conveniunt clunibus, pariunt vermiculos ovis
similis. nam nec horum differri potest genitura, quoniam in-
sectorum vix ulla alia narratio est. pariunt autem omnia in
tela, sed sparsa qua saliunt atque ita emittunt. Phalangia
tantum in ipso specu incubant magnum numerum qui, ut emer-
sit, matrem consumit, saepe et patrem. adiuvat enim incu-
bare. pariunt autem et tricenos, ceterae pauciores. et incu-
bant triduo. Consummantur aranei quater septenis diebus.
86 25. (30.) Similiter his et scorpiones terrestres vermicu-
los ovorum specie pariunt similiterque pereunt, pestis inpor-
tuna, veneni serpentium, nisi quod graviore supplicio lenta
per triduum morte conficiunt, virginibus letali semper ictu et
feminis fere in totum, viris autem matutino, exeuntes caver-
nis priusquam aliquo fortuito ictu ieiunum egerant venenum.
87 semper cauda in ictu est, nulloque momento meditari cessat,
ne quando desit occasioni. ferit et obliquo ictu et inflexu.
venenum ab iis candidum fundi Apollodorus auctor est in no-
vem genera descriptis per colores maxume, supervacuo,
quoniam non est scire quos minume exitialis praedixerit. ge-
minos quibusdam aculeos esse, marisque saevissimos — nam
coitum iis tribuit —, intellegi autem gracilitate et longitudine.
88 venenum omnibus medio die, cum incanduere solis ardoribus,
itemque, cum sitiunt, inexplebiles potus. Constat et septena
caudae internodia saeviora esse. pluribus enim sena sunt.
Hoc malum Africae volucre etiam austri faciunt pandentibus
bracchia ut remigia sublevantes. Apollodorus idem plane
quibusdam inesse pinnas tradit. Saepe Psylli, qui reliquarum
venena terrarum invehentes quaestus sui causa peregrinis

malis implevere Italiam, hos quoque inportare conati sunt,
sed vivere intra Siculi caeli regionem non potuere. visuntur
tamen aliquando in Italia, sed innocui, multisque aliis in locis
ut circa Pharum in Aegypto. In Scythia interemunt etiam 90
sues alioquin vivaciores contra venena talia, nigras quidem
celerius, si in aquam se inmerserint. homini icto putatur esse
remedio ipsorum cinis potus in vino. Magnam adversitatem
oleo mersis et stellionibus putant esse, innocuis dumtaxat iis
qui et ipsi careant sanguine, lacertarum figura. atque scorpio-
nes in totum nulli nocere quibus non sit sanguis. Quidam 91
et ab ipsis fetum devorari arbitrantur. unum modo relinqui
sollertissimum et qui se ipsius matris clunibus inponendo tu-
tus et a cauda et a morsu loco fiat. hunc esse reliquorum
ultorem, qui postremo genitores superne conficiat. pariuntur
autem undeni.

26. (31.) Chamaeleonum stelliones hi quodammodo na-
turam habent, rore tantum viventes praeterque araneis.

(32.) Similis cicadis vita, quarum duo genera: minores 92
quae primae proveniunt et novissimae pereunt, sunt autem
mutae. sequens est volatura quae canunt. vocantur achetae
et, quae minores ex his sunt, tettigonia. sed illae magis ca-
norae. mares canunt in utroque genere, feminae silent. Gen-
tes vescuntur iis ad orientem, etiam Parthi opibus abundanti-
bus. ante coitum maris praeferunt, a coitu feminas, ovis
earum corrupti, quae sunt candida. coitus supinis. Aspe- 93
ritas praeacuta in dorso, qua excavant feturae locum in terra.
fit primo vermiculus, deinde ex eo quae vocatur tettigometra,
cuius cortice rupto circa solstitia evolant, noctu semper, pri-
mo nigrae atque durae. unum hoc ex iis quae vivont et sine
ore est. pro eo quiddam aculeatorum linguis simile, et hoc
in pectore, quo rorem lambunt. pectus ipsum fistulosum. hoc
canunt achetae, ut diximus. De cetero in ventre nihil est. 94
excitatae cum subvolant, umorem reddunt, quod solum argu-
mentum est rore eas ali. iisdem solis nullum ad excrementa
corporis foramen. oculi sunt tam hebetes ut, si quis digitum
contrahens ac remittens adpropinquet iis, transeant [velut in
folia]. Quidam duo alia genera faciunt earum, surculariam
quae sit grandior, frumentariam quam alii avenariam vocant.

95 adparet enim simul cum frumentis arescentibus. 27. Cicadae
non nascuntur in raritate arborum — idcirco non sunt Cyrenis
circa oppidum —, nec in campis nec in frigidis aut umbrosis
nemoribus. est quaedam et iis locorum differentia. in Milesia
regione paucis sunt locis, sed in Cephallania amnis quidam
paenuriam earum et copiam dirimit. at in Rhegino agro silent
omnes, ultra flumen in Locrensi canunt. Pinnarum illis na-
tura quae apibus, sed pro corpore amplior.
96 28. (33.) Insectorum autem quaedam binas gerunt pin-
nas, ut muscae, quaedam quaternas, ut apes. membranis et
cicadae volant. quaternas habent quae aculeis in alvo ar-
mantur. nullum cui telum in ore pluribus quam binis advo-
lat pinnis. illis enim ultionis causa datum est, his aviditatis.
nullis eorum pinnae revivescunt avolsae. nullum cui aculeus
in alvo bipinne est.
97 (34.) Quibusdam pinnarum tutelae crusta supervenit, ut
scarabaeis, quorum tenuior fragiliorque pinna. his negatus
aculeus, sed in quodam genere eorum grandi cornua prae-
longa, bisulcis dentata forficibus in cacumine, cum libuit, ad
morsum coeuntibus, infantium etiam remediis ex cervice sus-
98 penduntur, lucavos vocat hos Nigidius. aliud rursus eorum
genus qui e fimo ingentis pilas aversi pedibus volutant par-
vosque in iis contra rigorem hiemis vermiculos fetus sui ni-
dulantur. volitant alii magno cum murmure aut mugitu, alii
focos et prata crebris foraminibus excavant nocturno stridore
vocales. lucent ignium modo noctu, laterum et clunium co-
lore lampyrides, nunc pinnarum hiatu refulgentes, nunc vero
conpressu obumbratae, non ante matura pabula aut post de-
99 secta conspicuae. E contrario tenebrarum alumna blattis vi-
ta, lucemque fugiunt in balineis maxume umido vapore pro-
gnatae. fodiunt ex eodem genere rutili atque praegrandes
scarabaei tellurem aridam favosque parvae et fistulosae modo
spongeae e medicato melle fingunt. In Threcia iuxta Olynthum
locus est parvos in quo unum hoc animal exanimatur, ob id
100 Cantharolethrus appellatus. Pinnae insectis omnibus sine
scissura. nulli cauda nisi scorpioni. hic eorum solus et brac-
chia habet et in cauda spiculum. reliquorum quibusdam acu-
leus in ore, ut asilo, sive tabanum dici placet, item culici et

quibusdam muscis. omnibus autem his in ore et pro lingua
sunt hi aculei. quibusdam hebetes, neque ad punctum sed ad
suctum, ut muscarum generi, in quo lingua evidens fistula est.
nec sunt talibus dentes. aliis cornicula ante oculos praeten-
duntur ignava, ut papilionibus. quaedam insecta carent pin-
nis, ut scolopendra.

29. (35.) Insectorum pedes quibus sunt in obliquom mo- 101
ventur. quorundam extremi longiores foris curvantur, ut lo-
custis. Hae pariunt in terram demisso spinae caule ova con-
densa autumni tempore. ea durant hieme. e terra subsequenti
anno exitu veris emittunt parvas, nigrantis et sine cruribus,
pinnisque reptantis. itaque vernis aquis intereunt ova, sicco
vere maior proventus. Alii duplicem earum fetum, geminum- 102
que exitium tradunt, vergiliarum exortu parere, deinde ad ca-
nis ortum obire et alias renasci. quidam arcturi occasu re-
nasci. Mori matres, cum pepererint, certum est, vermiculo
statim circa faucis innascente qui eas strangulat. eodem tem-
pore mares obeunt. Tam frivola ratione morientes serpen-
tem, cum libuit, necant singulae, faucibus eius adprehensis
mordicus. non nascuntur nisi rimosis locis. In India ternum 103
pedum longitudinis esse traduntur, cruribus et feminibus ser-
rarum usum praebere, cum inaruerint. Est et alius earum
obitus. gregatim sublatae vento in maria aut stagna decidunt.
forte hoc casuque evenit, non, ut prisci existimavere, made-
factis nocturno umore alis. iidem quippe nec volare eas no-
ctibus propter frigora tradiderunt, ignari etiam longinqua
maria ab iis transiri continuata plurium dierum — quod ma-
xume miremur — fame quoque, quam propter externa pabula
petere sciunt. Deorum irae pestis ea intellegitur. namque 104
et grandiores cernuntur et tanto volant pinnarum stridore, ut
aliae alites credantur, solemque obumbrant sollicitis suspe-
ctantibus populis, ne suas operiant terras. sufficiunt quippe
vires. et, tamquam parum sit maria transisse, inmensos tractus
permeant diraque messibus nube contegunt, multa contactu
adurentes, omnia vero morsu erodentes et fores quoque te-
ctorum. Italiam ex Africa maxume coortae infestant, saepe 105
populo Romano ad Sibyllina coacto remedia confugere in-
opiae metu. In Cyrenaica regione lex etiam est ter anno

debellandi eas, primo ova obterendo, dein fetum, postremo
106 adultas, desertoris poena in eum qui cessaverit. et in Lemno
insula certa mensura praefinita est quam singuli enecatarum
ad magistratus referant. graculos quoque ob id colunt ad-
verso volatu occurrentis earum exitio. necare et in Syria
militari imperio coguntur. tot orbis partibus vagatur id ma-
107 lum. Parthis et hae in cibo gratae. Vox earum proficisci ab
occipitio videtur. eo loco in commissura scapularum habere
quasi dentis existimantur eosque inter se terendo stridorem
edere, circa duo maxume aequinoctia, sicut cicadae circa
solstitium. Coitus locustarum qui et insectorum omnium quae
coeunt, marem portante femina, in eum feminarum ultumo
caudae reflexo tardoque digressu. minores autem in omni
hoc genere feminis mares.

108 30. (36.) Pluruma insectorum vermiculum gignunt. nam
et formicae similem ovis vere, et hae communicantes labo-
rem, sed apes utiles faciunt cibos, hae condunt. ac si quis
conparet onera corporibus earum, fateatur nullis portione
viris esse maiores. gerunt ea morsu. maiora aversae postre-
109 mis pedibus moliuntur umeris obnixae. et iis rei publicae
ratio, memoria, cura. semina adrosa condunt, ne rursus in
frugem exeant e terra. maiora ad introitum dividunt. made-
facta imbre proferunt atque siccant. operantur et noctu ple-
na luna, eaedem interlunio cessant. iam in opere qui labor,
quae sedulitas! et quoniam ex diverso convehunt altera alte-
rius ignara, certi dies ad recognitionem mutuam nundinis
110 dantur. quae tunc earum concursatio, quam diligens cum
obviis quaedam conlocutio atque percontatio! silices itinere
earum attritos videmus, et opere semitam factam, ne quis du-
bitet et qualibet in re quid possit quantulacumque adsiduitas.
sepeliunt inter se viventium solae praeter hominem. non
sunt in Sicilia pinnatae.

111 31. Indicae formicae cornua Erythris in aede Herculis
fixa miraculo fuere. aurum hae cavernis egerunt terra in re-
gione septentrionalium Indorum qui Dardae vocantur. ipsis
color felium, magnitudo Aegypti luporum. erutum hoc ab iis
tempore hiberno Indi furantur aestivo fervore, conditis pro-
pter vaporem in cuniculos formicis, quae tamen odore solli-

citatae provolant crebroque lacerant quamvis praevelocibus camelis fugientis. tanta pernicitas feritasque est cum amore auri.

32. (37.) Multa autem insecta et aliter nascuntur, atque 112 in primis ex rore. Insidet hic raphani folio primo vere et spissatus sole in magnitudinem mili cogitur. inde porrigitur vermiculus parvos et triduo mox uruca, quae adiectis diebus adcrescit, inmobilis, duro cortice. ad tactum tantum movetur, araneo adcreta quam chrysallidem appellant. rupto deinde cortice volat papilio.

33. (38.) Sic quaedam ex imbri generantur in terra, 113 quaedam et in ligno. nec enim cossi tantum in eo, sed etiam tabani ex eo nascuntur et alia ubicumque umor est nimius. (39.) sicut intra hominem taeniae tricenum pedum aliquando et plurium longitudine. iam in carne exanimi et viventium 114 quoque hominum capillo, qua foeditate et Sulla dictator et Alcman ex clarissimis Graeciae poetis obiere. hoc quidem et avis infestat, phasianas vero interemit nisi pulverantis sese. Pilos habentium asinum tantum inmunem hoc malo 115 credunt et ovis. gignuntur autem et vestis genere, praecipue lanicio interemptarum a lupis ovium. aquas quoque quasdam quibus lavemur fertiliores eius generis invenio apud auctores, quippe cum etiam cerae animal id gignant quod animalium minumum existimatur. Alia rursus generantur sordibus a radiis solis, posteriorum lascivia crurum petauristae. alia pulvere umido in cavernis volucria.

34. (40.) Est animal eiusdem temporis, infixo semper 116 sanguini capite vivens atque ita intumescens, unum animalium cui cibi non sit exitus. dehiscit cum nimia satietate, alimento ipso moriens. numquam hoc in iumentis gignitur, in bubus frequens, in canibus aliquando, in quibus omnia. in ovibus et capris hoc solum. Aeque mira sanguinis et hirundinum in palustri aqua sitis. namque et hae toto capite conduntur. Est volucre canibus peculiare suum malum, auris maxime lancinans quae defendi morsu non queunt.

35. (41.) Idem pulvis in lanis et veste tineas creat, 117 praecipue si araneus una includatur. sitit enim, et omnem 118 umorem absorbens ariditatem ampliat. hoc et in chartis

nascitur. Est earum genus tunicas suas trahentium quo
cocleae modo, sed harum pedes cernuntur. spoliatae ex-
118 spirant. si adcrevere, faciunt chrysallidem. Ficarios culices
caprificus generat, cantharidas vermiculi ficorum et piri et
peuces et cynacanthae et rosae. venenum hoc remedia se-
cum habet. alae medentur, quibus demptis letale est. Rur-
sus alia genera culicum acescens natura gignit, quippe cum
et in nive candidi inveniantur, et vetustiore vermiculi, in me-
dia quidem altitudine rutili, — nam et ipsa nix vetustate ru-
fescit, — hirti pilis, grandiores torpentesque.

119 36. (42.) Gignit aliqua et contrarium naturae elementum.
siquidem in Cypri aerariis fornacibus et medio igni maioris
muscae magnitudinis volat pinnatum quadripes, appellatur
pyrallis, a quibusdam pyrota. quamdiu est in igni, vivit. cum
evasit longiore paulo volatu, emoritur.

120 (43.) Hypanis fluvius in Ponto circa solstitium defert aci-
norum effigie tenuis membranas quibus erumpit volucre qua-
dripes supra dicti modo, nec ultra unum diem vivit, unde he-
merobion vocatur. Reliquis talium ab initio ad finem septe-
narii sunt numeri, culici et vermiculis ter septeni, corpus pa-
rientibus quater septeni. mutationes et in alias figuras trans-
itus trinis aut quadrinis diebus. Cetera ex his pinnata au-
tumno fere moriuntur, tabani quidem etiam caecitate. muscis
umore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.

121 37. (44.) Nunc per singulas corporum partis praeter iam
dicta membratim tractetur historia. Caput habent cuncta
quae sanguinem. in capite paucis animalium nec nisi volucri-
bus apices, diversi quidem generis, phoenici plumarum serie
e medio eo exeunte alio, pavonibus crinitis arbusculis, stym-
phalidi cirro, phasianae corniculis, praeterea parvae avi quae
ab illo galerita appellata quondam, postea Gallico vocabulo
122 etiam legioni nomen dederat alaudae. Diximus et cui plica-
10, 86 tilem cristam dedisset natura. per medium caput a rostro
residentem et fulicarum generi dedit, cirros pico quoque
Martio et grui Baliaricae, sed spectatissimum insigne galli-
naceis, corporeum, serratum, nec carnem ita esse nec carti-
laginem nec callum iure dixerimus, verum peculiare. draco-
num enim cristas qui viderit non reperitur.

(45.) Cornua multis quidem et aquatilium et marinorum 123
et serpentium variis data sunt modis, sed quae iure cornua intellegantur quadripedum tantum generi. Actaeonem enim et Cipum etiam in Latia historia fabulosos reor. nec alibi maior naturae lascivia. lusit animalium armis, sparsit haec in ramos, ut cervorum, aliis simplicia tribuit, ut in eodem genere subulonibus ex argumento dictis, aliorum fudit in palmas, digitosque emisit ex iis, unde platycerotas vocant. de- 124
dit ramosa capreis, sed parva, nec fecit decidua. convoluta in anfractum arietum generi, ceu caestus daret, infesta tauris, — in hoc quidem genere et feminis tribuit, in multis tantum maribus, — rupicapris in dorsum adunca, damis in adversum, erecta autem rugarumque ambitu contorta et in leve fastigium exacuta, ut lyras decorent, strepsiceroti, quem addacem Africa appellat, mobilia eadem, ut auris, Phrygiae 125
armentis, Trogodytarum in terram derecta, qua de causa obliqua cervice pascuntur, aliis singula, et haec medio capite aut naribus, ut diximus. iam quidem aliis ad incursum robu- 8, 71. 76
sta, aliis ad ictum, aliis adunca, aliis redunca, aliis ad iactum pluribus modis, supina, convexa, conversa, omnia in mucronem migrantia. in quodam genere pro manibus ad scabendum corpus. cocleis ad praetemptandum iter, corporea haec, sicut cerastis. aliquando et singula, cocleis semper bina, et ut protendantur ac resiliant. Urorum cornibus barbari septen- 126
trionales potant, urnisque bina capitis unius cornua inplent. alii praefixa hastilia cuspidant. apud nos in lamnas secta tralucent atque etiam lumen inclusum latius fundunt, multasque alias ad delicias conferuntur, nunc tincta, nunc sublita, nunc quae cestrota picturae genere dicuntur. Omnibus autem 127
cava et in mucrone demum concreta sunt. cervis tantum tota solida et omnibus annis decidua. Boum attritis ungulis cornua unguendo arvina medentur agricolae. adeoque sequax natura est ut in ipsis viventium corporibus ferventi cera flectantur atque incisa nascentium in diversas partis torqueantur, in singulis capitibus quaterna fiant. Tenuiora feminis 128
plerumque sunt, ut in pecore multis. ovium nulla, nec cervorum, nec quibus multifidi pedes, nec solidipedum ulli excepto asino Indico qui uno armatus est cornu. Bisulcis bina *natura*

tribuit, nulli superne primores habenti dentis. qui putant eos in cornua absumi facile coarguuntur cervarum natura, quae neque dentis habent, ut neque mares, nec tamen cornua. ceterorum ossibus adhaerent, cervorum tantum cutibus enascuntur.

129 (46.) Capita piscibus portione corporum maxuma, fortassis ut mergantur. ostrearum generi nulla nec spongeis nec aliis fere quibus solus ex sensibus tactus est. quibusdam indiscretum caput, ut cancris.

130 (47.) In capite animalium cunctorum homini plurumus pilus, iam quidem promiscue maribus ac feminis, apud intonsas utique gentes. atque etiam nomina ex eo Capillatis Alpium incolis, Galliae Comatae, ut tamen sit aliqua in hoc terrarum differentia. quippe Myconii carentes eo gignuntur, sicut in Cauno lienosi. et quaedam animalium naturaliter calvent, sicut struthocameli et corvi aquatici, quibus apud Grae-
131 cos nomen inde. Defluvium eorum in muliere rarum, in spadonibus non visum, nec in ullo ante veneris usum, nec infra cerebrum aut infra verticem aut circa tempora atque auris. calvitium uni tantum animalium homini praeterquam innatum. canities homini tantum et equo, sed homini semper a priori parte capitis, tum deinde ab aversa.

132 (48.) Vertices bini hominum tantum aliquis. capitis ossa plana, tenuia, sine medullis, serratis pectinatim structa conpagibus. perfracta non queunt solidari, sed excepta modice non sunt letalia in vicem eorum succedente corporea cicatrice. in-
8, 130; 10, 117 firmissima esse ursis, durissima psittacis, suo diximus loco.

133 (49.) Cerebrum omnia habent animalia quae sanguinem,
9, 83 etiam in mari quae mollia appellavimus, quamvis careant sanguine, ut polypus. sed homo portione maxumum et umidissimum omniumque viscerum frigidissimum, duabus supra subterque membranis velatum, quarum alterutram rumpi
134 mortiferum est. cetero viri quam feminae maius. Hominibus hoc sine sanguine, sine venis, et reliquis sine pingui. aliud esse quam medullam eruditi docent, quoniam coquendo durescat. Omnium cerebro medio insunt ossicula parva. uni homini in infantia palpitat, nec conroboratur ante primum
135 sermonis exordium. Hoc est viscerum excelsissimum proxumumque caelo, capitis, sine carne, sine cruore, sine sordi-

bus. hanc habent sensus arcem, huc venarum omnis a corde vis tendit, hic desinit, hoc columen altissimum, hic mentis est regimen. omnibus autem animalium in priora pronum, quia et sensus ante nos tendunt. ab eo proficiscitur somnus, hinc capitis nutatio. quae cerebrum non habent non dormiunt. Cervis in capite inesse vermiculi sub linguae inanitate et circa articulum qua caput iungitur numero viginti produntur.

(50.) Aures homini tantum inmobiles. ab iis Flaccorum 136 cognomina. nec in alia parte feminis maius inpendium margaritis dependentibus. in Oriente quidem et viris aurum eo loci gestare decus existimatur. Animalium aliis maiores aliis minores. cervis tantum scissae ac velut divisae, sorici pilosae. sed aliquae omnibus animal dumtaxat generantibus excepto vitulo marino atque delphino et quae cartilaginea 9, 78 appellavimus et viperis. haec cavernas tantum habent 137 aurium loco praeter cartilaginea et delphinum, quem tamen audire manifestum est. nam et cantu mulcentur, et capiuntur attoniti sono. quanam audiant mirum. iidem nec olfactus vestigia habent, cum olfaciant sagacissime. Pinnatorum animalium buboni tantum et oto plumae velut aures, ceteris cavernae ad auditum. simili modo squamigeris atque serpentibus. In equis et omnium iumentorum genere indicia animi praeferunt, marcidae fessis, micantes pavidis, subrectae furentibus, resolutae aegris.

(51.) Facies homini tantum, ceteris os aut rostra. frons 138 et aliis, sed homini tantum tristitiae, hilaritatis, clementiae, severitatis index. In adsensu eius supercilia homini et pariter et alterna mobilia, et in iis pars animi. negamus an annuimus? haec maxume indicant factum. superbia aliubi conceptaculum, sed hic sedem habet. in corde nascitur, huc subit, hic pendet. nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore ubi solitaria esset.

(52.) Subiacent oculi, pars corporis pretiosissima et 139 quae lucis usu vitam distinguat a morte. Non omnibus animalium hi. ostreis nulli, quibusdam concharum dubii. pectines enim, si quis digitos adversum hiantis eos moveat, contrahuntur ut videntes, et solenes fugiunt admota ferramenta. quadripedum talpis visus non est, oculorum effigies inest, si

140 quis praetentam detrahat membranam. et inter avis ardiolarum genere quos leucos vocant altero oculo carere tradunt. optumi auguri, cum ad austrum volent septentrionemve, solvi enim pericula et metus narrant. Nigidius nec locustis nec cicadis esse dicit. cocleis oculorum vicem cornicula bina praetemptatu inplent. nec lumbricis ulli sunt vermiumve generi.
141 (53.) Oculi homini tantum diverso colore, ceteris in suo cuique genere similes. et equorum quibusdam glauci, sed in homine numerosissimae varietatis atque differentiae, grandiores, modici, parvi, prominentes, quos hebetiores putant, conditi, quos clarissime cernere, sicut in colore caprinos.
142 (54.) Praeterea alii contuentur longinqua, alii nisi prope admota non cernunt. multorum visus fulgore solis constat nubilo die non cernentium, nec post occasus. alii interdiu hebetiores, noctu praeter ceteros cernunt. de geminis pu-
7, 16 pillis, aut quibus noxii visus essent, satis diximus. caesii
143 in tenebris clariores. Ferunt Tiberio Caesari, nec alii genitorum mortalium, fuisse naturam ut expergefactus noctu paulisper haut alio modo quam luce clara contueretur omnia, paulatim tenebris sese obducentibus. divo Augusto equorum modo glauci fuere, superque hominem albicantis magnitudinis. quam ob causam diligentius spectari eos iracunde ferebat.
144 Claudio Caesari ab angulis candore carnoso sanguineis venis subinde subfusi, Gaio principi rigentes. Neroni, nisi cum coniveret, ad prope admota hebetes. Viginti gladiatorum paria in Gai principis ludo fuere, in iis duo omnino qui contra comminationem aliquam non coniverent, et ob id invicti. tantae hoc difficultatis est homini. plerisque vero naturale ut nictari
145 non cessent, quos pavidiores accepimus. Oculus unicolor nulli. cum candore omnibus medius color differens. neque ulla ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maxume, id est moderationis, clementiae, misericordiae, odi, amoris, tristitiae, laetitiae. contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, transversi, limi, submissi, blandi. profecto in oculis animus habitat. ardent,
146 intenduntur, umectant, conivent. Hinc illa misericordiae lacrima. hos cum ex osculamur, animum ipsum videmur attingere. hinc fletus et rigantes ora rivi. Quis ille est umor in dolore

tam fecundus et paratus, aut ubi reliquo tempore? animo
autem videmus, animo cernimus. oculi ceu vasa quaedam
visibilem eius partem accipiunt atque tramittunt. sic magna
cogitatio obcaecat abducto intus visu. sic in morbo comitiali
animo caligante aperti nihil cernunt. Quin et patentibus dor- 147
miunt lepores multique hominum, quos κορυβαντιᾶν Graeci
dicunt. Tenuibus multisque membranis eos natura conposuit,
callosis contra frigora caloresque in extumo tunicis, quas
subinde purificat lacrimationum salivis, lubricos propter in-
cursantia et mobilis.

(55.) Media eorum cornua fenestravit pupilla, cuius 148
angustiae non sinunt vagari incertam aciem ac velut canali
dirigunt obiterque incidentia facile declinant, aliis nigri, aliis
ravi, aliis glauci coloris orbibus circumdatis, ut habili mix-
tura et accipiatur circumiecto candore lux et temperato re-
percussu non obstrepat. adeoque iis absoluta vis speculi ut
tam parva illa pupilla totam imaginem reddat hominis. ea
causa est ut pleraeque alitum e manibus hominum oculos po-
tissimum adpetant, quod effigiem suam in iis cernentes velut
ad cognata desideria sua tendunt. Veterina tantum quaedam 149
ad crementa lunae morbos sentiunt. sed homo solus emisso
umore caecitate liberatur. post vicesimum annum multis re-
stitutus est visus, quibusdam statim nascentibus negatus nullo
oculorum vitio, multis repente ablatus simili modo nulla
praecedente iniuria. Venas ab iis pertinere ad cerebrum pe-
ritissimi auctores tradunt. ego et ad stomachum crediderim.
certe nulli sine redundatione eius eruitur oculus. Morientibus 150
illos operire rursusque in rogo patefacere Quiritium ritu sa-
crum est, ita more condito ut neque ab homine supremum
eos spectari fas sit et caelo non ostendi nefas. Uni animalium
homini depravantur, unde cognomina Strabonum et Paeto-
rum. ab iisdem qui altero lumine orbi nascerentur Coclites
vocabantur, qui parvis utrisque Ocellae, Luscini iniuriae
cognomen habuerunt. Nocturnorum animalium veluti felium 151
in tenebris fulgent radiantque oculi, ut contueri non sit, et
caprae lupoque splendent lucemque iaculantur. vituli marini
et hyaenae in mille colores transeunt subinde. quin et in te-
nebris multorum piscium refulgent aridi sicut robusti caudi-

8, 167 ces vetustate putres. Non conivere diximus quae non obli-
152 quis oculis sed circumacto capite cernerent. Chamaeleonis
oculos ipsos circumagi totos tradunt. cancri in obliquom ad-
spiciunt crusta fragili inclusos gerentes. locustis squillisque
magna ex parte sub eodem munimento praeduri eminent.
Quorum duri sunt minus cernunt quam quorum umidi. ser-
pentium catulis et hirundinum pullis, si quis eruat, renasci
153 tradunt. Insectorum omnium et testei operimenti oculi mo-
ventur sicut quadripedum aures. quibus fragilia operimenta,
iis oculi duri. Omnia talia et pisces et insecta non habent
genas nec integunt oculos. omnibus membrana vitri modo
tralucida obtenditur.

154 (56.) Palpebrae in genis homini utrimque, mulieribus
vero etiam infectae cotidiano. tanta est decoris adfectatio
ut tinguantur oculi quoque. alia de causa hoc natura dederat
ceu vallum quoddam visus et prominens munimentum contra
occursantia animalia aut alia fortuito incidentia. defluere eas
155 haut inmerito venere abundantibus tradunt. Ex ceteris nulli
sunt nisi quibus et in reliquo corpore pili, sed quadripedibus
in superiore tantum gena, volucribus in inferiore, et quibus
molle tergus, ut serpentibus, et quadripedum quae ova pa-
riunt, ut lacertae. Struthocamelus alitum sola ut homo utrim-
que palpebras habet.

156 (57.) Ne genae quidem omnibus, ideo neque nictationes
iis quae animal generant. graviores alitum inferiore gena
conivent, eaedem nictantur ab angulis membrana obeunte.
columbae et similia utraque conivent. at quadripedes quae
ova pariunt, ut testudines, crocodili, inferiore tantum, sine
157 ulla nictatione propter praeduros oculos. Extremum ambi-
tum genae superioris antiqui cilium vocavere, unde et super-
cilia. hoc volnere aliquo diductum non coalescit, ut in pau-
cis humani corporis membris.

(58.) Infra oculos malae homini tantum, quas prisci genas vocabant, XII tabularum interdicto radi a feminis vetantes. pudoris haec sedes. ibi maxume ostenditur rubor.

158 (59.) Intra eas hilaritatem risumque indicantes buccae et
altior homini tantum, quem novi mores subdolae inrisioni di-
cavere, nasus. Non alii animalium nares eminent. avibus,

serpentibus, piscibus foramina tantum ad olfactus sine na-
ribus, et hinc cognomina Simorum, Silonum. Septumo mense
genitis saepenumero foramina aurium et narium defuere.
(60.) Labra, a quibus Brocchi, Labeones dicti, et os pro- 159
bum duriusve animal generantibus. pro iis cornea et acuta
volucribus rostra. eadem rapto viventibus adunca, collecto
recta, herbas ruentibus limumque lata, ut suum generi. Iu-
mentis vice manus ad colligenda pabula ora, apertiora laniatu
viventibus. Mentum nulli praeter hominem, nec malae. Ma-
xillas crocodilus tantum superiores movet, terrestres quadri-
pedes eodem quo cetera more praeterque in obliquom.
(61.) Dentium tria genera, serrati aut continui aut ex- 160
serti. serrati pectinatim coeuntes, ne contrario occursu atte-
rantur, ut serpentibus, piscibus, canibus. continui, ut ho-
mini, equo. exserti, ut apro, hippopotamo, elephanto. con-
tinuorum qui digerunt cibum lati et acuti, qui conficiunt
duplices, qui discriminant eos canini appellantur. hi sunt ser-
ratis longissimi. continui aut utraque parte oris sunt, ut equo,
aut superiore primores non sunt, ut bubus, ovibus, omnibus-
que quae ruminant. caprae superiores non sunt praeter
primores geminos. nulli exserti quibus serrati. raro femi-
nae, et tamen sine usu. itaque cum apri percutiant, feminae
sues mordent. nulli cui cornua exserti, sed omnibus conca- 162
vi, ceteris dentes solidi. piscium omnibus serrati praeter
scarum, huic uni aquatilium plani. cetero multis eorum in
lingua et toto ore, ut turba volnerum molliant quae attritu
subigere non queunt. multis et in palato, atque etiam in
cauda. praeterea in os vergentes, ne excidant cibi, nullum
habentibus retinendi adminiculum.
(62.) Similes aspidi et serpentibus, sed duo in supera 163
parte, dextra laevaque longissimi, tenui fistula perforati,
ut scorpionum aculei, venenum infundentes. non aliud hoc
esse quam fel serpentium, et inde venas sub spina ad os per-
venire diligentissimi auctores scribunt, quidam unum esse
eum et, quia sit aduncus, resupinari, cum momorderit, aliqui
tum decidere eum rursusque recrescere facilem decussu, et
sine eo esse quos tractari cernamus. scorpionis caudae in- 164
esse eum et plerisque ternos. Viperis dentes gingiva con-

dantur. haec eodem praegnans veneno inpresso dentium re-
pulsu virus fundit in morsus. Volucrum nulli dentes prae-
ter vespertilionem. Camelus una ex iis quae non sunt corni-
gera in superiore maxilla primores non habet. cornua haben-
tium nulli serrati. Et cocleae dentis habent. indicio est a
165 minumis earum derosa vicia. At in marinis crustata et car-
tilaginea primores habere, item echinis quinos esse unde
intellegi potuerit miror. Dentium vice aculeus insectis. Si-
miae dentes ut homini. elephanto intus ad mandendum quat-
tuor, praeterque eos qui prominent masculis reflexi, feminis
recti atque proni. Musculus marinus, qui balaenam antece-
dit, nullos habet, sed pro iis, saetis intus os hirtum et lin-
guam etiam ac palatum. Terrestrium minutis quadripedibus
primores bini utrimque longissimi.
166 (63.) Ceteris cum ipsis nascuntur, homini postquam na-
tus est septumo mense. reliquis perpetui manent. mutantur
homini, leoni, iumento, cani et ruminantibus, sed leoni et
cani non nisi canini appellati. lupi dexter caninus in magnis
habetur operibus. maxillaris, qui sunt a caninis, nullum ani-
mal mutat. Homini novissimi qui genuini vocantur circiter
vicesimum annum gignuntur, multis et octogesimo, feminis
167 quoque, sed quibus in iuventa non fuere nati. decidere in
senecta et mox renasci certum est. Zoclen Samothracenum,
cui renati essent post centum et quattuor annos, Mucianus
visum a se prodidit. cetero maribus plures quam feminis in
homine, pecude, capris, sue. Timarchus Nicoclis filius Pa-
phii duos ordines habuit maxillarium. frater eius non mutavit
primores, ideoque praetrivit. est exemplum dentis homini et
in palato geniti. a caninis amissi casu aliquo numquam renascun-
tur. ceteris senecta rufescunt, equo tantum candidiores fiunt.
168 (64.) Aetas veterinorum dentibus iudicatur. equo sunt nu-
mero XL. amittit tricesimo mense primores utrimque binos,
sequente anno totidem proxumos, cum subeunt dicti columel-
lares. quinto anno incipiente amittit binos qui sexto anno
renascuntur. septumo omnis habet et renatos et inmutabilis.
169 equo castrato prius non decidunt dentes. asinorum genus
tricesimo mense similiter amittit, dein senis mensibus. quod
si non prius peperere quam decidant postremi, sterilitas certa.

boves bimi mutant. subus non decidunt umquam. Absumpta
hac observatione senectus in equis et ceteris veterinis intelle-
gitur dentium brocchitate, superciliorum canitia et circa ea
lacunis, cum fere sedecim annorum existimantur. Hominum 170
dentibus quoddam inest virus. namque et speculi nitorem ex
adverso nudati hebetant et columbarum fetus inplumis necant.
reliqua de iis in generatione hominum dicta sunt. Erumpen- 7,68 sqq.
tibus morbis corpora infantium accipiunt. reliqua animalia
quae serratos habent saevissime dentiunt.

(65.) Linguae non omnibus eodem modo. tenuissima 171
serpentibus et trisulca, vibrans, atri coloris et, si extrahas,
praelonga, lacertis bifida et pilosa, vitulis quoque marinis
duplex, sed supra dictis capillamenti tenuitate, ceteris ad
circumlambenda ora. piscibus paulo minus quam tota adhae-
rens, crocodilis tota. sed in gustatu linguae vice carnosum
aquatilibus palatum. leonibus, pardis omnibusque generis 172
eius, etiam felibus, imbricatae asperitatis ac limae similis
attenuansque lambendo cutem hominis, quae causa etiam
mansuefacta, ubi ad vicinum sanguinem pervenit saliva, invi-
tat ad rabiem. de purpurarum linguis diximus. ranis prima 9,128
cohaeret, intuma absoluta a gutture, qua vocem mittunt ma-
res, cum vocantur ololygones. stato id tempore evenit, 173
cientibus ad coitum feminas. tum siquidem inferiore labro
demisso ad libramentum aquae modicae receptae in faucis
palpitante ibi lingua ululatus eliditur. tunc extenti buccarum
sinus perlucent, oculi flagrant labore propulsi. Quibus in
posteriore parte aculei, his et dentes et lingua, apibus etiam
praelonga, eminens et cicadis. quibus aculeus in ore fistulo-
sus, his nec lingua nec dentes. quibusdam insectis intus lin-
gua, ut formicis. Ceterum lata elephanto praecipue. reli- 174
quis in suo genere semper absoluta, homini tantum ita saepe
constricta venis ut intercidi eas necesse sit. Metellum pon-
tificem adeo inexplanatae fuisse accipimus, ut multis mensi-
bus tortus credatur, dum meditatur in dedicanda aede Opi
verba dicere. ceteris septumo ferme anno sermonem expri-
mit. multis vero talis ars eius contingit, ut avium et anima-
lium vocis indiscrete edatur imitatio. Intellectus saporum
ceteris in prima lingua, homini et in palato.

175 (66.) Tonsillae in homine, in sue glandulae. quod inter
eas uvae nomine ultimo dependet palato homini tantum est.
sub ea minor lingua nulli ova generantium. opera eius ge-
mina duabus interpositae fistulis. interior earum appellatur
176 arteria ad pulmonem atque cor pertinens. hanc operit in
epulando spiritu et voce illa meante, ne, si potus cibusve in
alienum deerraverit tramitem, torqueat. altera exterior appelletur
sane gula, qua cibus atque potus devolat. tendit
haec ad stomachum, is ad ventrem. hanc per vicis operit,
cum spiritus tantum aut vox conmeat, ne restagnatio intem-
pestiva alvi obstrepat. ex cartilagine et carne arteria, gula
e nervo et carne constat.

177 (67.) Cervix nulli nisi quibus utraque haec. ceteris col-
lum, quibus tantum gula. sed quibus cervix, e multis verte-
bratisque orbiculatim ossibus flexilis ad circumspectum arti-
culorum nodis iungitur, leoni tantum et lupo et hyaenae ex
178 singulis rectisque ossibus rigens. cetero spinae adnectitur,
spina lumbis, ossea sed tereti structura, per media foramina
a cerebro medulla descendente. eandem esse ei naturam
quam cerebro colligunt, quoniam praetenui eius membrana
modo incisa statim exspiretur. Quibus longa crura iis longa
et colla, item aquaticis quamvis brevia crura habentibus,
simili modo uncos unguis.

179 (68.) Guttur homini tantum et subus intumescit aquarum
quae potantur plerumque vitio. summum gulae fauces vocan-
tur, extremum stomachus. hoc nomine est sub arteria iam
carnosa inanitas adnexa spinae, ad latitudinem ac longitudi-
180 nem lacunae modo fusa. Quibus fauces non sunt ne stoma-
chus quidem est, nec colla nec guttur, ut piscibus, et ora
ventribus iunguntur. Testudini marinae lingua nulla nec den-
tes, rostri acie conminuit omnia. postea arteria et stomachus
denticulatus callo in modum rubi ad conficiendos cibos de-
crescentibus taeniis quidquid adpropinquat ventri. novissima
asperitas ut scobina fabrilis.

181 (69.) Cor animalibus ceteris medio pectore est, homini
tantum infra laevam papillam turbinato mucrone in priora
eminens. piscibus solis ad os spectat. Hoc primum nascen-
tibus formari in utero tradunt, deinde cerebrum, sicut tardis-

sime oculos. sed hos primum emori, cor novissime. Huic praecipuus calor. palpitat certe et quasi alterum movetur intra animalia praemolli firmoque opertum membranae involucro, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat praecipuam vitae causam et originem. Prima domicilia intra se animo et 182 sanguini praebet sinuoso specu et in magnis animalibus triplici, in nullo non gemino. ibi mens habitat. Ex hoc fonte duae grandes venae in priora et terga discurrunt, sparsaque ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. solum hoc viscerum vitiis non maceratur, nec supplicia vitae trahit, laesumque mortem illico adfert. ceteris corruptis vitalitas in corde durat.

(70.) Bruta existimantur animalium quibus durum riget, 183 audacia quibus parvom est, pavida quibus praegrande. maxumum autem est portione muribus, lepori, asino, cervo, pantherae, mustelis, hyaenis et omnibus timidis aut propter metum maleficis. In Paphlagonia bina perdicibus corda. in equorum corde et boum ossa reperiuntur interdum. Augeri 184 id per singulos annos in homine et binas drachmas ponderis ad quinquagesimum accedere, ab eo detrahi tantundem, et ideo non vivere hominem ultra centesimum annum defectu cordis Aegyptii existimant, quibus mos est cadavera adservare medicata. Hirto corde gigni quosdam homines proditur, 185 neque alios fortioris esse industriae, sicut Aristomenem Messenium qui CCC occidit Lacedaemonios. ipse convolneratus captus semel per cavernam lautumiarum evasit angustias volpium aditus secutus. iterum captus sopitis custodibus somno ad ignem advolutus lora cum corpore exussit. tertio capto Lacedaemonii pectus dissecuere viventi, hirsutumque cor repertum est.

(71.) In corde summo pinguitudo quaedam est laetis ex- 186 tis. non semper autem in parte extorum habitum est. L. Postumio Albino rege sacrorum post centesimam vicesimam sextam Olympiadem, cum rex Pyrrhus ex Italia decessisset, cor in extis haruspices inspicere coeperunt. Caesari dictatori, quo die primum veste purpurea processit atque in sella aurea sedit, sacrificanti bis in extis defuit. unde quaestio magna de divinatione argumentantibus, potueritne sine illo

187 viscere hostia vivere an ad tempus amiserit. Negatur cre-
mari posse in iis qui cardiaco morbo obierint, negatur et
veneno interemptis. certe exstat oratio Vitelli qua Gnaeum Pi-
sonem eius sceleris coarguit hoc usus argumento, palamque
testatus non potuisse ob venenum cor Germanici Caesaris
cremari. contra genere morbi defensus est Piso.
188 (72.) Sub eo pulmo est spirandique officina attrahens ac
reddens animam, idcirco spongeosus ac fistulis inanibus
9,16 cavos. pauca eum, ut dictum est, habent aquatilia. at ce-
tera ova parientia exiguum, spumosum nec sanguineum. ideo
non sitiunt. eadem est causa quare sub aqua diu ranae et
phocae urinentur. testudo quoque, quamvis praegrandem et
sub toto tegimento habeat, sine sanguine tamen habet. Quanto
minor hic corporibus tanto velocitas maior. chamaeleoni
portione maxumus et nihil aliud intus.
189 (73.) Iecur in dextera parte est. in eo quod caput ex-
torum vocant magnae varietatis. M. Marcello circa mortem,
cum periit ab Hannibale, defuit in extis. sequenti deinde die
geminum repertum est. defuit et C. Mario, cum immolaret
Uticae, item Gaio principi kalendis Ianuariis, cum iniret con-
sulatum quo anno interfectus est, Claudio successori eius
190 quo mense interemptus est veneno. divo Augusto Spoleti
sacrificanti primo potestatis suae die sex victimarum iocinera
replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt, responsumque
duplicaturum intra annum imperium. Caput extorum tristis
ostenti caesum quoque est, praeterquam in sollicitudine ac
metu. tunc enim peremit curas. Bina iocinera leporibus circa
Briletum et Tharnen et in Cherroneso ad Propontidem, mi-
rumque, translatis alio interit alterum.
191 (74.) In eodem est fel non omnibus datum animalibus.
in Euboeae Chalcide nullum pecori, in Naxo praegrande
geminumque, ut prodigi loco utrumque advenae. equi, muli,
asini, cervi, capreae, apri, cameli, delphini non habent.
murium aliqui habent. hominum paucis non est, quorum vali-
192 tudo firmior et vita longior. Sunt qui equo non quidem in
iecore esse sed in alvo putent et cervo in cauda aut intesti-
nis. ideo tantam amaritudinem ut a canibus non attingantur.
Est autem nihil aliud quam purgamentum pessumumque san-

guinis, et ideo in materia eius. certe iecur nulli est nisi sanguinem habentibus. accipit hoc a corde cui iungitur, funditque in venas.

(75.) Sed in felle nigro insaniae causa homini, morsque 193 toto reddito. hinc et in mores crimen bilis nomine. adeo magnum est in hac parte virus, cum se fundit in animum. quin et toto vagum corpore colorem oculis quoque aufert, illud quidem redditum etiam aenis, nigrescuntque contacta eo, ne quis miretur id venenum esse serpentium. Carent eo quae 194 apsinthio vescuntur in Ponto. sed renibus et parte tantum altera intestino iungitur in corvis, coturnicibus, phasianis, quibusdam intestino tantum, ut in columbis, accipitre, murenis. paucis avium in iecore, serpentibus portione maxume copiosum et piscibus. *avibus* autem est toto plerisque intestino, 195 sicut accipitri, milvo. praeterea et in pectore est et ceteris avibus, vitulis quidem marinis ad multa quoque nobile. Taurorum felle aureus ducitur color. Haruspices id Neptuno et umoris potentiae dicavere, geminumque fuit divo Augusto quo die apud Actium vicit.

(76.) Murium iocusculis fibrae ad numerum lunae in mense 196 congruere dicuntur, totidemque inveniri quotum lumen eius sit, praeterea bruma increscere. Cuniculorum exta in Baetica gemina saepe reperiuntur. ranarum rubetarum altera fibra a formicis non attingitur propter venenum, ut arbitrantur. Iecur maxume vetustatis patiens centenis durare annis obsidionum exempla prodidere.

(77.) Exta serpentibus et lacertis longa. Caecinae Volaterrano 197 dracones emicuisse de extis laeto prodigio traditur, et profecto nihil incredibile sit aestimantibus Pyrrho regi quo die periit praecisa hostiarum capita repsisse sanguinem suum lambentia. Exta homini ab inferiore viscerum parte separantur membrana, quam praecordia appellant, quia cordi praetenditur quod Graeci appellaverunt φρένας. Omnia quidem 198 principalia viscera membranis propriis ac velut vaginis inclusit providens natura. in hac fuit et peculiaris causa vicinitas alvi, ne cibo supprimeretur animus. huic certe refertur accepta subtilitas mentis, ideo nulla est ei caro, sed ner-

vosa exilitas. in eadem praecipua hilaritatis sedes, quod titillatu maxume intellegitur alarum ad quas subit, non alibi tenuiore humana cute, ideo scabendi dulcedine ibi proxuma. ob hoc in praeliis gladiatorumque spectaculis mortem cum risu traiecta praecordia attulerunt.

199 (78.) Subest venter stomachum habentibus, ceteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus. intestinus enim ab ore incipiens quibusdam eodem reflectitur, ut saepiae et polypo. in homine adnexus infimo stomacho similis canino. His solis animalium inferiore parte angustior, itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibus, quod accidere non potest iis quorum spatiosa laxitas eum in inferiora transmittit.

200 (79.) Ab hoc ventriculo lactes in ove et homine, per
quas labitur cibus, in ceteris hillae, a quibus capaciora inte-
stina ad alvom, hominique flexuosissimis orbibus. idcirco
magis avidi ciborum quibus ab alvo longius spatium. iidem
minus sollertes quibus obesissimus venter. Aves quoque ge-
minos sinus habent quaedam, unum quo merguntur recentia,
ut guttur, alterum, in quem ex eo dimittunt concoctione ma-
201 turata, ut gallinae, palumbes, columbae, perdices. ceterae
fere carent eo, sed gula patentiore utuntur, ut graculi, cor-
vi, cornices. quaedam neutro modo, sed ventrem proxumum
habent, quibus praelonga colla et angusta, ut porphyrioni.
Venter solidipedum asper et durus. terrestrium aliis denti-
culatae asperitatis, aliis cancellatim mordacis. quibus neque
dentes utrimque nec ruminatio, hic conficiuntur cibi, hinc in
202 alvom delabuntur. Media haec umbilico adnexa omnibus, in
homine suillae infima parte similis, a Graecis appellatur co-
lon, ubi dolorum magna causa. angustissima canibus, qua de
causa vehementi nisu nec sine cruciatu levant eam. insatiabi-
lia animalium, quibus a ventre protinus recto intestino trans-
203 eunt cibi, ut lupis cervariis et inter avis mergis. Ventres
elephanto quattuor, cetera subus similia, pulmo quadruplo
maior bubulo. Avibus venter carnosus callosusque. in ven-
tre hirundinum pullis lapilli candido aut rubenti colore, qui
chelidonii vocantur, magicis narrati artibus reperiuntur. et in
iuvencarum secundo ventre pilae rotunditate nigricans tophus,

nullo pondere, singulare, ut putant, remedium aegre parientibus, si tellurem non attigerit.

(80.) Ventriculus atque intestina pingui ac tenui omento 204
integuntur praeterquam ova gignentibus. Huic adnectitur lien in sinistra parte adversus iecori, cum quo locum aliquando permutat, sed prodigiose. quidam eum putant inesse ova parientibus, item serpentibus admodum exiguum. ita certe adparet in testudine et crocodilo et lacertis et ranis. aegocephalo avi non inesse constat, neque iis quae careant sanguine. peculiare cursus inpedimentum aliquando in eo, 205
quamobrem minuitur cursorum laborantibus. et per volnus etiam exempto vivere animalia tradunt. sunt qui putent adimi simul risum homini intemperantiamque eius constare lienis magnitudine. Asiae regio Scepsis appellatur, in qua minumos esse pecori tradunt, et inde ad lienem invecta remedia.

(81.) At in Brileto et Tharne quaterni renes cervis, con- 206
tra pinnatis squamosisque nulli. De cetero summis adhaerent lumbis. dexter omnibus elatior et minus pinguis sicciorque. utrique autem pinguitudo e medio exit praeterquam in vitulo marino. animalia in renibus pinguissima, oves quidem letaliter circum eos concreto pingui. aliquando in iis inveniuntur lapilli. Renes habent omnia quadripedum quae animal generant, ova parientium testudo sola, quae et alia omnia viscera, sed ut homo bubulis similis velut e multis renibus conpositos.

(82.) Pectus, hoc est ossa, praecordiis et vitalibus na- 207
tura circumdedit, at ventri, quem necesse erat increscere, ademit. nulli animalium circa ventrem ossa. pectus homini tantum latum, reliquis carinatum, volucribus magis et inter eas aquaticis maxume. costae homini octonae, subus denae, cornigeris tredecim, serpentibus triginta.

(83.) Infra alvom est a priore parte vesica, quae nulli 208
ova gignentium, praeter testudinem, nulli nisi sanguineum pulmonem habenti, nulli pedibus carentium. inter eam et alvom arteriae ad pubem tendentes quae ilia appellantur. in vesica lupi lapillus qui syrites vocatur, sed in hominum quibusdam diro cruciatu subinde nascentes calculi et saetarum capillamenta. vesica membrana constat quae volnerata cica-

trice non solidescit, nec qua cerebrum aut cor involvitur, plura enim membranarum genera.

209 (84.) Feminis eadem omnia praeterque vesicae iunctus utriculus, unde dictus uterus. quod alio nomine locos appellant, hoc in reliquis animalibus volvam. Haec viperae et intra se parientibus duplex, ova generantium adnexa praecordiis, et in muliere geminos sinus ab utraque parte laterum
210 habet, funebris, quotiens versa spiritum inclusit. Boves gravidas negant praeterquam dextero volvae sinu ferre, etiam cum geminos ferant. Volva eiecto partu melior quam edito. eiectitia vocatur illa, haec porcaria. primiparae suis optuma, contra effetis. a partu, praeterquam eodem die suis occisae,
211 livida ac macra. nec novellarum suum praeter primiparas probatur, potiusque veterum, dum ne effetarum, nec biduo ante partum aut post partum aut quo eiecerint die. proxuma ab eiectitia est occisae uno die post partum. huius et sumen optumum, si modo fetus non hauserit. eiectitiae deterrimum. antiqui abdomen vocabant priusquam calleret, incientis occidere non adsueti.

212 (85.) Cornigera una parte dentata et quae in pedibus talos habent sebo pinguescunt, bisulca scissisve in digitos pedibus et non cornigera adipe. concretus hic et, cum refrixit, fragilis, semperque in fine carnis. contra pingue inter carnem cutemque suco liquidum. Quaedam non pinguescunt, ut lepus, perdix. steriliora cuncta pinguia et in maribus et in
213 feminis, senescuntque celerius praepinguia. Omnibus animalibus est quoddam in oculis pingue. adips cunctis sine sensu, quia nec arterias habet nec venas. plerisque animalium est pinguitudo sine sensu, quam ob causam sues spirantis a muribus tradunt adrosas. quin et L. Aproni consularis viri filio detractos adipes levatumque corpus inmobili onere.

214 (86.) Et medulla ex eodem videtur esse, in iuventa rubens et in senecta albescens. non nisi cavis haec ossibus, nec cruribus iumentorum aut canum, quare fracta non ferruminantur, quod defluente evenit medulla. est autem pinguis iis quibus adips, sebosa cornigeris, nervosa et in spina tantum dorsi ossa non habentibus, ut piscium generi, ursis nulla, leoni in feminum et bracchiorum ossibus paucis exigua

admodum, cetera tanta duritie ut ignis elidatur velut e
silice.
(87.) Et his dura quae non pinguescant, asinorum ad 215
tibias canora. delphinis ossa, non spinae, animal enim pa-
riunt. serpentibus spinae. aquatilium mollibus nulla, sed
corpus circulis carnis vinctum, ut saepiae atque lolligini. et
insectis negatur aeque esse ulla. cartilaginea aquatilium ha-
bent medullam in spina, vituli marini cartilaginem, non ossa.
Item omnium auriculae ac nares quae modo eminent flexili 216
mollitia, naturae providentia ne frangerentur. cartilago rupta
non solidescit, nec praecisa ossa recrescunt praeterquam ve-
terinis ab ungula ad suffraginem. Homo crescit in longitudi-
nem ad annos usque ter septenos, tum deinde ad plenitudi-
nem. maxume autem pubescens nodum quendam solvere, et
praecipue aegritudine sentitur.
(88.) Nervi orsi a corde, bubuloque etiam circumvoluti 217
similem naturam et causam habent, in omnibus lubricis adpli-
cati ossibus, nodosque corporum qui vocantur articuli, aliubi
interventu, aliubi ambitu, aliubi transitu ligantes, hic teretes,
illic lati, ut in unoquoque poscit figuratio. Nec hi soli- 218
dantur incisi, mirumque volneratis summus dolor, prae-
sectis nullus. Sine nervis sunt quaedam animalia, ut
pisces, arteriis enim constant, sed neque his molles
piscium generis. Ubi sunt nervi, interiores conducunt mem-
bra, superiores revocant. (89.) Inter hos latent arteriae, 219
id est spiritus semitae. his innatant venae, id est sanguinis
rivi. Arteriarum pulsus in cacumine maxume membrorum
evidens, index fere morborum, in modulos certos leges-
que metricas per aetates, stabilis aut citatus aut tardus, de-
scriptus ab Herophilo medicinae vate miranda arte, nimiam
propter subtilitatem desertus, observatione tamen crebri aut
languidi ictus gubernacula vitae temperat. Arteriae carent 220
sensu, nam et sanguine. nec omnes vitalem continent spiri-
tum, praecisisque torpescit tantum pars ea corporis. aves
nec venas nec arterias habent, item serpentes, testudines, la-
certae, minumumque sanguinis. Venae in praetenuis postre-
mo fimbrias subter totam cutem dispersae adeo in angustam
subtilitatem tenuantur ut penetrare sanguis non possit aliudve

quam exilis umor ab illo qui cacuminibus innumeris sudor appellatur. venarum in umbilico nodus ac coitus.

221 38. (90.) Sanguis quibus multus et pinguis iracundi. maribus quam feminis nigrior et iuventae quam senio, et inferiore parte pinguior. magna et in eo vitalitatis portio. emissus spiritum secum trahit, tactum tamen non sentit. Animalium fortiora quibus crassior sanguis, sapientiora quibus
222 tenuior, timidiora quibus minumus aut nullus. Taurorum celerrime coit atque durescit, ideo pestifer potu maxume. aprorum ac cervorum caprearumque et bubalorum omnium non spissatur. pinguissimus asinis, homini tenuissimus. iis quibus plus quaterni pedes nullus. obesis minus copiosus,
223 quoniam absumitur pingui. Profluvium eius uni fit in naribus homini, aliis nare alterutra, aliis utraque, quibusdam per inferna, multis per ora stato tempore, ut nuper Macrino Visco praetorio viro et omnibus annis Volusio Saturnino urbis praefecto, qui nonagesimum etiam excessit annum. solum hoc in corpore temporarium sentit incrementum, siquidem hostiae abundantiorem fundunt, si prius bibere.

224 (91.) Quae animalium latere certis temporibus diximus
8,122. 128 non habent tunc sanguinem praeter exiguas admodum circa corda guttas, miro opere naturae, sicut in homine vim eius ad minuma momenta mutari, non modo fellis tantum in ore materia suffusi, verum ad singulos animi habitus, pudore, ira, metu; palloris pluribus modis, item ruboris. alius enim irae,
225 alius verecundiae. nam in metu refugere et nusquam esse certum est, multisque non profluere transfossis, quod homini
8,122 9,87 tantum evenit. nam quae mutare diximus colorem alienum accipiunt quodam repercussu, homo solus in se mutat. morbi omnes morsque sanguinem absumunt.

226 39. (92.) Sunt qui subtilitatem animi constare non tenuitate sanguinis putent, sed cute operimentisque corporum magis aut minus bruta esse, ut ostreas et testudines. boum terga, saetas suum obstare tenuitati inmeantis spiritus, nec purum liquidumque tramitti. sic et in homine, cum crassior callosiorve excludat cutis, ceu vero non crocodilis et duritia tergoris tribuatur et sollertia.

227 (93.) Hippopotami corio crassitudo talis ut inde tornen-

tur hastae, et tamen quaedam ingenio medica diligentia. elephantorum quoque tergora inpenetrabilis cetras habent, cum tamen omnium quadripedum subtilitas animi praecipua perhibeatur illis. ergo cutis ipsa sensu caret, maxume in capite. ubicumque per se ac sine carne est volnerata non coit, ut in bucca cilioque.

(94.) Quae animal pariunt pilos habent, quae ova pinnas 228 aut squamas aut corticem ut testudines, aut puram cutem ut serpentes. Pinnarum caules omnium cavi. praecisae non crescunt, evolsae renascuntur. Membranis volant fragilibus insecta, umentibus hirundines in mari, siccis inter tecta vespertilio. nam horum alae quoque articulos habent. Pili a 229 cute exeunt crassa hirti, feminis tenuiores, equis in iuba largi, in armis leoni, dasypodi et in buccis intus et sub pedibus, quae utraque Trogus et in lepore tradidit, hoc exemplo libidinosiores hominum quoque hirtos colligens. villosissimus animalium lepus. Pubescit homo solus, quod nisi contigit, 230 sterilis in gignendo est, seu mas seu femina. Pili in homine partim simul partim postea gignuntur. hi castratis non nascuntur. congeniti autem non desinunt, sicut nec feminis magno opere. inventae tamen quaedam defluvio capitis invalidae, ut et lanugine oris, cum menstrui cursus stetere. quibusdam post geniti viris sponte non gignuntur. quadripedibus pilum cadere atque subnasci annuum est. Viris crescunt maxume 231 in capillo, mox in barba. recisi non ut herbae ac cetera ab ipsa incisura augentur, sed ab radice exeunt. crescunt et in quibusdam morbis, maxume phthisi, et in senecta, defunctis quoque corporibus. libidinosis congeniti maturius defluunt, adgnati celerius crescunt. Quadripedibus senectute crassescunt lanaeque rarescunt. quadripedum dorsa pilosa, ventres glabri. boum coriis glutinum excoquitur, taurorumque praecipuum.

(95.) Mammas homo solus e maribus habet, cetera ani- 232 malia mammarum notas tantum. sed ne feminae quidem in pectore nisi quae possunt partus suos attollere. ova gignentium nulli. nec lac nisi animal parienti. volucrum vespertilioni tantum. fabulosum enim arbitror de strigibus ubera eas infantium labris inmulgere. esse in maledictis iam antiquis

strigem convenit, sed quae sit avium constare non arbitror.

233 40. Asinis a fetu dolent, ideo sexto mense arcent partus, cum equae anno prope toto praebeant. Quibus solida ungula nec supra geminos fetus, haec omnia binas habent mammas, nec aliubi quam in feminibus. eodem loco bisulca et cornigera, boves quaternas, oves et caprae binas. quae numeroso fecunda partu et quibus digiti in pedibus, haec pluris habent et toto ventre duplici ordine, ut sues, generosae duodenas, volgares binis minus. similiter canes. alia ventre medio quaternas, ut pantherae, alia binas, ut leaenae. elephans tantum sub armis duas, nec in pectore, sed citra in alis occultas.
234 nulli in feminibus digitos habentium. primis genitis in quoque partu sues primas praebent, eae sunt faucibus proxumae, et suam quisque novit in fetu quo genitus est ordine, eaque alitur, nec alia. detracto illa alumno suo sterilescit illico ac resilit, uno vero ex omni turba relicto sola munifex quae ge-
235 nito fuerat attributa dependet. ursae mammas quaternas gerunt. delphini binas in ima alvo papillas tantum, nec evidentis et paulum in oblicum porrectas. nec aliud animal in cursu lambitur. et balaenae autem vitulique marini mammis nutriunt fetus.

236 41. (96.) Mulieri ante septumum mensem profusum lac inutile, ab eo mense, quo vitales partus, salubre. plerisque autem totis mammis atque etiam alarum sinu fluit. cameli lac habent donec iterum gravescant. suavissimum id existimatur ad unam mensuram tribus aquae additis. bos ante partum non habet, et primo semper a partu colostrae fiunt, ni admisceatur aqua, in pumicis modum coeunte duritia. asinae praegnates continuo lactescunt. pullos earum, ubi pingue pabulum, biduo a partu maternum lac gustasse letale est. genus
237 mali vocatur colostratio. Caseus non fit ex utrimque dentatis, quoniam eorum lac non coit. tenuissimum camelis, mox
238 equis, crassissimum asinae, ut quo coaguli vice utantur. Conferre aliquid et candori in mulierum cute existimatur. Poppaea certe Domiti Neronis coniunx quingentas per omnia secum fetas trahens balnearum etiam solio totum corpus illo lacte macerabat, extendi quoque cutem credens. omne autem igne spissatur, umore serescit. bubulum caseo fertilius

quam caprinum, ex eadem mensura paene altero tanto. quae
pluris quaternis mammas habent caseo inutilia, et meliora
quae binas. Coagulum hinnulei, leporis, haedi laudatum, 239
praecipuum tamen dasypodis, quod et profluvio alvi medetur,
unius utrimque dentatorum. Mirum barbaras gentis quae la-
cte vivant ignorare aut spernere tot saeculis casei dotem,
densantis id alioqui in acorem iucundum et pingue butyrum.
spuma id est lacte concretior lentiorque quam quod serum
vocatur. Non omittendum in eo olei vim esse et barbaros
omnis infantisque nostros ita ungui.

42. (97.) Laus caseo Romae, ubi omnium gentium bona 240
comminus iudicantur, e provinciis Nemausensi praecipua, Le-
surae Gabalicique pagi, sed brevis ac musteo tantum commen-
datio. duobus Alpes generibus pabula sua adprobant: Del-
maticae Docleatem mittunt, Centronicae Vatusicum. nu- 241
merosior Appennino. Cebanum hic e Liguria mittit, ovium
maxume e lacte Sassinatem ex Umbria, mixtoque Etruriae at-
que Liguriae confinio Lunensem magnitudine conspicuum,
quippe et ad singula milia pondo premitur, proxumum autem
urbi Vestinum, eumque e Caedicio campo laudatissimum. Et
caprarum gregibus sua laus est, in recenti maxume augente
gratiam fumo, qualis in ipsa urbe conficitur cunctis praefe-
rendus. nam Galliarum semper medicamenti vim optinet,
trans maria vero Bithynus fere in gloria est. Inesse pabulis 242
salem, etiam ubi non videtur, ita maxume intellegitur, omni
in salem caseo senescente, qualis redire in musteum saporem
aceto et thymo maceratos certum est. Tradunt Zoroastren
in desertis caseo vixisse annis xx ita temperato ut vetustatem
non sentiret.

43. (98.) Terrestrium solus homo bipes. uni iugulum, 243
umeri, ceteris armi, uni ulnae. Quibus animalium manus
sunt, intus tantum carnosae, extra nervis et cute constant.

(99.) Digiti quibusdam in manibus seni. M. Corani ex 244
patricia gente filias duas ob id Sedigitas accipimus appellatas,
et Volcatium Sedigitum inlustrem in poetica. Hominis digiti
ternos articulos habent, pollex binos, et digitis adversus uni-
versis flectitur, per se vero in oblicum porrigitur, crassior
ceteris. huic minumus mensura par, ac duo reliqui sibi, inter

quos medius longissime protenditur. quibus ex rapina victus quadripedum quini digiti in prioribus pedibus, in reliquis
245 quaterni. Leones, lupi, canes et pauca in posterioribus quoque quinos unguis habent, uno iuxta cruris articulum dependente, reliqua, quae sunt minora, et digitos quinos. Bracchia non omnibus paria secum. studioso Threci in C. Caesaris ludo notum est dexteram fuisse proceriorem. Animalium quaedam ut manibus utuntur priorum ministerio pedum, sedentque ad os illis admoventia cibos, ut sciuri.

246 44. (100.) Nam simiarum genera perfectam hominis imitationem continent facie, naribus, auribus, palpebris, quas solae quadripedum et in inferiore habent gena, iam mammas in pectore et bracchia et crura in contrarium similiter flexa, in manibus unguis, digitos longioremque medium. pedibus paulum differunt. sunt enim, ut manus, praelongi, sed vestigium palmae simile faciunt. pollex quoque his et articuli ut homini, ac praeter genitale, et hoc in maribus tantum, viscera etiam interiora omnia ad exemplar.

247 45. (101.) Ungues clausulae nervorum summae existimantur. omnibus hi quibus et digiti. simiae imbricati, hominibus lati, et defuncto crescunt, rapacibus unci, ceteris recti, ut canibus, praeter eum qui a crure plerisque dependet.
248 Omnia digitos habent quae pedes excepto elephanto. huic enim informes, numero quidem quinque, sed indivisi ac leviter discreti, ungulisque non unguibus similes, et pedes maiores priores, in posterioribus articuli breves, idem poplites intus flectit hominis modo. cetera animalia in diversum posterioribus pedibus quam prioribus. nam quae animal generant genua ante se flectunt et suffraginum artus in aversum.

249 (102.) Homini genua et cubita contraria, item ursis et simiarum generi, ob id minume pernicibus. Ova parientibus quadripedum, crocodilo, lacertis, priora genua post curvantur, posteriora in priorem partem. sunt autem crura his obliqua humani pollicis modo. sic et multipedibus praeterquam novissima salientibus. Aves ut quadripedes alas in priora curvant, suffraginem in posteriora.

250 (103.) Hominis genibus quaedam et religio inest observatione gentium. haec supplices attingunt, ad haec manus

tendunt, haec ut aras adorant, fortassis quia inest iis vitalitas.
namque in ipsa genus utriusque conmissura, dextra laevaque,
a priore parte gemina quaedam buccarum inanitas inest, qua
perfossa ceu iugulo spiritus fluit. inest et aliis partibus quae-
dam religio, sicut dextera osculis aversa adpetitur, in fide
porrigitur. antiquis Graeciae in supplicando mentum attin- 251
gere mos erat. est in aure ima memoriae locus, quem tan-
gentes antestamur. est post aurem aeque dexteram Neme-
seos, quae dea Latinum nomen ne in Capitolio quidem inve-
nit, quo referimus tactum ore proxumum a minimo digitum
veniam sermonis a dis ibi recondentes.

(104.) Varices in cruribus viro tantum, mulieri raro. 252
C. Marium, qui septiens consul fuit, stanti sibi extrahi pas-
sum unum hominum Oppius auctor est.

(105.) Omnia animalia a dexteris partibus incedunt, si- 253
nistris incubant. reliqua ut libitum est gradiuntur, leo tantum
et camelus pedatim, hoc est ut sinister pedum non transeat
dextrum sed subsequatur. Pedes homini maxumi, feminis te-
nuiores in omni genere. surae homini tantum et crura carno-
sa. reperitur apud auctores quendam in Aegypto non habuisse
suras. vola homini tantum exceptis quibusdam. namque et 254
hinc cognomina inventa, Planci, Plauti, Pansae, Scauri, sicut
a cruribus Vari, Vaciae, Vatinii, quae vitia et in quadripedi-
bus. Solidas habent ungulas quae non sunt cornigera, igitur
pro his telum ungulae ictus est illis. nec talos habent eadem,
at quae bisulca sunt habent. iidem digitos habentibus non
sunt, neque in prioribus omnino pedibus ulli. camelo tali si-
miles bubulis sed minores paulo. est enim bisulcum discrimine
exiguo, pes in vestigio carnosus ut ursis, qua de causa in lon-
giore itinere sine calciatu fatiscunt.

46. (106.) Ungulae veterino tantum generi renascuntur. 255
sues in Illyrico quibusdam locis solidas habent ungulas. cor-
nigera fere bisulca. solida ungula et bicorne nullum, unicorne
asinus tantum Indicus, unicorne et bisulcum oryx. talos asinus
Indicus unus solidipedum habet, nam sues ex utroque genere
existimantur, ideo foedi earum. hominem qui existimarunt ha-
bere facile convicti. lynx tantum digitos habentium simile
quiddam talo habet, leo etiamnum tortuosius. talus autem re-

ctus est in articulo pedis ventre eminens concavo, in vertebra ligatus.
256 47. (107.) Avium aliae digitatae, aliae palmipedes, aliae inter utrumque divisis digitis adiecta latitudine. sed omnibus quaterni digiti, tres in priore parte, unus a calce. hic deest quibusdam longa crura habentibus. iynx sola utrimque binos habet. eadem linguam serpentium similem in magnam longitudinem porrigit, collum circumagit in aversam se. ungues ei
257 grandes ceu graculis. Avium quibusdam gravioribus in cruribus additi radii. nulli uncos habentium ungues. Longipedes porrectis ad caudam cruribus volant. quibus breves, contractis ad medium. Qui negant volucrem ullam sine pedibus esse confirmant et apodas habere et ocen et drepanin, quae ex his rarissime adparet. Visae iam etiam serpentes anserinis pedibus.
258 48. (108.) Insectorum pedes primi longiores duros habentibus oculos, ut subinde pedibus eos tergeant, ceu notamus in muscis. quae ex his novissimos habent longos saliunt, ut locustae. omnibus autem his seni pedes. araneis quibusdam praelongi accedunt bini. internodia singulis terna.
9,83 Octonos et marinis esse diximus, polypis, saepiis, lolligini, cancris, qui bracchia in contrarium movent, pedes in orbem
259 aut in oblicum. iisdem solis animalium rotundi. Cetera binos pedes duces habent, cancri tantum quaternos. Quae hunc numerum pedum excessere terrestria, ut plerique vermes, non infra duodenos habent, aliqua vero et centenos.
260 numerus pedum inpar nulli est. Solidipedum crura statim iusta nascuntur mensura, postea exporrigentia se verius quam crescentia. itaque in infantia scabunt auris posterioribus, quod addita aetate non queunt, quia longitudo superficiem corporum solam amplifiat. hac de causa inter initia pasci nisi submissis genibus non possunt, nec usque dum cervix ad iusta incrementa perveniat. 49. Pumilionum genus in omnibus animalibus est, atque etiam inter volucres.
261 (109.) Genitalia maribus quibus essent retrorsa diximus.
10,173 ossea sunt lupis, volpibus, mustelis, viverris, unde etiam calculo humano remedia praecipua. urso quoque simul atque exspiraverit cornescere aiunt. camelino arcus intendere

orientis populis fidissimum. nec non aliqua gentium quoque
in hoc discrimina et sacrorum etiam, citra perniciem ampu-
tantibus Matris deum Gallis. Contra mulierum paucis prodi- 262
giosa adsimilatio, sicut hermaphroditis utriusque sexus, quod
etiam quadripedum generi accidisse Neronis principatu pri-
mum arbitror. ostentabat certe hermaphroditas subiunctas
carpento suo equas, in Treverico Galliae agro repertas, ceu
plane visenda res esset principem terrarum insidere portentis.

(110.) Testes pecori armentoque ad crura decidui, 263
subus adnexi. delphino praelongi ultima conduntur alvo, et
elephanto occulti. ova parientium lumbis intus adhaerent,
qualia ocissima in venere. piscibus serpentibusque nulli,
sed eorum vice binae ad genitalia a renibus venae. buteoni-
bus terni. homini tantum iniuria aut sponte naturae frangun-
tur. idque tertium ab hermaphroditis et spadonibus semiviri
genus habent. Mares in omni genere fortiores praeterquam
pantheris et ursis.

50. (111.) Caudae praeter hominem ac simias omnibus 264
fere animal et ova gignentibus pro desiderio corporum, nu-
dae hirtis, ut apris, parvae villosis, ut ursis, saetosae prae-
longis, ut equis. amputatae lacertis et serpentibus renascun-
tur. piscium meatus gubernaculi modo regunt, atque etiam
in dexteram ac laevam motae, ut remigio quodam inpellunt.
lacertis inveniuntur et geminae. Boum caudis longissimus 265
caulis atque in ima parte hirtus. idem asinis longior quam
equis, sed saetosus veterinis. leoni infima parte, ut bubus
et sorici, pantheris non item, volpibus et lupis villosus, ut
ovibus, quibus procerior. sues intorquent, canum degeneres
sub alvom reflectunt.

51. (112.) Vocem non habere nisi quae pulmonem et 266
arterias habeant, hoc est nisi quae spirent, Aristoteles putat.
idcirco et insectis sonum esse, non vocem, intus inmeante
spiritu et incluso sonante, alia murmur edere, ut apis, alia
cum tractu stridorem, ut cicadas, receptum enim duobus sub
pectore cavis spiritum, mobili occursante membrana intus,
attritu eius sonare. muscas, apis, cetera similia cum volatu et
incipere audiri et desinere, sonum enim attritu et interiore
aura, non anima, reddi. locustas pinnarum et feminum attritu 267

sonare credatur sane, item aquatilium pectines stridere, cum
volant, mollia et crusta intecta nec vocem nec sonum ullum
habere. sed ceteri pisces, quamvis pulmone et arteria ca-
reant, non in totum sine ullo sunt sono. stridorem eum denti-
bus fieri cavillantur. et is qui aper vocatur in Acheloo amne
9,70 grunnitum habet, et alii de quibus diximus. ova parientibus
sibilus, serpentibus longus, testudini abruptus. ranis sonus
172 sqq. sui generis, ut dictum est, — nisi si et in his ferenda dubi-
tatio est, — quia vox in ore concipitur, non in pectore. mul-
tum tamen in iis refert et locorum natura. mutae in Macedo-
268 nia traduntur, muti et apri. avium loquaciores quae minores
et circa coitus maxume. aliis in pugna vox, ut coturnicibus,
aliis ante pugnam, ut perdicibus, aliis cum vicere, ut gallina-
ceis. iisdem sua maribus, aliis eadem et feminis, ut luscinia-
rum generi. quaedam toto anno canunt, quaedam certis tem-
269 poribus, ut in singulis dictum est. elephans citra naris ore
ipso sternumento similem elidit sonum, per naris autem tuba-
rum raucitati. bubus tantum feminis vox gravior, in alio
omni genere exilior quam maribus, in homine etiam castratis.
270 Infantis in nascendo nulla auditur ante quam totus emergat
utero. primo sermo anniculo. sed semestris locutus est
Croesi filius et in crepundiis prodigio quo totum id concidit
regnum. qui celerius fari coepere tardius ingredi incipiunt.
vox roboratur a XIIII annis. eadem in senecta exilior, neque
in alio animalium saepius mutatur. Mira praeterea sunt de
voce digna dictu: theatrorum in orchestris scobe aut ha-
rena superiacta devoratur et in rudi parietum circumiectu
doliis etiam inanibus. currit eadem recto vel conchato parie-
tum spatio, quamvis levi sono dicta verba ad alterum caput
271 perferens, si nulla inaequalitas impediat. Vox in homine
magnam voltus habet partem. adgnoscimus ea prius quam
cernamus non aliter quam oculis, totidemque sunt hae quot
in rerum natura mortales, et sua cuique sicut facies. hinc
illa gentium totque linguarum toto orbe diversitas, hinc tot
cantus et moduli flexionesque, sed ante omnia explanatio
animi, quae nos distinxit a feris, et inter ipsos quoque homi-
nes discrimen alterum aeque grande quam a beluis fecit.
272 52. (113.) Membra animalibus adgnata inutilia sunt, sic-

ut sextus homini semper digitus. placuit in Aegypto nutrire
portentum, binis et in aversa capitis parte oculis hominem,
sed iis non cernentem.
(114.) Miror equidem, Aristotelem non modo credidisse 273
praescita vitae esse aliqua in corporibus ipsis, verum etiam
prodidisse. quae quamquam vana existimo, nec sine cuncta-
tione proferenda, ne in se quisque ea auguria anxie quaerat;
attingam tamen, quia tantus vir in doctrinis non sprevit.
igitur vitae brevis signa ponit raros dentis, praelongos digi- 274
tos, plumbeum colorem plurisque in manu incisuras nec per-
petuas. contra longae esse vitae incurvos umeris et in manu
unam aut duas incisuras longas habentis et pluris quam XXXII
dentis, auribus amplis. nec universa haec, ut arbitror, sed
singula observat, frivola, ut reor, et volgo tamen narrata.
addidit morum quoque spectus simili modo apud nos Trogus
et ipse auctor e severissimis, quos verbis eius subiciam:
Frons ubi est magna segnem animum subesse 275
significat, quibus parva mobilem, quibus ro-
tunda iracundum, velut hoc vestigio tumoris ad-
parente. supercilia quibus porriguntur in re-
ctum mollis significant, quibus iuxta nasum flexa
sunt austeros, quibus iuxta tempora inflexa de-
risores, quibus in totum demissa malivolos et
invidos. oculi quibuscumque sunt longi male- 276
ficos moribus esse indicant. qui carnosos a na-
ribus angulos habent malitiae notam praebent.
candida pars extenta notam inpudentiae habet,
qui identidem operire solent inconstantiae.
oricularum magnitudo loquacitatis et stultitiae
nota est. Hactenus Trogus.
53. (115.) Animae leonis virus grave, ursi pestilens. 277
contacta halitu eius nulla fera attingit, ociusque putrescunt
adflata reliquis. homini tantum infici natura voluit pluribus
modis, et ciborum ac dentium vitiis, sed maxume senio. do-
lorem sentire non poterat, tactu sensuque omni carebat, sine
quibus nihil sentitur. eadem conmeabat, recens adsidue,
exitura supremo et sola ex homine superfutura. denique
haec trahebatur e caelo. huius quoque tamen reperta poena 278

est, ut neque id ipsum quo vivitur in vita iuvaret. Parthorum populis hoc praecipue et a iuventa propter indiscretos cibos, namque et vino faetent ora nimio. sed sibi proceres medentur grano Assyrii mali, cuius est suavitas praecipua, in escu-
279 lenta addito. Elephantorum anima serpentis extrahit, cer-
7, 13 sq. vorum urit. Diximus hominum genera qui venena serpentium suctu corporibus eximerent. quin et subus serpentes in
1 pabulo sunt, et aliis venenum est. Quae insecta appellavimus, omnia olei adspersu necantur. voltures unguento, qui fugantem alios adpetunt odorem, scarabaei rosa. quasdam serpentis scorpio occidit. Scythae sagittas tingunt viperina sanie et humano sanguine inremediabile id scelus. mortem illico adfert levi tactu.

280 (116.) Quae animalium pascerentur veneno diximus. quae-
10, 69 dam innocua alioqui venenatis pasta noxia fiunt et ipsa. apros in Pamphylia et Ciliciae montuosis salamandra ab his devorata qui edere moriuntur. neque enim est intellectus ullus in odore et sapore, et aqua vinumque interemit salamandra ibi inmortua, vel si omnino biberit unde potetur, item rana quam ru-
281 betam vocant. tantum insidiarum est vitae! vespae serpentem avide vescuntur, quo alimento mortiferos ictus faciunt. adeoque magna differentia est victus, ut in tractu pisce viventium Theophrastus prodat boves quoque pisce vesci, sed non nisi vivente.

282 (117.) Homini cibus utilissimus simplex, acervatio saporum pestifera et condimento perniciosior. difficulter autem perficiuntur omnia in cibis acria, aspera, inconsueta, varia, nimia et avide hausta, et aestate quam hieme difficilius, et in senecta quam in iuventa. vomitiones homini ad haec in remedium excogitatae frigidiora corpora faciunt, inimicae oculis maxume ac dentibus.

283 (118.) Somno concoquere corpulentiae quam firmitati utilius. ideo athletas ambulatione malunt cibos perficere. pervigilio quidem praecipue vincuntur cibi. 54. Augescunt corpora dulcibus atque pinguibus et potu, minuuntur siccis et aridis frigidisque ac siti. Quaedam animalia et pecudes quoque in Africa quarto die bibunt. homini non utique septumo letale est inediam durasse, et ultra undecimum plerosque cer-

tum est mori, esuriendi semper inexplebili aviditate uni animalium homini.

(119.) Quaedam rursus exiguo gustu famem ac sitim 284 sedant conservantque viris, ut butyrum, hippace, glycyrrhiza. perniciosissimum autem in omni quidem vita quod nimium, praecipue tamen corpori, minuique quod gravet quolibet modo utilius. Verum ad reliqua naturae transeamus.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XII.

(Sect. 1.) Animalium omnium quae nosci potuere natu- 1
rae generatim membratimque ita se habent. restant neque ipsa anima carentia, quandoquidem nihil sine ea vivit, terra edita, ut inde eruta dicantur ac nullum sileatur rerum naturae opus. Diu fuere occulta eius beneficia, summumque munus homini datum arbores silvaeque intellegebantur. hinc primum alimenta, harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnunc gentes sic degunt. quo magis ac magis admirari subit 2
his a principiis caedi montis in marmora, vestis ad Seras peti, unionem in Rubri maris profunda, zmaragdum in ima tellure quaeri. ad hoc excogitata sunt aurium volnera, nimirum quoniam parum erat manibus, collo, crinibus gestari, nisi infoderentur etiam corpori. quamobrem sequi par est ordinem vitae et arbores ante alia dicere ac moribus primordia ingerere.

Cap. 1. (2.) Haec fuere numinum templa, priscoque ritu 3
simplicia rura etiam nunc deo praecellentem arborem dicant. nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus. Arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur, ut Iovi aesculus, Apollini laurus, Minervae olea, Veneri myrtus, Herculi populus. quin et silvanos faunosque et dearum genera silvis ac sua numina

4 tamquam e caelo attributa credimus. arbores postea blandioribus fruge sucis hominem mitigavere. ex his recreans membra olei liquor virisque potus vini, tot denique sapores anni sponte venientes, et mensae, depugnetur licet earum causa cum feris et pasti naufragorum corporibus pisces ex-
5 petantur, etiam nunc tamen secundae. Mille praeterea sunt usus earum sine quis vita degi non possit. arbore sulcamus maria terrasque admovemus, arbore exaedificamus tecta. arborea et simulacra numinum fuere nondum pretio excogitato beluarum cadaveri, atque ut a dis nato iure luxuriae eodem ebore numinum ora spectarentur et mensarum pedes. produnt Alpibus coercitas et tum inexsuperabili munimento Gallias, hanc primum habuisse causam superfundendi se Italiae, quod Helico ex Helvetiis civis earum fabrilem ob artem Romae conmoratus ficum siccam et uvam oleique ac vini praemissa remeans secum tulisset. quapropter haec vel bello quaesisse venia sit.

6 (3.) Sed quis non iure miretur arborem umbrae gratia tantum ex alieno petitam orbe? Platanus haec, mare Ionium Diomedis insula tenus eiusdem tumuli gratia primum invecta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiae et iam ad Morinos usque pervecta ac tributarium etiam detinens solum, ut gentes vectigal et pro umbra pendant.
7 Dionysius prior Siciliae tyrannus Rhegium in urbem transtulit eas domus suae miraculum, ubi postea factum gymnasium, nec potuisse in amplitudinem adulescere, ut alias fuisse in Italia ac nominatim Hispania apud auctores invenitur.

8 (4.) Hoc actum circa captae urbis aetatem, tantumque postea honoris increvit ut mero infuso enutriantur. conpertum id maxume prodesse radicibus, docuimusque etiam arbores vina potare.

9 (5.) Celebrata est primum in ambulatione Academiae Athenis cubitorum XXXIII radice ramos antecedente. nunc est clara in Lycia fontis gelidi socia amoenitate, itineri adposita domicili modo, cava LXXX atque unius pedum specu, nemorosa vertice et se vastis protegens ramis, arborum instar agros longis optinens umbris, ac ne quid desit speluncae imagini, saxea intus crepidinis corona muscosos conplexa pumi-

ces, tam digna miraculo ut Licinius Mutianus ter consul et
nuper provinciae eius legatus prodendum etiam posteris puta-
verit epulatum intra eam se cum duodevicesimo comite, large
ipsa toros praebente frondis, ab omni adflatu securum, optan-
tem imbrium per folia crepitus, laetiorem quam marmorum
nitore, picturae varietate, laquearium auro, cubuisse in ea-
dem. Aliud exemplum Gai principis in Veliterno rure mi- 10
rati unius tabulata laxeque ramorum trabibus scamna patula,
et in ea epulati, cum ipse pars esset umbrae, XV convivarum
ac ministeri capace triclinio, quam cenam appellavit ille ni-
dum. Est Gortynae in insula Creta iuxta fontem platanus 11
una insignis utriusque linguae monimentis, numquam folia di-
mittens, statimque ei Graeciae fabulositas superfuit Iovem
sub ea cum Europa concubuisse, ceu vero non alia eiusdem
generis esset in Cypro. sed ex ea primum in ipsa Creta, ut
est natura hominum novitatis avida, platani satae regenera-
vere vitium, quandoquidem commendatio arboris eius non alia
maior est quam soles aestate arcere, hieme admittere. inde 12
in Italiam quoque ac suburbana sua Claudio principe Mar-
celli Aeseruini libertus, sed qui se potentiae causa Caesaris
libertis adoptasset, spado Thessalicus praedives, ut merito
dici possit is quoque Dionysius, transtulit id genus. durant-
que in Italia portenta terrarum praeter illa scilicet quae ipsa
excogitavit Italia.

2. (6.) Namque et chamaeplatani vocantur coactae bre- 13
vitatis, quoniam arborum etiam abortus invenimus. hoc quo-
que ergo in genere pumilionum infelicitas dicta erit. fit
autem et serendi genere et recidendi. Primus C. Matius ex
equestri ordine, divi Augusti amicus, invenit nemora tonsi-
lia intra hos LXXX annos.

3. (7.) Peregrinae et cerasi Persicaeque et omnes qua- 14
rum Graeca nomina aut aliena, sed quae ex his incolarum
numero esse coepere, dicentur inter frugiferas. in praesen-
tia externas persequemur a salutari maxume orsi. Malus 15
Assyria, quam alii Medicam vocant, venenis medetur. fo-
lium eius est unedonis intercurrentibus spinis. pomum ipsum
alias non manditur, odore praecellit foliorum quoque, qui
transit in vestis una conditus arcetque animalium noxia.

arbor ipsa omnibus horis pomifera est, aliis cadentibus, aliis
16 maturescentibus, aliis vero subnascentibus. temptavere gen-
tes transferre ad sese propter remedi praestantiam fictilibus
in vasis, dato per cavernas radicibus spiramento, qualiter
omnia transitura longius seri artissime transferrique memi-
nisse conveniet, ut semel quaeque dicantur. sed nisi apud
Medos et in Perside nasci noluit. haec est cuius grana Par-
11, 178 thorum proceres incoquere diximus esculentis commendandi
halitus gratia. nec alia arbor laudatur in Medis.
17 4. (8.) Lanigeras Serum in mentione gentis eius narra-
6, 54 vimus, item Indiae arborum magnitudinem. unam e pecu-
liaribus Indiae Vergilius celebravit hebenum, nusquam alibi
nasci professus. Herodotus eam Aethiopiae intellegi maluit
in tributi vicem regibus Persidis e materia eius centenas pha-
langas tertio quoque anno pensitasse Aethiopas cum auro et
18 ebore prodendo. Non omittendum id quoque, vicenos dentis
elephantorum grandis, quoniam ita significavit, Aethiopas ea
de causa pendere solitos. tanta ebori auctoritas erat urbis
nostrae CCCX. anno. tunc enim auctor ille historiam eam
condidit Thuriis in Italia. quo magis mirum est quod eidem
credimus qui Padum amnem vidisset neminem ad id tempus
19 Asiae Graeciaeque aut sibi cognitum. Aethiopiae forma, ut
6, 181 diximus, nuper adlata Neroni principi raram arborem Me-
roen usque a Syene fine imperi per DCCCCXCVI M passuum
nullamque nisi palmarum generis esse docuit. ideo fortassis
in tributi auctoritate tertia res fuerit hebenus.
20 (9.) Romae eam Magnus Pompeius triumpho Mithridatico
ostendit. accendi Fabianus negat, uritur tamen odore iu-
cundo. duo genera eius: rarum id quod melius, arbore mire
enodi, materie nigri splendoris ac vel sine arte protinus iu-
cundi, alterum fruticosum cytisi modo et tota India dispersum.
21 5. (10.) Est ibi et spina similis sed deprehensa vel lu-
cernis igni protinus transiliente. Nunc eas exponemus quas
mirata est Alexandri Magni victoria orbe eo patefacto.
22 (11.) Ficus ibi exili pomo, se ipsa semper serens, vastis
diffunditur ramis quorum imi in terram adeo curvantur ut an-
nuo spatio infigantur novamque sibi propaginem faciant circa
parentem in orbem quodam opere topiario. intra saepem

eam aestivant pastores opacam pariter et munitam vallo ar-
boris, decora specie subter intuenti proculve fornicato am-
bitu. superiores eiusdem rami in excelsum emicant silvosa 23
multitudine, vasto matris corpore, ut LX passus pleraeque
orbe colligant, umbra vero bina stadia operiant. foliorum
latitudo peltae effigiem Amazonicae habet. ea causa fructum
integens crescere prohibet, rarusque est nec fabae magni-
tudinem excedens, sed per folia solibus coctus praedulci
sapore dignus miraculo arboris. gignitur circa Acesinen
maxume amnem.

6. (12.) Maior alia, pomo et suavitate praecellentior, 24
quo sapientes Indorum vivont. folium alas avium imitatur
longitudine trium cubitorum, latitudine duum. fructum cor-
tice mittit admirabilem suci dulcedine *et tanta magnitudine
ut uno quaternos satiet.* arbori nomen palae, pomo arienae.
plurima est in Sydracis, expeditionum Alexandri termino.
Est et alia similis huic, dulcior pomo, sed interaneorum va-
letudini infesta. edixerat Alexander ne quis agminis sui id
pomum attingeret.

(13.) Genera arborum Macedones narravere maiore ex 25
parte sine nominibus. Est et terebintho similis cetera,
pomo amygdalis, minore tantum magnitudine, praecipuae
suavitatis, in Bactris utique. hanc aliqui terebinthon esse
proprii generis potius quam similem ei putaverunt. sed
unde vestis lineas faciunt foliis moro similis, calyce pomi
cynorrhodo. serunt eam in campis, nec est gratior villarum
prospectus.

7. (14.) Oliva Indiae sterilis praeterquam oleastri fru- 26
ctus. passim vero quae piper gignunt iunipiris nostris simi-
les, quamquam in fronte Caucasi solibus opposita gigni tan-
tum eas aliqui tradidere. semina a iunipiro distant parvolis
siliquis, quales in phasiolis videmus. hae priusquam dehiscant
decerptae tostaeque sole faciunt quod vocatur piper longum,
paulatim vero dehiscentes maturitate ostendunt candidum pi-
per, quod deinde tostum solibus colore rugisque mutatur.
verum et his sua iniuria est, atque caeli intemperie carbun- 27
culant fiuntque semina cassa et inania, quod vocant bregma
sic Indorum lingua significante mortuum. hoc ex omni ge-

nere asperrimum est levissimumque et pallidum. gratius ni-
28 grum, lenius utroque candidum. Non est huius arboris radix,
ut aliqui existimavere, quod vocant zimpiberi, alii vero zin-
giberi, quamquam sapore simile. id enim in Arabia atque
Trogodytica in villis nascitur parva herba, radice candida.
celeriter ea cariem sentit, quamvis in tanta amaritudine.
pretium eius in libras X VI. piper longum facillime adulte-
ratur Alexandrino sinapi. emitur in libras X XV, album X
29 VII, nigrum X IV. Usum eius adeo placuisse mirum est, —
in aliis quippe suavitas cepit, in aliis species invitavit. huic
nec pomi nec bacae commendatio est aliqua —, sola placere
amaritudine, et hanc in Indos peti. quis ille primus experiri
cibis voluit aut cui in adpetenda aviditate esurire non fuit
satis? Utrumque silvestre gentibus suis est et tamen pondere
emitur ut aurum vel argentum. piperis arborem iam et Italia
habet maiorem myrto nec absimilem. amaritudo grano eadem
quae piperi musteo credatur esse. deest tosta illa maturitas
ideoque et rugarum colorisque similitudo. adulteratur iunipiri
bacis mire vim trahentibus, in pondere quidem multis modis.

30 (15.) Est etiamnum in India piperis grani simile quod
vocatur caryophyllon, grandius fragiliusque. tradunt in In-
dica loto id gigni. advehitur odoris gratia. Fert et in spina
piperis similitudinem praecipua amaritudine, foliis parvis den-
sisque cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido,
radice lata lignosaque buxei coloris. hac in aqua cum semine
excocta in aereo vase medicamentum fit quod vocatur lycion.
31 Ea spina et in Pelio monte nascitur adulteratque medicamen-
tum, item asphodeli radix aut fel bubulum aut apsinthium, vel
rhus vel amurca. aptissimum medicinae quod est spumo-
sum. Indi in utribus camelorum aut rhinocerotum id mittunt.
spinam ipsam in Graecia quidam pyxacanthum Chironium
vocant.

32 8. (16.) Et macir ex India advehitur, cortex rubens radicis
magnae, nomine arboris suae. qualis sit ea inconpertum ha-
beo. corticis melle decocti usus in medicina ad dysintericos
praecipuus habetur.

(17.) Saccharon et Arabia fert, sed laudatius India. est
autem mel in harundinibus collectum, cummium modo candi-

dum, dentibus fragile, amplissimum nucis abellanae magni-
tudine, ad medicinae tantum usum.

(18.) Contermina Indis gens Ariane appellatur, cui spina 33
lacrima pretiosa, murrae similis, accessu propter aculeos an-
xio. ibi et frutex pestilens raphani folio lauri, odore equos
invitante, qui paene equitatu orbavit Alexandrum primo in-
troitu, quod et in Gedrosis accidit. Item laureo folio et ibi 34
spina tradita est cuius liquor adspersus oculis caecitatem in-
ferret omnibus animalibus. nec non et herba praecipui odoris
referta minutis serpentibus quarum ictu protinus moriendum
esset. Onesicritus tradit in Hyrcaniae convallibus fico simi-
lis esse arbores quae vocentur occhi, ex quibus defluat mel
horis matutinis duabus.

9. (19.) Vicina est Bactriane, in qua bdellium laudatissi- 35
mum. Arbor nigra est magnitudine oleae, folio roboris, fructu
caprifici. ipsi natura quae cummi. alii brochon appellant,
alii malacham, alii maldacon, nigrum vero et in offas convo-
lutum hadrobolon. esse autem debet tralucidae simile cerae,
odoratum et, cum frietur, pingue, gustu amarum citra aco-
rem. in sacris vino perfusum odoratius. nascitur et in Arabia
Indiaque et Media ac Babylone. aliqui peraticum vocant per
Mediam advectum. fragilius hoc et crustosius amariusque, at 36
Indicum umidius et cumminosum. adulteratur amygdala nuce.
cetera eius genera cortice et scordasti. ita vocatur arbor
aemulo cummi. sed deprehenduntur, quod semel dixisse et
in ceteros odores satis sit, odore, colore, pondere, gustu,
igne. Bactrio nitor siccus multique candidi ungues, praeter-
ea suum pondus quo gravius esse aut levius non debeat. pre-
tium sincero in libras X III.

(20.) Gentis supra dictas Persis attingit, Rubro mari, 37
quod ibi Persicum vocavimus, longe in terram aestus agente 6,108
mira arborum natura. namque erosae sale invectis derelictis-
que similes sicco litore radicibus nudis polyporum modo am-
plexae sterilis harenas spectantur. eaedem mari adveniente
fluctibus pulsatae resistunt inmobiles. quin et pleno aestu
operiuntur totae, adparetque rerum argumentis asperitate
aquarum illas ali. magnitudo miranda est, species similis une-
doni, pomum amygdalis extra, intus contortis nucleis.

38 10. (21.) Tylos insula in eodem sinu est, repleta silvis
qua spectat orientem quaque et ipsa aestu maris perfunditur.
magnitudo singulis arboribus fici, flos suavitate inenarrabili,
pomum lupino simile, propter asperitatem intactum omnibus
animalibus. Eiusdem insulae excelsiore suggestu lanigerae
arbores alio modo quam Serum. his folia infecunda quae, ni
minora essent, vitium poterant videri. ferunt mali cotonei
amplitudine cucurbitas quae maturitate ruptae ostendunt lanu-
39 ginis pilas ex quibus vestis pretioso linteo faciunt. 11. arbo-
res vocant gossypinum, fertiliore etiam Tylo minore, quae
distat X M pass.

(22.) Iuba circa fruticem lanugines esse tradit, lintea-
que ea Indicis praestantiora, Arabiae autem arbores ex qui-
bus vestis faciant cynas vocari, folio palmae simili. Sic In-
dos suae arbores vestiunt. in Tylis autem et alia arbor floret
albae violae specie, sed magnitudine quadriplice, sine odore,
quod miremur in eo tractu.

40 (23.) Est et alia similis, foliosior tamen, roseique floris,
quem noctu conprimens aperire incipit solis exortu, meridie
expandit. incolae dormire eum dicunt. Fert eadem insula et
palmas oleasque ac vitis et cum reliquo pomorum genere
ficos. nulli arborum folia ibi decidunt, rigaturque gelidis
fontibus et imbris accipit.

41 (24.) Vicinitas Arabiae flagitat quandam generum distin-
ctionem, quoniam fructus iis constant radice, frutice, cor-
tice, suco, lacrima, ligno, surculo, flore, folio, pomo.

12. (25.) Radix et folium Indis in maxumo pretio. radix
costi gustu fervens, odore eximia, frutice alias inutili. primo
statim introitu amnis Indi in Patale insula duo eius genera,
nigrum et quod melius candicans. pretium in libras X V.

42 (26.) De folio nardi plura dici par est ut principali in
unguentis. frutex est gravi et crassa radice sed brevi ac
nigra fragilique, quamvis pingui, situm redolente, ut cypiros,
aspero sapore, folio parvo densoque. cacumina in aristas se
spargunt, ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant.
alterum eius genus apud Gangen nascens damnatur in totum
43 ozaenitidos nomine, virus redolens. adulteratur et pseudo-
nardo herba quae ubique nascitur crassiore atque latiore fo-

lio et colore languido in candidum vergente, item sua radice
permixta ponderis causa et cummi spumaque argenti aut
stibio ac cypiro cypirive cortice. sincerum quidem levitate
deprehenditur et colore rufo odorisque suavitate et gustu ma-
xume siccante os, sapore iucundo. pretium spicae in libras
X C. foli divisere annonam amplitudine. hadrosphaerum 44
vocatur maioribus pilulis X XXXX. quod minore folio est
mesosphaerum appellatur, emitur X LX. laudatissimum micro-
sphaerum e minumis foliis, pretium eius X LXXV. odoris
gratia omnibus, maior recentibus. nardo colos, si invetera-
vit, nigriori melior. In nostro orbe proxume laudatur Syria- 45
cum, mox Gallicum, tertio loco Creticum, quod aliqui agrion
vocant, alii phun, folio olusatri, caule cubitali, geniculato,
in purpura albicante, radice obliqua villosaque et imitante
avium pedes. baccaris vocatur nardum rusticum, de quo di-
cemus inter flores. sunt autem omnia ea herbae praeter In- 21, 135
dicum. ex iis Gallicum et cum radice vellitur abluiturque
vino. siccatur in umbra, adligatur fasciculis in charta, non
multum ab Indico differens, Syriaco tamen levius. pretium
X III. In his probatio una ne sint fragilia et arida potius 46
quam sicca folia. Cum Gallico nardo semper nascitur herba
quae hirculus vocatur a gravitate odoris et similitudine,
qua maxume adulteratur. distat quod sine cauliculo est et
minoribus foliis, quodque radicis neque amarae neque odo-
ratae.

13. (27.) Nardi vim habet et asarum, quod et ipsum 47
aliqui silvestre nardum appellant. est autem hederae foliis,
rotundioribus tantum mollioribusque, flore purpureo, radice
Gallici nardi, semine acinorum saporis calidi ac vinosi, in
montibus umbrosis bis anno florens. optumum in Ponto, pro-
xumum in Phrygia, tertium in Illyrico. foditur, cum folia
mittere incipit, et in sole siccatur, celeriter situm trahens
ac senescens. Inventa nuper et in Threcia herba est cuius
folia nihil ab Indico nardo distant.

(28.) Amomi uva in usu est Indica a vite labrusca aut, ut 48
alii existimavere, frutice montuoso, palmi altitudine, carpi-
turque cum radice, manipulatim leniter conponitur, protinus
fragile. laudatur quam maxume Punici mali foliis simile nec

rugosis, colore rufo. secunda bonitas pallido, herbaceum
peius, pessumumque candidum, quod et vetustate evenit.
49 pretium uvae in libras X LX, friato vero amomo X XLVIII.
nascitur et in Armeniae parte quae vocatur Otene et in Me-
dia et in Ponto. adulteratur foliis Punicis et cummi liquido,
ut cohaereat convolvatque se in uvae modum. Est et quae
vocatur amomis, minus venosa atque durior ac minus odo-
rata, quo adparet aut aliud esse aut colligi inmaturum.
50 (29.) Simile his et nomine et frutice cardamomum, se-
mine oblongo. metitur eodem modo in Arabia. quattuor
eius genera: viridissimum ac pingue, acutis angulis contumax
frianti, quod maxume laudatur, proxumum e rufo candicans,
tertium brevius atque nigrius, peius tamen varium et facile
tritu odorisque parvi, qui vero costo vicinus esse debet. hoc
et apud Medos nascitur. pretium optumi in libras X III.
51 (30.) Cinnamomo proxuma gentilitas erat, ni prius Ara-
biae divitias indicari conveniret causasque quae cognomen illi
felicis ac beatae dedere. Principalia ergo in illa tus atque murra.
haec et cum Trogodytis communis, 14. tura praeter Arabiam
52 nullis, ac ne Arabiae quidem universae. In medio eius fere
sunt Atramitae, pagus Sabaeorum, capite regni Sabota in monte
excelso, a quo octo mansionibus distat regio eorum turifera
Saba appellata — hoc significare Graeci mysterium dicunt —.
spectat ortus solis aestivi, undique rupibus invia, et a dex-
tera mari scopulis inaccesso. id solum e rubro lacteum tra-
53 ditur. silvarum longitudo est schoeni XX, latitudo dimidium
eius. — schoenus patet Eratosthenis ratione stadia XL, hoc est
passuum V M, aliqui XXXII stadia singulis schoenis dedere. —
attolluntur colles alti, decurruntque et in plana arbores
sponte natae. terram argillosam esse convenit, raris fontibus
54 ac nitrosis. Attingunt et Minaei, pagus alius, per quos eve-
hitur uno tramite angusto. hi primi commercium turis fecere
maxumeque exercent, a quibus et Minaeum dictum est. nec
praeterea Arabum alii turis arborem vident, ac ne horum
quidem omnes, feruntque III M non amplius esse familia-
rum quae ius per successiones id sibi vindicent, sacros vo-
cari ob id, nec ullo congressu feminarum funerumque, cum
incidant eas arbores aut metant, pollui, atque ita religionem

mercis augeri. quidam promiscuum tus iis populis esse tra-
dunt in silvis, alii per vicis annorum dividi.

(31.) Nec arboris ipsius quae sit facies constat. res in 55
Arabia gessimus et Romana arma in magnam partem eius pe-
netravere, Gaius etiam Caesar Augusti filius inde gloriam
petiit, nec tamen ab ullo, quod equidem sciam, Latino arbo-
rum earum tradita est facies. Graecorum exempla variant. 56
alii folio piri, minore dumtaxat et herbidi coloris, prodidere.
alii lentisco similem subrutilo folio. quidam terebinthum
esse, et hoc visum Antigono regi adlato frutice. Iuba rex iis
voluminibus quae scripsit ad C. Caesarem Augusti filium ar-
dentem fama Arabiae tradit contorti esse caudicis, ramis ace-
ris maxume Pontici, sucum amygdalae modo emittere, talisque
in Carmania adparere te in Aegypto satas studio Ptolemaeo-
rum regnantium. cortice lauri esse constat, quidam et folium 57
simile dixere. talis certe fuit arbor Sardibus. nam et Asiae
reges serendi curam habuerunt. qui mea aetate legati ex Ara-
bia venerunt omnia incertiora fecerunt, quod iure miremur,
virgis etiam turis ad nos commeantibus, quibus credi potest
matrem quoque terete et enodi fruticare trunco.

(32.) Meti semel anno solebat minore occasione ven- 58
dendi. iam quaestus alteram vindemiam adfert. prior atque
naturalis vindemia circa canis ortum flagrantissimo aestu, in-
cidentibus qua maxume videatur esse praegnas tenuissimus-
que tendi cortex. laxatur hic plaga, non adimitur. inde pro-
silit spuma pinguis. haec concreta densatur, ubi loci natura
poscat tegete palmea excipiente, aliubi area circumpavita.
purius illo modo, sed hoc ponderosius. quod in arbore hae-
sit ferro depectitur, ideo corticosum. Silva divisa certis 59
portionibus mutua innocentia tuta est, nemo saucias arbores
custodit, nemo furatur alteri. at, Hercules, Alexandriae,
ubi tura interpolantur, nulla satis custodit diligentia offici-
nas. subligaria signantur opifici, persona additur capiti den-
susve reticulus, nudi emittuntur. tanto minus fidei apud nos
poena quam apud illos silvae habent. Autumno legitur ab 60
aestivo partu. hoc purissimum, candidum. secunda vindemia
est vere, ad eam hieme corticibus incisis. rufum hoc exit, nec
conparandum priori. illud carfiathum, hoc dathiathum vo-

cant. creditur et novellae arboris candidius esse, sed veteris odoratius. quidam et in insulis melius putant gigni, Iuba
61 in insulis negat nasci. Quod ex eo rotunditate guttae pependit masculum vocamus, cum alias non fere mas vocetur ubi non sit femina. religioni tributum ne sexus alter usurparetur. masculum aliqui putant a specie testium dictum. praecipua autem gratia est mammoso, cum haerente lacrima priore consecuta alia miscuit se. singula haec manum inplere solita invenio, cum minore diripiendi aviditate lentius nasci
62 liceret. Graeci stagonian et atomum tali modo appellant, minorem autem orobian. micas concussu elisas mannam vocamus. etiamnum tamen inveniuntur guttae quae tertiam partem minae, hoc est XXVIII denariorum pondus, aequent. Alexandro Magno in pueritia sine parsimonia tura ingerenti aris paedagogus Leonides dixerat, ut illo modo, cum devicisset turiferas gentis, supplicaret. at ille Arabia potitus ture onustam navem misit ei exhortatus ut large deos adora-
63 ret. Tus collectum Sabotam camelis convehitur, porta ad id una patente. degredi via capital reges fecere. Ibi decumas deo quem vocant Sabin mensura, non pondere, sacerdotes capiunt. nec ante mercari licet. inde inpensae publicae tolerantur. nam et benigne certo itinerum numero deus hospites pascit. Evehi non potest nisi per Gebanitas, itaque et
64 horum regi penditur vectigal. caput eorum Thomna abest a Gaza nostri litoris in Iudaea oppido XLIIII. XXXVI MD p, quod dividitur in mansiones camelorum LXV. Sunt et quae sacerdotibus dantur portiones scribisque regum certae. sed praeter hos et custodes satellitesque et ostiarii et ministri
65 populantur. Iam quacumque iter est aliubi pro aqua aliubi pro pabulo aut pro mansionibus variisque portoriis pendunt, ut sumptus in singulos camelos X DCLXXXVIII ad nostrum litus colligat, iterumque imperi nostri publicanis penditur. itaque optumi turis libra X VI pretium habet, secunda X V, tertia X III. adulteratur apud nos resinae candidae gemma
66 perquam simili, sed deprehenditur quibus dictum est modis. probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut statim ardeat, item ne dentem recipiat potius quam in micas frietur.

15. (33.) Murram in iisdem silvis permixtam arborem 66 nasci tradidere aliqui, plures separatim, quippe multis locis Arabiae gignitur, ut adparebit in generibus. convehitur et ex insulis laudata, petuntque eam etiam ad Trogodytas Sabaei transitu maris. sativa quoque provenit multum silvestri praelata. gaudet rastris atque ablaqueationibus, melior radice refrigerata.

(34.) Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, 67 caudice duro et intorto, crassiore quam turis, et ab radice etiam quam reliqua sui parte. corticem levem similemque unedoni scabrum alii spinosumque dixere, folium olivae, verum crispius et aculeatum, Iuba olusatri. aliqui similem iunipiro, scabriorem tantum spinisque horridam, folio rotundiore, sed sapore iunipiri. nec non fuere qui e turis arbore utrumque nasci mentirentur.

(35.) Inciduntur bis et ipsae iisdemque temporibus, sed 68 a radice usque ad ramos qui valent. sudant autem sponte prius quam incidantur stacten dictam, cui nulla praefertur. ab hac sativa et in silvestri quoque melior aestiva. Non dant ex murra portiones deo, quoniam et apud alios nascitur. regi tamen Gebanitarum quartas partis eius pendunt. cetero passim a volgo coemptam in follis conferciunt, nostrique unguentarii digerunt haut difficulter odoris atque pinguedinis argumentis.

16. Genera conplura: Trogodytica silvestrium prima, 69 sequens Minaea, in qua Atramitica est et Gebanitica et Ausaritis Gebanitarum regno, tertia Dianitis, quarta conlaticia, quinta Sembracena a civitate regni Sabaeorum mari proxuma, sexta quam Dusiritim vocant. est et candida uno tantum loco, quae in Messalum oppidum confertur. probatur Trogodytica pinguedine et quod adspectu aridior est sordidaque ac barbara, sed acrior ceteris. Sembracena praedictis caret vitiis, ante alias hilaris, sed viribus tenuis. In plenum autem probatio 70 est minutis glaebis nec rotundis, in concretu albicantis suci et tabescentis, utque fracta candidos unguis habeat, gustu leniter amara. secunda bonitas intus varia, pessuma intus nigra, peior, si etiam foris. pretia ex occasione ementium varia, stactae a X III ad X L, sativae summum X XI,

Erythraeae XVI — hanc volunt Arabicam intellegi —, Trogo-
dyticae nucleo XVI S, ei vero quam odorariam vocant, XIIII.
71 adulteratur lentisci glaebis et cummi, item cucumeris suco
amaritudinis causa, sicut ponderis spuma argenti. reliqua
vitia deprehenduntur sapore, cummis dente lentescens: fal-
lacissime autem adulteratur Indica murra, quae ibi de qua-
dam spina colligitur. hoc solum peius India adfert, facili
distinctione, tanto deterior est.
72 17. (36.) Ergo transit in mastichen quae et ex alia spina
fit in India itemque in Arabia, lainam vocant. sed mastiche
quoque gemina est, quoniam et in Asia Graeciaque reperitur
herba a radice folia emittens et carduum similem malo, semi-
nis plenum, lacrimaque erumpit incisa parte summa, vix ut
dinosci possit a mastiche vera. nec non et tertia in Ponto
est, bitumini similior, laudatissima autem Chia candida,
cuius pretium in libras X X, nigrae vero X II. Chia e lentisco
traditur gigni cummium modo. adulteratur ut tura resina.
73 (37.) Arabia etiam nunc et ladano gloriatur. forte casu-
que hoc et iniuria odoris fieri plures tradidere, caprasque,
maleficum alias frondibus animal, odoratorum vero fruticum
adpetentius, tamquam intellegant pretia, carpere germinum
caulis praedulci liquore turgentis destillantemque ab his casus
mixtura sucum inprobo barbarum villo abstergere. hunc
glomerari pulvere, incoqui sole, et ideo in ladano caprarum
pilos esse. sed hoc non alibi fieri quam in Nabataeis qui
74 sunt ex Arabia contermini Syriae. recentiores ex auctoribus
storbon hoc vocant, traduntque silvas Arabum pastu capra-
rum infringi, atque ita sucum villis inhaerescere, verum autem
ladanum Cypri insulae esse, ut obiter quaeque genera odo-
rum dicantur, quamvis non terrarum ordine. similiter hoc et
ibi fieri tradunt et esse oesypum hircorum barbis genibusque
villosis inhaerens, sed hederae flore deroso, pastibus matu-
tinis, cum est rorulenta Cypros. dein nebula sole discussa
pulverem madentibus villis adhaerescere atque ita ladanum
75 depecti. sunt qui herbam in Cypro ex qua id fiat ledam ap-
pellant, etenim illi ledanum vocant. huius pinguia insidere, ita-
que attractis funiculis herbam eam convolvi atque ita offas
fieri. ergo in utraque gente bina genera, terrenum et facti-

cium. id quod terrenum est friabile, facticium lentum. Nec non 76 fruticem esse dicunt in Carmania et super Aegyptum per Ptolemaeos tralatis plantis aut, ut alii, degenerante in id turis arbore, colligique ut cummim inciso cortice, et caprinis pellibus excipi. pretia sunt laudatissimo in libras asses XXXX. adulteratur myrti bacis et aliis animalium sordibus. sinceri odor esse debet ferus et quodammodo solitudinem redolens, ipsum visu aridum, tactu statim mollescere, accensum fulgere odore iucundo, gravi. myrtatum deprehenditur, crepitatque in igni. praeterea sincero calculi potius e rupibus inhaerent quam pulvis.

(38.) In Arabia et olea dotatur lacrima, qua medicamen- 77 tum conficitur Graecis enhaemon dictum singulari effectu contrahendis volnerum cicatricibus. in maritimis hae fluctibus aestuque operiuntur, nec bacae nocetur, cum constet in foliis salem relinqui.

Haec sunt peculiaria Arabiae, et pauca praeterea com- 78 munia alibi dicenda, quoniam in iis vincitur. peregrinos ipsa mire odores et ad exteros petit. tanta mortalibus suarum rerum satias est alienarumque aviditas. (39.) petunt igitur in Elymaeos arborem bratum cupresso fusae similem, exalbidis ramis, iucundi odoris accensam et cum miraculo historiis Claudi Caesaris praedicatam. folia eius inspergere potionibus Parthos tradit. odorem esse proxumum cedro, fumumque eius contra ligna alia remedio. nascitur ultra Pasitigrim in finibus oppidi Scytrae in monte Scanchro. (40.) petunt et in 79 Carmanos arborem stobrum ad suffitus, perfusam vino palmeo accendentes. huius odor redit a camaris ad solum, iucundus sed adgravans capita, citra dolorem tamen. hoc somnum aegris quaerunt. His commerciis Carra oppidum aperuere, 80 quod est illis nundinarium. inde Gabbam omnes petere solebant dierum XX itinere et Palaestinen Syriam. postea Characem peti coeptum ac regna Parthorum ex ea causa auctor est Iuba. mihi ad Persas etiam prius ista portasse quam in Syriam aut Aegyptum videntur Herodoto teste, qui tradit singula milia talentum annua turis pensitasse Arabas regibus Persarum. Ex Syria revehunt styracem, acri odore eius in focis 81 abigentes suorum fastidium. cetero non alia sunt ligni genera

in usu quam odorata, cibosque Sabaei cocunt turis ligno, alii
murrae, oppidorum vicorumque non alio quam ex aris fumo
atque nidore. ad hunc ergo sanandum styracem in follibus
petunt hircinis, suffiuntque tecta. adeo nulla est voluptas
quae non adsiduitate fastidium pariat. Eundem et ad serpen-
tis fugandas urunt in odoriferis silvis frequentissimas.
82 18. (41.) Non sunt eorum cinnamomum aut casia, et ta-
men felix appellatur Arabia, falsi et ingrati cognominis, quae
hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eo inferis debeat.
beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria quae dis
83 intellexerant genita urentium defunctis. Periti rerum adseve-
rant non ferre tantum annuo fetu quantum Nero princeps no-
vissimo Poppaeae suae die concremaverit. aestimentur postea
toto orbe singulis annis tot funera, acervatimque congesta
honori cadaverum quae dis per singulas micas dantur. nec
minus propitii erant mola salsa supplicantibus, immo vero,
84 ut palam est, placatiores. verum Arabiae etiamnum felicius
mare est. ex illo namque margaritas mittit. minumaque con-
putatione miliens centena milia sestertium annis omnibus In-
dia et Seres paeninsulaque illa imperio nostro adimunt. tanti
nobis deliciae et feminae constant. quota enim portio ex illis
ad deos quaeso iam vel ad inferos pertinet?
85 19. (42.) Cinnamomum et casias fabulose narravit anti-
quitas princepsque Herodotus avium nidis et privatim phoe-
nicis, in quo situ Liber pater educatus esset, ex inviis rupi-
bus arboribusque decuti carnis quam ipsae inferrent pondere
aut plumbatis sagittis, item casiam circa paludis propugnante
unguibus diro vespertilionum genere aligerisque serpentibus,
86 his commentis augentes rerum pretia. comitata vero fabula
est ad meridiani solis repercussus inenarrabilem quendam
universitatis halitum e tota paeninsula exsistere tot gene-
rum aurae spirante concentu, Magnique Alexandri classibus
Arabiam odore primum nuntiatam in altum. omnia falsa, si-
quidem cinnamomum idemque cinnamum nascitur in Aethio-
87 pia Trogodytis conubio permixta. hi mercantes id a conter-
minis vehunt per maria vasta ratibus quas neque gubernacula
regant neque remi trahant vel inpellant, non vela, non ratio
ulla adiuvet, omnium instar ibi sunt homo tantum et audacia.

praeterea hibernum mare exigunt circa brumam, euris tum
maxume flantibus. hi recto cursu per sinus inpellunt atque a 88
promontori ambitu argeste deferunt in portum Gebanitarum
qui vocatur Ocilia. quamobrem illi maxume id petunt, pro-
duntque vix quinto anno reverti negotiatores et multos inter-
ire. contra revehunt vitrea et aena, vestis, fibulas cum armil-
lis ac monilibus. ergo negotiatio illa feminarum maxume fide
constat. Ipse frutex duum cubitorum altitudine amplissimus, 89
palmique minumus, IIII digitorum crassitudinis, statim a terra
VI digitis surculosus, arido similis, cum viret, non odoratus,
folio origani, siccitate gaudens, sterilior imbre, caeduae
naturae. gignitur in planis quidem, sed densissimis in vepri-
bus rubisque, difficilis collectu. metitur non nisi permiserit
deus. Iovem hunc intellegunt aliqui, Assabinum illi vocant.
XLIIII boum caprarumque et arietum extis inpetratur venia
caedendi, non tamen aut ante ortum solis aut post occasum
licet. sarmenta hasta dividit sacerdos deoque partem ponit, 90
reliquom mercator in massas condit. est et alia fama cum sole
dividi ternasque partis fieri, dein sorte gemina discerni, quod-
que soli cesserit relinqui ac sponte conflagrare. Praecipua 91
bonitas virgultorum tenuissimis partibus ad longitudinem pal-
mi, secunda proxumis breviore mensura, atque ita ordine.
vilissimum quod radicibus proxumum, quoniam ibi minumum
corticis, in quo summa gratiae. qua de causa praeferuntur
cacumina, ubi plurumus cortex. ipsum vero lignum in fasti-
dio propter origani acrimoniam, xylocinnamomum vocatur.
pretium ei in libras X x. Quidam cinnami duo genera tradi- 92
dere, candidius nigriusque, et quondam praeferebatur can-
didum, nunc contra nigrum laudatur, atque etiam varium
praeferunt candido. certissima tamen aestimatio, ne sit sca-
brum, atque ut inter sese tritum tarde frietur. damnatur in
primis molle aut cui labitur cortex. Ius eius a Gebanitarum 93
rege solo proficiscitur. is edicto mercatu vendit. pretia quon-
dam fuere in libras denariûm milia. auctum id parte dimidia
est incensis, ut ferunt, silvis ira barbarorum. id acciderit ob
iniquitatem praepotentium an forte, non satis constat. austros
ibi tam ardentis flare ut aestatibus silvas accendant inveni-
mus apud auctores. Coronas ex cinnamo interrasili auro in- 94

clusas primus omnium in templis capitoli atque Pacis dica-
vit imperator Vespasianus Augustus. radicem eius magni
ponderis vidimus in palati templo quod fecerat divo Augusto
coniunx Augusta, aureae paterae inpositam, ex qua guttae
editae annis omnibus in grana durabantur, donec id delu-
brum incendio consumptum est.

95 (43.) Frutex et casia est, iuxtaque cinnami campos nasci-
tur, sed in montibus crassiori sarmento, tenui cute verius
quam cortice, quem contra atque in cinnamo labare et ex-
inaniri pretium est. amplitudo frutici trium cubitorum, colos
triplex: cum primum emicat, candidus pedali mensura, dein
96 rufescit addito semipede, ultra nigricans. haec pars maxume
laudatur ac deinde proxuma, damnatur vero candida. con-
secant surculos longitudine binum digitorum, mox praesuunt
recentibus coriis quadripedum ob id interemptarum, ut pu-
trescentibus vermiculi lignum erodant et excavent corticem
97 tutum amaritudine. probatur recens maxume, et quae sit odo-
ris mollissimi gustuque quam maxume fervens potius quam
lento tepore leniter mordens, colore purpurae, quaeque plu-
ruma minumum ponderis faciat, brevi tunicarum fistula et non
fragili. ladam vocant talem barbaro nomine. alia est balsa-
modes ab odore simili appellata, sed amara, ideoque utilior
medicis, sicut nigra unguentis. pretia nulli diversiora. optu-
mae in libras X L. ceteris X V.

98 20. His addidere mangones quam Daphnidis vocant, co-
gnominatam isocinnamon, pretiumque ei faciunt X CCC. adul-
teratur styrace et propter similitudinem corticum laurus te-
nuissimis surculis. quin et in nostro orbe seritur, extremoque
in margine imperi, qua Rhenus adluit, vivit in alvariis apium
sata. color abest ille torridus sole, et ob id simul idem odor.

(44.) Ex confinio casiae cinnamique et cancamum ac tarum
invehitur, sed per Nabataeos Trogodytas qui consedere ex
Nabataeis.

99 21. (45.) Eo conportatur et serichatum et gabalium, quae
intra se consumunt Arabes nostro orbi tantum nominibus
cognita, sed cum cinnamo casiaque nascentia. pervenit ta-
men aliquando serichatum et in unguenta additur ab aliquis.
permutatur in libras X VI.

(46.) Myrobalanum Trogodytis et Thebaidi et Arabiae 100
quae Iudaeam ab Aegypto disterminat commune est. nascitur
unguento, ut ipso nomine adparet, quo item indicatur et glan-
dem esse arboris heliotropio, quam dicemus inter herbas, 22, 27
simili folio. fructus magnitudine abellanae nucis. Ex his in 101
Arabia nascens Syriaca appellatur, et est candida, contra in
Thebaide nigra. praefertur illa bonitate olei quod exprimi-
tur, sed copia Thebaica. inter haec Trogodytica vilissima
est. sunt qui Aethiopicam his praeferant, glandem nigram nec
pinguem, nucleoque gracili, sed liquore qui exprimitur odo-
ratiori, nascentem in campestribus. Aegyptiam pinguiorem 102
esse et crassiore cortice rubentem et, quamvis in palustri-
bus nascatur, breviorem siccioremque. e diverso Arabicam
viridem ac tenuiorem et, quoniam sit montuosa, spissiorem.
longe autem optumam Petraeam ex quo diximus oppido, 6, 144
nigro cortice, nucleo candido. unguentarii autem tantum cor-
tices premunt, medici nucleos, tundentes adfusa paulatim
calida aqua.

22. (47.) Myrobalano in unguentis similem proxumum- 103
que usum habet palma in Aegypto quae vocatur adipsos, vi-
ridis, odore mali cotonei, nullo intus ligno. colligitur autem
paulo ante quam incipiat maturescere. quod si relinquatur,
phoenicobalanus vocatur et nigrescit vescentisque inebriat.
myrobalano pretium in libras X II. institores et faecem un-
guenti hoc nomine appellant.

(48.) Calamus quoque odoratus in Arabia nascens com- 104
munis Indis atque Syriae est, in qua vincit omnis. a nostro
mari CL stadiis inter Libanum montem aliumque ignobilem —
non, ut quidam existimavere, Antilibanum — in convalle mo-
dica iuxta lacum, cuius palustria aestate siccantur, tricenis
ab eo stadiis calamus et iuncus odorati gignuntur. sane enim
dicamus et de iunco, quamvis alio herbis dicato volumine, 22
quoniam tamen hic unguentorum materia tractatur. nihil ergo 105
a ceteris sui generis differunt aspectu, sed calamus prae-
stantior odore statim e longinquo invitat, mollior tactu, me-
liorque qui minus fragilis et qui assulose potius quam qui ra-
phani modo frangitur. Inest fistulae araneum, quod vocant 106
florem. praestantior est cui numerosius. reliqua probatio ut

niger sit. damnantur albi. melior quo brevior crassiorque et lentus in frangendo. calamo pretium in libras X I, iunco X V. traduntque iuncum odoratum et in Campania inveniri.

107 (49.) Discessimus a terris oceanum spectantibus ad convexas in nostra maria. 23. ergo Aethiopiae subiecta Africa hammoniaci lacrima stillat in harenis suis, — inde nomine etiam Hammonis oraculo, iuxta quod gignitur arbor quam metopon appellant — resinae modo aut cummium. genera eius duo: thrauston masculi turis similitudine, quod maxume probatur, alterum pingue et resinosum, quod phyrama appellant. adulteratur harenis velut nascendo adprehensis. igitur quam minumis glaebis probatur et quam purissimis. pretium optumi in libras asses XL.

108 (50.) Sphagnos infra eos situs in Cyrenaica provincia maxume probatur, alii bryon vocant. secundum locum optinet Cyprius, tertium Phoenicius. fertur et in Aegypto nasci, quin et in Gallia. nec dubitaverim. sunt enim hoc nomine cani arborum villi, qualis in quercu maxume videmus, sed odore praestantes. laus prima candidissimis atque altissimis, secunda rutilis, nulla nigris. et in insulis petrisque nati inprobantur, omnesque quibus palmarum atque non suus odor sit.

109 24. (51.) Cypros in Aegypto est arbor ziziphi foliis, semine coriandri, candido, odorato. coquitur hoc in oleo premiturque postea, quod cyprus vocatur. pretium ei in libras X V. optumum e Canopica in ripis Nili nata, secundum Ascalone Iudaeae, tertium Cypro insula. odoris suavitas quaedam. hanc esse dicunt arborem quae in Italia ligustrum vocetur.

110 (52.) In eodem tractu aspalathos nascitur, spina candida magnitudine arboris modicae, flore rosae. radix unguentis expetitur. tradunt in quocumque frutice curvetur arcus caelestis eandem quae sit aspalathi suavitatem odoris exsistere, sed si in aspalatho, inenarrabilem quandam. quidam eum erysisceptrum vocant, alii sceptrum. probatio eius in colore rufo vel igneo tactuque spisso et odore castorei. permutatur in libras X V.

111 (53.) In Aegypto nascitur et maron peius quam Lydium, maioribus foliis ac variis. illa brevia ac minuta et odorata.

25. (54.) Sed omnibus odoribus praefertur balsamum, uni terrarum Iudaeae concessum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero iugerum XX non amplius, altero pauciorum. ostendere arbutum hanc urbi imperatores Vespasiani. clarumque dictu, a Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus. servit nunc haec ac tributa pendit cum 112 sua gente, in totum alia natura quam nostri externique prodiderant. quippe viti similior est quam myrto. malleolis seri didicit nuper vincta ut vitis, et inplet collis vinearum modo. quae sine adminiculis se ipsa sustinet tondetur similiter fruticans ac rastris nitescit properatque nasci, intra tertium annum fructifera. folium proxumum rutae, perpetua coma. sae- 113 viere in eam Iudaei sicut in vitam quoque suam. contra defendere Romani et dimicatum pro frutice est. seritque nunc eum fiscus, nec umquam fuit numerosior. proceritas intra bina cubita subsistit. Arbori tria genera: tenue et capil- 114 lacea coma, quod vocatur eutheriston. alterum scabro adspectu, incurvom, fruticosum, odoratius. hoc trachy appellant. tertium eumeces, quia est reliquis procerius, levi cortice. huic secunda bonitas, novissima eutheristo. semen 115 eius vino proxumum gustu, colore rufum, nec sine pingui. peius in grano quod levius atque viridius. ramus crassior quam myrto. inciditur vitro, lapide osseisve cultellis. ferro laedi vitalia odit, emoritur protinus, eodem amputari supervacua patiens. incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet. sucus e plaga manat 116 quem opobalsamum vocant, suavitatis eximiae, sed tenui [gutta] ploratu, lanis parva colligitur in cornua. ex his novo fictili conditur, crassiori similis oleo et in musto candida. rufescit deinde simulque durescit e tralucido. Alexandro Ma- 117 gno res ibi gerente toto die aestivo unam concham inpleri iustum erat, omni vero fecunditate e maiore horto congios senos, e minore singulos, cum et duplo rependebatur argentum. nunc etiam singularum arborum largior vena. ter omnibus percutitur aestatibus, postea deputatur. Et sarmenta quo- 118 que in merce sunt. $\overline{DCCC}$ HS. amputatio ipsa surculusque veniere intra quintum devictae annum. xylobalsamum vocatur et coquitur in unguentis pro suco ipso. Corticis etiam ad

medicamenta pretium est. praecipua autem gratia lacrimae,
119 secunda semini, tertia cortici, minuma ligno. Ex hoc buxosum optumum, quod et odoratissimum, e semine autem maxumum et ponderosissimum, mordens gustu fervensque in ore. adulteratur Petraeo hyperico, quod coarguitur magnitudine,
120 inanitate, longitudine, odoris ignavia, sapore piperis. lacrimae probatio, ut sit e pingui tenuis ac modice rufa et in fricando odora. secundus candidi colos, peior viridis crassusque, pessumus niger, quippe ut oleum senescit. ex omni incisura maxume probatur quod ante semen fluxit. et alias adulteratur seminis suco, vixque maleficium deprehenditur gustu amariore. esse enim debet lenis, non subacidus, odore
121 tantum austerus. vitiatur et oleo rosae, cypri, lentisci, balani, terebinthi, myrti, resina, galbano, cera Cypria, prout quaeque res fuit, nequissime autem cummi, quoniam arescit in manu inversa et in aqua sidit, quae probatio eius gemina
122 est. debet sincerum inarescere, sed hoc cummi addita fragili crusta evenit. et gustu deprehenditur, carbone vero quod cera resinaque adulteratum est, nigriore flamma. nam
123 melle mutatur statim. in manu contrahit muscas. praeterea sinceri densatur in tepida aqua gutta sidens ad ima vasa, adulterata olei modo innatat et, si metopio vitiata est, circulo candido cingitur. summa est probatio ut lac coagulet, in veste maculas non faciat. nec manifestior alibi fraus, quippe milibus denarium sextarii, empti vendente fisco tricenis denariis, veneunt. in tantum expedit licere auctorem. xylobalsamo pretium in libras X v.
124 (55.) Proxuma Iudaeae Syria supra Phoenicen styracem gignit circa Gabala et Marathunta et Casium Seleuciae montem. arbor est eodem nomine, cotoneo malo similis, lacrimae ex austero iucundi odoris, intus similitudo harundinis, suco praegnas. in hanc circa canis ortus advolant pin-
125 nati vermiculi erodentes, ob id scobe sordescit. Styrax laudatur post supra dicta ex Pisidia, Sidone, Cypro, Cilicia, Creta minume, ex Amano Syriae medicis, sed unguentariis magis. colos in quacumque natione praefertur rufus et pinguiter lentus, deterior furfurosus et cano situ obductus. adulteratur cedri resina vel cummi, alias melle aut amygdalis

amaris. omnia ea deprehenduntur gustu. pretium optumo X XVII. exit et in Pamphylia, sed aridior minusque sucosus.

(56.) Dat et galbanum Syria in eodem Amano monte e 126
ferula quam eiusdem nominis resinae modo stagonitim appellant. quod maxume laudant cartilaginosum, purum ad similitudinem hammoniaci minumeque lignosum. sic quoque adulteratur faba aut sacopenio. sincerum, si uratur, fugat nidore serpentis. permutatur in libras X V. medicinae hoc tantum.

26. (57.) Panacem et unguentis eadem gignit, nascentem 127
et in Psophide Arcadiae circaque Erymanthi fontis et in Africa et in Macedonia, ferula sui generis quinque cubitorum, foliis primo quaternis, mox senis in terra iacentibus, ampla magnitudine rotundis, in cacumine vero oleagineis, semine in muscariis dependente ut ferulae. excipitur sucus inciso caule messibus, radice autumno, laudatur candor eius coacti. sequens pallido statera. niger colos inprobatur. pretium optumo in libras X bini.

(58.) Ab hac ferula differt quae vocatur spondylion fo- 128
liis tantum, quia sunt minora et platani divisura. non nisi in opacis gignitur. semen eodem nomine silis speciem habet, medicinae tantum utile.

(59.) Dat et malobathrum Syria, arborem folio convo- 129
luto, colore aridi foli, ex quo premitur oleum ad unguenta, fertiliore eiusdem Aegypto. laudatius tamen ex India venit. in paludibus ibi gigni tradunt lentis modo, odoratius croco, nigricans scabrumque, quodam salis gustu. minus probatur candidum. celerrime situm in vetustate sentit. sapor eius nardo similis esse debet sub lingua. odor vero in vino subfervefacti antecedit alios. in pretio quidem prodigio simile est, a X singulis ad X CCCC pervenire libras, folium autem ipsum in libras X LX.

27. (60.) Oleum et omphacium est. fit duobus generi- 130
bus et totidem modis, ex olea et vite. olea adhuc alba expressa, deterius ex druppa. ita vocatur priusquam cibo matura sit, iam tamen colorem mutans, differentia, quod hoc viride est, illud candidum. e vite psithia fit aut aminnea, cum sint acini ciceris magnitudine, ante canis ortum. in prima 131

lanugine demetitur uva eiusque melligo. reliquom corpus sole coquitur, nocturni rores caventur. in fictili condita melligo colligitur, subinde et Cyprio aere servatur. optuma quae rufa, acriorque et aridior. pretium omphacio in libras X VI. fit et alio modo, cum in mortariis uva inmatura teritur, siccataque in sole postea digeritur in pastillos.

132 28. (61.) Eodem et bryon pertinet, uva populi albae. optuma circa Cnidum aut Cariam in sitientibus aut siccis asperisque, secunda in Lyciae cedro. eodem et oenanthe pertinet, est autem vitis labruscae uva, colligitur, cum floret, id est cum optume olet, siccatur in umbra substrato lin-
133 teo atque in cados conditur. praecipua ex Parapotamia, secunda ab Antiochia atque Laodicea Syriae, tertia ex montibus Medicis. haec utilior medicinae. quidam omnibus his praeferunt eam quae in Cypro insula nascitur. nam quae in Africa fit ad medicos tantum pertinet vocaturque massaris. omnibus autem ex alba labrusca praestantior quam e nigra.

134 (62.) Est praeterea arbor ad eadem unguenta pertinens quam alii elaten vocant, quod nos abietem, alii palmam, alii spathen. laudatur Hammoniaca maxume, mox Aegyptia, dein Syriaca, dumtaxat in locis sitientibus odora, pingui lacrima, quae in unguenta additur ad domandum oleum.

135 (63.) In Syria gignitur et cinnamum quod comacum appellant. hic est sucus nuci expressus multum a surculo veri cinnami differens, vicina tamen gratia. pretium in libras asses XXXX.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XIII.

---

1 (Sect. 1.) Hactenus in odoribus habent pretia silvae, erantque per se mira singula, iuvitque luxuria omnia ea miscere et e cunctis unum odorem facere. ita reperta sunt

unguenta. Cap. 1. Quis primus invenerit non traditur. 2
Iliacis temporibus non erant, nec ture supplicabatur. cedri
tantum et citri suorum fruticum et in sacris fumo convolutum
nidorem verius quam odorem noverant iam rosae suco re-
perto. nominatur enim hic quoque in olei laude. Unguen- 3
tum Persarum gentis esse debet. illi madent eo et accersita
commendatione inluvie natum virus exstingunt. primum,
quod equidem inveniam, castris Darei regis expugnatis in re-
liquo eius adparatu Alexander cepit scrinium unguentorum.
postea voluptas eius a nostris quoque inter lautissima atque
etiam honestissima vitae bona admissa est, honosque et ad
defunctos pertinere coepit. quapropter plura de eo dicemus.
Quae ex his non erunt fruticum ad praesens nominibus tan-
tum indicabuntur, natura vero eorum suis reddetur locis.
(2.) Unguentis cognomina dedere aliis patriae, aliis suci, 4
aliis arbores, aliis causae, primumque id scire convenit, mu-
tatam auctoritatem et saepius transisse gloriam. Laudatissi-
mum fuit antiquitus in Delo insula, postea Mendesium. nec
mixtura et conpositione tantum hoc accidit, sed iidem suci
varie alibi atque alibi praevaluere aut degeneravere. Irinum 5
Corinthi diu maxume placuit, postea Cyzici, simili modo rho-
dinum Phaseli, quam gloriam abstulere Neapolis, Capua,
Praeneste. crocinum in Solis Ciliciae diu maxume laudatum
est, mox Rhodi, oenanthinum in Cypro, deinde in Aegypto
praepositum, post Adramytteo, amaracinum in Coo, postea
eodem loco praelatum est melinum, cyprinum in Cypro,
deinde in Aegypto, ubi Mendesium et metopium subito gra-
tius factum est. mox haec abstulit Phoenice, et cyprini lau- 6
dem Aegypto reliquit. Panathenaicon suum Athenae perse-
veranter optinuere. fuerat et pardalium in Tarso, cuius etiam
conpositio et mixtura oblitterata est. narcissinum quoque ex
flore narcisso desiit conponi. Ratio faciendi duplex, sucus 7
et corpus. ille olei generibus fere constat, hoc odorum.
haec stymmata vocant, illa hedysmata. tertius inter haec est
colos multis neglectus. huius causa adduntur cinnabaris et
anchusa. sal adspersus olei naturam coercet. quibus anchusa
adiecta est sal non additur. resina aut cummis adiciuntur ad
continendum odorem in corpore. celerrime is evanescit atque

8 dèfluit, si non sunt haec addita. Unguentorum expeditissi-
mum fuit primumque, ut verisimile est, e bryo et balanino
12, 108. oleo, de quibus supra diximus. increvit deinde Mendesium
100 balanino, resina, murra, magisque etiamnum metopio. oleum
hoc est amygdalis amaris expressum in Aegypto, cui addi-
dere omphacium, cardamomum, iuncum, calamum, mel, vi-
num, murram, semen balsami, galbanum, resinam terebin-
9 thinam. E vilissimis quidem hodieque est, ob id creditum et
in vetustissimis esse, quod constat oleo myrteo, calamo,
cupresso, cypro, lentisco, mali granati cortice. sed divol-
gata maxume unguenta crediderim rosa, quae plurima ubique
gignitur. itaque simplicissima rhodini mixtura diu fuit ad-
ditis omphacio, flore rosae, crocino, cinnabari, calamo,
10 melle, iunco, salis flore aut anchusa, vino. similis ratio et
in crocino additis cinnabari, anchusa, vino. similis et in
sampsuchino admixtis omphacio, calamo. optumum hoc in
Cypro, Mytilenis, ubi plurima sampsuchus. miscentur et vi-
liora genera olei myrto, lauru, quibus additur sampsuchinum,
lilium, fenum Graecum, murra, casia, nardum, iuncus, cin-
11 namomum. e malis quoque cotoneis et strutheis fit oleum,
23, 103 ut dicemus, melinum, quod in unguenta transit admixtis
omphacio, cyprino, sesamino, balsamo, iunco, casia, ha-
brotono. Susinum tenuissimum omnium est. constat ex li-
liis, balanino, calamo, melle, cinnamomo, croco, murra.
12 et idem cyprinum ex cypro et omphacio et cardamomo, ca-
lamo, aspalatho, habrotono. aliqui et in cyprinum addunt
et murram et panacem. hoc optumum Sidone, mox Aegypto,
si non addatur sesaminum oleum. durat et quadriennio. exci-
13 tatur cinnamomo. Telinum fit ex oleo recenti, cypiro, ca-
lamo, meliloto, feno Graeco, melle, maro, amaraco. hoc
multo erat celeberrimum Menandri poetae comici aetate.
postea successit propter gloriam appellatum megalium, ex
oleo balanino, balsamo, calamo, iunco, xylobalsamo, casia,
resina. huius proprietas ut ventiletur in coquendo donec
14 desinat olere. rursus refrigeratum odorem suum capit. Sin-
guli quoque suci nobilia unguenta faciunt: in primis maloba-
thrum, postea iris Illyrica et Cyzicena amaracus, herbarum
utraque. pauca his et alia alii miscent, qui plurima alter-

utri mel, salis florem, omphacium, agni folia, panacem. Ex- 15
terna omnia et prodigiosa cinnamomino pretia. adicitur cin-
namo balaninum oleum, xylobalsamum, calamus, iunci, bal-
sami semina, murra, mel odoratum. unguentorum hoc cras-
sissimum. pretia ei a X XXXV ad X CCC. Nardinum sive fo-
liatum constat omphacio aut balanino, iunco, costo, nardo,
amomo, murra, balsamo. In hoc genere conveniet memi- 16
nisse herbarum quae nardum Indicum imitarentur species no-
vem a nobis esse dictas. tanta materia adulterandi est. 12, 48 sqq.
omnia autem acutiora fiunt costo, amomo, quae maxume na-
ris feriunt, crassiora murra suavioraque, medicinae autem
utiliora croco, acerrima per se amomo. hoc et capitis dolo-
res facit. quidam satis habent adspergere quae sunt pretio-
sissima ceteris decoctis, inpendio parcentes, sed non est ea-
dem vis nisi una decoctis. Murra et per se unguentum facit 17
sine oleo, stacte dumtaxat, alioqui nimiam amaritudinem ad-
fert. cyprino viride fit, susino unguinosum, Mendesio nigrum,
rhodino candidum, murra pallidum. Haec sunt antiquae in-
ventionis genera et postea officinarum furta. nunc dicetur cu-
mulus ipse deliciarum et summa auctoritas rei.

2. Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Partho- 18
rum regibus ita temperatur, constat myrobalano, costo,
amomo, cinnamo comaco, cardamomo, nardi spica, maro,
murra, casia, styrace, ladano, opobalsamo, calamo iunco-
que Syriis, oenanthe, malobathro, serichato, cypro, aspala-
tho, panace, croco, cypiro, amaraco, loto, melle, vino.
nihilque eius rei causa in Italia victrice omnium, in Europa
vero tota praeter irim Illyricam et nardum Gallicum gignitur.
nam vinum et rosa et myrti folia oleumque communia fere
omnium terrarum intellegantur.

(3) Siccis odoribus constant quae diapasmata vocantur. 19
nam faecem unguenti magma appellant. inter omnis poten-
tissimus odor quisquis novissime additur. unguenta optume
servantur in alabastris, odores in oleo, quod diuturnitati eorum
tanto utilius quanto pinguius, ut ex amygdalis. et ipsa un-
guenta vetustate meliora. sol inimicus his, quamobrem in
umbra conduntur plumbeis vasis. experimentum eorum in-
versa manu capitur, ne carnosae partis calor vitiet.

20 3. (4.) Haec est materia luxus e cunctis maxume super-
vacui. margaritae enim gemmaeque ad heredem tamen trans-
eunt, vestes prorogant tempus, unguenta illico exspirant
ac suis moriuntur horis. summa commendatio eorum ut
transeunte femina odor invitet etiam aliud agentis, excedunt-
que quadringenos denarios librae. tanti emitur voluptas
21 aliena, etenim odorem qui gerit ipse non sentit. si tamen et
haec aliqua differentia signanda sunt, in M. Ciceronis moni-
mentis invenitur unguenta gratiora esse quae terram quam
quae crocum sapiant, quando etiam corruptissimo in genere
magis tamen iuvat quaedam ipsius viti severitas. sed quos-
dam crassitudo maxume delectat spissum appellantis, linique
22 iam, non solum perfundi, unguentis gaudent. vidimus etiam
vestigia pedum tingui, quod monstrasse M. Othonem Neroni
principi ferebant, quaeso ut qualiter sentiretur iuvaretque ab
ea parte corporis? nec non aliquem ex privatis audimus
iussisse spargi parietes balnearum unguento atque Gaium
principem solia temperari ac, ne principale videatur hoc bo-
23 num, et postea quendam e servis Neronis. maxume tamen
mirum est hanc gratiam penetrasse et in castra. aquilae certe
ac signa, pulverulenta illa et cuspidibus horrida, unguntur
festis diebus, utinamque dicere possemus quis primus in-
stituisset! ita est, nimirum hac mercede corruptae orbem
terrarum devicere aquilae. ista patrocinia quaerimus vitiis,
ut per hoc ius sub casside unguenta sumantur.
24 (5.) Quando id primum ad Romanos penetraverit non
facile dixerim. certum est Antiocho rege Asiaque devictis,
urbis anno DLXV., P. Licinium Crassum L. Iulium Caesarem
censores edixisse ne quis venderet unguenta exotica. sic
25 enim appellavere. at, Hercules, iam quidam etiam in potus
addunt, tantique est amaritudo ut odore prodigo fruantur ex
utraque parte corporis. L. Plotium, L. Planci bis consulis
censorisque fratrem, proscriptum a triumviris in Salurnitana
latebra unguenti odore proditum constat, quo dedecore tota
absoluta proscriptio est. quis enim non merito iudicet per-
isse talis?
26 (6.) Cetero terrarum omnium Aegyptus adcommodatissima
unguentis, ab ea Campania est copia rosae. 4. Iudaea vero

incluta est vel magis palmis, quarum natura nunc dicetur.
sunt quidem et in Europa volgoque Italia, sed steriles. fe-
runt in maritimis Hispaniae fructum, verum inmitem, dulcem
in Africa, sed statim evanescentem. contra in oriente. ex 27
his vina gentiumque aliquis panis, plurumis vero etiam qua-
dripedum cibus. quamobrem iure dicentur externae. nulla
est in Italia sponte genita, nec in alia parte terrarum nisi in
calida, frugifera vero nusquam nisi in fervida.

(7.) Gignitur levi sabulosaque terra, maiore in parte et 28
nitrosa. gaudet riguis, totoque anno bibere cum amet, sitienti
a fimo quidam etiam laedi putant, Assyriorum pars aliqua, si
non rivis misceat. Genera earum plura, et prima fruticem
non excedentia, sterilem hunc, aliubi et ipsum fertilem, brevis-
que rami. orbe foliorum tectori vicem hic parietibus pleris-
que in locis praestat contra aspergines. est et procerioribus 29
silva, arbore ex ipsa foliorum aculeo fruticante circa totas
pectinatim, quas silvestris intellegi necesse est. incerta ta-
men libidine etiam mitioribus se miscent. reliquae teretes
atque procerae, densis gradatisque corticum pollicibus aut
orbibus facilis ad scandendum orientis se populis praebent vi-
tilem sibi arborique indutis circulum mira pernicitate cum ho-
mine subeuntem. Coma omnis in cacumine et pomum est, non 30
inter folia hoc, ut in ceteris, sed suis inter ramos palmitibus
racemosum, utraque natura uvae atque pomi. folia cultrato
mucrone lateribus in sese bifida tabellas primum demonstra-
vere geminas, nunc ad funis vitiliumque nexus et capitum le-
via umbracula finduntur. Arboribus, immo potius omnibus 31
quae terra gignat herbisque etiam utrumque esse sexum dili-
gentissimi naturae tradunt, quod in plenum satis sit dixisse
hoc in loco, nullis tamen arboribus manifestius. mas in pal-
mite floret, femina citra florem germinat tantum spicae modo.
utrisque autem prima nascitur pomi caro, postea lignum in-
tus, hoc est semen eius. argumentum, quod parvae sine
hoc reperiuntur in eodem palmite. est autem oblongum, non 32
ut olivis orbiculatum, praeterea caesum a dorso pulvinata fis-
sura et in alvo media plerisque umbilicatum. inde primum
spargitur radix. seritur autem pronum et bina iuxta conpo-
sita semina superque totidem, quoniam infirmae singulis plan-

33 tae quaternae coalescunt. multis candidisque lignum hoc a
carnibus discernitur tunicis, aliis corpori adhaerentibus, laxe-
que distans tantum cacuminis filo adhaeret. caro mature-
scit anno. quibusdam tamen in locis, ut in Cypro, quam-
quam ad maturitatem non perveniat, grato sapore dulcis est.
folium ibi latius, fructus quam reliquis rotundior, nec ut de-
voretur corpus, verum ut exspuatur suco modo expresso.
34 et in Arabia languide dulces traduntur esse palmae, quam-
quam Iuba apud Scenitas Arabas praefert omnibus saporibus
quam vocant dablan. cetero sine maribus non gignere femi-
nas sponte edito nemore confirmant, circaque singulos pluris
35 nutare in eum pronas blandioribus comis. illum erectis hispi-
dum adflatu visuque ipso et pulvere etiam reliquas maritare,
huius arbore excisa viduvio post sterilescere feminas. adeo-
que est veneris intellectus ut coitus etiam excogitatus sit ab
homine e maribus flore ac lanugine, interim vero tantum
pulvere insperso feminis.
36 (8) Seruntur autem palmae et trunco duum cubitorum
longitudine, a cerebro ipso arboris fissuris diviso atque de-
fosso. et ab radice avolsae vitalis est satus et ramorum te-
nerrimis. in Assyria ipsa quoque arbor strata in solo umido
37 tota radicatur, sed in frutices, non in arborem. ergo plan-
taria instituunt anniculasque transferunt et iterum bimas.
gaudent enim mutatione sedis, verna alibi, in Assyria autem
circa canis ortus. nec ferro attingunt ibi novellas, sed reli-
gant comas ut in altitudinem exeant. robustas deputant cras-
situdinis gratia, semipedalis ramorum truncos relinquentes,
38 qui decisi alibi necant matrem. Diximus salsum ab his solum
[28] diligi. ergo, ubi non est tale, salem adspergunt, non radi-
cibus, sed longius paulo. Quaedam in Syria et in Aegypto in
binos se dividunt truncos, in Creta et in ternos, quaedamque
et in quinos. quaedam ferunt statim in trimatu. in Cypro
vero, Syria, Aegypto, quadrimae, aliae quinquennes, alti-
tudine hominis, nullo intus pomi ligno quamdiu sunt novellae,
ob id spadonum accepto nomine.
39 (9) Genera earum multa. Sterilibus ad materias ope-
rumque lautiora utitur Assyria et tota Persis. sunt et cae-
duae palmarum quoque silvae, rursus germinantes ab radice

succisae. dulcis medulla earum in cacumine, quod cerebrum appellant, exemptaque vivont, quod non aliae. vocantur autem chamaeropes, folio latiore ac molli ad vitilia utilissimo, copiosae in Creta, sed magis in Sicilia. E palmis prunae vivaces ignisque lentus. Fructiferarum aliis brevius lignum 40
in pomo, aliis longius, his mollius, illis durius, quibusdam osseum lunatumque, dente contra fascinantis religione politum. aliud pluribus vestitum paucioribusve tunicis, aliud crassioribus tenuioribusve. ita fiunt undequinquaginta genera, si quis omnium persequi velit nomina etiam barbara vinorumque ex iis differentias. Clarissimae omnium, quas regias appel- 41
lavere ab honore, quoniam regibus tantum Persidis servabantur, Babylone natae uno in horto Bagou. ita vocant spadones, qui apud eos etiam regnavere. hortus ille numquam nisi dominantis in aula fuit. At in meridiano orbe praeci- 42
puam optinent nobilitatem syagri proximamque margarides. hae breves, candidae, rotundae, acinis quam balanis similiores, quare et nomen a margaritis accepere. una earum arbor in Chora esse traditur, una et syagrorum, mirumque de ea accipimus, cum phoenice ave, quae putatur ex huius palmae argumento nomen accepisse, intermori ac renasci ex seipsa, eratque, cum proderem, fertilis. pomum ipsum 43
grande, durum, horridum et a ceteris generibus distans sapore quodam ferinae in apris evidentissimo, quae causa nominis. Quarta auctoritas sandalidum a similitudine appellatarum. iam in Aethiopiae fine quinque harum qui plurumas arbores tradunt, non raritate magis quam suavitate mirabilis. Ab his caryotae maxume celebrantur, et cibo quidem sed et 44
suco uberrimae, ex quibus praecipua vina orienti, iniqua capiti, unde pomo nomen. sed ut copia ibi atque fertilitas, ita nobilitas in Iudaea, nec in tota, sed Hiericunte maxume, quamquam laudatae et Archelaide et Phaselide atque Liviade, gentis eiusdem convallibus. dos his praecipua suco pingui lactentibus quodamque vini sapore in melle praedulci. Siccio- 45
res ex hoc genere nicolai, sed amplitudinis praecipuae, quaterni cubitorum longitudinem efficiunt. Minus speciosae, sed sapore caryotarum sorores et ob hoc adelphides dictae proxumam suavitatem habent, non tamen eandem. Tertium ex

his genus, patetae, nimio liquore abundat rumpitque se pomi
46 ipsius, etiam in sua matre, ebrietas, calcatis similis. Suum
genus e sicciore turba dactylis, praelonga gracilitate curvatis interim. nam quas ex his honori deorum damus chydaeos
47 appellavit Iudaea, gens contumelia numinum insignis. In totum arentes Thebaidi atque Arabiae macroque corpore exiles, et adsiduo vapore torrente crustam verius quam cutem obducunt. in ipsa quidem Aethiopia friatur haec, — tanta est siccitas, — et farinae modo spissatur in panem. gignitur autem in frutice ramis cubitalibus, folio latiore, pomo rotundo, sed maiore quam mali amplitudine, coecas vocant. triennio maturescunt, semperque frutici pomum est subnascente alio.
48 Thebaidis fructus extemplo in cados conditur cum sui ardoris anima. ni ita fiat, celeriter exspirat marcescitque non retostus furnis. E reliquo genere plebeiae videntur Syriae et quas tragemata appellant. nam in alia parte Phoenices Ciliciaeque populari etiam nomine a nobis appellantur balani. eorum
49 quoque plura genera. Differunt figura rotunditatis aut proceritatis, differunt et colore, nigriores ac rubentes. nec pauciores fico traduntur colores, maxume tamen placent candidi. distant et magnitudine, prout multi cubitum effecere, quidam sunt non ampliores faba. servantur hi demum qui nascuntur in salsis atque sabulosis, ut in Iudaea atque Cyrenaica Africa, non item in Aegypto, Cypro, Syria, Seleucia Assyriae, quam-
50 obrem sues et reliqua animalia ex iis saginantur. Vitiati aut vetusti eius pomi signum est decidisse candidam verrucam qua racemo adhaeserint. Alexandri milites palmis viridibus strangulati sunt. in Gedrosis id factum est pomi genere, alibi copia evenit. est enim tanta suavitas musteis ut finis mandendi non nisi periculo fiat.

51 5. (10.) Syria praeter hanc peculiaris habet arbores: in nucum genere pistacia nota. prodesse adversus serpentium morsus traduntur et potu et cibo. in ficorum autem caricas et minores eiusdem generis quas cottana vocant, item pruna in Damasco monte nata et myxa, utramque iam familiarem Italiae. e myxis in Aegypto et vina fiunt.

52 (11.) Iunipiri similem habet Phoenice cedrum minorem. duo eius genera, Lycia et Phoenicia, differunt folio. nam

quae durum, acutum, spinosum habet oxycedros vocatur,
ramosa et nodis infesta altera odore praestans. fructum fe-
runt myrti magnitudine, dulcem sapore. Et maioris cedri 53
duo genera. quae floret fructum non fert, fructifera non flo-
ret, et in ea antecedentem fructum occupat novos. semen
eius cupresso simile. quidam cedrelaten vocant. ex hac re-
sina laudatissima. materiae vero ipsi aeternitas, itaque et si-
mulacra deorum ex ea factitaverunt. cedrinus est Romae in
delubro Apollo Sosianus Seleucia advectus. Cedro similis in
Arcadia est arbor, in Phrygia frutex vocatur cedrys.

6. (12.) Syria et terebinthum habet. ex his mascula est 54
sine fructu, feminarum duo genera. alteri fructus rubet len-
tis magnitudine, alteri pallidus cum vite maturescit, non
grandior faba, odore iucundior, tactu resinosus. Circa Iden
Troadis et in Macedonia brevis arbor haec atque fruticosa, in
Damasco Syriae magna. materies ei admodum lenta ac fide-
lis ad vetustatem, nigri splendoris, flos racemosus olivae
modo, sed rubens, folia densa. fert et folliculos emittentis
quaedam animalia ceu culices lentoremque resinosum qui et
ex cortice erumpit.

(13.) Et rhus Syriae mascula fert sterili femina, folio 55
ulmi paulo longiore et piloso, foliorum semper inter se con-
trariis pediculis, gracili brevique ramo. pelles candidae con-
ficiuntur iis. semen lenti simile cum uva rubescit, quod vo-
catur rhus, medicamentis necessarium.

7. (14.) Et Aegypto multa genera quae non aliubi, ante 56
omnia ficus ob id Aegyptia cognominata. arbor moro similis
folio, magnitudine, adspectu, pomum non ramis sed caudice
fert ipso, idque ficus est praedulcis sine granis interioribus,
perquam fecundo proventu, scalpendo tantum ferreis ungui-
bus, aliter non maturescit. sed cum hoc factum est, quarto die 57
demetitur alio subnascente, septeno ita numerosa partu, per
singulas aestates multo lacte abundante. subnascitur, etiamsi
non scalpatur, fetus quater aestate prioremque expellit inma-
turum. materies proprii generis inter utilissimas. caesa statim
stagnis mergitur — hoc est eius siccari —, et primo sidit, postea
fluitare incipit, certoque eam sugit alienus umor qui aliam
omnem rigat. cum innatare coeperit, tempestivae habet signum.

58 (15.) Huic similis quadamtenus quae vocatur Cypria ficus in Creta. nam et illa caudice ipso fert pomum et ramis, cum in crassitudinem adulevere, sed haec germen emittit sine ullis foliis radici simile. caudex arboris similis populo, folium ulmo. fructus quaternos fundit, totiens et germinat. sed grossus eius non maturescit nisi incisura emisso lacte. suavitas et interiora fici, magnitudo sorbi.

59 8. (16.) Similis et quam Iones ceraunium vocant, trunco et ipsa fertilis, pomum siliqua. ob id quidam Aegyptiam ficum dixere errore manifesto. non enim in Aegypto nascitur, sed in Syria Ioniaque et circa Cnidum atque in Rhodo, semper comantibus foliis, flore candido cum vehementia odoris, plantigera imis partibus et ideo superficie flavescens, sucum auferente subole. pomo antecedentis anni circa canis ortus detracto statim alterum parit, postea floret per arcturum, hieme fetus eius nutriente.

60 9. (17.) Aegyptus et Persicam arborem sui generis habet, similem piro, folia retinentem. fertilitas adsidua eius, subnascente crastino fructu, maturitas etesiarum adflatu. pomum longius piro, inclusum amygdalae putamine et corio, colore herbido, sed ubi nux illi, huic prunum differens brevitate ac mollitia et, quamvis blandiatur praedulcis suavitas,
61 innocuum. materies bonitate, firmitudine, nigritia quoque nihil differens a loto. simulacra et ex ea factitavere. non eadem gratia, quamquam fideli materie, ex arbore quam ba-
48 lanum appellavimus, magna ex parte contortae. navalis itaque tantum est.

62 (18.) At e diverso cuci in magno honore, palmae similis, quando et eius foliis utuntur ad textilia. differt, quod in bracchia ramorum spargitur. pomo magnitudo quae manum inpleat, color fulvos, commendabili suco ex austero dulci. lignum intus grande firmaeque duritiae, ex quo velaris detornant anulos. in eo nucleus dulcis, dum recens est. siccatus durescit ad infinitum ut mandi non possit nisi pluribus diebus maceratus. materies crispioris elegantiae et ob id Persis gratissima.

63 (19.) Nec minus spina celebratur in eadem gente dumtaxat nigra, quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id

utilissima navium costis. candidae facile putrescunt. aculei
spinarum et in foliis, semen in siliquis, quo coria perficiunt
gallae vice. flos et coronis iucundus et medicamentis utilis.
manat et cummis ex ea. sed praecipua utilitas, quod caesa
anno tertio resurgit: circa Thebas haec, ubi et quercus et
persea et oliva, CCC a Nilo stadiis, silvestri tractu et suis
fontibus riguo. 10. Ibi et prunus Aegyptia, non dissimilis 64
spinae proxume dictae, pomo mespili, maturescens bruma
nec folia dimittens. lignum in pomo grande, sed corpus
ipsum natura et copia messium instar incolis. purgatum enim
tundunt servantque eius offas. Silvestris fuit et circa Mem- 65
phim regio tam vastis arboribus ut terni non quirent circum-
plecti, unius peculiari miraculo, nec pomum propter usumve
aliquem, sed eventum. facies est spinae, folia habet ceu
pinnas quae tactis ab homine ramis cadunt protinus ac postea
renascuntur.

11. (20.) Cummim optumam esse ex Aegyptia spina con- 66
venit, vermiculatam, colore glauco, puram, sine cortice,
dentibus adhaerentem. pretium eius in libras X III. deterior
ex amygdalis amaris et ceraso, pessuma e prunis. fit et in 67
vitibus, infantium ulceribus aptissima, et aliquando in olea
dentium dolori, ulmo etiam in Coryco monte Ciliciae ac iuni-
piro ad nihil utiles, ex ulmi vero cummi et culices ibi na-
scuntur. fit et e sarcocolla — ita vocatur arbor — cummis
utilissima pictoribus ac medicis, similis pollini turis, et ideo
candida quam rufa melior. pretium eius quod supra.

(21.) Nondum palustria attingimus nec frutices amnium. 68
prius tamen quam digrediamur ab Aegypto et papyri natura
dicetur, cum chartae usu maxume humanitas vitae constet,
certe memoria. et hanc Alexandri Magni victoria repertam 69
auctor est M. Varro, condita in Aegypto Alexandria. antea
non fuisse chartarum usum. in palmarum foliis primo scripti-
tatum, dein quarundam arborum libris. postea publica moni-
menta plumbeis voluminibus, mox et privata linteis confici
coepta aut ceris. pugillarium enim usum fuisse etiam ante
Troiana tempora invenimus apud Homerum, illo vero pro-
dente ne terram quidem ipsam quae nunc Aegyptus appelle-
tur intellegitur, cum in Sebennytico et Saite eius nomo omnis
charta nascatur, postea adaggeratam Nilo, siquidem a Pharo 70

insula, quae nunc Alexandriae ponte iungitur, noctis dieique
velifico navigi cursu terram afuisse prodidit. mox aemulatione
circa bibliothecas regum Ptolemaei et Eumenis, supprimente
chartas Ptolemaeo idem Varro membranas Pergami tradit
repertas. postea promiscue patuit usus rei qua constat in-
mortalitas hominum.
71 (22.) Papyrum ergo nascitur in palustribus Aegypti aut
quiescentibus Nili aquis, ubi evagatae stagnant duo cubita
non excedente altitudine gurgitum, bracchiali radicis obli-
quae crassitudine, triangulis lateribus, decem non amplius
cubitorum longitudine in gracilitatem fastigatum, thyrsi modo
cacumen includens, nullo semine aut usu eius alio quam flo-
72 ris ad deos coronandos. radicibus incolae pro ligno utuntur,
nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque utensilia vasorum.
ex ipso quidem papyro navigia texunt et e libro vela tegetes-
que, nec non et vestem, etiam stragulam ac funis. mandunt
quoque crudum decoctumque, sucum tantum devorantes.
73 Nascitur et in Syria circa quem odoratus ille calamus lacum,
neque aliis usus est quam inde funibus rex Antigonus in na-
valibus rebus, nondum sparto communicato. Nuper et in
Euphrate nascens circa Babylonem papyrum intellectum est
eundem usum habere chartae. et tamen adhuc malunt Parthi
vestibus litteras intexere.
74 12. (23.) Praeparatur ex eo charta diviso acu in prae-
tenuis sed quam latissimas philyras. principatus medio, atque
inde scissurae ordine. hieratica appellabatur antiquitus re-
ligiosis tantum voluminibus dicata, quae adulatione Augusti
nomen accepit, sicut secunda Liviae a coniuge eius. ita de-
75 scendit hieratica in tertium nomen. proxumum amphitheatri-
ticae datum fuerat a confecturae loco. excepit hanc Romae
Fanni sagax officina, tenuatamque curiosa interpolatione
principalem fecit e plebeia et nomen dedit ei. quae non
76 esset ita recurata in suo mansit amphitheatritica. post hanc
Saitica ab oppido ubi maxuma fertilitas, ex vilioribus ramen-
tis, propiorque etiamnum cortici Taeneotica a vicino loco,
pondere iam haec, non bonitate, venalis. nam emporitica
inutilis scribendo involucris chartarum segestriumque merci-
bus usum praebet, ideo a mercatoribus cognominata. post
hanc papyrum est extremumque eius scirpo simile, ac ne funi-

bus quidem nisi in umore utile. Texitur omnis madente ta- 77
bula Nili aqua. turbidus liquor vim glutinis praebet. In re-
ctum primo supina tabulae scheda adlinitur longitudine papyri,
quae potuit esse resegminibus utrimque amputatis, traversa
postea crates peragit. premitur deinde praelis, et siccantur
sole plagulae atque inter se iunguntur, proxumarum semper
bonitatis deminutione ad deterrimas. numquam plures scapo
quam vicenae.

(24.) Magna in latitudine earum differentia: XIII digito- 78
rum optumis, duo detrahuntur hieraticae, Fanniana denos ha-
bet, et uno minus amphitheatritica, pauciores Saitica, nec
malleo sufficit, nam emporiticae brevitas sex digitos non ex-
cedit. praeterea spectatur in chartis tenuitas, densitas, can-
dor, levor. Primatum mutavit Claudius Caesar. nimia quippe 79
Augustae tenuitas tolerandis non sufficiebat calamis. ad hoc
tramittens litteras liturae metum adferebat ex aversis, et alias
indecoro visu pertralucida. igitur e secundo corio statumina
facta sunt et primo subtemina. auxit et latitudinem, pedali 80
mensura. erat et cubitalis macrocollis, sed ratio deprehendit
vitium unius scidae revolsione pluris infestante paginas. ob
haec praelata omnibus Claudia, Augustae in epistulis aucto-
ritas relicta. Liviana suam tenuit, cui nihil e prima erat, sed
omnia e secunda.

(25.) Scabritia levigatur dente conchave, sed caducae 81
litterae fiunt. minus sorbet politura charta, magis splendet.
rebellat saepe umor incuriose datus primo, malleoque depre-
henditur aut etiam odore, cum fuerit indiligentior. Depre-
henditur et lentigo oculis, sed inserta mediis glutinamentis
taenea fungo papyri bibula vix nisi littera fundente se. tantum
inest fraudis. alius igitur iterum texendis labor.

(26.) Glutinum volgare e pollinis flore temperatur fer- 82
vente aqua, minumo aceti adspersu, nam fabrile cummisque
fragilia sunt. diligentior cura mollia panis fermentati colata
aqua fervente. minumum hoc modo intergerivi, atque etiam
lini lenitas superatur. omne autem glutinum nec vetustius
esse debet uno die nec recentius. postea malleo tenuatur
et glutino percurritur, iterumque constricta erugatur atque
extenditur malleo. Ita sint longinqua monimenta Tiberi Gai- 83
que Gracchorum manus. apud Pomponium Secundum vatem

civemque clarissimum vidi annos fere post CC. iam vero Ci-
ceronis ac divi Augusti Vergilique saepenumero videmus.
84 13. (27.) Ingentia exempla contra M. Varronis senten-
tiam de chartis reperiuntur. namque Cassius Hemina, ve-
tustissimus auctor annalium, quarto eorum libro prodidit Cn.
Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem effo-
disse arcam in qua Numa qui Romae regnavit situs fuisset.
85 in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M.
Baebio Q. F. Tamphilo coss. ad quos a regno Numae colli-
guntur anni DXXXV. hos fuisse e charta — maiore etiamnum
miraculo, quod tot infossi duraverint annis, quapropter in re
86 tanta ipsius Heminae verba ponam: Mirabantur alii,
quomodo illi libri durare possent, ille ita ra-
tionem reddebat: lapidem fuisse quadratum cir-
citer in media arca evinctum candelis quoquo-
versus. in eo lapide insuper libros insitos fuisse,
propterea arbitrarier non conputuisse. et libros
citratos fuisse, propterea arbitrarier tineas non
tetigisse. [in his libris scripta erant philosophiae Pythagori-
cae]. — eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia philo-
87 sophiae scripta essent. Hoc idem tradit Piso censorius primo
commentariorum, sed libros septem iuris pontificii totidem-
que Pythagoricos fuisse. Tuditanus XIII. Numae decretorum
fuisse. libros XII fuisse ipse Varro Humanarum antiquitatum
septumo, Antias secundo libros fuisse XII pontificalis Latinos,
totidem Graecos praecepta philosophiae continentis. idem ter-
tio et senatus consultum ponit quo comburi eos placuerit.
88 Inter omnis vero convenit Sibyllam ad Tarquinium Superbum
tris libros attulisse, ex quibus sint duo cremati ab ipsa, tertius
cum capitolio Sullanis temporibus. Praeterea Mutianus ter con-
sul prodidit nuper se legisse, cum praesideret Lyciae, Sarpe-
donis ab Troia scriptam in quodam templo epistulae chartam,
quod eo magis miror, si etiamnum Homero condente Aegyp-
tus non erat. aut cur, si iam hic erat usus, in plumbeis linteis-
que voluminibus scriptitatum constet, curve Homerus in ipsa
illa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistulas, tra-
89 diderit? Sterilitatem sentit hoc quoque, factumque iam Tibe-
rio principe inopia chartae ut e senatu darentur arbitri dispen-
sandae, alias in tumultu vita erat.

14. (28.) Aethiopia Aegypto contermina insignis arbo- 90
res non fere habet praeter liniferas, quarum natura in de-
scriptione Indorum atque Arabiae dicta est. propior ta- 12, 38 sqq.
men huic natura lanae maiorque folliculus granati modo mali,
similesque et inter se arbores ipsae. praeter hanc palmae,
qualis retulimus. Insularum arbores ambitu Aethiopiae et ne- 36 sqq.
mora odorata in mentione earum dicta sunt. 6, 198 sqq.

15. (29.) Atlans mons peculiari proditur silva, de qua 91
diximus. confines ei Mauri, quibus plurima arbor citri et 5, 14
mensarum insania, quas feminae viris contra margaritas re-
gerunt. Exstat hodie M. Ciceronis in illa paupertate et, quod 92
magis mirum est, illo aevo empta HS. D̅. memoratur et Galli
Asini HS. |X̅|. venumdatae sunt et duae ab Iuba rege pen-
dentes, quarum alteri pretium fuit HS. |X̅I̅I̅|, alteri paulo mi-
nus. interiit nuper incendio a Cethegis descendens HS. |X̅I̅I̅I̅I̅|
permutata, latifundi taxatione, si quis praedia tanti mercari
malit. Magnitudo amplissimis adhuc fuit: uni conmissae ex 93
orbibus dimidiatis duobus a rege Mauretaniae Ptolemaeo
quattuor pedum et semipedis per medium ambitum, crassitu-
dine quadrantali, maiusque miraculum in ea est artis latente
iunctura quam potuisset esse naturae. solidae autem a No-
mio Caesaris liberto cognomen trahenti tribus sicilicis infra
quattuor pedes totidemque infra semipedem crassitudinis.
qua in re non omittendum videtur Tiberio principi mensam 94
quattuor pedes sextante et sicilico excedentem, tota vero cras-
situdine sescunciali, operimento lamnae vestitam fuisse, cum
tam opima Nomio liberto eius esset, cuius materia esset tu-
ber. hoc est radicis, maxumeque laudatum quod sub terra 95
totum fuerit, et rarius quam quae superne gignuntur etiam in
ramis, proprieque quod tanti emitur arborum vitium est, qua-
rum amplitudo ac radices aestimari possunt ex orbibus. sunt
autem cupresso feminae atque etiamnum silvestri similes fo-
lio, odore, caudice. Ancorarius mons vocatur citerioris Mau-
retaniae qui laudatissimam dedit citrum, iam exhaustus.

(30.) Mensis praecipua dos in venam crispis vel in ver- 96
tices parvos. illud oblongo evenit discursu ideoque tigrinum
appellatur, hoc intorto, et ideo tales pantherinae vocantur.
sunt et undatim crispae, maiore gratia si pavonum caudae
oculos imitentur. magna verum post has gratia extra prae- 97

dictas crispis densa veluti grani congerie, quas ob id a simi-
litudine apiatas vocant. summa vero omnium in colore. hic
maxume mulsi placet, venis suis refulgens. post haec ampli-
98 tudo est. iam toti caudices iuvant, pluresque in una. Men-
sae vitia: lignum — ita vocatur materia surda et indigesta
simplicitas aut platani foliorum modo digesta, item ilignae
venae similitudo vel coloris — et, quibus maxume ob-
noxias fecere aestus ventique, rimae aut capillamenta rimas
imitata. postea murena nigro transcurrens limite, variisque
corticum punctis adprehensus papaverum modo et in totum
99 atro propior colos maculaeve discolores. Viridis terra con-
dunt barbari et inlinunt cera, artifices vero frumenti acervis
inponunt septenis diebus totidem intermissis, mirumque pon-
deri quantum ita detrahatur. naufragia docuere nuper hanc
quoque materiam siccatam mari duritie incorrupta cospissari
non ullo modo vehementius. Nutriuntur optume splende-
scuntque manus siccae fricatu a balineis maxume, nec vinis
laeduntur ut his genitae.
100 16. Inter pauca nitidioris vitae instrumenta haec arbor
est, quapropter insistendum ei quoque paulum videtur. Nota
etiam Homero fuit. thyon Graece vocatur, ab aliis thya.
hanc itaque inter odores uri tradidit in deliciis Circae, quam
deam volebat intellegi, magno errore eorum qui odoramenta
in eo vocabulo accipiunt, cum praesertim eodem versu ce-
drum laricemque una tradat uri, in quo manifestum est de ar-
101 boribus tantum locutum. Theophrastus, qui proxumus a
Magni Alexandri aetate scripsit haec circa urbis Romae an-
num CCCCXL., magnum iam huic arbori honorem tribuit,
memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes
quandamque inmortalitatem materiae in tectis contra vitia
102 omnia incorruptae. radice nihil crispius, nec aliunde pre-
tiosiora opera. praecipuam autem esse eam arborem circa
Hammonis delubrum, nasci et in inferiore Cyrenaicae parte.
de mensis tamen tacuit, et alias nullius ante Ciceronianam
vetustior memoria est, quo noviciae adparent.
103 (31.) Alia est arbor eodem nomine, malum ferens ex-
secratum aliquis odore et amaritudine, aliis expetitum, domus
etiam decorans, nec dicenda verbosius.
104 17. (32.) Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem

arborem loton gignit, quam vocat celthim, et ipsam Italiae
familiarem sed terra mutatam. praecipua est circa Syrtis at-
que Nasamonas. magnitudo quae piro, quamquam Nepos
Cornelius brevem tradit. incisurae folio crebriores, alioqui
ilicis viderentur. differentiae plures, eaeque maxume fructi-
bus fiunt. magnitudo huic fabae, color croci, sed ante ma- 105
turitatem alius atque alius, sicut uvis. nascitur densus in ra-
mis myrti modo, non ut in Italia cerasis, tam dulcis ibi cibo ut
nomen etiam genti terraeque dederit nimis hospitali advena-
rum oblivione patriae. ferunt ventris non sentire morbos qui
eum mandant. melior sine interiore nucleo, qui de altero ge- 106
nere osseus videtur. vinum quoque exprimitur illi simile
mulso, quod ultra denos dies negat durare idem Nepos, ba-
casque concisas cum alica ad cibos doliis condi. quin et exer-
citus pastos eo accepimus ultro citroque commeantis per
Africam. ligno colos niger. ad tibiarum cantus expetitur.
e radice cultellis capulos brevisque alios usus excogitant.
Haec ibi natura arboris. est autem eodem nomine et herba 107
et in Aegypto caulis in palustrium genere. recedentibus enim
aquis Nili riguis provenit similis fabae caule foliisque densa
congerie stipatis, brevioribus tantum gracilioribusque, cui
fructus in capite papaveri similis incisuris omnique alio modo,
intus grana ceu milium. Incolae capita in acervis putrefa- 108
ciunt, mox separant lavando et siccata tundunt eoque pane
utuntur. Mirum est quod praeter haec traditur, sole occi-
dente papavera ea conprimi et integi foliis, ad ortum autem
aperiri, donec maturescant flosque qui est candidus deci-
dat. 18. Hoc amplius in Euphrate tradunt et caput ipsum 109
et florem vespera mergi usque in medias noctis, totumque
abire in altum, ut ne demissa quidem manu possit inveniri,
verti deinde paulatimque subrigi, et ad exortus solis emer-
gere extra aquam ac florem patefacere atque etiamnum in-
surgere, ut plane ab aqua absit alte. Radicem lotos haec 110
habet mali cotonei magnitudine, opertam nigro cortice, quali
et castaneas tegit. interius candidum corpus, gratum cibis
et crudum, gratius decoctum sive aqua sive pruna. neque
aliunde magis quam purgamentis eius sues crassescunt.

19. (33.) Cyrenaica regio loton suae postponit paliuro. 111
fruticosior haec fructuque magis rubens, cuius nucleus non

simul mandatur, iucundus per se ac suavior e vino, quin et
vina suco suo commendans. Interior Africa ad Garamantas
usque et deserta palmarum magnitudine et suavitate constat,
112 nobilibus maxume circa delubrum Hammonis. (34.) (sed
circa Carthaginem Punicum malum cognomine sibi vindicat.
aliqui granatum appellant. divisit et in genera apyrenum
vocando cui lignosus nucleus abesset. candidior ei natura
et blandiores acini minusque amaris distincti membranis.
113 alias structura eorum quaedam ut in favis. communis nucleos
habentium quinque species: dulcia, acria, mixta, acida,
vinosa.) Samia et Aegyptia distinguntur erythrocomis et leu-
cocomis. corticis maior usus ex acerbis ad perficienda coria.
flos balaustium vocatur, et medicinis idoneus et tinguendis
vestibus, quarum color inde nomen accepit.
114 20. (35.) In Asia et Graecia nascuntur frutices: epi-
cactis, quem alii embolinen vocant, parvis foliis quae pota
contra venena prosunt sicut erices contra serpentis. 21.
et in quo nascitur granum Cnidium, quod aliqui linum vo-
cant, fruticem vero thymelaean, alii chamelaean, alii pyros
achnen, alii cnestorem, alii cneorum. est similis oleastro,
foliis angustioribus, cumminosis, si mordeantur, myrti magnitu-
dine, semine colore et specie farris, ad medicinae tantum usum.
115 (36.) Tragion fruticem sola Creta insula gignit, tere-
bintho similem et semine, quod contra sagittarum ictus effi-
cacissimum tradunt. eadem et tragacantham spinae albae
radice, multum praelatam apud Medos aut in Achaia nascenti.
pretium eius in libras X III.
116 (37.) Tragon et Asia fert sive scorpionem, veprem
sine foliis, racemis rubentibus, ad medicinae usum. myricen
et Italia, quam tamaricem vocat, Achaia autem bryan sil-
vestrem. insigne in ea quod sativa tantum fert gallae similem
fructum. In Syria et Aegypto copiosa haec est cuius infeli-
cia ligna appellamus, quae tamen infeliciora sunt Graeciae.
117 gignit enim arborem ostryn, quam et ostryam vocant, soli-
tariam circa saxa aquosa, similem fraxino cortice et ramis,
folio piris, paulo tamen longioribus crassioribusque ac rugo-
sis incisuris quae per tota discurrunt, semine hordeo simili
et colore. materies est dura atque firma, qua in domum in-
lata difficilis partus fieri produnt mortisque miseras.

22. (38.) Nec auspicatior in Lesbo insula arbor quae vo- 118
catur euonymos, non absimilis Punicae arbori, inter eam et laurum foli magnitudine, figura vero et mollitia Punicae, flore candidiore, statim pestem denuntians. fert siliquas sesamae similis, intus granum quadriangula figura, spissum, letale animalibus, nec non et folio eadem vis. succurrit aliquando praeceps alvi exinanitio.

(39.) Alexander Cornelius arborem eonem appellavit 119
ex qua facta esset Argo, similem robori viscum ferenti, quae neque aqua neque igni possit corrumpi, sicuti nec viscum, nulli alii cognitam, quod equidem sciam.

(40.) Andrachlen omnes fere Graeci porcillacae nomine 120
interpretantur, cum sic herba et andrachne vocetur unius litterae diversitate. cetero andrachle est silvestris arbor, neque in planis nascens, similis unedoni, folio tantum minore et numquam decidente, cortice non scabro quidem sed qui circumgelatus videri possit, tam tristis adspectus est.

(41.) Similis et coccygia folio, magnitudine minor. 121
proprietatem habet fructum amittendi lanugine — pappum vocant — quod nulli alii arbori evenit. similis et apharce, bifera aeque quam andrachle. priorem fructum incipiente pubescere uva peragunt, alterum initio hiemis, qualis eos non traditur.

(42.) Et ferulam inter externas dixisse conveniat arbo- 122
rumque generi adscripsisse, quoniam quarundam naturae, sicut distinguemus, lignum omne corticis loco habent, forin- 16/17
secus, ligni autem loco fungosam intus medullam ut sabuci, quaedam vero inanitatem ut harundines. Ferula calidis nasci- 123
tur locis atque trans maria, geniculatis nodata scapis. duo eius genera: nartheca Graeci vocant adsurgentem in altitudinem, nartheciam vero semper humilem. a genibus exeunt folia maxuma ut quaeque terrae proxuma. cetera natura eadem quae anetho, et fructu simili. nulli fruticum levitas maior. ob id gestatu facilis baculorum usum senectuti praebet.

(43.) Semen ferulae thapsiam quidam vocavere decepti 124
eo quoniam ferula sine dubio est thapsia, sui generis, foliis feniculi, inani caule nec excedente baculi longitudinem. semen quale ferulae, radix candida. incisa lacte manat et con-

tunsa suco, nec corticem abdicant. omnia ea venena. quippe
fodientibus nocet, si minuma adspiret aura: intumescunt cor-
pora, faciemque invadunt ignes sacri. ob id cerato prius in-
125 linunt. quibusdam tamen morbis auxiliari dicunt medici
permixtam aliis, item alopeciis suggillatisque ac liventibus,
ceu vero remedia desint, ut scelera non tractent. Sed ista
praetexunt noxio instrumento, tantumque inpudentiae est
ut venenum artis esse persuadeant. Thapsia in Africa vehe-
mentissima. quidam caulem incidunt per messis et in ipsa
excavant radice, quo sucus confluat, arefactumque tollunt.
126 alii folia, caulem, radicem tundunt in pila et sucum in sole
coactum dividunt in pastillos. Nero Caesar claritatem ei de-
dit initio imperi, nocturnis grassationibus converberata fa-
cie inlinens sic cum ture ceraque, et secuto die contra famam
cutem sinceram circumferens. ignem ferulis optume servari
certum est easque in Aegypto praecellere.
127 23. (44.) Ubi et capparis, firmioris ligni frutex, semi-
nisque et cibis volgati, caule quoque una plerumque decerpto.
cavenda eius genera peregrina, siquidem Arabium pestilens,
Africum gingivis inimicum, Marmaricum volvis et omnium
inflationibus. Apulum vomitus facit, stomachum et alvom
solvit. quidam id cynosbaton vocant, alii ophiostaphylen.
128 (45.) Frutectosi est generis et saripha circa Nilum na-
scens, duorum ferme cubitorum altitudine, pollicari crassitu-
dine, coma papyri, similique manditur modo, radice ferrariis
officinis praecipua carbonis usu propter duritiam.
129 24. (46.) Non omittendum est et quod Babylone seri-
tur in spinis, quoniam non aliubi vivit, sicut et viscum in
arboribus, sed illud in spina tantum quae regia vocatur. mi-
rum, quod eodem die germinat quo iniectum est — inicitur au-
tem ipso canis ortu — et celerrime arborem occupat. Con-
diunt eo vina, et ideo serunt. Spina illa nascitur et Athenis
in longis muris.
130 (47.) Frutex est et cytisus ab Amphilocho Atheniense
miris laudibus praedicatus pabulo ovium, aridus vero etiam
suum, spondetque iugero eius annua HS. MM vel mediocri
solo reditus. utilitas quae ervo, sed ocior satias, perquam
modico pinguescente quadripede, ita ut iumenta hordeum
spernant. non ex alio pabulo lactis maior copia aut melior,

super omnia pecudum medicina valida a morbis omnibus praestante. quin et nutricibus in defectu lactis aridum atque in 131 aqua decoctum potui cum vino dari iubet, firmiores celsioresque infantis fore. viridem gallinis, aut si inaruerit, madefactum. apis quoque numquam defore cytisi pabulo contingente promittunt Democritus atque Aristomachus. Nec aliud 132 minoris inpendi est. seritur cum hordeo aut vere semine ut porrum, vel caule autumno ante brumam. si semine, madidum et, si desint imbres, satum spargitur. plantae cubitales transferuntur scrobe pedali. seritur per aequinoctia tenero frutice, perficitur triennio, demetitur verno aequinoctio, cum florere desinit, vel pueri anusve vilissima opera. canus adspectu, 133 breviterque si quis exprimere similitudinem velit, angustioris trifoli frutex. datur animalibus post biduum semper, hieme vero quod inaruit madidum. satiant equos denae librae et ad portionem minora animalia, obiterque inter ordines alium et cepas seri fertile est. Inventus est hic frutex 134 in Cythno insula, inde tralatus in omnis Cycladas, mox in urbis Graecas, magno casei proventu. praeterea, propter quod maxume miror rarum esse in Italia, non aestuum, non frigorum, non grandinum aut nivis iniuriam expavescit. adicit Hyginus, ne hostium quidem, propter nullam gratiam ligni.

25. (48.) Nascuntur et in mari frutices arboresque, minores 135 in nostro, Rubrum enim et totus orientis oceanus refertus est silvis. Non habet lingua alia nomen quod Graeci vocant phycos, quoniam alga herbarum maris vocabulum intellegitur, hic autem est frutex. folio lato, colore viridi, gignit quod quidam grason vocant, alii zostera. Alterum 136 genus eiusdem capillaceo folio, simile feniculo, in saxis nascitur, superius in vadis haut procul litore, utrumque verno, et interit autumno. circa Cretam insulam nato in petris purpuras quoque inficiunt, laudatissimo a parte aquilonis ut spongeis. Tertium est gramini simile, radice geniculata et caule qualiter calami.

(49.) Aliud genus fruticum bryon vocatur, folio lactucae, 137 rugosiore tantum, iam hoc interius nascens, in alto vero abies et quercus cubitali altitudine. ramis earum adhaerent conchae. Quercu et tingui lanas tradunt, glandem etiam

quasdam ferre in alto, naufragis haec deprehensa urinanti-
138 busque. Et aliae traduntur praegrandes circa Sicyonem, vitis enim passim nascitur, sed ficus sine foliis, rubro cortice. fit et palma fruticum generis. Extra Herculis columnas porri fronde nascitur frutex et alius tauri ac thymi, qui ambo eiecti in pumicem transfigurantur.

139 (50.) At in oriente mirum est statim a Copto per solitudines nihil gigni praeter spinam quae sitiens vocatur, et hanc raram admodum, in mari vero Rubro silvas virere, laurum maxume et olivam ferentis bacas et, cum pluat, fungos, qui sole tacti mutantur in pumicem. fruticum ipsorum magnitudo ternum cubitorum est, ** caniculis referta, vix ut prospicere e nave tutum sit remos plerumque ipsos invadentibus.

140 (51.) Qui navigavere in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradidere in aqua viridem fuisse, exemptam sole protinus in salem arescentem, iuncos quoque lapideos perquam similis veris per litora, et in alto quasdam arbusculas colore bubuli cornus ramosas et cacuminibus rubentis, cum tractarentur, vitri modo fragilis, in igni autem ut ferrum inardescentis, restinctis colore suo redeunte.
141 Eodem tractu insularum silvas operit aestus, quamquam altiores platanis populisque altissimis. folia iis laurea, flos violae et odore et colore, bacae ut oleis, et ipsae odoris iucundi, autumno nascentes, vere decidentes, foliis numquam deciduis. harum minores totas integit mare. maxumarum cacumina exstant, ad quae naves religantur, et cum recessit aestus, ad radices. Alias quoque arbores in alto ab iisdem accepimus eodem in mari visas, semper folia retinentis, fructu earum lupino simili.

142 (52.) Iuba tradit circa Trogodytarum insulas fruticem in alto vocari Isidis crinem, curalio similem sine foliis, praecisum mutato colore in nigrum durescere, cum cadat, frangi. item alium, qui vocetur chariton blepharon, efficacem in amatoriis. spatalia eo facere et monilia feminas. sentire eum se capi, durarique cornus modo et hebetare aciem ferri. quod si fefellerint insidiae, in lapidem transfigurari.

C. PLINI SECUNDI NATURALIS HISTORIAE

LIBER XIIII.

(Sect. 1.) Externae arbores indocilesque nasci alibi quam 1
ubi coepere, et quae in alienas non conmeant terras, hactenus
fere sunt, licetque iam de communibus loqui, quarum omnium
peculiaris parens videri potest Italia. noscentes tantum memi-
nerint naturas earum a nobis interim dici, non culturas, quam-
quam et colendi maxuma in natura portio est. Illud satis mirari 2
non queo, interisse quarundam memoriam atque etiam nomi-
num quae auctores prodidere notitiam. quis enim non commu-
nicato orbe terrarum maiestate Romani imperi profecisse vitam
putet commercio rerum ac societate festae pacis, omniaque
etiam quae ante occulta fuerant in promiscuo usu facta? at, 3
Hercules, non reperiuntur qui norint multa ab antiquis pro-
dita. tanto priscorum cura fertilior aut industria felicior fuit,
ante milia annorum inter principia litterarum Hesiodo prae-
cepta agricolis pandere orso subsecutisque non paucis hanc
curam eius, unde nobis crevit labor, quippe cum requirenda
sint non solum postea inventa, verum etiam ea quae invene-
rant prisci desidia rerum internicione memoriae indicta. Cuius 4
viti causas quis alias quam publicas mundi invenerit? ni-
mirum alii subiere ritus, circaque alia mentes hominum de-
tinentur et avaritiae tantum artes coluntur. antea inclusis
gentium imperiis intra ipsas, adeoque et ingeniis, quadam
sterilitate fortunae necesse erat animi bona exercere, reges-
que innumeri honore artium colebantur et in ostentatione has
praeferebant opum, inmortalitatem sibi per illas prorogari
arbitrantes, quare abundabant et praemia et opera vitae. poste- 5
ris laxitas mundi et rerum amplitudo damno fuit. postquam
senator censu legi coeptus, iudex fieri censu, magistratum
ducemque nihil magis exornare quam census, postquam coe-

pere orbitas in auctoritate summa et potentia esse, captatio
in quaestu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo, pessum
iere vitae pretia, omnesque a maxumo bono liberales dictae
artes in contrarium cecidere, ac servitute sola profici coe-
6 ptum. hanc alius alio modo et in aliis adorare, eodem tamen,
habendique ad spes, omnium tendente voto. passim vero
etiam egregii aliena vitia quam bona sua colere malle. ergo,
7 Hercules, voluptas vivere coepit, vita ipsa desiit. Sed nos
oblitterata quoque scrutabimur, nec deterrebit quarundam
rerum humilitas, sicut nec in animalibus fecit, quamquam vi-
demus Vergilium praecellentissimum vatem ea de causa hor-
torum dotes fugisse et in iis quae rettulit flores modo rerum
decerpsisse, beatum felicemque gratiae xv omnino generi-
bus uvarum nominatis, tribus oleae, totidem pirorum, malo
vero tantum Assyrio, ceteris omnibus neglectis.

8 (2.) Unde autem potius incipiamus quam a vitibus? qua-
rum principatus in tantum peculiaris Italiae est ut vel hoc uno
omnia gentium vicisse etiam odorifera possit videri bona,
quamquam ubicumque pubescentium odori nulla suavitas prae-
9 fertur. Cap. 1. Vites iure apud priscos magnitudine quoque
inter arbores numerabantur. Iovis simulacrum in urbe Popu-
lonio ex una conspicimus tot aevis incorruptum, item Massi-
liae pateram. Metaponti templum Iunonis vitigineis colum-
nis stetit. etiam nunc scalis tectum Ephesiae Dianae scandi-
tur una e vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad praecipuam
amplitudinem exeunt. nec est ligno ullli aeternior natura.
verum ista ex silvestribus facta crediderim.

10 (3.) Hae vites tonsura annua coercentur, et vis earum
omnis evocatur in palmites aut deprimitur in propagines, su-
cique tantum gratia exire sinitur pluribus modis ad caeli mo-
res solique ingenia. In Campano agro populis nubunt, mari-
tasque conplexae atque per ramos earum procacibus bracchiis
geniculato cursu scandentes cacumina aequant, in tantum
sublimes ut vindemitor auctoratus rogum ac tumulum excipiat.
11 nulla fine crescunt, dividique aut potius velli nequeunt. * *
villas et domos ambiri singularum palmitibus ac sequacibus
loris. quodque memoria dignum inter prima Valerianus quo-
que Cornelius existimavit, una vitis Romae in Liviae porti-

cibus subdialis inambulationes umbrosis pergulis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda. Ulmos quidem ubique 12 exsuperant, miratumque altitudinem earum Ariciae ferunt legatum regis Pyrrhi Cinean facete lusisse in austeriorem gustum vini, merito matrem eius pendere in tam alta cruce. Rumpotinus vocatur et alio nomine opulus arbor Italiae Padum transgressis, cuius tabulata in orbem patula replent puroque perductae dracone in palmam eius inde in subrectos ramorum digitos flagella dispergunt. Eaedem modici hominis 13 altitudine adminiculatae sudibus horrent vineamque faciunt e talea inprobo reptatu pampinorumque per parietum damna discursu atria media conplentes. Tot differentias vel sola tantum Italia recipit. stat provinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento, arcus suos in se colligens et brevitate crassitudinem pascens. vetant hoc aliubi venti, ut in Africa 14 et Narbonensis provinciae partibus. excrescere ultra suos pollices prohibitae semperque pastinatis similes herbarum modo vagantur per arva ac sucum terrae passim uvis bibunt, quae ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore parte Africae exsuperant. vina non alibi tristiora, sed uva non alibi gratior callo, unde possit invenisse nomen durus acinus. namque genera magnitudine, colore, saporibus acini innumera 15 etiamnum multiplicantur vino. hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo nitentque viridi. candicans enim nigerque volgares. tument vero mammarum modo bumasti, praelongis dactyli porriguntur acinis. est et illa naturae lascivia ut praegrandibus adhaereant parvi, mites, suavitate certantes, leptorrhagas has vocant. Durant aliae per hiemes, 16 pensili concamaratae nodo. aliae in sua tantum continentur anima ollis fictilibus et insuper doliis inclusae, stipatae vinaceis circumsudantibus. aliis gratiam qui et vinis fumus adfert fabrilis. quae in ea gloria praecipua in fornacibus Africae, Tiberi Caesaris auctoritas fecit. ante eum Raeticis prior mensa erat e villis Veroniensium agro. quin et a patientia nomen acinis datur passis. Conduntur et musto uvae, ipsaeque 17 vino suo inebriantur. aliae decoctae in musto dulcescunt, aliae vero subolem novam in ipsa matre exspectant tralucidae vitro, additque acinis eandem quam in doliis amphorisve

duratricem illam firmitatem austeritas picis infusa pediculo.
18 iam inventa vitis per se in vino picem resipiens, Viennensem
agrum nobilitans, Arverno Sequanoque et Helvico generibus
non pridem inlustrata haec atque Vergili vatis aetate inco-
19 gnita, a cuius obitu xc aguntur anni. Quid quod inserta castris
summam rerum imperiumque continet centurionum in manu
vitis, et opimo praemio tardos ordines ad lentas perducit
aquilas, atque etiam in delictis poenam ipsam honorat? nec
non vineae oppugnationum dedere rationem. nam in medica-
minibus adeo magnum optinent locum ut per sese vino ipso
remedia sint.
20 2. (4.) Genera vitium numero conprehendi posse unus exi-
stimavit Democritus, cuncta sibi Graeciae cognita professus.
ceteri innumera atque infinita esse prodiderunt, quod verius
adparebit ex vinis. nec omnia dicentur, sed maxume insignia,
quippe totidem paene sunt quot agri, quamobrem celeberri-
mas vitium aut quibus est aliqua proprietate miraculum,
21 ostendisse satis erit. [1.] Principatus datur Amineis firmi-
tatem propter senioque proficientem vini eius utique vitam.
quinque earum genera. ex his germana minor acino melius
deflorescit, imbris tempestatesque tolerat, non item maior,
22 sed in arbore quam in iugo minus obnoxia. gemellarum, qui-
bus hoc nomen uvae semper geminae dedere, asperrimus sa-
por sed vires praecipuae. ex iis minor austro laeditur, cete-
ris ventis alitur, ut in Vesuvio monte Surrentinisque collibus,
in reliquis Italiae partibus non nisi arbori adcommodata. quin-
tum genus lanatae. ne Seres miremur aut Indos adeo, lanugo
eam vestit. prima ex Amineis maturescit ocissimeque pu-
23 trescit. [2.] Proxuma dignitas Nomentanis rubente materia,
quapropter quidam rubellas appellavere vineas. hae minus
fertiles vinaceis et faece nimia, contra pruinas fortissimae,
siccitate magis quam imbre, aestu quam algore vexantur.
quamobrem in frigidis umidisque principatum optinent. fer-
24 tilior quae minor acino et folio scissa minus. [3.] Apianis
apes dedere cognomen, praecipue earum avidae. ex iis duo
genera lanugine et ipsa pubescunt. distant, quod altera cele-
rius maturescit, quamquam et altera properante. situs frigi-
dus non respuitur, et tamen nulla celerius maturescit. imbre

putrescant. vina primo dulcia austeritatem annis accipiunt.
Etruria nulla magis vite gaudet. Et hactenus potissima nobi- 25
litas datur peculiaribus atque vernaculis Italiae. ceterae ad-
venere. e Chio Thasove Graecula non inferior Amineis bo-
nitate, praetenera acino, et uva tam parva ut nisi pinguissimo
solo colere non prosit. eugeniam Tauromenitani colles cum
generositatis cognomine misere Albano tantum agro, quoniam
tralata statim mutatur. namque est aliquis tantus locorum
amor ut omnem in iis gloriam suam relinquant nec usquam
transeant totae. quod et in Raetica Allobrogicaque quam 26
supra picatam appellavimus evenit, domi nobilibus nec adgno- 18
scendis alibi. fecundae tamen bonitatis vice copiam praestant,
eugenia ferventibus locis, Raetica temperatis, Allobrogica
frigidis, gelu maturescens et colore nigra. Ex his quas adhuc 27
diximus, sed etiam e nigris, vina vetustate in album colorem
transeunt. reliquae ignobiles, aliquando tamen caeli aut soli
opera vino fallunt vetustatem, sicuti Faecenia et cum ea flo-
rens Biturigiaca acino rarior, numquam floris obnoxii, quo-
niam *non favonium* antecedunt ventisque et imbribus re-
sistunt, meliores tamen algentibus locis quam calidis, umi-
dis quam sitientibus. visulla grandi magis quam denso 28
uvarum partu, inpatiens variantis caeli, sed contra te-
norem unum algoris aestusve constans. quae minor est ex
eo genere melior. in eligendo solo morosa pingui putrescit,
gracili omnino non provenit. mediam temperiem delicate
quaerit, ob hoc Sabinis collibus familiaris. uva eius indecora
visu, sapore iucunda. nisi matura protinus rapitur, etiam
non putrescens cadit. contra grandines eam tuetur foliorum
amplitudo atque duritia. [4.] Insignes iam colore inter pur- 29
pureas nigrasque helvolae saepius variantes et ob id varia-
nae a quibusdam appellatae. praefertur in his nigrior, utra-
que alternis annis fertilis, sed melior vino, cum parcior. Et
praeciae duo genera magnitudine acini discernuntur, quibus
materies plurima uvaque ollis utilissima, folium apio simile.
Baliscam Durrachini celebrant, Hispaniae coccolobin vocant. 30
rarior uva aestus austrosque tolerat, capiti inimica, copia
larga. Hispaniae duo genera eius faciunt, unum oblongo acino,
alterum rotundo. novissimas vindemiant. quo dulcior est

coccolobis, hoc melior. sed et austera transit in dulcem ve-
tustate, et quae dulcis fuit in austeritatem. tunc Albano vino
aemulantur. tradunt vesicae vitiis utilissimum ex his potum.
31 Albuelis summis arboribus fertilior est, visulla imis. quam-
obrem circa easdem satae diversitate naturae locupletant.
Inerticulam e nigris appellavere, iustius sobriam dicturi,
inveterato praecipue commendabilem vino sed viribus in-
32 noxiam, siquidem temulentiam sola non facit. [5.] Fertilitas
commendat ceteras principemque helvennacam. duo eius
genera: maior, quam quidam longam, minor quam marcum
appellant, non tam fecundam sed gratiorem haustu. discer-
nitur folio circinato, verum utraque gracilis. furcas subdere
his necessarium, alioqui ubertatem suam non tolerant. ma-
33 ritimo adflatu gaudent, roscida odere. nulla vitium minus
Italiam amat, rara, parva, putrescens in ea, vino quoque
quod gennit aestatem non exsuperans, nec alia macro solo
familiarior. Graecinus, qui alioqui Cornelium Celsum tran-
scripsit, arbitratur non naturam eius repugnare Italiae, sed
culturam avide palmites evocantium. ob id fertilitate sua
absumi, si non praepinguis soli ubertas lassescentem susti-
neat. carbunculari negatur, magna dote, si verum est aliqua
34 in vite caelo non esse ius. [6.] Aestum fert spionia, quam
quidam spineam vocant, autumnique imbribus pinguescit.
quinimmo nebulis una alitur, ob id Ravennati agro peculiaris.
Vennuculam inter optume deflorescentis et ollis aptissimam
Campani malunt surculam vocare, alii scapulam, Tarracina
numisianam, nullas viris proprias habentem, sed totam per-
inde ac solum valeat, Surrentinis tamen efficacissima testis
35 Vesuvio tenus. ibi enim Murgentina e Sicilia potissima, quam
Pompeianam aliqui vocant, Latio demum feracem, sicut hor-
conia in Campania tantum. e diverso arceraca Vergilio ar-
gitis dicta ultro solum laetius facit, ipsa contra imbris et se-
nectam fortissima, vino quidem vix annua ac vilitatis cibariae
sed ubertate praecipua. Tolerat et annos mettica, contra omne
sidus firmissima, nigro acino, vinis in vetustate rufescentibus.
36 3. [7.] Et hactenus publica sunt genera, cetera regionum
locorumque aut ex his inter se insitu mixta. siquidem Tuscis
peculiaris est Tudernis atque etiamnum Florentiae in iis

sopina, Arretio talpona et etesiaca et consemina: talpona
nigra candidum facit mustum. etesiaca fallax. quo plus tulit,
hoc laudabilius fundit, mirumque fecunditate pariter et boni-
tate cessat. consemina nigra vino minume durante, uva
maxume, post XV dies quam ulla alia metitur, fertilis sed
cibaria. huius folia sicuti labruscae prius quam decidant 37
sanguineo colore mutantur. evenit hoc et quibusdam aliis
pessumi generis argumento. itriola Umbriae Mevanatique et
Piceno agro peculiaris est, Amiternino pumula. iisdem ban-
nanica fallax est, amant tamen eam. Municipi uvam Pompei 38
nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiorem. municipi
et Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam nuper invene-
rint a similitudine olivae. novissima haec uvarum ad hoc tem-
pus reperta est. vinaciolam soli noverunt Sabini, calventi-
nam Gaurani. scio e Falerno agro tralatas vocari Falernas,
celerrime ubique degenerantis. nec non Surrentinum genus
aliqui fecere praedulci uva. capnios et bucconiatis et tarru- 39
pia in Thurinis collibus non ante demetuntur quam gelaverit.
Pariana gaudent Pisae, Mutina prusinia nigro acino, intra
quadriennium albescente vino. mirum ibi cum sole circumagi
uvam quae ob id streptis vocatur, et in Italia Gallicam pla-
cere, trans Alpis vero Picenam. dixit Vergilius Thasias et
Mareotidas et lageas conplurisque externas, quae non re-
periuntur in Italia. [8.] Sed sunt etiamnum insignes uva, 40
non vino. ambrosia e duracinis sine ullis vasis in vite ser-
vatur. tanta est contra frigora, aestus tempestatesque firmi-
tas. nec orthampelos indiget arbore aut palis, ipsa se susti-
nens, non item dactylides digitali gracilitate, columbinae e
racemosissimis, et magis purpureae cognomine bimammiae,
quando non racemos sed uvas alias gerunt. item tripedanea, 41
cui nomen a mensura est, item scripula passo acino et Rae-
tica in maritimis Alpibus appellata, dissimilis laudatae illi. 26
namque haec brevis, conferta acino, degener vino, sed cute
omnium tenuissima, nucleo, quem Chium vocant, uno ac
minumo, acinum praegrandem unum alterumve habens. est
et nigra Aminea, cui Syriacae nomen inponunt, item Hispana
ignobilium probatissima. [9.] In pergulis vero seruntur esca- 42
riae appellatae e duracinis, albae, nigrae, et bumasti toti-

dem coloribus, ac nondum dictae Aegia et Rhodia et uncia-
lis, velut a pondere acini, item picina omnium nigerrima, et
coronario naturae lusu stephanitis, acinos foliis intercursan-
tibus, et quae forenses vocantur, celeres proventu, vendi-
biles adspectu, portatu faciles. contra damnantur etiam visu
cinerea et rabuscula et asinusca, minus tamen caudas volpium
43 imitata alopecis. Alexandrina appellatur vitis circa Phala-
cram brevis, ramis cubitalibus, acino nigro fabae magnitu-
dine, nucleo molli et minumo, obliquis racemis praedulcibus,
folio parvo et rotundo, sine divisuris. Septem his annis in
Narbonensis provinciae Alba Helvia inventa est vitis uno die
deflorescens, ob id tutissima. Narbonicam vocant, quam
nunc tota provincia conserit.

44 4. (5.) Catonum ille primus, triumpho et censura super
cetera insignis, magis tamen etiamnum claritate litterarum
praeceptisque omnium rerum expetendarum datis generi Ro-
mano, inter prima vero agrum colendi, ille aevi confessione
optumus ac sine aemulo agricola, pauca attigit vitium genera,
45 quarundam ex iis iam etiam nominibus abolitis. Separatim
toto tractatu sententia eius indicanda est, ut in omni genere
noscamus quae fuerint celeberrima anno sexcentesimo urbis,
circa captas Carthaginem ac Corinthum, cum supremum is
diem obiit, et quantum postea CCXXX annis vita profecerit.
46 ergo de vitibus uvisque ita prodidit: *Qui locus vino
optumus dicetur esse et ostentus solibus, Ami-
neum minusculum et geminum eugenium, hel-
vium minusculum conserito. qui locus crassior
aut nebulosior, Amineum maius aut Murgenti-
num, Apicium Lucanum serito. ceterae vites mi-
scellae maxume in quemvis agrum conveniunt. in
olla vinaceis conduntur Amineum minusculum
et maius et Apicium, eadem in lora recte con-
duntur. quas suspendas duracinas, Amineas
maiores vel ad fabrum ferrarium pro passis hae
47 recte servantur.* Nec sunt vetustiora de illa re Latinae
linguae praecepta. tam prope ab origine rerum sumus. Ami-
neam proxume dictam Varro Scantianam vocat. in nostra
aetate pauca exempla consummatae huius artis fuere, ve-

rum eo minus omittenda, ut noscantur etiam praemia, quae in
omni re maxume spectantur. summam ergo adeptus est glo- 48
riam Acilius Sthenelus e plebe libertina LX iugerum non am-
plius vineis excultis in Nomentano agro atque CCCC M num-
mum venundatis. Magna fama et Vetuleno Aegialo perinde 49
libertino fuit in Campania rure Liternino, maiorque etiam
favore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exsilium.
sed maxuma, eiusdem Stheneli opera, Rhemmio Palaemoni,
alias grammatica arte celebri, in hisce XX annis mercato rus
DC M nummum in eodem Nomentano decumi lapidis ab urbe de-
verticulo. est autem usquequaque nota vilitas mercis per omnia 50
suburbana, ibi tamen maxuma, quoniam et neglecta indiligen-
tia praedia paraverat, ac ne in pessumis quidem elegantioris
soli. haec adgressus excolere non virtute animi sed vanitate
primo, quae nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis
cura Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile mi-
raculum perduxit, intra octavom annum CCCC M nummum
emptori addicta pendente vindemia. cucurritque non nemo 51
ad spectandas uvarum in iis vineis strues, litteris eius altio-
ribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante, novissime
Annaeo Seneca, principe tum eruditionis ac potentiae, quae
postremo nimia ruit super ipsum, minume utique miratore
inanium, tanto praedi huius amore capto ut non puderet in-
viso alias et ostentaturo tradere palmam eam, emptis qua-
driplicato vineis illis intra decumum fere curae annum. digna 52
opera quae in Caecubis Setinisque agris proficeret, quando
et postea saepenumero septenos culleos singula iugera, hoc
est amphoras centenas quadragenas, musti dedere. Ac ne
quis victam in hoc antiquitatem arbitretur, idem Cato denos
culleos redire ex iugeribus scripsit, efficacibus exemplis non
maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus
Indicamve mercis petitas quam sedulum ruris larem.

(6.) Vino antiquissima claritas Maroneo in Thraciae ma- 53
ritimae parte genito, ut auctor est Homerus. neque enim
fabulosa aut de origine eius varie prodita consectamur, prae-
terquam Aristaeum primum omnium in eadem gente mel
miscuisse vino, suavitate praecipua utriusque naturae sponte
provenientis. Maroneum viciens tanto addito aquae miscen-

54 dum Homerus prodidit. durat etiamnum vis in eadem terra
generi rigorque indomitus, quippe cum Mucianus ter consul
ex iis qui nuperrime prodidere sextarios singulos octonis
aquae misceri conpererit praesens in eo tractu, esse autem
colore nigrum, odoratum, vetustate pinguescere. et Pramnio,
quod idem Homerus celebravit, etiam nunc honos durat. nasci-
55 tur Zmyrnae regione iuxta delubrum Matris deum. In reli-
quis claritas generi non fuit alicui, anno fuit, omnium gene-
rum bonitati, L. Opimio consule. cum C. Gracchus tribunus
plebem seditionibus agitans interemptus, ea caeli temperies
fulsit — cocturam vocant — solis opere natali urbis DCXXXIII.
durantque adhuc vina ducentis fere annis, iam in speciem
redacta mellis asperi. etenim haec natura vinis in vetustate
est, nec potari per se queant pervincive aqua, usque in ama-
ritudinem carie indomita. sed ceteris vinis commendandis
56 minuma aliqua mixtura medicamenta sunt. quod ut eius tem-
poris aestimatione in singulas amphoras centeni nummi sta-
tuantur, ex his tamen usura multiplicata semissibus, quae
civilis ac modica est, in Gai Caesaris Germanici fili principatu,
annis CLX singulas uncias vini constitisse nobili exemplo do-
cuimus referentes vitam Pomponi Secundi vatis cenamque
quam principi illi dedit. tantum pecuniarum detinent vini apo-
57 thecae. Nec alia res maius incrementum sentit ad vicesimum
annum maiusve ab eo dispendium, non proficiente pretio. raro
quippe adhuc fuere, nec nisi in nepotatu, singulis testis mi-
lia nummum. Viennenses soli picata sua, quorum genera dixi-
18 mus, pluris permutare, sed inter sese amore patrio, credun-
tur. idque vinum frigidius reliquis existimatur in frigido potu.
58 5. (7.) Vino natura est hausto accendendi calore viscera in-
tus, foris infuso refrigerandi. nec alienum fuerit conmemorare
hoc in loco quod Androcydes sapientia clarus ad Alexandrum
Magnum scripsit, intemperantiam eius cohibens: V i n u m p o-
t u r u s, r e x, m e m e n t o b i b e r e t e s a n g u i n e m t e r r a e.
c i c u t a h o m i n i s v e n e n u m e s t, c i c u t a e v i n u m. qui-
bus praeceptis ille si obtemperavisset, profecto amicos in
temulentia non interemisset, prorsus ut iure dici possit neque
viribus corporis utilius aliud; neque voluptatibus perniciosius,
si modus absit.

6. (8. 1.) Genera autem vini alia aliis gratiora esse quis 59
dubitet, aut non ex eodem lacu aliud praestantius altero ger-
manitatem praecedere sive testa sive fortuito eventu? quam-
obrem de principatu se quisque iudicem statuet. Iulia Augusta 60
LXXXII annos vitae Pucino vino rettulit acceptos, non alio
usa. gignitur in sinu Hadriatici maris non procul a Timavo
fonte, saxeo colle, maritimo adflatu paucas coquente ampho-
ras, nec aliud aptius medicamentis iudicatur. hoc esse cre-
diderim quod Graeci celebrantes miris laudibus Praetetianum
appellaverint ex Hadriatico sinu. Divos Augustus Setinum 61
praetulit cunctis et fere secuti principes, confessa propter
experimenta, non temere cruditatibus noxiis ab ea saliva.
nascitur supra Forum Appi. Antea Caecubo erat generositas
celeberrima in palustribus populetis sinu Amynclano, quod iam
intercidit incuria coloni locique angustia, magis tamen fossa
Neronis quam a Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoa-
verat. [2.] Secunda nobilitas Falerno agro erat et ex eo 62
maxume Faustiniano. cura culturaque id collegerat. exole-
scit haec quoque copiae potius quam bonitati studentium. Fa-
lernus ager a ponte Campano laeva petentibus Urbanam co-
loniam Sullanam nuper Capuae contributam incipit, Fausti-
nianus circiter IIII milia passuum a vico Caedicio, qui vicus
a Sinuessa VI milibus passuum abest. nec ulli nunc vino maior
auctoritas. solo vinorum flamma accenditur. tria eius genera: 63
austerum, dulce, tenue. quidam ita distingunt, summis colli-
bus Caucinum gigni, mediis Faustinianum, imis Falernum.
non omittendum autem nulli eorum quae celebrentur iucun-
dum saporem uvae esse. [3.] Ad tertiam palmam varie ve- 64
nere Albana urbi vicina, praedulcia ac rara in austero, item
Surrentina in vineis tantum nascentia, convalescentibus
maxume probata propter tenuitatem salubritatemque. Tibe-
rius Caesar dicebat consensisse medicos ut nobilitatem Sur-
rentino darent, alioqui esse generosum acetum. Gaius Cae-
sar, qui successit illi, nobilem vappam. certant Massica at-
que a monte Gauro Puteolos Baiasque prospectantia. nam 65
Falerno contermina Statana ad principatum venere non dubie,
palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, suos
rerum proventus occasusque. iuncta his praeponi solebant

Calena et quae in vineis arbustisque nascuntur Fundana et alia
ex vicinia urbis, Veliterna, Privernatia. nam quod Signiae
nascitur austeritate nimia continendae utile alvo inter medi-
66 camina numeratur. [4.] Quartum curriculum publicis epulis
optinuere a divo Iulio — is enim primus auctoritatem his tri-
buit, ut epistulis eius adparet — Mamertina circa Messanam
in Sicilia genita. ex his Potulana ab auctore dicta. illo cogno-
mine proxuma Italiae laudantur praecipue. Est in eadem
Sicilia et Tauromenitanis honos lagonis pro Mamertino ple-
67 rumque subditis. [5.] Ex reliquis autem a supero mari Prae-
tutia atque Ancone nascentia, et quae a palma una forte
enata palmensia appellavere, in mediterraneo vero Caese-
natia ac Maecenatiana, in Veroniensi item Raetica Falernis
tantum postlata a Vergilio, mox ab intumo sinu maris Ha-
driana, ab infero autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia.
68 Etruriae Luna palmam habet, Liguriae Genua. Inter Pyre-
naeum Alpisque Massilia gemino sapore, quando et condien-
dis aliis pinguius gignit quod vocat sucosum. Beterrarum intra
Gallias consistit auctoritas. de reliquis in Narbonensi genitis
adseverare non est, quoniam officinam eius rei fecere tinguen-
tes fumo, utinamque non et herbis ac medicaminibus noxiis.
quippe etiam aloe mercator saporem coloremque adulterat.
69 [6.] Verum et longinquiora Italiae ab Ausonio mari non ca-
rent gloria, Tarentina et Servitiana et Consentiae genita et
Tempsae ac Babiae Lucanaque antecedentibus Thurinis. om-
nium vero eorum maxume inlustrata Messalae Potiti salute
Lagarina, non procul Grumento nascentia. Campania nuper
excitavit novis nominibus auctoritatem sive cura sive casu ad
quartum a Neapoli lapidem Trebellicis, iuxta Capuam Cau-
linis, et in suo agro Trebulanis, alioqui semper inter plebeia,
70 et Trifolinis gloriata. nam Pompeianis summum decem an-
norum incrementum est, nihil senecta conferente. dolore
etiam capitum in sextam horam diei sequentis infesta depre-
henduntur. Quibus exemplis, nisi fallor, manifestum est
patriam terramque referre, non uvam, et supervacuam ge-
nerum consectationem in numerum, cum eadem vitis aliud
71 aliis in locis polleat. Hispaniarum Laletana copia nobilitan-
tur, elegantia vero Tarraconensia atque Lauronensia et Ba-

liarica ex insulis conferuntur Italiae primis. Nec ignoro multa
praetermissa plerosque existimaturos, quando suum cuique
placet, et quocumque eatur fabula eadem reperitur. divi Au- 72
gusti iudiciorum ac palati peritissimum e libertis censuram
vini in epulas eius facientem dixisse hospiti de indigena vino
novom quidem sibi gustum esse eum atque non ex nobilibus,
sed Caesarem non aliud poturum. nec negaverim et alia
digna esse fama, sed de quibus consensus aevi iudicaverit
haec sunt.

7. (9.) Nunc simili modo transmarina dicemus. In summa 73
gloria post Homerica illa, de quibus supra diximus, fuere 53 sq.
Thasium Chiumque, ex Chio quod Arvisium vocant. his ad-
didit Lesbium Erasistrati maxumi medici auctoritas, circiter
CCCCL. annum urbis Romae. nunc gratia ante omnia est
Clazomenio, postquam parcius mari condiunt. Lesbium sponte 74
suae naturae mare sapit. nec Tmoliti per se gratia ut vino,
sed cuius dulci admixto reliquorum duritia suavitatem accipiat,
simul et aetatem, quoniam vetustiora protinus videntur. Ab his
dignatio est Sicyonio, Cyprio, Telmisico, Tripolitico, Berytio,
Tyrio, Sebennytico. in Aegypto hoc nascitur tribus generi-
bus uvarum ibi nobilissimis, Thasio, aethalo, peuce. Post 75
haec auctoritas hippodamantio, Mystico, cantharitae, pro-
tropo Cnidio, Catacecaumenitae, Petritae, Myconio. nam
Mesogiten capitis dolores facere conpertum est, nec Ephe-
sium salubre esse, quoniam mari et defruto condiatur. Apa-
menum mulso praecipue convenire dicitur, sicut Praetutium
in Italia. est enim et haec proprietas generum. dulcia uti-
que inter se non congruunt. Exolevit et protagion, quod 76
Italicis proxumum fecerant Asclepiadis scholae. Apollodorus
medicus in volumine quo suasit Ptolemaeo regi quae vina
biberet Italicis etiam tum ignotis laudavit in Ponto Nasper-
ceniten, mox Oreticum, Oeneaten, Leucadium, Ambracioten
et quod cunctis praetulit Peparethium, sed minoris famae esse
dixit, quoniam ante sex annos non placeret.

8. (10.) Haetenus bonitas vini nationibus debetur. Apud 77
Graecos iure clarissimum nomen accepit, quod appellaverunt
bion, ad plurumos valetudinum usus excogitatum, ut doce- 23, 53
bimus in parte medicinae. fit autem hoc modo: uvae paulum

ante maturitatem decerptae siccantur àcri sole, ter die ver-
satae per triduum, quarto exprimuntur, dein in cadis sole
78 inveterantur. Coi marinam aquam largiorem miscent a servi
furto origine orta sic mensuram explentis, idque translatum
in album mustum leucocoum appellatur. in aliis autem gen-
tibus simili modo factum tethalassomenon vocant, thalassiten
autem vasis musti deiectis in mare, quo genere praecox fit
79 vetustas. nec non apud nos quoque Coum vinum ex Italico
faciendi rationem Cato demonstravit, super cetera in sole
quadriennio maturandum praecipiens. Rhodium Coo simile est,
Phorineum salsius Coo. omnia transmarina vina septem annis
ad vetustatem mediam pervenire existimantur.
80 9. (11.) Vinum omne dulce minus odoratum, quo tenuius
eo odoratius. colores vinis quattuor: albus, fulvos, sangui-
neus, niger. Psithium et melampsithium passi genera sunt
suo sapore, non vini, Scybelites vero mulsi in Galatia na-
scens, et Aluntium in Sicilia. nam siraeum, quod alii he-
psema, nostri sapam appellant, ingeni non naturae opus est
musto usque ad tertiam mensurae decocto. quod ubi factum
ad dimidiam est, defrutum vocamus, omnia in adulterium
81 mellis excogitata. sed priora uva terraque constant. Passum
a Cretico Cilicium probatur et Africum et in Italia finitimis-
que provinciis. fieri certum est ex uva quam Graeci psithiam
vocant, nos apianam, item scripulam. diutius in vite sole
adustis aut ferventi oleo. quidam ex quacumque dulci, dum
praecocta, alba, faciunt siccantes sole, donec paulo amplius
82 dimidium pondus supersit, tunsasque leniter exprimunt. dein
quantum expressere adiciunt vinaceis aquae puteanae, ut et
secundarium passum faciant. diligentiores eodem modo sic-
catis acinos eximunt ac sine sarmentis madefactos vino ex-
cellenti, donec intumescant, premunt, et hoc genus ante
cetera laudant, ac simili modo aqua addita secundarium
83 faciunt. Medium inter dulcia vinumque est quod Graeci
aigleucos vocant, hoc est semper mustum. id evenit cura,
quoniam fervere prohibetur — sic appellant musti in vina trans-
itum. — ergo mergunt e lacu protinus in aqua cados, donec
bruma transeat et consuetudo fiat algendi. Est etiamnum aliud
genus eius per se, quod vocat dulce Narbonensis provincia

et in ea maxume Vocontii. adservatur eius gratia uva diutius
in vite pediculo intorto. ab aliis ipse palmes inciditur in me- 84
dullam, ab aliis uva torretur in tegulis, omnia ex helvennaca
vite. his adiciunt aliqui quod vocant diachyton uvis in sole
siccatis loco cluso per dies septem in cratibus, totidem pe-
des a terra alte, noctibus a rore defensis, octavo die calca-
tis. ita fieri optumi odoris saporisque. E dulci genere est et 85
melitites. distat a mulso, quod fit e musto cum quinque
congiis austeri musti congio mellis et salis cyatho subferve-
factis, austerum. sed inter haec genera poni debet et pro-
tropum. ita appellatur a quibusdam mustum sponte defluens
antequam calcentur uvae. hoc protinus diffusum in lagonis
suis defervere passi, postea in sole quadraginta diebus tor-
rent aestatis secutae ipso canis ortu.

10. (12.) Non possunt iure dici vina quae Graeci deuteria 86
appellant, Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis, sed
tamen inter vina operaria numerantur. tria eorum genera:
decuma parte aquae addita quam quae musti expressa sit, et
ita nocte ac die madefactis vinaceis rursusque prelo subiectis.
alterum, quomodo Graeci factitavere, tertia parte eius quod
expressum sit addita aquae expressoque decocto ad tertias
partis. tertium est faecibus vini expressum, quod faecatum
Cato appellat. nullum ex his plus quam annui usus.

11. (13.) Verum inter haec subit mentem, cum sint ge- 87
nera nobilia, quae proprie vini intellegi possint, LXXX fere
in toto orbe, duas partis ex hoc numero Italiae esse, prae-
terea longe ante cunctas terras. et hinc deinde altius cura
serpit non a primordio hanc gratiam fuisse, auctoritatem post
sexcentesimum urbis annum coepisse.

12. (14.) Romulum lacte, non vino, libasse indicio sunt 88
sacra ab eo instituta, quae hodie custodiunt morem. Numae
regis Postumia lex est: Vino rogum ne respargito.
quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. Eadem
lege ex inputata vite libari vina dis nefas statuit, ratione ex-
cogitata ut putare cogerentur alias aratores et pigri circa
pericula arbusti. M. Varro auctor est Mezentium Etruriae
regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede
quod tum in Latino agro fuisset.

89 13. Non licebat id feminis Romae bibere. invenimus inter exempla Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset e dolio, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. Fabius Pictor in annalibus suis scripsit matronam, quod loculos in quibus erant claves vinariae cellae resigna-
90 visset, a suis inedia mori coactam. Cato ideo propinquos feminis osculum dare ut scirent an temetum olerent. hoc tum nomen vino erat, unde et temulentia appellata. Cn. Domitius iudex pronuntiavit mulierem videri plus vini bibisse quam valetudinis causa viro insciente, et dote multavit. diuque
91 eius rei magna parcimonia fuit. L. Papirius imperator adversus Samnites dimicaturus votum fecit, si vicisset, Iovi pocillum vini. denique inter dona sextarios lactis datos invenimus, nusquam vini. idem Cato cum in Hispaniam navigaret, unde cum triumpho rediit, non aliud vinum bibit quam remiges, in tantum dissimilis istis qui etiam convivis alia quam sibimetipsis ministrant aut procedente mensa subiciunt.

92 (15.) Lautissima apud priscos vina erant murrae odore condita, ut adparet in Plauti fabula quae Persa inscribitur, quamquam in ea et calamum addi iubet. ideo quidam aromatite delectatos maxume credunt. sed Fabius Dossennus his versibus decernit:

Mittebam vinum pulchrum, murrinam,

et in Acharistione:

Panem et polentam, vinum murrinam.

93 Scaevolam quoque et L. Aelium et Ateium Capitonem in eadem sententia fuisse video, quoniam in Pseudolo sit:

Quod si opus est, ut dulce promat indidem,
ecquid habet? CHAR. Rogas?
Murrinam, passum, defrutum, mella...,

quibus adparet non inter vina modo murrinam, sed inter dulcia quoque nominatum.

94 14. (16.) Apothecas fuisse et diffundi solita vina anno DCXXXIII. urbis adparet indubitato Opimiani vini argumento, iam intellegente suum bonum Italia. nondum tamen ista genera in claritate erant. itaque omnia tunc genita unum
95 habent consulis nomen. Sic quoque postea diu transmarina in

auctoritate fuerunt et ad avos usque nostros, quia et Falerno
iam reperto, sicut adparet ex illo comici versu:
Quinque Thasii vini depromam, bina Falerni.
P. Licinius Crassus L. Iulius Caesar censores anno urbis con-
ditae DCLXV. edixerunt, ne quis vinum Graecum Ami-
neumque octonis aeris singula quadrantalia ven-
deret. haec enim verba sunt. tanta vero Graeco vino gratia
erat ut singulae potiones in convictu darentur.

(17.) Quibus vinis auctoritas fuerit sua in mensa, M. 96
Varro his verbis tradit: L. Lucullus puer apud patrem
numquam lautum convivium vidit, in quo plus
semel Graecum vinum daretur. ipse cum rediit
ex Asia, milia cadum congiarium divisit amplius
centum. C. Sentius, quem praetorem vidimus,
Chium vinum suam domum inlatum dicebat tum
primum, cum sibi cardiaco medicus dedisset.
Hortensius super X M cadum heredi reliquit. hac-
tenus Varro. 15. Quid? non et Caesar dictator triumphi 97
sui cena vini Falerni amphoras, Chii cados in convivia distri-
buit? idem Hispaniensi triumpho Chium et Falernum dedit,
epulo vero in tertio consulatu suo Falernum, Chium, Les-
bium, Mamertinum, quo tempore primum quattuor genera
vini adposita constat. postea ergo reliqua omnia in nobilita-
tem venere circiter septingentesimum urbis annum.

16. (18.) Itaque non miror innumerabilia paene genera 98
ficticii reperta multis ante saeculis, quae nunc dicemus, omnia
ad medicinae usum pertinentia. Omphacium quo modo fieret,
propter unguenta diximus priore libro. fit e labrusca, hoc 12, 130
est vite silvestri, quod vocatur oenanthinum. flores eius libris
duabus in musti cado macerati post dies XXX mutantur.
praeter hoc radix labruscae et acini coria perficiunt. hi 99
paulo post quam defloruere singulare remedium habent ad
refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidissima, ut
ferunt, natura. pars eorum aestu moritur prius quam reli-
qua, qui solstitiales dicuntur. universi numquam maturescunt,
et si prius quam tota marcescat uva incocta detur cibo galli-
naceo generi, fastidium gignit uvas adpetendi.

(19. 1.) Ficticiorum primum fit ex ipso vino quod vocant 100

adynamon hoc modo: albi musti sextariis XX aquae dimi-
dium ** fervet donec excoquatur aquae mensura. alii ma-
rinae sextarios decem, tantundem pluviae, in sole qua-
draginta diebus torrent. dant aegris quibus vini noxiam ti-
101 ment. [2.] Proxumum fit e mili semine maturo cum ipsa stipula
libram quadrantem in congios duos musti, macerato et post
13, 106 septumum mensem transfuso. ex loto arbore, frutice, herba
102 dictum est uti quaeque fierent. [3.] Fiunt et e pomis quae
dicemus interpretationibus non nisi necessariis additis, pri-
mumque e palmis, quo Parthi, Indi utuntur et oriens totus,
mitiorum, quas vocant chydaeas, modio in aquae congiis tri-
bus macerato expressoque. sic fit et sycites e fico, quem
alii pharnuprium, alii trochin vocant. aut si dulce esse non
libeat, pro aqua tantundem vinaceorum adicitur. e Cypria fico
et acetum fit praecellens atque Alexandrino quoque melius.
103 Vinum fit et e siliqua Syriaca, e piris malorumque omnibus
generibus, sed e Punicis rhoiten vocant, et e cornis, mespi-
lis, sorbis, moris siccis, nucleis pineis. hi musto madidi
104 exprimuntur, superiora per se mitia. Myrtiten Cato quem-
15, 123 admodum fieri docuerit mox paulo indicabimus, Graeci
et alio modo. ramis teneris cum suis foliis in albo musto de-
coctis, tunsis, libram in tribus musti congiis defervefaciunt,
donec duo supersint. quod ita silvestris myrti bacis factum
105 est myrtidanum vocatur. hoc manus tinguit. [4.] Ex his
quae in hortis gignuntur fit vinum e radice asparagi, cunila,
origano, api semine, habrotono, mentastro, ruta, nepeta,
serpyllo, marrubio. manipulos binos condunt in cadum musti
106 et sapae sextarium et aquae marinae heminam. e napis
fit duum denariorum pondere in sextarios binos musti addito,
item e scillae radice. inter flores ex rosae foliis tunsis in
linteolo in mustum conlatis cum ponduscolo, ut sidat, X. L
pondere in sextarios musti vicenos nec ante tris menses vase
107 aperto. item e nardo Gallico et aliud e silvestri. [5.] Aro-
matiten quoque invenio factitatum tantum non unguentorum
32 conpositione, primo ex murra, ut diximus, mox et nardo
Celtico, calamo, aspalatho, offis in mustum aut dulce vinum
deiectis. alibi de calamo, iunco, costo, nardo Syriaco,
amomo, casia, cinnamo, croco, palma, asaro, similiter in

offa. apud alios nardi et malobathri selibris in musti congios 108
duos additis, qualia nunc quoque fiunt pipere et melle addito,
quae alii condita, alii piperata appellant. invenitur et nectari-
tes ex herba quam alii helenion, alii Medicam, alii symphy-
ton, alii Idaeam, alii Orestion, alii nectariam vocant, radice
ponderis X. L in sextarios sex musti addita similiter in lin-
teo. ex ceteris herbis fit absinthites in XL sextariis musti 109
absinthi Pontici libra decocta ad tertias partis vel scopis
absinthi in vinum additis. similiter hyssopites e Cilicio hys-
sopo unciis tribus in duos congios musti coiectis aut tunsis in
vinum. fiunt utraque et alio modo, circa radices vitium
sato. Sic et helleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. 110
sic fit et scammonites, mira vitium natura saporem alienum
in se trahendi, quare et salicem redolent Patavinorum in palu-
stribus vindemiae. sic et helleborum seritur in Thaso aut
cucumis silvester aut scammonia, quod vinum phthorium vo-
catur, quoniam abortus facit. [6.] Fit et ex herbis, quarum 111
naturae suo loco dicentur: e stoechade et radice gentianae
et tragorigano et dictamno, asaro, dauco, elelisphaco, panace,
acoro, thymo, mandragora, iunco. vocarunt et scyzinum et
itaeomelin et lectisphagiten, quorum iam oblitterata ratio est.
[7.] E fruticum vero genere cedri utriusque, cupressus, lau- 112
rus, iunipiri, terebinthi, in Gallia lentisci, bacae aut lignum
recens in musto decocuntur, item chamelaeae et chamaepityis,
chamaedryis lignum eodem modo, et ex flore, in congium
musti decem denariorum pondere addito.

17. (20.) Fit vinum et ex aqua ac melle tantum. quin- 113
quennio ad hoc servari caelestem iubent. aliqui prudentiores
statim ad tertias partis decocunt et tertiam veteris mellis
adiciunt, deinde XL diebus canis ortu in sole habent. alii
diffusa ita decumo die opturant. hoc vocatur hydromeli et
vetustate saporem vini adsequitur, nusquam laudatius quam
in Phrygia.

(21.) Quin et acetum melle temperabatur. adeo nihil 114
intemptatum vitae fuit. oxymeli hoc vocarunt, mellis decem
libris, aceti veteris heminis quinque, salis marini libra, aquae
pluviae sextariis quinque subfervefactis deciens, mox elutria-
tis atque ita inveteratis. omnia ab Themisone summo auctore

115 damnata. et, Hercules, coactus usus eorum videri potest,
nisi si quis naturae opus esse credit aromatiten et ex unguen-
tis vina conposita, aut ut biberentur genuisse eam frutices.
ista sunt cognitu iucunda, sollertia humani animi omnia ex-
quirente. nihil quidem ex his anno durare, praeterquam quae
101 vetustate ipsa fieri diximus, et plura ne tricenis quidem
diebus, non erit dubium.
116 18. (22.) Sunt et in vino prodigia. dicitur in Arcadia
fieri quod fecunditatem feminis inportet, viris rabiem, at in
Achaia maxume circa Caryniam abigi partum vino, atque
etiam si uvam edant gravidae, cum differentia in gustatu non
117 sit. Troezenium vinum qui bibant negantur generare. Tha-
sos duo genera vini diversa facere proditur, quo somnus
concilietur, alterum vero quo fugetur. apud eosdem vitis
theriaca vocatur cuius et vinum et uva contra serpentium
ictus medetur. libadios turis odore, ex qua dis prolibant.
e diverso aspendios damnata ab aris. ferunt eam nec ab alite
ulla attingi. Thasiam uvam Aegyptus vocat apud se prae-
dulcem quae solvit alvom. est contra Lycia quae solutam
118 firmat. Aegyptus et ecbolada habet abortus facientem. Vina
in apothecis canis ortu mutantur quaedam posteaque restituun-
tur sibi. sic et mari navigato, cuius iactatus his quae dura-
verint tantum vetustatis adicere sentitur quantum habuerint.
119 19. (23.) Et quoniam religione vita constat, prolibare dis
89 nefastum habetur vina — praeter inputatae — vitis fulmine ta-
ctae quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vol-
neratis pedibus calcata et quod circumcisis vinaceis pro-
fluxerit, aut superne deciduo inmundiore lapsu aliquo polluta,
item Graeca, quoniam aquam habeant. Vitis ipsa quoque
manditur decoctis caulibus summis qui et condiuntur in aceto
ac muria.
120 (24.) Verum et de adparatu vini dixisse conveniat, cum
Graeci privatim ea praecepta condiderint artemque fecerint,
sicut Euphronius et Aristomachus et Commiades et Hicesius.
Africa gypso mitigat asperitatem, nec non aliquibus partibus
sui calce. Graecia argilla aut marmore aut sale aut mari
lenitatem excitat, Italiae pars aliqua rabulana pice, ac resina
condire musta volgare ei est provinciisque finitimis. nonnus-

quam prioris vini faece acetove condiunt. Nec non et ex 121 ipso musto fiunt medicamina. decoquitur ut dulcescat portione virium, nec durare ultra annuum spatium tale proditur. aliquibus in locis decocunt ad sapas musta infusisque his ferociam frangunt. et in hoc tamen genere et in omni alio subministrant vasa ipsa condimentis picis, cuius faciendae ratio proxumo dicetur volumine. 16, 52

20. (25.) Arborum suco manantium picem resinamque 122 aliae ortae in oriente aliae in Europa ferunt. quae interest Asia utrimque quasdam habet. in oriente optumam tenuissimamque terebinthi fundunt, dein lentisci, quam et mastichen vocant, postea cupressi, acerrimam sapore, liquidam omnes et tantum resinam, crassiorem vero et ad pices faciendas cedrus. Arabica resina alba est, acri odore, difficilis coquenti, Iudaea callosior et terebinthina quoque odoratior, Syriaca Attici mellis similitudinem habet. Cypria antecedit 123 omnis, est autem melleo colore, carnosa. Colophonia praeter ceteras fulva, si teratur, alba fit, gravior odore. ob id non utuntur ea unguentarii. in Asia quae fit e picea, admodum candida, spagas vocatur. Resina omnis dissolvitur oleo. quidam et creta figulinarum hoc fieri arbitrantur, pudetque confiteri maxumum iam honorem eius esse in evellendis virorum corpori pilis. Ratio autem condiendi musta in primo 124 fervore, qui novem diebus cum plurumum peragitur, adspersu picis, ut odor vino contingat et saporis quaedam acumina. vehementius id fieri arbitrantur crudo flore resinae excitarique lenitatem, e diverso crapula conpesci feritatem nimiam frangique virus aut, ubi pigra lenitas torpeat, virus addi. Liguriae maxume Circumpadanisque mustis crapulae utilitas 125 discernitur hoc modo: pugnacibus mustis crapulae plus inditur, lenibus parcius. sunt qui ex utroque condiri velint, nec non alia, quae est mulsi, pice. Est natura vitiumque musto quibusdam in locis iterum sponte fervere, qua calamitate deperit sapor, vappaeque accipit nomen probrosum etiam hominum, cum degeneravit animus. aceti enim nequitiae inest virtus magnos ad usus, et sine quis mitior vita degi non possit. Cetero vinorum medicaminis tanta cura est ut cinere 126 apud quosdam ceu gypso alibi et quibus diximus modis in- 120 sq.

staurentur. sed cinerem e vitis sarmentis aut quercu praefe-
runt. quin et marinam aquam eiusdem rei gratia ex alto peti
iubent servarique ab aequinoctio verno, aut certe nocte sol-
stitio et aquilone flante hauriri, vel, si circa vindemiam
127 hauriatur, decoqui. Pix in Italia ad vasa vino condendo
maxume probatur Bruttia. fit e piceae resina, in Hispania
autem e pinastris minume laudata. est enim resina harum
amara et arida et gravi odore. differentiam rationemque
16, 38 sq. faciendi proxumo volumine demonstrabimus inter arbores
feras. vitia praeter supra dicta acor aut fumidum virus, picis
autem adustio. experimentum vero, si fragmenta subluceant
128 ac sub dente lentescant acore iucundo. Asia picem Idaeam
maxume probat, Graecia Piericam, Vergilius Naryciam.
diligentiores admiscent nigram mastichen, quae in Ponto
bitumini similis gignitur, et iris radicem oleumque. nam ceram
accipientibus vasis conpertum est vina acescere. sed trans-
ferre in ea vasa in quibus acetum fuerit utilius quam in ea in
129 quibus dulce aut mulsum. Cato iubet vina concinnari —
hoc enim utitur verbo — cineris lixivi cum defruto cocti parte
quadragesima in culleum, vel salis sesquilibra, interim et
tunso marmore. facit et sulpuris mentionem, resinae vero
130 in novissimis. super omnia addi maturescente iam vino iubet
mustum, quod ille tortivom appellat, nos intellegimus no-
vissime expressum. et adicimus tinguendi gratia colores, ut
pigmentum aliquod vini, atque ita pinguius fieri, tot venefi-
ciis placere cogitur, et miramur noxium esse. In vitium incli-
nantis experimentum est lamnae plumbeae mutatus in eo colos.
131 (26.) Proprium autem inter liquores vino mucescere
aut in acetum verti, exstantque medicinae volumina. Faex
vini siccata recipit ignis ac sine alimento per se flagrat. cinis
eius nitri naturam habet easdemque viris, hoc amplius quod
pinguior sentitur.
132 21. (27.) Magna et collecto iam vino differentia in caelo.
circa Alpis ligneis vasis condunt circulisque cingunt atque
etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent. rarum dictu, sed
aliquando visum. ruptis vasis stetere glaciatae moles, pro-
digi modo, quoniam vini natura non gelascit. alias ad fri-
133 gus stupet tantum. mitiores plagae doliis condunt infodi-

utque terrae tota aut ad portionem situs. item caelum praebent alibi, alibi vero inpositis tectis arcent, traduntque et haec praecepta: latus cellae vinariae aut certe fenestras obverti in aquilonem oportere vel utique in exortum aequinoctialem. sterculinia et arborum radices procul abesse, omniaque odoris evitandi facillimo in vina transitu, ficos utique et caprificos. doliis etiam intervalla dari, ne inter sese vitia 134 serpant contagione vini semper ocissima. quin et figuras referre. ventriosa ac patula minus utilia. picari oportere protinus a canis ortu, postea perfundi marina aqua aut salsa, dein cinere e sarmentis adspergi vel argilla, absterså murra suffiri ipsasque saepius cellas. inbecilla vina demissis in terram doliis servanda, valida expositis. numquam inplenda, et 135 quod supersit passo aut defruto perunguendum admixto croco, pisa veteri cum sapa. sic opercula doliorum medicanda addita mastiche aut pice Bruttia. aperiri vetant nisi sereno die, austro flante lunave plena. Flos vini candidus proba- 136 tur. rubens triste signum est, si non is vini colos sit, item vasa incalescentia operculave sudantia. quod celeriter florere coeperit odoremque trahere non fore diutinum. ipsa quoque defruta ac sapa, cum sit caelum sine luna, hoc est in sideris eius coitu, neque alio die coqui debent, praeterea plumbeis vasis, non aereis, nucibusque iuglandibus additis. eas enim fumum excipere. Campaniae nobilissima exposita sub diu in cadis verberari sole, luna, imbre, ventis aptissimum videtur.

22. (28.) Ac si quis diligentius reputet, in nulla parte 137 operosior vita est, ceu non saluberrimum ad potus aquae liquorem natura dederit, quo cetera omnia animantia utuntur. at nos vinum bibere et iumenta cogimus. tantoque opere, tanto labore et inpendio constat quod hominis mentem mutet ac furorem gignat, milibus scelerum ob id editis, tanta dulcedine ut magna pars non aliud vitae praemium intellegat. quin immo, ut plus capiamus, sacco frangimus viris, et alia 138 inritamenta excogitantur ac bibendi causa etiam venena concipiuntur, aliis cicutam praesumentibus ut bibere mors cogat, aliis pumicis farinam et quae referendo pudet docere. cau- 139 tissimos ex iis balineis coqui videmus exanimisque efferri.

iam vero alios lectum exspectare non posse, immo vero nec
tunicam, nudosque ibi protinus et anhelos ingentia vasa cor-
ripere, velut ad ostentationem virium, ac plene infundere, ut
statim vomant rursusque hauriant, idque iterum tertiumque,
tamquam ad perdenda vina geniti, et tamquam effundi illa
140 non possint nisi per corpus humanum. Ad hoc pertinent pe-
regrinae exercitationes et volutatio in caeno ac pectorosa
cervicis repandae ostentatio. per omnia haec praedicatur si-
tis quaeri. iam vero quae in bibendo certamina, quae vasa
adulteriis caelata, tamquam per se parum doceat libidines
temulentia! ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam prae-
mio invitatur ebrietas et, si dis placet, emitur. alius ut quan-
tum biberit tantum edit pretium vinolentiae lege accipit, alius
141 quantum alea quaesierit tantum bibit. Tunc avidi matronam
oculi licentur, graves produnt marito, tunc animi secreta
proferuntur. alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera elo-
cuntur rediturasque per iugulum voces non continent, quam
multis ita interemptis, volgoque veritas iam attributa vino est.
interea, ut optume cedat, solem orientem non vident, ac mi-
142 nus diu vivont. hinc pallor et genae pendulae, oculorum
ulcera, tremulae manus effundentes plena vasa et, quae sit
poena praesens, furiales somni et inquies nocturna praemi-
umque summum ebrietatis libido portentosa ac iucundum ne-
fas. postero die ex ore halitus cadi ac rerum omnium oblivio
morsque memoriae. rapere se ita vitam praedicant, cum pri-
143 orem diem cotidie perdant, illi vero et venientem. Tiberio
Claudio principe ante hos annos XL institutum ut ieiuni bi-
berent potusque vini antecederet cibos, externis et hoc arti-
bus ac medicorum placitis novitate semper aliqua sese com-
144 mendantium. gloriam hac virtute Parthi quaerunt, famam
apud Graecos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam
Novellius Torquatus Mediolanensis, ad proconsulatum usque
e praetura honoribus gestis, tribus congiis, unde et cognomen
illi fuit, epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Tiberio
principe. in senecta iam severo atque etiam saevo alias et
145 ipsi iuventa ad merum pronior fuerat. eaque commenda-
tione credidere L. Pisonem urbis curae ab eo delectum, quod
biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud

ipsum iam principem. nec alio magis Drusus Caesar regenerasse patrem Tiberium ferebatur. Torquato rara gloria, 146 quando et haec ars suis legibus constat, non labasse sermone, non levatum vomitione nec alia corporis parte, dum biberet, matutinas obisse vigilias, plurumum hausisse uno potu, plurumum praeterea aliis minoribus addidisse, optuma fide non respirasse in hauriendo neque exspuisse, nihilque ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito legum contra bibendi fallacias. Tergilla Ciceronem 147 M. F. binos congios simul haurire solitum ipsi obicit, Marcoque Agrippae a temulento scyphum inpactum. etenim haec sunt ebrietatis opera. sed nimirum hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris sui M. Antonio. is enim ante 148 eum avidissime adprehenderat hanc palmam edito etiam volumine de sua ebrietate, quo patrocinari sibi ausus adprobavit plane, ut equidem arbitror, quanta mala per temulentiam terrarum orbi intulisset. exiguo tempore ante proelium Actiacum id volumen evomuit, quo facile intellegatur ebrius iam sanguine civium et tanto magis eum sitiens. namque et haec necessitas vitium comitatur ut bibendi consuetudo augeat aviditatem, scitumque est Scytharum legati, quanto plus biberint tanto magis sitire Parthos.

(29.) Est et occidentis populis sua ebrietas fruge ma- 149 dida, pluribus modis per Gallias Hispaniasque, nominibus aliis sed ratione eadem. Hispaniae iam et vetustatem ferre ea genera docuerunt. Aegyptus quoque e fruge sibi potus similis excogitavit, nullaque in parte mundi cessat ebrietas, meros quippe hauriunt talis sucos, nec diluendo ut vina mitigant. at, Hercules, illic tellus fruges parere videbatur. heu, mira vitiorum sollertia! inventum est quemadmodum aqua quoque inebriaret. Duo sunt liquores humanis corporibus gratis- 150 simi, intus vini, foris olei, arborum e genere ambo praecipui, sed olei necessarius. nec segniter in eo vita elaboravit. quanto tamen in potu ingeniosior fuerit adparebit ad bibendum generibus centum octoginta quinque, si species vero aestimentur, paene duplici numero excogitatis, tantoque paucioribus olei, de quo in sequenti volumine dicemus.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XV.

1 1. (1.) Oleam Theophrastus e celeberrimis Graecorum
auctoribus urbis Romae anno circiter CCCCXL. negavit nisi
intra XL milia passuum ab mari nasci, Fenestella vero omnino
non fuisse in Italia Hispaniaque aut Africa Tarquinio Prisco
regnante, ab annis populi Romani CLXXIII, quae nunc per-
venit trans Alpis quoque et in Gallias Hispaniasque medias.
2 urbis quidem anno DV. Appio Claudio Caeci nepote L. Iunio
coss. olei librae duodenae assibus veniere, et mox anno
DCLXXX. M. Seius L. F. aedilis curulis olei denas libras sin-
gulis assibus praestitit populo Romano per totum annum.
3 minus ea miretur qui sciat post annos XXII Cn. Pompeio III.
consule oleum provinciis Italiam misisse. Hesiodus quoque
in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam negavit
oleae satorem fructum ex ea percepisse quemquam. tam
tarda tunc res erat. at nunc etiam in plantariis ferunt, trans-
latarumque altero anno decerpuntur bacae.
4 (2.) Fabianus negat provenire in frigidissimis oleam, ne-
que in calidissimis. genera earum tria dixit Vergilius, orchites
et radios et posias, nec desiderare rastros aut falcis ullamve
curam. Sine dubio et in his solum maxume caelumque refert.
verumtamen et tondentur, cum et vites, atque etiam interradi
5 gaudent. Consequens earum vindemia est, arsque vel maior
olei musta temperandi. ex eadem quippe oliva differunt suci.
primum omnium e cruda atque nondum inchoatae maturita-
tis. hoc sapore praestantissimum. quin et ex eo prima unda
preli laudatissima ac deinde per deminutiones, sive in sportis
prematur, sive, ut nuper inventum est, exilibus regulis
6 pede incluso. quanto maturior baca, tanto pinguior sucus
minusque gratus. optuma autem aetas ad decerpendum inter
copiam bonitatemque incipiente baca nigrescere, cum vo-
cant druppas, Graeci vero drypetidas. cetero distat, an ma-

turitas illa in torcularibus fiat an ramis, rigua fuerit arbor an
suo tantum baca suco nihilque aliud quam rores caeli biberit.

2. (3.) Vetustas oleo taedium adfert non item ut vino, plu- 7
rumumque aetatis anno est, provida, si libeat intellegere,
natura, quippe temulentiae nascentibus vinis uti necesse non
est, quin immo invitat ad servandum blanda inveterati caries,
oleo noluit parci fecitque ea necessitate promiscuum et volgo.
Principatum in hoc quoque bono optinuit Italia e toto orbe, 8
maxume agro Venafrano eiusque parte quae Licinianum fun-
dit oleum, unde et Liciniae gloria praecipua olivae. unguenta
hanc palmam dedere adcommodato ipsis odore, dedit et pa-
latum delicatiore sententia. de cetero bacas Liciniae nulla
avis adpetit. relicum certamen inter Histriae terram et Bae-
ticae par est. cetero fere vicina bonitas provinciis excepto
Africae frugifero solo. Cereri totum natura concessit,
oleum ac vinum non invidit tantum, satisque gloriae in messi-
bus fecit. reliqua plena erroris, quem in nulla parte nume-
rosiorem esse docuimus. 5, 3 sqq.

3. Oliva constat nucleo, oleo, carne, amurca. sanies haec 9
est eius amara. fit ex aquis, ideo siccitatibus minuma, riguis
copiosa. suus quidem olivae sucus oleum est, idque praecipue
ex inmaturis intellegitur, sicut de omphacio docuimus. auge- 12, 130
tur oleum ab arcturi exortu in a. d. XVI. kalendas Octobris,
postea nuclei increscunt et caro. cum sitienti imbres copio-
siores accessere, vitiatur oleum in amurcam. huius color oli-
vam cogit nigrescere, ideoque incipiente nigritia minumum
amurcae, ante eam nihil. et error hominum falsus existi- 10
mantium maturitatis initium quod est viti proxumum, deinde
quod oleum crescere olivae carne arbitramur, cum sucus
omnis in corpus abeat lignumque intus grandescat. ergo tum
maxume rigantur. quod ubi cura multisve imbribus accidit,
oleum absumitur nisi consecuta serenitate quae corpus
extenuet. omnino enim, ut Theophrasto placet, et olei causa
calor est, quare et in torcularibus et iam in cellis multo igni
quaeritur. tertia est culpa in parcimonia, quoniam propter 11
inpendium decerpendi exspectatur ut decidat oliva. qui me-
dium temperamentum in hoc servant perticis decutiunt cum
iniuria arborum sequentisque anni damno. quippe olivanti-

12 bus lex antiquissima fuit: oleam ne stringito neve ver-
berato. qui cautissime agunt harundine levi ictu nec adver-
sos percutiunt ramos. sic quoque alternare fructus cogitur
decussis germinibus, nec minus si exspectetur ut cadat, hae-
rendo enim ultra suum tempus absumunt venientibus alimen-
tum, ut detinent locum. argumentum est, quod nisi ante fa-
vonium collectae novas viris resumunt et difficilius cadunt.
13 (4.) Prima ergo ab autumno colligitur vitio operae, non
naturae, posia cui plurumum carnis, mox orchites cui olei,
post radius. has enim ocissime occupat aestas, quia sunt te-
nerrimae. amurca cogit decidere. differuntur vero etiam in
Martium mensem callosae, contra umorem pugnaces ob idque
minumae, Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini
regiam vocant, non ante favoni adflatum nigrescentes, hoc
14 est a. d. VI. idus Febr. tunc arbitrantur eas maturescere, et
quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, accedere etiam ra-
tio pravitati videtur. feruntque frigore sterilitatem fieri, sic-
ut copiam maturitate, cum sit illa bonitas non temporis, sed
generis, tarde putrescentium in amurcam. similis error col-
lectam servandi in tabulatis nec prius quam sudet premendi,
cum omni mora oleum decrescat, amurca augeatur. itaque
volgo non amplius senas libras singulis modiis exprimi di-
cunt. amurcae mensuram nemo agit, quanto ea copiosior re-
15 periatur in eodem genere diebus adiectis. omnino invictus
error est publicus tumore olivae crescere oleum existiman-
di, cum praesertim nec magnitudine copiam olei constare in-
dicio sint quae regiae vocantur, ab aliis maiorinae, ab aliis
babbiae, grandissimae, alioqui minumo suco. et in Aegypto
carnosissimis olei exiguum, Decapoli vero Syriae perquam
parvae, nec cappari maiores, carne tamen commendantur.
16 quam ob causam Italicis transmarinae praeferuntur in cibis,
cum oleo vincantur, et in ipsa Italia ceteris Picenae et Sidi-
cinae. sale illae privatim condiuntur et ut reliquae amurca
sapave, necnon aliquae oleo suo sine arcessita commendatione
purae innatant, colymbades. franguntur eaedem herbarum-
que viridium sapore condiuntur. fiunt et praecoces ferventi
aqua perfusae quamlibeat inmaturae. mirumque dulcem su-
17 cum olivas bibere et alieno sapore infici. Purpureae sunt

in his, ut uvis, in nigrum colorem transeuntibus posiis. sunt
et superbae praeter iam dicta genera. sunt et praedulces,
per se tantum siccatae uvisque passis dulciores, admodum
rarae in Africa et circa Emeritam Lusitaniae. Oleum ipsum 18
sale vindicatur a pinguitudinis vitio. cortice oleae conciso
odorem accipit. medicatio alia ut vino, palati gratia nulla
est, nec tam numerosa differentia. tribus ut plurumum boni-
tatibus distat. odor in tenui argutior, et is tamen etiam in
optumo brevis.

4. (5.) Oleo natura tepefacere corpus et contra algores 19
munire, eidem fervores capitis refrigerare. Usum eius ad
luxuriam vertere Graeci vitiorum omnium genitores in gym-
nasiis publicando. notum est magistratus honoris eius octo-
genis sestertiis strigmenta olei vendidisse. Oleae honorem
Romana maiestas magnum perhibuit turmas equitum idibus
Iuliis ex ea coronando, item minoribus triumphis ovantis.
Athenae quoque victores olea coronant, Graecia oleastro
Olympiae.

5. (6.) Nunc dicentur Catonis placita de olivis. In ca- 20
lido et pingui solo radium maiorem, Sallentinam, orchitem,
posiam, Sergianam, Cominianam, albiceram seri iubet, adi-
citque singulari prudentia quam earum in iis locis optumam
esse dicant, in frigido autem et macro Liciniam. pingui enim
aut ferventi vitiari eius oleum arboremque ipsam fertilitate
consumi, musco praeterea rubro infestari. spectare oliveta 21
in favonium loco exposito solibus censet, nec alio ullo modo
laudat. 6. condi olivas optume, orchites et posias, vel viri-
dis in muria vel frictas in lentisco. oleum quam acerbissima
oliva optumum fieri. cetero quamprimum e terra colligen-
dam, si inquinata sit, lavandam, siccari triduo satis esse. si
gelent frigora, quarto die premendam. hanc et sale adspergi.
oleum in tabulato minui deteriusque fieri, item in amurca et
fracibus. hae sunt carnes et inde faeces. quare saepius die 22
capulandum, praeterea in conchas et plumbeas cortinas, aere
vitiari. ferventibus omnia ea fieri clausisque torcularibus et
quam minume ventilatis, ideo nec ligna ibi caedi oportere,
qua de causa e nucleis ipsarum ignis aptissimus. ex cortinis
in labra fundendum, ut fraces et amurca liquentur. ob id

crebrius vasa mutanda, fiscinas spongea tergendas, ut quam
23 maxume pura sinceritas constet. postea inventum ut lava-
rentur utique ferventi aqua, protinus prelo subicerentur soli-
dae, — ita enim amurca exprimitur, — mox trapetis fractae
premerentur iterum. premi plus quam centenos modios non
probant. factus vocatur, quod vero post molam primum est
flos. factus tris gemino foro a quaternis hominibus nocte et
die premi iustum est.
24 7. (7.) Non erat tum ficticium oleum, ideoque arbitror
de eo nihil a Catone dictum. nunc eius genera plura, pri-
mumque persequemur ea quae ex arboribus fiunt, et inter
illas ante omnis ex oleastro. tenue id multoque amarius quam
oleae et tantum ad medicamenta utile. simillimum huic est ex
chamelaea, frutice saxoso, non altiore palmo, foliis oleastri
25 bacisque. Proxumum fit et e cici, arbore in Aegypto copiosa,
— alii crotonem, alii sibi, alii sesamon silvestre eam ap-
pellant, — ibique non pridem. et in Hispania repente provenit
altitudine oleae, caule ferulaceo, folio vitium, semine uvarum
gracilium pallidarumque. nostri eam ricinum vocant a simi-
litudine seminis. coquitur id in aqua, innatansque oleum tol-
litur. at in Aegypto, ubi abundat, sine igni et aqua sale ad-
26 spersum exprimitur cibis foedum, lucernis exile. Amygda-
linum, quod aliqui neopum vocant, ex amaris nucibus are-
factis et in offam contunsis, adspersis aqua iterumque tunsis
exprimitur. Fit et e lauru admixto drupparum oleo, quidam-
que e bacis exprimunt tantum, alii foliis modo, aliqui folio
et cortici bacarum, nec non styracem addunt aliosque odores.
27 optuma laurus ad id latifolia silvestris nigris bacis. Simile
est e myrto nigra, et haec latifolia melior. tunduntur bacae
adspersae calida aqua, mox decocuntur. alii foliorum mollis-
sima decocunt in oleo et exprimunt, alii deiecta ea in oleum
prius sole maturant. eadem ratio et in sativa myrto, sed prae-
fertur silvestris minore semine, quam quidam oxymyrsinen
vocant, alii chamaemyrsinen, aliqui aceron a similitudine. est
28 enim brevis, fruticosa. Fit et e citro, cupresso, nucibus
iuglandibus quod caryinum vocant, malis, cedro quod pisse-
laeon, ex grano quoque Cnidio purgato semine et tunso, item
lentisco. nam et cyprinum et e glande Aegyptia ut fieret

odorum causa dictum est. Indi ex castaneis et sesima atque 12,100. 109
oryza facere dicuntur, Ichthyophagi e piscibus. Inopia cogit 29
aliquando luminum causa et e platani bacis fieri aqua et sale
maceratis. Et oenanthinum fit de ipsa oenanthe, ut dictum
est in unguentis. Gleucino mustum incoquitur vapore lento, 12, 132
ab aliis sine igni circumdatis vinaceis diebus XXI bis singu-
lis permixtum, consumiturque mustum oleo. aliqui non sam-
psuchum tantum admiscent sed etiam pretiosiora odoramenta.
nam in gymnasiis quoque conditur odoribus, sed vilissimis.
Fit et ex aspalatho, calamo, balsamo, iri, cardamomo, meli- 30
loto, nardo Gallico, panace, sampsucho, helenio, cinnamomi
radice, omnium sucis in oleo maceratis expressisque. sic et
rhodinum e rosis, iuncinum e iunco, quod est rosaceo simil-
limum, item hyoscyamo et lupinis, narcisso. plurumum autem
in Aegypto e raphani semine aut gramine herbave quod chor-
tinon vocant, item e sesima et urtica quod cnidinum appel-
lant. E lilio et alibi fit sub diu sole, luna, pruina maceratum. 31
Suis herbis conponunt inter Cappadociam et Galatiam quod
Selgiticum vocant, nervis admodum utile, sicut in Italia Igu-
vini. E pice fit quod pissinum appellant, cum coquitur, vel-
leribus supra halitum eius expansis atque ita expressis, pro-
batum maxume e Bruttia. est enim pinguissima et resinosis-
sima. color oleo fulvos. Sponte nascitur in Syriae maritimis 32
quod elaeomeli vocant. manat ex arboribus pingue, crassius
melle, resina tenuius, sapore dulci, et hoc medicis. Veteri
quoque oleo usus est ad quaedam genera morborum. existi-
matur et ebori vindicando a carie utile esse. certe simulacrum
Saturni Romae intus oleo repletum est.

8. (8.) Super omnia vero celebravit amurcam laudibus 33
Cato. dolia olearia cadosque illa inbui, ne bibant oleum,
amurca subigi areas terendis messibus, ut formicae rimaeque
absint, quin et lutum parietum ac tectoria et pavimenta hor-
reorum frumenti, vestiaria etiam contra teredines ac noxia
animalium amurca adspergi, semina frugum perfundi. morbis
quadripedum, arborum quoque illa medendum, efficaci ad
ulcera interiora humani quoque oris. lora etiam et coria 34
omnia et calciamina axisque decocta ungui, atque aeramenta
contra aeruginem colorisque gratia elegantioris, et totam

supellectilem ligneam ac vasa fictilia in quis ficum aridam libeat adservare, aut si folia bacasque in virgis myrti aliudve quod genus simile. postremo ligna macerata amurca nullo fumi taedio ardere. Oleam si lambendo capra lingua contigerit depaveritque primo germinatu, sterilescere auctor est M. Varro. Et hactenus de olea atque oleo.

35 9. (9.) Reliqui arborum fructus vix specie figurave, non modo saporibus sucisque totiens permixtis atque insitis, enumerari queunt.

10. Grandissimus pineis nucibus altissimeque suspensus, intus exilis nucleos lacunatis includit toris, vestitos alia ferruginis tunica, mira naturae cura molliter semina conlocandi. harum genus alterum terentinae digitis fragili putamine avi-
36 umque furto in arbore. et tertium sappini e picea sativa, nucleorum cute verius quam putamine adeo molli ut simul mandatur. quartum pitydia vocant e pinastris, singularis remedi adversus tussim in melle decoctis nucleis. Taurini aquicelos vocant. Pinea corona victores apud Isthmum coronantur.

37 9. (10.) His proxuma amplitudine mala quae vocamus cotonea et Graeci cydonaea ex Creta insula advecta. incurvatos trahunt ramos prohibentque crescere parentem. plura eorum genera: chrysomela incisuris distincta colore ad aurum inclinato, qui candidior nostratia cognominat, odoris
38 praestantissimi. est et Neapolitanis suus honos. minora ex eodem genere struthea odoratius vibrant, serotino proventu, praecoci vero mustea. strutheis autem cotonea insita suum genus fecere Mulvianum, quae sola ex his vel cruda manduntur, iam et virorum salutatoriis cubilibus inclusa, simulacris noctium consciis inposita. sunt praeterea parva silvestria, a strutheis odoratissima, in saepibus nascentia.

39 (11.) Mala appellamus, quamquam diversi generis, Persica et granata, quae in Punicis arboribus novem generum
13, 112 dicta sunt. his acinus sub cortice intus, illis lignum in corpore. nec non et quaedam e piris libralia appellata amplitudinem sibi ponderis nomine adserunt. 12. (Sed Persicorum palma duracinis. nationum habent cognomen Gallica
40 et Asiatica. post autumnum maturescunt, aestate praecocia, intra XXX annos reperta et primo denariis singula venumdata.

supernatia e Sabinis veniunt, popularia undique. pomum innocuum expetitur aegris, pretiumque iam singulis triceni nummi fuere, nullius maiore, quod miremur, quia non aliud fugacius. longissima namque decerpto bidui mora est cogitque se venumdari.)

13. (12.) Ingens postea turba prunorum: versicolor, 41
nigra, candida, hordearia appellata a comitatu frugis eius. alia eodem colore seriora maioraque, asinina cognominata a vilitate. sunt onychina ac laudatiora cerina atque purpurea, nec non ab externa gente Armeniaca, quae sola et odore commendantur, peculiari inpudentia nucibus insitorum quae faciem parentis sucumque adoptionis exhibent, appellata ab utroque nucipruna. et haec autem et Persica et cerina ac 42
silvestria ut uvae cadis condita usque ad alia nascentia aetatem sibi prorogant, reliquorum velocitas cito mitescentium transvolat. nuper in Baetica malina appellari coeperunt malis insita et alia amygdalina amygdalis. his intus in ligno nucleus amygdalae est, nec aliud pomum ingeniosius geminatum est. In peregrinis arboribus dicta sunt Damascena a Syriae 43
Damasco cognominata, iam pridem in Italia nascentia, grandiore quamquam ligno et exiliore carne nec umquam in rugas siccata, quoniam soles sui desunt. simul dici possunt populares eorum myxae, quae et ipsae nunc coeperunt Romae nasci insitae sorbis.

(13.) In totum quidem Persica peregrina etiam Asiae 44
Graeciaeque esse ex nomine ipso adparet, atque ex Perside advecta. sed pruna silvestria ubique nasci certum est, quo magis miror huius pomi mentionem a Catone non habitam, praesertim cum condenda demonstraret quaedam et silvestria. nam Persicae arbores sero et cum difficultate transiere, 45
ut quae in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Aegypto earum fuerat hospitium. falsum est venenata cum cruciatu in Persis gigni et poenarum causa ab regibus tralata in Aegyptum terra mitigata. id enim de Persea diligentiores tradunt, quae in totum alia est myxis rubentibus similis nec extra orientem nasci voluit. eam quoque eruditiores negaverunt 46
ex Perside propter supplicia tralatam, sed a Perseo Memphi satam, et ob id Alexandrum illa coronari victores ibi insti-

tuisse in honorem atavi sui. semper autem folia habet et poma subnascentibus aliis. sed pruna quoque omnia post Catonem coepisse manifestum est.

47 14. (14.) Malorum plura sunt genera. de citreis cum
13, 103 sua arbore diximus, Medica autem Graeci vocant patriae nomine. aeque peregrina sunt zizipha et tubures, quae et ipsa non pridem venere in Italiam, haec ex Africa, illa ex Syria. Sex. Papinius, quem consulem vidimus, primus utraque attulit divi Augusti novissimis temporibus in castris sata, bacis similiora quam malis, sed aggeribus praecipue decora, quoniam et in tecta iam silvae scandunt. tuburum duo genera:
48 candidum et a colore syricum dictum. Paene peregrina sunt in uno Italiae agro Veroniensi nascentia quae lanata appellantur. lanugo ea obducit, strutheis quidem Persicisque pluruma, his tamen peculiare nomen dedit nulla alia commendatione insignibus.

49 (15.) Reliqua cur pigeat nominatim indicare, cum conditoribus suis aeternam propagaverint memoriam, tamquam ob egregium aliquod in vita factum? nisi fallor, adparebit ex eo ingenium inserendi, nihilque tam parvum esse quod non gloriam parere possit. ergo habent originem a Matio Cestioque et Mallio, item Scaudio, quibus cotoneo insito ab Appio
50 e Claudia gente Appiana sunt cognominata. odor est his cotoneorum, magnitudo quae Scaudianis, color rubens. ac ne quis id ambitu valuisse claritatis e familia putet, sunt et Sceptiana ab inventore libertino, insignia rotunditate. Cato adicit Quiriana et quae tradit in doliis condi Scantiana. omnium autem nuperrime adoptata sunt parva gratissimi saporis quae Petisia nominantur. patrias nobilitavere Amerina et Graecula.
51 cetera e causis traxere nomen: germanitatis cohaerentia et gemella, numquam singula in fetu. coloris syrica. cognationis melapia. mustea, a celeritate mitescendi, quae nunc melimela dicuntur a sapore melleo. orbiculata a figura orbis in rotunditatem circumacti. haec in Epiro primum provenisse argumento sunt Graeci qui Epirotica vocant. mammarum effigie orthomastia. a conditione castrati seminis quae spa-
52 donia appellant Belgae. Melofoliis folium unum, aliquando et geminum erumpit e latere medio. celerrime in rugas marce-

scunt pannucea. stolide tument pulmonea. est quibusdam
sanguineus color origine ex mori insitu tracta. cunctis vero
quae fuere a sole partes rubent. sunt et parva gratia sapo-
ris atque etiam acutiora odore silvestria. peculiare inproba-
tis acerbitatis convicium et vis tanta ut aciem gladi praestrin-
gat. dat et farina vilissimis nomen, quamquam primis adventu
decerpique properantibus.

15. (16.) Eadem causa in piris taxatur superbiae co- 53
gnomine. parva haec, sed ocissima. cunctis autem Crustumia
gratissima. proxuma his Falerna a potu, quoniam tanta vis suci
abundat — lacte hoc vocatur — in his quae alii colore nigro
donant Syriae. reliquorum nomina aliter in aliis atque aliis
locis appellantur. sed confessis urbis vocabulis auctores 54
suos nobilitavere Decimiana et ex eo tractum quod Pseudo-
decimianum vocant, Dolabelliana longissimi pediculi, Pom-
poniana cognomine mammosa, Liceriana, Seviana et quae
ex his nata sunt Turraniana longitudine pediculi distantia, Fa-
voniana rubra paulo superbis maiora, Lateriana, Aniciana
postautumnalia acidulo sapore iucunda. Tiberiana appellan-
tur quae maxume Tiberio principi placuere. colorantur magis
sole grandescuntque, alioquin eadem essent quae Liceriana.
Patriae nomina habent serissima omnium Amerina, Picentina, 55
Numantina, Alexandrina, Numidiana, Graeca et in iis Taren-
tina, Signina, quae alii a colore testacea appellant, sicut
onychina, purpurea. ab odore myrapia, laurea, nardina. a
tempore hordearia. a collo ampullacea. et Coriolana, Brut-
tia gentilitatis. cucurbitina, acidula suci. Incerta nominum 56
causa est barbaricis Veneriisque quae colorata dicunt, regiis
quae minumo pediculo sessilia, patriciis, voconiis, viridibus
oblongisque. praeterea dixit volema Vergilius a Catone
sumpta, qui et sementiva et mustea nominat.

(17.) Pars haec vitae iampridem pervenit ad columen, 57
expertis cuncta hominibus, quippe cum Vergilius insitam
nucibus arbutum, malis platanum, cerasis ulmum dicat. nec
quicquam amplius excogitari potest. nullum certe pomum
novum diu iam invenitur. neque omnia insita misceri fas est,
sicut nec spinas inseri, quando fulgura expiari non queunt
facile. quotque genera insita fuerint, tot fulgura uno ictu

58 fieri pronuntiatur. Turbinatior piris figura. in iis serotim hiemes usque in matre pendent gelu maturescentia Grae ampullacea, laurea, sicut in malis Amerina, Scaudiana. c duntur vero pira ut uvae, ac totidem modis, neque aliu cadis praeterquam prunae. Pomis proprietas pirisque similiterque in aegris medentes cavent, e vino et aqua cuntur atque pulmentari vicem inplent, quod non alia pra cotonea et struthea.

59 16. (18. 1.) In universum autem de pomis serva praecipitur pomaria in loco frigido ac sicco contabu septentrionalibus fenestris sereno die patere, austros sp laribus arcere, aquilonis quoque adflatu poma deturp rugis, colligi mala post aequinoctium autumni, neque XVI. lunam, neque ultra duodetricesimam, nec pluvio neque ante primam horam, cadiva separari, strame storeis paleisve substerni, rara conponi, ut limites pervii ritum aequalem accipiant. Amerina maxume durare, m mela minume.

60 17. [2.] Cotoneis in concluso spiramentum omne mendum aut incoqui melle ea mergive oportere. Punica a marina fervente indurari, mox triduo sole siccata ita ne cturno rore contingantur suspendi, et cum libeat uti, a dulci perlui. M. Varro et in doliis harenae servari iubet inmatura obrui terra in ollis fundo effracto, sed spiritu cluso ac surculo pice inlito. sic etiam crescere amplitudine maiore quam possint in arbore. cetera mala et foliis ficulnis, praeterquam cadivis, singula convolvi cistisque vitilibus

61 condi vel creta figulinarum inlini. [3.] pira in vasis fictilibus picatis inversis obrui scrobe. Tarentina serissime legi, *Aniciana* servari et in passo. sorba quoque et scrobibus gypsato operculo, duum pedum terra superiniecta, in loco aprico, inversis vasis et in doliis, ut uvas interque uvas cum ramis

62 suspendi. [4.] E proxumis auctoribus quidam altius curam repetunt, deputarique statim poma ac vitis ad hunc usum praecipiunt decrescente luna, post horam diei tertiam, caelo sereno aut siccis a ventis. similiter deligi et ex locis siccis et ante perfectam maturitatem, addito ut luna infra terram sit, uvas cum malleolo sarmenti duro, demptis forfice corruptio-

ibus acinis, in dolio picato recenti suspendi, exclusa omni
ura operculo et gypso. sic et sorba ac pira. inlitis omnium
surculis pice. dolia procul ab aqua esse. quidam sic cum 63
palmite in gypso condunt, capitibus eius scillae infixis utrim-
que, alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea
uvae, aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia, quo genere
sit vino odorem adquiri putant. aliqui omnia haec in milio
servari malunt, plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis
harena substrato et fictili operculo, dein terra operto. Creta 64
quidam figulina etiam uvas inlinunt siccatasque sole suspen-
dunt, in usu diluentes cretam. eandem pomis vino subigunt.
mala vero generosissima eadem ratione crustant gypso vel
cera quae, nisi maturaverint, incremento calycem rumpunt.
semper autem in pediculos conlocant ea. alii decerpunt cum
surculis eosque in medullam sabuci abditos obruunt ut 63
supra scriptum est. alii singulis malis pirisque singula vasa 65
fictilia adsignant et opercula eorum picata dolio iterum inclu-
dunt, nec non aliqui in floccis capsisque, quas luto paleato
inlinunt. alii hoc idem in patinis fictilibus, aliqui et in scrobe
subiecta harena ita sicca operiunt mox terra. sunt qui co-
tonea cera Pontica inlita melle demergant. Columella auctor 66
est in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura
inlitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxuma uvas sole
siccatas iunci fasciis involvit cadisque conditas gypso inclu-
dit. hoc idem Graeci platani foliis aut vitis ipsius aut fici uno
die in umbra siccatis atque in cado vinaceis interpositis. quo
genere Coa uva et Berytia servantur, nullius suavitati post-
ferendae. quidam, ut has faciant, in cinere lixivo tingunt pro- 67
tinus quam detraxere vitibus, mox in sole siccant, tum fo-
liis, ut supra dictum est, involutas vinaceis stipant. sunt qui 66
malunt uvas scobe ramentisve abietis, populi, fraxini ser-
vare. sunt qui suspendi procul malis protinusque in granariis
iubent, quoniam optume sit operimento pulvis pensilibus.
contra vespas remedio est oleo adspergi ex ore. De palmis
diximus. 13, 39

18. (19.) E reliquo genere pomorum ficus amplissima 68
est, quaedamque et piris magnitudine aemula. De Aegyptiae
Cypriaeque miraculis retulimus inter externas. Idaea rubet 13, 56 sqq.

olivae magnitudine, rotundior tantum, sapore mespili. Alexan-
drinam hanc ibi vocant, crassitudine cubitali, ramosam, ma-
terie validam, lentam, sine lacte, cortice viridi, folio tiliae
sed molli. Onesicritus tradit in Hyrcania multum nostris esse
dulciores fertilioresque, ut quae modios CCLXX singulae
69 ferant. Ad nos ex aliis transiere gentibus, Chalcide, Chio,
quarum plura genera. siquidem et Lydiae, quae sunt pur-
pureae, et mamillanae similitudinem earum habent, et calli-
struthiae parum sapore praestantiores, ficorum omnium frigi-
dissimae. nam de Africanis, quas multi praeferunt cunctis,
magna quaestio est. cum id genus in Africam nuperrime
70 transierit, patriae nomen optinent. nam Alexandrina e nigris
est, candicante rima, cognomine delicatae. nigra et Rhodia
est et Tiburtina de praecocibus. sunt et auctorum nomina
iis, Liviae, Pompei. siccandis haec sole in annuos usus
aptissima cum mariscis et quas harundinum foli macula variat.
est et Herculanea et albicerata et aratia alba, pediculo mi-
71 numo, latissima. Primo autem provenit porphyritis, longis-
simo pediculo. comitatur eam e minumis vilissimis popularis
dicta. contra novissima sub hieme maturatur chelidonia.
sunt praeterea serotinae et praecoces, biferae, alba ac nigra,
cum messe vindemiaque maturescentes. serotinae et a corio
appellatae duro, ex Chalcidicis quarundam trifero proventu.
72 Tarenti tantum praedulces nascuntur quas vocant onas. Cato
de ficis ita memorat: *Ficos mariscas in loco cretoso
aut aperto serito, in loco autem crassiore aut
stercorato Africanas et Herculaneas, Sagunti-
nas, hibernas, Telanas atras pediculo longo.*
postea tot subiere nomina atque genera ut vel hoc solum
aestimantibus adpareat mutatam esse vitam. sunt et hibernae
quibusdam provinciis, uti Moesiae, sed artis, non naturae.
73 Parvarum genus arborum post autumnum fimo contegunt, de-
prehensasque in his hieme grossos, quae mitiore caelo re-
fossae cum arbore atque in lucem remissae novos soles
aliosque, quam quibus vixere, avide tamquam iterum natae
accipiunt et cum venientium flore maturescunt, alieno prae-
coces anno, in tractu vel gelidissimo.
74 (20.) Sed a Catone appellata iam tum Africana admonet

Africae ad ingens documentum usi eo pomo. namque perni-
ciali odio Carthaginis flagrans nepotumque securitatis anxius,
cum clamaret omni senatu Carthaginem delendam, attulit
quodam die in curiam praecocem ex ea provincia ficum, osten-
densque patribus: Interrogo vos, inquit, quando hanc
pomum demptam putetis ex arbore? Cum inter 75
omnis recentem esse constaret: atqui tertium, inquit,
ante diem scitote decerptam Carthagine. tam
prope a moeris habemus hostem. statimque sumptum
est Punicum tertium bellum quo Carthago deleta est, quam-
quam Catone anno sequente rapto. Quid primum in eo mire-
mur, curam ingeni an occasionem fortuitam, celeritatemque
cursus an vehementiam viri? super omnia est, quo nihil 76
equidem duco mirabilius, tantam illam urbem et de terrarum
orbe per CXX annos aemulam unius pomi argumento ever-
sam, quod non Trebia aut Trasimenus, non Cannae busto
Romani nominis perficere potuere, non castra Punica ad ter-
tium lapidem vallata portaeque Collinae adequitans ipse Han-
nibal. tanto propius Carthaginem pomo Cato admovit. Coli- 77
tur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romae nata, sacra
fulguribus ibi conditis magisque ob memoriam eius quae nutrix
Romuli [ac Remi] conditoris imperi in Lupercali prima pro-
texit, ruminalis appellata, quoniam sub ea inventa est lupa
infantibus praebens rumim, — ita vocabant mammam, —
miraculo ex aere iuxta dicato, tamquam in comitium sponte
transisset Atto Navio augurante. nec sine praesagio aliquo
arescit, rursusque cura sacerdotum seritur. fuit et ante Sa-
turni aedem urbis anno CCLX. sublata sacro a Vestalibus
facto, cum Silvani simulacrum subverteret. eadem fortuito 78
satu vivit in medio foro, qua sidentia imperi fundamenta
ostento fatali Curtius maxumis bonis, hoc est virtute ac
pietate ac morte praeclara, expleverat. aeque fortuita eodem
loco est vitis atque olea, umbrae gratia sedulitate plebeia
satae. ara inde sublata gladiatorio munere divi Iuli quod no-
vissime pugnavit in foro.

(21.) Admirabilis est pomi huiusce festinatio unius in 79
cunctis, ad maturitatem properantis arte naturae. 19. Capri-
ficus vocatur e silvestri genere ficus numquam maturescens,

sed quod ipsa non habet aliis tribuens, quoniam est naturalis causarum transitus atque e putrescentibus identidem genera-
80 tur aliquid. ergo culices parit, hi fraudati alimento in matre, putri eius tabe, ad cognatam volant, morsuque ficorum crebro, hoc est avidiore pastu, aperientes ora earum, ita penetrantes intus solem primo secum inducunt cerealisque auras inmittunt foribus adapertis. mox lacteum umorem, hoc est infantiam pomi, absumunt, quod fit et sponte, ideoque ficetis caprificus permittitur ad rationem venti ut flatus evo-
81 lantis in ficos ferat. inde repertum ut inlatae quoque aliunde et inter se conligatae inicerentur fico, quod in macro solo et aquilonio non desideratur, quoniam sponte arescunt loci situ rimisque eadem quae culicum opere causa perficit, nec ubi multus pulvis, quod evenit maxume frequenti via adposita. namque et pulveri vis siccandi sucumque lactis absorbendi. quae ratio pulvere et caprificatione hoc quoque praestat ne decidant, absumpto umore tenero et cum quadam fragilitate
82 ponderoso. Ficis mollis omnibus tactus, maturis frumenta intus, sucus maturescentibus lactis, percoctis mellis. senescunt in arbore anusque destillant cummium lacrima. siccatis honos laudatas, servat in capsis, Ebuso insula praestantissimas amplissimasque, mox in Marrucinis. at ubi copia abundat, inplentur orcae in Asia, cadi autem in Ruspina Africae urbe, panisque simul et opsoni vicem siccatae inplent, utpote cum Cato cibaria ruris operariis iusta ceu lege sanciens minui iubeat per fici maturitatem. cum recenti fico salis vice caseo
83 vesci nuper excogitatum est. Ex hoc genere sunt, ut dixi-
13, 51 mus, cottana et carieae quaeque conscendenti navem adversus Parthos omen fecere M. Crasso venalis praedicantis voce, cavneae. omnia haec in Albense rus e Syria intulit L. Vitellius, qui postea censor fuit, cum legatus in ea provincia esset, novissimis Tiberi Caesaris temporibus.

84 20. (22.) Malorum pirorumque generi adnumerentur iure mespila atque sorba. Mespilis tria genera, anthedon, setania, tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod Gallicum vocant. setaniae maius pomum candidiusque, acini molliore ligno, ceteris minus pomum, sed odore praestantius et quod diutius servetur. arbor ipsa de amplissimis. folia

antequam decidant rubescunt, radices multae atque altae et
ideo inexstirpabiles. non fuit haec arbor in Italia Catonis
aevo.

21. (23.) Sorbis quadruplex differentia. aliis enim eorum 85
rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata species ceu
malorum aliquibus. haec obnoxia acori. odore et suavitate
rotunda praecellunt, ceteris vini sapor. generosissima quibus
circa pediculos tenera folia. quartum genus torminale appel-
lant, remedio tantum probabile, adsiduum proventu minu-
mumque pomo, arbore dissimile, foliis paene platani. non
ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato et sorba condi
sapa tradit.

22. (24.) Ab his locum amplitudine vindicaverunt quae 86
cessere auctoritati nuces iuglandes, quamquam et ipsae
nuptialium Fescenninorum comites, multum pineis minores
universitate eaedemque portione ampliores nucleo. nec non
et honor iis naturae peculiaris gemino protectis operimento,
pulvinati primum calycis, mox lignei putaminis. quae causa
eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fetu munito, quod est
verisimilius quam quia cadendo tripudium sonivium faciant.
Et has e Perside regibus translatas indicio sunt Graeca no- 87
mina. optumum quippe genus earum Persicum atque basili-
con vocant. et haec fuere prima nomina. caryon a capitis
gravedine propter odoris gravitatem convenit dictum. tin-
guntur cortice earum lanae et rufatur capillus primum
prodeuntibus nuculis. id conpertum infectis tractatu manibus.
pinguescunt vetustate. Sola differentia generum in putamine 88
duro fragilive, et tenui aut crasso, loculoso aut simplici.
solum hoc pomum natura conpactili operimento clausit. nam-
que sunt bifidae putaminum carinae nucleorumque alia quadri-
pertita distinctio, lignea intercursante membrana. ceteris
quidquid est solidum est ut in abellanis et ipso nucum ge-
nere quas antea Abellinas patrio nomine appellabant. in
Asiam Graeciamque e Ponto venerunt ideoque Ponticae
nuces vocantur. has quoque mollis protegit barba. sed pu- 89
tamini nucleisque solida rotunditas inest. eae et torrentur.
umbilicus illis intus in ventre medio. tertia ab his natura
amygdalis tenuiore sed simili iuglandium summo operimento;

item secundo putaminis. nucleus dissimilis latitudine et
90 acriore callo. haec arbor an fuerit in Italia Catonis aetate
dubitatur, quoniam Graecas nominat quas quidam et in
iuglandium genere servant. adicit praeterea abellanas et
galbas, Praenestinas, quas maxume laudat et conditas ollis
in terra servari viridis tradit. nunc Thasiae et Albenses
celebrantur et Tarentinarum duo genera, fragili putamine ac
duro, quae sunt amplissimae ac minume rotundae. prae-
91 terea molluscae putamen rumpentes. Sunt qui honori nomen
interpretentur et Iovis glandem esse dicant. nuper consu-
larem virum audivi biferas et iuglandis nuces habere se pro-
fitentem. de pistaciis et ipso nucum genere in suo loco re-
13, 51 tulimus. et haec autem idem Vitellius in Italiam primus in-
tulit eodem tempore, simulque in Hispaniam Flaccus Pom-
peius eques Romanus qui cum eo militabat.

92 23. (25.) Nuces vocamus et castaneas, quamquam ad-
commodatiores glandium generi. Armatum his echinato ca-
lyce vallum, quod inchoatum glandibus, mirumque vilissima
esse quae tanta occultaverit cura naturae. trini quibusdam
partus ex uno calyce, cortexque lentus, proxuma vero cor-
pori membrana et in his et in nucibus saporem, ni detrahatur,
infestat. torrere has in cibis gratius. moluntur etiam et
93 praestant in ieiunio feminarum quandam imaginem panis. Sar-
dibus hae provenere primum. ideo apud Graecos Sardianos
balanos appellant, nam Dios balanum postea inposuere ex-
cellentioribus satu factis. nunc plura earum genera. Taren-
tinae faciles, nec operosae cibo, planae figura. rotundior
quae balanitis vocatur, purgabilis maxume et sponte prosi-
94 liens, pura. plana est et Salariana, Tarentina minus tracta-
17, 120 bilis, laudatior Corelliana et ex ea facta quo dicemus in in-
sitis modo Etereiana, quam rubens cortex praefert, triangulis
et popularibus nigris, quae coctivae vocantur. patria laudatis-
simis Tarentum et in Campania Neapolis. ceterae suum pabulo
gignuntur, scrupulosa corticis intra nucleos quoque rumi-
natione.

95 24. (26.) Haut procul abesse videantur et praedulces
siliquae, nisi quod in his ipse manditur cortex. digitorum
omnis longitudo illis, et interim falcata, pollicari latitudine.

Glandes inter poma numerari non possunt, quamobrem in sua natura dicentur. 16, 15

(27.) Reliqua carnosi sunt generis, eaque bacis atque 96 carnibus distant. alia acinis caro, alia moris, alia unedonibus, et alia acinis inter cutem sucumque, alia myxis, alia bacis ut olivis. Moris sucus in carne vinosus, trini colores, 97 candidus primo, mox rubens, maturis niger. in novissimis florent, inter prima maturescunt. tingunt manus suco matura, eluunt acerba. minumum in hac arbore ingenia profecerunt, nec nominibus nec insitis nec alio modo quam pomi magnitudine. differunt mora Ostiensia et Tusculana Romae. nascuntur et in rubis multum differente callo.

(28.) Aliud corpus est terrestribus fragis, aliud conge- 98 neri eorum unedoni, quod solum pomum simile frutici terraeque gignitur. arbor ipsa fruticosa. fructus anno maturescit, pariterque floret subnascens et prior coquitur. mas sit an femina sterilis inter auctores non constat. pomum inho- 99 norum, ut cui nomen ex argumento sit unum tantum edendi. duobus tamen hoc nominibus appellant Graeci, comaron et memecylon, quo adparet totidem esse genera. et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Iuba auctor est quinquagenum cubitorum altitudine in Arabia esse eas.

(29.) Acinorum quoque magna est differentia, primum 100 inter uvas ipsas callo, teneritate, crassitudine, interiore ligno aliis parvo et aliis etiam gemino, qui minume feraces musti. plurumum vero differunt hederae sabucique acini, et figura etiam Punici, angulosi quippe soli. nec cutis ulla singulis praeter communem quae est candida. totisque sucus et caro est, iis praecipue quibus parvolum inest ligni. Magna et 101 bacis differentia. aliae namque sunt olivis, lauris et alio modo loto, cornis, alio myrtis, lentisco. aquifolio enim ac spinae sine suco, medioque etiamnum genere inter bacas acinosque cerasis. pomum his primo candidum et fere omnibus bacis. mox aliis virescit, ut olivae, laurui, rubet vero moris, cerasis, cornis. dein nigrescit moris, cerasis, olivis.

25. (30.) Cerasi ante victoriam Mithridaticam L. Luculli 102 non fuere in Italia, ad urbis annum DCLXXX. Is primum vexit e Ponto, annisque CXX trans oceanum in Britanniam usque

pervenere. eadem [ut diximus] in Aegypto nulla cura po-
tuere gigni. Cerasorum Aproniana maxume rubent, niger-
103 rima sunt Lutatia, Caeciliana vero et rotunda. Iunianis gra-
tus sapor, sed paene tantum sub arbore sua, adeo teneris ut
gestatum non tolerent. principatus duracinis quae Pliniana
Campania appellat, in Belgica vero Lusitanis, in ripis etiam
Rheni. tertius his colos e nigro ac rubenti viridique, similis
104 maturescentibus semper. minus quinquennium est quod pro-
diere quae vocant laurea, non ingratae amaritudinis, insitae
in lauro. sunt et Macedonica parvae arboris raroque tria cu-
bita excedentis, et minore etiamnum frutice, chamaecerasi.
inter prima hoc e pomis colono gratiam annuam refert. se-
ptentrione frigidisque gaudet, siccatur etiam sole conditurque
ut oliva cadis.
105 26. (31.) Quae cura et cornis atque etiam lentisco ad-
hibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur!
miscentur sapores et alio alius placere cogitur. miscentur
vero et terrae caelique tractus. in alio cibi genere India
advocatur, in alio Aegyptus, Creta, Cyrene singulaeque
terrae. nec cessat in veneficiis vita, dummodo omnia devoret.
planius hoc fiet in herbarum natura.
106 27. (32.) Interim quae sunt communia et pomis omni-
busque sucis, saporum genera XIII reperiuntur: dulcis,
suavis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus,
acidus, salsus. praeter haec tria sunt genera mirabili maxume
natura: unum in quo plures pariter sentiuntur sapores, ut
107 vinis. namque in his et austerus et acutus et dulcis et suavis,
omnes alieni. alterum est genus in quo sit et alienus quidem
sed et suus quidam ac peculiaris, ut in lacte. siquidem inest
ei quod tamen iure dici dulce et pingue et suave non posset,
108 optinente lenitate quae ipsa succedit in saporis vicem. Nullus
hic aquis, ne sucus quidem, ut tamen eo ipso fiat aliquis
ac suum genus faciat. sentiri quidem aquae saporem ullum
sucumve vitium est. magnum his omnibus in odore momentum
et magna cognatio, qui et ipse nullus est aquis aut, si sentitur,
omnino vitium est. mirum tria naturae praecipua elementa
sine sapore esse, sine odore, sine suco, aquam, aera, ignis.
109 28. (33.) Ergo sucorum vinosi piro, moro, myrto, mi-

nume, quod miremur, uvis. pingues olivae, lauro, nuci iu-
glandi, amygdalis, dulces uvis, ficis, palmis, aquosi prunis.
magna differentia et in colore suci: sanguineus moris, cera-
sis, cornis, uvis nigris. idem albis candidus, lacteus in ca-
pite ficis, in corpore non item, spumeus malis, nullus Persi-
cis, cum praesertim duracina suco abundent. sed quis eius
ullum dixerit colorem? Sua et in odore miracula. malis 110
acutus, Persicis dilutus, dulcibus nullus. nam et vinum tale
sine odore, tenue odoratius, multoque celerius talia ad usum
veniunt quam pinguia. quae odorata non eadem in gustu te-
nera, quia non sunt pariter odor et sapor. quamobrem citreis
odor acerrimus, sapor asperrimus, quadamtenus et cotoneis,
nullusque odor ficis.

(34.) Et hactenus sint species ac genera pomorum, na- 111
turas artius colligi par est. alia siliquis gignuntur, ipsis dul-
cibus semenque conplexis amarum. cum in pluribus semina
placeant, in siliqua damnentur. alia bacis, quarum intus
lignum et extra caro, ut olivis, cerasis. aliquarum intus ba-
cae, foris lignum, ut his quae in Aegypto diximus gigni. 13, 60
Quae bacis natura eadem et pomis. aliorum intus corpus et 112
foris lignum, ut nucum. aliis foris corpus, intus lignum, ut
Persicis et prunis, vitiumque cinctum fructu, cum fructus
alibi muniatur vitio. putamine clauduntur nuces, corio casta-
neae. detrahitur hoc iis, at in mespilis manditur. crusta te-
guntur glandes, cute uvae, corio et membrana Punica. carne
et suco mora constant, cute et suco cerasi. quaedam statim 113
a ligno recedunt, ut nuces et palmae. quaedam adhaerent,
ut olivae laurusque. quorundam generi utraque est natura,
ut in Persicis. etenim duracinis adhaeret corpus, e ligno
avelli non quit, cum in ceteris facile separetur. quibusdam
nec intus nec extra lignum, ut in palmarum genere. aliquo- 114
rum lignum ipsum in usum et pomi vice, ut generari myxis
quale in Aegypto diximus. quorundam extra gemina ge- 13, 60
minantur vitia, ut in castaneis, amygdalis nucibusque iu-
glandibus. quorundam natura trigemina, corpus est, dein
lignum rursusque semen in ligno, ut in Persicis. quaedam
inter se densa, ut uvae, sorba, quae ramos circumdata ex
omni parte uvarum modo degravant. alia rara, ut in Persi-

115 cis. quaedam alvo continentur, ut granata. dependent alia
pediculis, ut pira, alia racemis, ut uvae, palmae, alia et pe-
diculis et racemis, ut hederae, sambuci. alia ramo adhaerent,
ut in lauro. quaedam utroque modo, ut olivae. nam et bre-
ves pediculi et longi. quaedam vasculis constant, ut Punica
116 et mespila lotosque in Aegypto et Euphrate. Iam vero di-
versa gratia et commendatio. carne palmae placent, crusta
Thebaicae, suco uvae et caryotae, callo pira ac mala, cor-
pore melimela, mora cartilagine, nuclei grano. quaedam in
Aegypto cute, ut caricae. detrahitur haec ficis virentibus,
117 ut putamen, eisdemque in siccis maxume placet. in papyris
et ferulis spinaque alba caulis ipse pomum est. sunt et ficulni
caules, in fruticoso genere cum caule capparis, in siliquis
vero quod manditur quid nisi lignum est? non omittenda
seminis earum proprietate. nam neque corpus nec lignum
nec cartilago dici potest, neque aliud nomen inveniat.
118 29. (35.) Sucorum natura praecipuam admirationem in
myrto habet, quando ex una omnium olei vinique bina genera
14, 104 fiunt, item myrtidanum, ut diximus. Et alius usus bacae fuit
apud antiquos, antequam piper reperiretur, illam optinens
vicem, quodam etiam generosi opsoni nomine inde tracto,
quod etiam nunc myrtatum vocatur. eademque origine apro-
rum sapor commendatur, plerumque ad intinctus additis
myrtis.
119 (36.) Arbor ipsa in Europae citeriore caelo, quod a
Cerauniis montibus incipit, primum Circeis in Elpenoris tu-
mulo visa traditur, Graecumque ei nomen remanet, quo pere-
grinam esse adparet. fuit ubi nunc Roma est iam cum con-
deretur, quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos Sabi-
nosque, cum propter raptas virgines dimicare voluissent,
depositis armis purgatos in eo loco qui nunc signa Veneris
120 Cluacinae habet. cluere enim antiqui purgare dicebant. Et
in ea quoque arbore suffimenti genus habetur, ideo tum
electa, quoniam coniunctioni et huic arbori Venus praeest,
haud scio an primaeva omnium in locis publicis Romae sata
fatidico quidem et memorabili augurio. inter antiquissima
namque delubra habetur Quirini, hoc est ipsius Romuli. in eo
sacrae fuere myrti duae ante aedem ipsam per longum tem-

pus, altera patricia appellata, altera plebeia. patricia multis 121
annis praevaluit exuberans ac laeta. quamdiu senatus quoque floruit; illa ingens, plebeia retorrida ac squalida. quae postquam evaluit flavescente patricia, Marsico bello languida auctoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emarcuit maiestas. Quin et ara vetus fuit Veneri Myrteae, quam nunc Murtiam vocant.

(37.) Cato tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, 122
coniugulam, fortassis a coniugiis, ex illo Cluacinae genere. nunc et alia distinctio sativae aut silvestris et in utraque latifoliae. in silvestri propria oxymyrsine. sativarum genera topiarii faciunt Tarentinam folio minuto, nostratem patulo, hexasticham densissimo, senis foliorum versibus. haec non est in usu, ramosa ut quae minus alta. coniugalem existimo nunc nostratem dici. Myrtus odoratissima in 123
Aegypto. Cato docuit vinum fieri e nigra siccata usque in ariditatem in umbra atque ita musto indita. si non siccentur bacae, oleum gigni. postea conpertum et ex alba vinum fieri album, duobus sextariis myrti tunsae in vini tribus heminis maceratae expressaeque. folia et per se siccantur in farinam ad ulcerum remedia in corpore humano leniter mordaci pulvere ac refrigerandis sudoribus. quinimmo oleo quoque, 124
mirum dictu, inest quidam vini sapor simulque pinguis liquor, praecipua vi ad corrigenda vina saccis ante perfusis. retinet quippe faecem, nec praeter purum liquorem transire patitur datque se comitem praecipua commendatione liquato. virgae quoque eius gestatae modo viatori prosunt in longo itinere pediti. quin et virgei anuli expertes ferri inguinum tumori medentur.

(38.) Bellicis quoque se rebus inseruit, triumphansque 125
de Sabinis Postumius Tubertus in consulatu, qui primus omnium ovans ingressus urbem est, quoniam rem leniter sine cruore gesserat myrto Veneris victricis coronatus incessit optabilemque arborem etiam hostibus fecit. Haec postea ovantium fuit corona excepto M. Crasso qui de fugitivis et Spartaco laurea coronatus incessit. Masurius auctor est 126
curru quoque triumphantis myrtea corona usos. L. Piso tradit Papirium Masonem, qui primus in monte Albano trium-

phavit de Corsis, myrto coronatum ludos Circensis spectare
solitum. avos maternus Africani sequentis hic fuit. Marcus
Valerius duabus coronis utebatur, laurea et myrtea, qui et
hoc voverat.
127 30. (39.) Laurus triumphis proprie dicatur, vel gra-
tissima domibus, ianitrix Caesarum pontificumque. sola et do-
mos exornat et ante limina excubat. duo eius genera tradidit
coli Cato, Delphicam et Cypriam. Pompeius Lenaeus adiecit
quam mustacem appellavit, quoniam mustaceis subiceretur.
hanc esse folio maxumo flaccidoque et albicante, Delphicam
aequali colore viridiorem, maxumis bacis atque e viridi
rubentibus. hac victores Delphis coronari et triumphantis
Romae. Cypriam esse folio brevi, nigro, per margines im-
128 bricato crispam. postea accessere genera: tinus, hanc sil-
vestrem laurum aliqui intellegunt, nonnulli sui generis arbo-
129 rem. differt color, est enim caerula baca. accessit et regia,
quae coepit Augusta appellari, amplissima et arbore et folio,
bacis gustatu quoque non aspero. aliqui negant eandem esse
et suum genus regiae faciunt longioribus foliis latioribusque.
iidem in alio genere bacaliam appellant hanc quae volga-
130 tissima est bacarumque fertilissima. sterilem vero earum,
quod maxume miror, triumphalem, eaque dicunt triumphan-
137 tis uti, nisi id a divo Augusto coepit, ut docebimus, ex ea
lauru quae ei missa e caelo est minuma altitudine, folio
crispo, brevi, inventu rara. accedit in topiario opere taxa,
excrescente in medio folio parvolo veluti lacinia foli, et sine
ea spadonina mira opacitatis patientia, itaque quantalibeat
131 sub umbra solum inplet. Est et chamaedaphne silvestris
frutex. est et Alexandrina, quam aliqui Idaeam, alii hypo-
glottion, alii danaen, alii carpophyllon, alii hypelaten vo-
cant. ramos spargit a radice dodrantalis, topiarii ac coro-
narii operis, folio acutiore quam myrti, molliore et candi-
diore et maiore, semine inter folia rubro, pluruma in Ida
132 et circa Heracleam Ponti, nec nisi in montuosis. Id quoque
quod daphnoides vocatur genus in nominum ambitu est. alii
enim Pelasgum, alii euthalon, alii stephanon Alexandri vo-
cant. et hic frutex est ramosus, crassiore ac molliore quam
laurus folio, cuius gustatu accendatur os atque guttur, bacis

e nigro rufis. Notatum antiquis, nullum genus laurus in Corsica fuisse, quod nunc satum et ibi provenit.

(40.) Ipsa pacifera, ut quam praetendi etiam inter ar- 133
matos hostis quietis sit indicium. Romanis praecipue laetitiae victoriarumque nuntia additur litteris et militum lanceis pilisque, fascis imperatorum decorat. ex his in gremio Iovis 134
optumi maxumique deponitur, quotiens laetitiam nova victoria attulit, idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera est, praeferenda utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnaso ideoque etiam grata Apollini, adsuetis eo dona mittere, oracula inde repetere iam et regibus Romanis teste L. Bruto, fortassis etiam in argumentum, quoniam ibi libertatem publicam is meruisset lauriferam tellurem illam osculatus ex responso, et quia manu satarum receptarumque in domos fulmine sola non icitur. ob has causas equidem 135
crediderim honorem ei habitum in triumphis potius quam quia suffimentum sit caedis hostium et purgatio, ut tradit Masurius. adeoque in profanis usibus pollui laurum et oleam fas non est, ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex his altaria araeve debeant. Laurus quidem manifesto abdicat ignis crepitu et quadam detestatione, interaneorum etiam vitia et nervorum ligno torquente. Tiberium principem tonante caelo coronari ea solitum ferunt contra fulminum metus. Sunt et circa divom Augustum eventa eius digna memoratu. 136
namque Liviae Drusillae, quae postea Augusta matrimoni nomen accepit, cum pacta esset illa Caesari, gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abiecit in gremium inlaesam, intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam tenentem rostro laureum ramum onustum suis bacis. conservari alitem et subolem iussere haruspices ramumque eum seri ac rite custodiri. quod factum est in villa Caesarum 137
fluvio Tiberi inposita iuxta nonum lapidem Flaminia via, quae ob id vocatur ad gallinas, mireque silva provenit. ex ea triumphans postea Caesar laurum in manu tenuit coronamque capite gessit, ac deinde imperatores Caesares cuncti. traditusque mos est ramos quos tenuerunt serendi, et durant silvae nominibus suis discretae, fortassis ideo mutatis triumphalibus. Unius arborum Latina lingua nomen inponitur viris. 138

unius folia distinguntur appellatione, lauream enim vocamus. durat et in urbe inpositum loco, quando Loretum in Aventino vocatur ubi silva laurus fuit. Eadem purificationibus adhibetur, testatumque sit obiter et ramo eam seri, quoniam dubitavere Democritus et Theophrastus. Nunc dicemus silvestrium naturas.

---

auf die weniger entwickelten Vorstellungen einer frühern Zeit oder localer Culte, sowie auf die Ausartungen späterer Zeit hingewiesen und durch einen kurzen einleitenden Theil der Entwickelungsgang der griechischen Religion selbst in allgemeinen Umrissen geschildert worden. Um den Zwecken des Gymnasiums völlig zu genügen, ist in dieser neuen wesentlich verbesserten und vermehrten Auflage die *Römische Mythologie* ebenfalls *ausführlich* behandelt worden.

Die beigegebenen Kupfertafeln enthalten Abbildungen von Antiquen nach *O. Müller's* und *Oesterley's* Denkmälern der alten Kunst, und ein vollständiges Register erleichtert das Nachschlagen.

Alle bis jetzt erschienenen Beurtheilungen sprechen sich einstimmig dahin aus, dass der Verfasser seinen Zweck vollkommen erreicht und einem allgemein gefühlten Bedürfnisse genügend abgeholfen habe. In England und Dänemark sind Uebersetzungen des Buchs erschienen, ein Beweis, dass dasselbe auch im Auslande die ihm gebührende Anerkennung gefunden hat.
